

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜ PİYASA YAPISI, FİRMA DAVRANIŞLARI ve REKABET ANALİZİ

Prof.Dr. M. Necat Coşkun

Doç. Dr. Hakan Naim Ardor

Doç. Dr. A. Hakan Çermikli

Doç. Dr. H. Ozan Eruygur

Doç. Dr. Fahriye Öztürk

Doç. Dr. İbrahim Tokatlıoğlu

Arş. Gör. Dr. Gökhan Aykaç

Arş. Gör. Tolga Dağlaroğlu

İstanbul, 2012

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜ PİYASA YAPISI, FİRMA DAVRANIŞLARI ve REKABET ANALİZİ

**Prof.Dr. M. Necat Coşkun
Doç. Dr. Hakan Naim Ardor
Doç. Dr. A. Hakan Çermikli
Doç. Dr. H. Ozan Eruygur
Doç. Dr. Fahriye Öztürk
Doç. Dr. İbrahim Tokatlıoğlu
Arş. Gör. Dr. Gökhan Aykaç
Arş. Gör. Tolga Dağlaroğlu**

Yayın No: 280

İstanbul, 2012

Türkiye Bankalar Birliği

Nispetiye Caddesi
Akmerkez B3 Blok Kat:13
34340 Etiler-İSTANBUL
Tel. : 212-282 09 73
Faks : 212-282 09 46
İnternet sitesi: www.tbb.org.tr

Baskı-Yapım

G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.
100. Yıl Mah. MAS-SİT 1.Cadde No:88
34204 Bağcılar - İSTANBUL
Tel : +90 212 629 00 24 (pbx)
Fax : +90 212 629 20 13
e-mail: bilgi@goldenmedya.com.tr
İnternet sitesi: www.goldenmedya.com.tr

© Kitapta yer alan görüşler eser sahiplerine aittir.
Türkiye Bankalar Birliği'nin görüşlerini yansıtmaz.

Bu yayın Türkiye Bankalar Birliği internet sitesinde yer almaktadır.

ISBN 978-975-8564-99-6 (Basılı)
ISBN 978-605-5327-00-2 (Elektronik)

Sertifika No: 17188

2012.34.Y.8564.280

Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi

İçindekiler.....	I
Tablolar Listesi.....	iv
Şekiller Listesi.....	vii
Kısaltmalar.....	ix
Giriş.....	1

Birinci Bölüm

Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişim Süreci

1.1. Osmanlı Devletinde Bankacılık.....	3
1.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılığı.....	4
1.2.1. Kuruluş Dönemi (1923-1932) Dönemi	5
1.2.2. Devletçilik Dönemi (1933-1944).....	6
1.2.3. Yeni Devletçi ve Liberal Dönem (1945-1960)	9
1.2.4. Planlı Dönem (1960-1980).....	11
1.2.5. Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisi Dönemi (1980-2000)	14
1.2.6. Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Dönemi (2001-2010) ..	23
1.2.7. Bankacılık Sektöründe Mevcut Durum.....	27

İkinci Bölüm

Rekabet, Piyasa Gücü ve Bankacılık Sektöründe Rekabet

2.1. Rekabet Modeli.....	35
2.2. Piyasa Gücü	37
2.3. Bankacılık Sektöründe Rekabet	40
2.3.1. Finans ve Bankacılık Kesiminin Genel Yapısı	40
2.3.2. Bankacılık Sektöründe Rekabet ve Etkinlik	42
2.3.3. Bankacılık Sektöründe Rekabetin Ölçümü	44
2.4. Türk Bankacılık Sektöründe Rekabet.....	46

Üçüncü Bölüm

Türk Bankacılık Sektörünün Yapısı

3.1. Piyasa Yapısı.....	52
3.2. Türk Bankacılık Sisteminin Mevcut Durumu ve Euro Bölgesi	56
3.2.1. Genel Görünüm.....	56
3.2.2. Bankacılık Sisteminin Temel Göstergeleri ve Euro Bölgesi.....	59
3.3. Yasal Çerçeve ve AB ile İlişkiler	68

Dördüncü Bölüm

Türkiye Bankacılık Sektörü Rekabetçiliğinin Ölçülmesi

4.1. Yapısal Yaklaşımlar.....	78
4.1.1. Yoğunlaşma Oranları	78
4.1.1.1. K-Banka Yoğunlaşma Endeksi.....	80
4.1.1.2. Herfindahl-Hirschman Endeksi.....	84
4.1.1.3. Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi.....	87
4.1.1.4. Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi	89
4.1.1.5. Hannah ve Kay Endeksi.....	91
4.1.1.6. Hause Endeksi	94
4.1.1.7. Entropi Endeksi	97
4.1.1.8. Hakimiyet Endeksi.....	98
4.1.2. Boone Katsayısı	103
4.1.2.1. Boone Modeli	107
4.1.2.2. Translog Maliyet Fonksiyonu	109
4.1.2.3. Veriler ve Bulgular	112
4.2. Yapısal Olmayan Yaklaşımlar	118
4.2.1. Bresnahan-Lau Modeli	119
4.2.1.1. Panel Veri Analizi	120
4.2.1.1.1. Model ve Kullanılan Veriler	121
4.2.1.1.2. Tahmin Sonuçları	123
4.2.1.2. Zaman Serisi Analizi.....	125
4.2.2. Panzar-Rosse Modeli.....	129
4.2.2.1. Veriler	133
4.2.2.2. Tahmin Sonuçları	133

Beşinci Bölüm

Uluslararası Finansal Piyasalardaki Son Gelişmeler ve Türk Bankacılık Sistemi

5.1. Küresel Kriz Sonrası Uluslararası Bankacılık Sisteminde Dönüşüm ..	142
5.1.1. Finansal Sistemde Küresel Krize Neden Olan Fay Hatları	142
5.1.2. Krizden Elde Edilen Deneyimler Işığında Finansal Sistemde Düzenleyici Reform Çalışmaları	167
5.2. Küresel Krizin Türk Bankacılık Sektörüne Etkisi	180
 Sonuç ve Değerlendirme	 195
 Kaynakça	 200

Tablolar Listesi

Tablo 1.1	Planlı Dönemde Banka ve Şube Sayıları.....	13
Tablo 1.2	1980-2000 Yılları Arası Banka ve Şube Sayıları	17
Tablo 1.3	Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (%)	20
Tablo 1.4	Bankacılık Sektörünün Yapısal Göstergeleri (2000-2010) ..	29
Tablo 1.5	Bankacılık Sektörü Finansal Sağlamlık Göstergeleri (%)	31
Tablo 1.6	Bankacılık Sektörü Temel Bilanço Büyüklükleri.....	32
Tablo 1.7	Bankacılık Kesiminde Yoğunlaşma (%).....	34
Tablo 2.1	Net Faiz Geliri/Bilanço Toplamı (Net Faiz Marjı)	48
Tablo 2.2	Aktif ve Özkaynak Getirisi.....	49
Tablo 2.3	Uluslararası Aktif ve Özkaynak Getirisi.....	50
Tablo 2.4	İşletme Giderleri/Toplam Gelir	51
Tablo 3.1	Çağrı Merkezlerinde Gerçekleşen Finansal İşlem Adedi ve Hacmi (TL)	55
Tablo 3.2	İnternette Yapılan Finansal ve Yatırım İşlemleri.....	56
Tablo 3.3	Hanehalkının Finansal Varlık Durumu	57
Tablo 3.4	Ölçek Büyüklüklerine Göre Aktif Payları ve Banka Sayısı...	60
Tablo 3.5	AB ₂₇ ve Türkiye, HHI değeri.....	61
Tablo 3.6	AB ve Türkiye Aktif Büyüklükleri	62
Tablo 3.7	Toplam Krediler, Kredi/Aktif, Kredi/GSYİH	63
Tablo 3.8	AB ve Türkiye Kredi Büyüklüğü	63
Tablo 3.9	Banka Kredilerinin Dağılımı	65
Tablo 3.10	Toplam Kredi/GSYİH	66
Tablo 3.11	Mevduat Büyüklüğü ve GSYİH İçindeki Payı.....	66
Tablo 3.12	AB ve Türk Bankacılık Sistemindeki Mevduatlar ve Aktif İçindeki Payı.....	68
Tablo 3.13	AB Direktifleri ve Türk Bankacılık Mevzuatı.....	71,72,73,74
Tablo 4.1	Çalışmada Kullanılan Veri Setindeki Banka Sayısı	81
Tablo 4.2	Türk Bankacılık Piyasası CR ₄ , CR ₇ ve CR ₁₀ Yoğunlaşma Endeksi	82
Tablo 4.3	Herfindahl-Hirschman Endeksi	86
Tablo 4.4	Türk Bankacılık Sektörü Rosenbluth-Hall-Tideman Endeks Değerleri.....	88
Tablo 4.5	Türk Bankacılık Sektörüne Ait CCI Değerleri.....	90

Tablo 4.6	Türk Bankacılık Piyasasının Farklı Esneklik Parametrelerine Göre HKI Değerleri	93
Tablo 4.7	Türk Bankacılık Piyasası Hause Endeks Değerleri	95
Tablo 4.8	Türk Bankacılık Sektörü Entropi Endeks Değerleri.....	97
Tablo 4.9	Türk Bankacılık Piyasası Hakimiyet Endeksi Değerleri	100
Tablo 4.10	Oligopolistik ve Takipçi Grup İçindeki Farklılık Değerleri...	101
Tablo 4.11	Çalışmada Tahmin Edilen TCF'de Kullanılan Değişkenler	110
Tablo 4.12	TCF ve Boone Katsayı'nın Elde Edilmesinde Kullanılan Bankalar	112
Tablo 4.13	Tahmin Edilen TCF Fonksiyonuna Ait Parametreler (Bağımlı Değişken $\ln TC$)	113
Tablo 4.14	Türk Bankacılık Sisteminde Kredi Piyasasında Bone Katsayısı	114
Tablo 4.15	Toplam Aktif İçinde En Büyük Paya Sahip İlk Dört Banka İçin Boone Katsayısı	117
Tablo 4.16	Panel Veri Analizinde Kullanılan Bankalar.....	122
Tablo 4.17	Panel Veri Analizinde kullanılan Değişkenler	123
Tablo 4.18	Panel Veri Analizi Eşanlı Tahmin Sonuçları	124
Tablo 4.19	Breshanan λ İstatistiği Sonuçlarına Göre Piyasa Yapısı ...	128
Tablo 4.20	Zaman Serisi Tahmin Sonuçları.....	128
Tablo 4.21	Panzar-Rosse H İstatistiği ve Rekabet	132
Tablo 4.22	Türk Bankacılık Sektörü Panzar-Rosse H İstatistiği (2002-2009 Dönemi)	136
Tablo 4.23	Panzar-Rosse H İstatistiği İçin Alt ve Üst Değerler (2002-2009 Dönemi).....	137
Tablo 4.24	Uzun-Dönem Denge E İstatistiği İçin Tahmin Sonuçları (2002-2009 Dönemi)	138
Tablo 4.25	Büyük Bankaların Rekabetçiliğindeki Fark İçin Alt-Üst Değerler (2002-2009).....	140
Tablo 4.26	Büyük Bankaların Rekabetçiliğine İlişkin Tahmin Sonuçları (2002-2009 Dönemi)	141
Tablo 5.1	ABD Bankalarının Avrupa Ülkelerinden Toplam Finansal Alacakları (2009-4.Çeyreği)	149
Tablo 5.2	Kaldıraç ve Kısa Vadeli Yükümlülükler, 2007	158

Tablo 5.3	Finansal Stres Süresince Margin/Haircut	165
Tablo 5.4.	Yatırım Bankalarının Faaliyetlerini Etkileyen Düzenlemeler	169
Tablo 5.5	Düzenleyici Reform Çalışmaları.....	175,176,177
Tablo 5.6	Uluslararası Toplumun Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerine Likidite Desteği.....	188
Tablo 5.7	Türkiye Ekonomisi ve Uluslar arası Finansal Piyasalar	
	Arasındaki Yüksek Korelasyon: Ağustos 2008- Mayıs 2011	189
Tablo 5.8	Türk Bankacılık Sitemine Bir Bakış, 2007-2010 (Aksi belirtilmedikçe %).....	194

Şekiller Listesi

Şekil 1.1	Mevduatın Türk Lirası ve Yabancı Para Dağılımı (%) 18
Şekil 1.2	Finansal Kesimin Bilanço Büyüklüğünün Dağılımı (2009) %.....28
Şekil 1.3	Mevduatın Krediyi Karşılama Oranı 33
Şekil 4.1	Türk Bankacılık Piyasası CR ₄ Yoğunlaşma Endeksi 83
Şekil 4.2	Türk Bankacılık Piyasası CR ₇ Yoğunlaşma Endeksi 83
Şekil 4.3	Türk Bankacılık Piyasası CR ₁₀ Yoğunlaşma Endeksi..... 84
Şekil 4.5	Türk Bankacılık Piyasasına Ait HHI Değerleri 87
Şekil 4.6	Türk Bankacılık Sektörü Rosenbluth-Hall-Tideman Endeks Değerleri..... 89
Şekil 4.7	Türk Bankacılık Sektörüne Ait CCI Değerleri..... 90
Şekil 4.8	Türk Bankacılık Piyasasının HKI Değeri..... 94
Şekil 4.9	Türk Bankacılık Piyasası Hause Endeks Değerleri ($\alpha=0,25$)..... 96
Şekil 4.10	Türk Bankacılık Piyasası Hause Endeks Değerleri ($\alpha=1,5$)..... 96
Şekil 4.11	Türk Bankacılık Sektörü Entropi Endeks Değerleri..... 98
Şekil 4.12	Türk Bankacılık Piyasası Hakimiyet Endeksi Değerleri 101
Şekil 4.13	Oligopol Grup İçindeki Farklılık Değerleri 102
Şekil 4.14	Takipçi Grup İçindeki Farklılık Değerleri 103
Şekil 4.15	Yıllar İtibari ile Boone Katsayısı (Mutlak Değer) 115
Şekil 4.16	Yıllar İtibari ile Mevduatın Krediyeye Dönüşme Oranı..... 116
Şekil 4.17	Toplam Aktif İçinde En Büyük Paya Sahip İlk Dört Banka İçin Boone Katsayısı 117
Şekil 4.18	Panel Veri analizinden Elde Edilen θ Değerleri 125
Şekil 5.1	Geleneksel Bankacılık ve Gölge Bankacılık Sistemi 150
Şekil 5.2	Mevduatlar ve Para Piyasasından Sağlanan Fonlar (milyar, ABD doları)..... 151,152
Şekil 5.3	LCIFI Toplam Varlıklarının Tier 1 Sermaye ve Alım –Satım Amaçlı Finansal Varlıkların Toplam Varlıklara Oranı (2007 sonu itibariyle) 153
Şekil 5.4	Riske Duyarlı Düzenleyici Sermayenin Ekonomik Konjonktürü Büyütücü Etkisi 155

Şekil 5.5	Finansal Konjonktür ve Kaldıraçlı İşlemler.....	160
Şekil 5.6	Banka Sermayesi ve Toptan Fonlamaya Olan İhtiyaç.....	161
Şekil 5.7	Likidite Spirali	164
Şekil 5.8	Bankacılık Sektörünün CDS'leri.....	166
Şekil 5.9	Bankalararası Para Piyasası Spreadleri	166
Şekil 5.10	Bankacılık Sektöründeki Problemler	167
Şekil 5.11	Bankacılık Sektöründe Yaşanan Sıkıntılara Yönelik Politika Çözümleri	168
Şekil 5.12	Reel GSYİH (%).....	180
Şekil 5.13	Mal ve Hizmet İhracatı (GSYİH'nın yüzdesi)	180
Şekil 5.14	Gelişmekte olan Piyasa Ekonomilerine Finansal ve Portföy Akımları (milyar ABD Doları).....	181
Şekil 5.15	TL / Euro, TL/ Dolar ve TL / Sepet Değerleri	181
Şekil 5.16	Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerine Yönelik Sermaye Akımları(GSYİH'nın yüzdesi)	182
Şekil 5.17	Oynaklık	183
Şekil 5.18	Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerine Bono-Tahvil Cinsinden Net Sermaye Akımları (milyar dolar, haftalık) ...	184
Şekil 5.19	Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerine Hisse Senedi Cinsinden Net Sermaye Akımları (milyar dolar, haftalık) ...	185
Şekil 5.20	Finansal Bulaşıcılık	185
Şekil 5.21	Avrupa Yatırım Yapılabilir Seviyenin Altındaki Şirketlerin Risk Primleri: ITraxx Crossover-Bir Standart Sapma.....	186
Şekil 5.22	Türkiye: Ülke ve Bankacılık Riskinin Birlikte Hareketi (baz puan,bps)	186
Şekil 5.23	Datastream Bankacılık Sektörü Hisse Senedi Fiyat Endeksi (Endeks değeri).....	187
Şekil 5.24	Türk Bankacılık Sistemi 2005-2010	191
Şekil 5.25	Fonlama, TL Cinsinden mMevduatlarda Artışa Karşın Repo İşlemlerinden Sağlanan Fonlarda Artış (milyon, TL).....	191
Şekil 5.26	Kredi Piyasasında 2009 Yılından İtibaren Bir Toparlanma Gözlenmektedir (milyon, TL)	192
Şekil 5.27	Tüketici Kredileri (milyon, TL)	192
Şekil 5.28	Krizin Etkisi ile Takipteki Kredilerde Meydana Gelen Artış	193

Kısaltmalar Listesi

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARGE	: Araştırma Geliştirme
ASF	: Borçlanılabilen İstikrarlı Fonlama
ATM	: Otomatik Para Çekme Makineleri
AVC	: Ortalama Değişir Maliyet
BBSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BDDK	: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu
BPP	: Bankalararası Para Piyasası
CCI	: Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi
CDO	: Teminata Dayalı Borç
CDS	: Kredi İflas Takası
CI	: Yoğunlaşma Oranı
CLO	: Teminatlaştırılmış Kredi Tahvilleri
CR	: Yoğunlaşma Oranı
CRD	: Özkaynak Gereksinimi Direktifleri
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
DTH	: Döviz Tevdiat Hesabı
DW	: Durbin Watson
ECB	: Avrupa Merkez Bankası
EEC	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
EFT	: Elektronik Fon Transferi
EKK	: En Küçük Kareler
EU	: Avrupa Birliği
EYH	: Etkin Yapı Hipotezi
FED	: Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası
GDP	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HHI	: Herfindahl-Hirschman Endeksi
HKI	: Hannah ve Kay Endeksi
IIP	: Endüstri Üretim Endeksi
IMF	: Uluslararası Para Fonu

İBYSP	: İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
LCIFI	: Birbirleri ile Bağlantılı Finansal Kurumlar
LCR	: Likidite Karşılama Oranı
MB	: Merkez Bankası
MC	: Marjinal Maliyet
MR	: Marjinal Gelir
NCFR	: Net İstikrarlı Fonlama Oranı
NEIO	: Yeni Ampirik Endüstriyel İktisat
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖFK	: Özel Finans Kurumları
PCM	: Fiyat Maliyet Marjı
PIIGS	: Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya
RHTI	: Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi
RMBS	: Konut Kredilerine Dayalı Menkul Kıymet
ROA	: Aktif Getirisi
ROE	: Özkaynak Getirisi
RPD	: Görelî Kar Farkları
RSF	: Zorunlu İstikrarlı Fonlama
SCP	: Piyasa Yapısı-Firma Davranışları-Piyasa Performansı modeli
SPV	: Özel Amaçlı Araç
SUR	: Seemingly Unrelated Regression
SWIFT	: Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TC	: Toplam Maliyetler
TCF	: Translog Maliyet Fonksiyonu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TPKK	: Türk Parasının Kıymetini Koruma
TSKB	: Türkiye Sınâî ve Kalkınma Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VDMK	: Varlığa Dayalı Menkul Kıymet
YAEO	: Yeni Ampirik Endüstriyel Organizasyon

Giriş

Finansal sistem ile ekonominin tümü arasındaki ilişki istikrarlı ve işleyen bir ekonomide performansın en önemli belirleyicilerindedir. Ekonomik birimlerin yaptıkları tasarruflardan oluşan fon fazlalarının verimli yatırım fırsatlarına sahip diğer birimlere aktaracak finansal sisteme gereksinim vardır. Finansal sistem karmaşık yapıya ve işlevlere sahip çok farklı tipte kurumların bir araya gelmesiyle oluşur. Bankalar, sigorta şirketleri, emeklilik fonları, hisse senedi ve tahvil piyasaları ve benzerleri kuruluşlar finansal sistemde yer alırlar. Finansal sistemin işleyişi fon fazlalarının fon talep edenlere optimal biçimde, en düşük maliyetle ve en etkin şekilde akışını gerçekleştirerek ekonominin düzenli ve verimli çalışmasını sağlar. Bankacılık sektörü finansal sistem içerisinde finansal aracılık işlevini yerine getiren en önemli ve büyük aktördür. Bankalar kar amaçlı faaliyet gösteren aracı kuruluşlardır. Finansal sistem ekonominin diğer sektörleriyle karşılaştırıldığında devletin ağır düzenlemeler yaptığı bir sektördür ve bankalar da bu düzenlemeler altında faaliyet gösterirler. Bankacılık sektörü, içinde yer aldığı finansal sistemin faaliyetlerini etkileyen arz ve talep koşullarındaki değişime karşı son derece duyarlı olup gelişmelerden hızla etkilenir. Kamu otoritesinin yaptığı düzenlemeler yanında, finansal yenilikler, enformasyon teknolojisinin getirdiği olanaklar Dünya düzeyinde ödünç verenler ile ödünç alanlara çok farklı alternatifler sunan piyasanın oluşmasını sağlar. Enformasyon teknolojisindeki hızlı gelişmeler yeni finansal ürün ve hizmetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bankalar geleneksel finansal araçların yanı sıra finansal yenilikler ile çeşitlendirilmiş ürün ve hizmet sunumunda bulunmaktadır. Bankalar müşterilerine sundukları yeni finansal ürün ve hizmetler ile finansal işlem maliyetlerini düşürerek daha çok kar etme olanağına kavuşmuştur. Bununla birlikte bankacılık sisteminin faaliyetlerini sürdürdüğü piyasanın yapısı, piyasada rekabetin varlığı ve yoğunlaşma derecesi karlılığı belirleyen en temel unsurlardır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı söz konusu unsurların Türk bankacılık sistemindeki görünümü ve etkilerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Türk bankacılık sisteminde piyasa yapısı, rekabetin ve yoğunlaşmanın derecesi incelenecek, nesnel ölçütlerle ampirik sınamalar yapılarak elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir. Çalışma, kullanılan ve hesaplanan endeksler açısından bu konuda yapılan en kapsamlı çalışma özelliğine sahiptir. Analizi yapılan dönem yapısal olarak değişen Türkiye ekonomisinde bankacılık sektörünün de büyük değişim gösterdiği 2000-2010 yıllarını kapsamaktadır. Bankacılık sektöründe 2000-2001 krizinden sonra yaşanan yeniden yapılanma ve büyük konsolidasyon süreci, sistemin yapısını, aktörlerini ve genel eğilimlerini büyük boyutlarda değiştirdiğinden çalışmada ulaşılabilecek sonuçlar bankacılık sisteminin yeni koşullarını anlama bağlamında önem göstermektedir. Türkiye ekonomisinin uzun süren enflasyonist bir ortamdan

düşük enflasyonlu büyüme dönemine geçmesi ile bankacılık sektörü de buna paralel bir gelişme göstererek hızla büyümüştür. Büyüyen bankacılık sektörü finansal sistem içerisinde yaklaşık %88 gibi çok önemli bir ağırlığa sahiptir ve bu durumun da kısa dönemde değişme olasılığı yoktur. Sektörün etkin ve verimli çalışan bir piyasa yapısına sahip olması ekonomiyi doğrudan etkilemektedir. 2001 yılında yaşanan kriz sonrasında bankacılık sektöründe gerçekleştirilen yeni düzenlemeler, birleşmeler, el değiştirmeler ve yabancı sermayeli yeni bankaların girişi sistemde yoğunlaşmayı artırırken, sektörün aracılık işlevi ve araç çeşitliliği de artmıştır. Bu gelişmeler ürün ve fiyat bazında rekabetçi eğilimleri güçlendirmiştir. Türk bankacılık sektörüne ilişkin olarak yapılan tespitlerin ve sistemde yaşanan gelişmelerin etkilerini ölçmek, değerlendirmek ve yorumlayarak anlamlandırmak, ulaşılan sonuçları sektörde yer alan kurum ve kişilerle paylaşmak temel amacımızdır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türk bankacılık sisteminin gelişimi tarihsel bir süreçte ele alınmakta ve her biri kendi döneminin özelliklerini yansıtan beş alt başlıkta incelenmektedir. İkinci bölümde iktisat yazınında rekabet ve piyasa gücü kavramları incelendikten sonra bankacılık sektöründe rekabet ve rekabetin ölçümü konuları açıklanmaktadır. Bölümün sonunda Türk bankacılık sektöründe rekabet irdelenmektedir. Üçüncü bölümde Türk bankacılık sektörünün yapısı incelenmekte, sektöre ait temel göstergeler Avrupa Birliği ve seçilmiş AB üyesi ülke örnekleriyle karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Ayrıca bölümde Türk Bankacılık Sektörünün yasal çerçevesi ve AB ile uyum sorunu ele alınarak tartışılmaktadır. Dördüncü bölüm Türk bankacılık sisteminde rekabetin ölçülmesi başlığını taşımaktadır. Bu bölümde sektördeki rekabet yapısal ve yapısal olmayan yaklaşımlarla ölçülmektedir. Her iki yaklaşımda da literatürde yer alan endekslerin tamamı kullanılarak Türk bankacılık piyasasında yoğunlaşma derecesi oldukça kapsamlı biçimde ölçülmektedir. Beşinci bölüm küresel ekonomik krizin etkisindeki dünya ekonomisi ve Türkiye’de bankacılık sektöründeki gelişmeler ve sonuçlarının yansımaları incelenmektedir.

Bu çalışmanın yapılmasına ve yayımlanmasına olanak sağlayan Türkiye Bankalar Birliğine teşekkürlerimizi sunarız.

Birinci Bölüm

Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişim Süreci

Türkiye'de diğer iktisadi ve sosyal yapıdaki tüm dönüşümlerde olduğu gibi bankacılık sektörünün yapısal dönüşümü de Cumhuriyet Dönemi ile başlatılmaktadır. Bankacılık sektörü, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine kadar iktisadi yaşam içerisinde kendine uygun, devamlılığını sağlayabilecek bir ortam bulamamış ancak, yavaş ve cılız bir biçimde de olsa gelişimini sürdürebilmiştir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından günümüze kadar geçen sürede ise bankacılık sektörünün yapısı ve gelişiminin, iktisadi gelişme, ekonominin genel yapısı ve iktisadi başarımdan oldukça etkilendiği görülmektedir. Bu bağlamda aşağıda Türkiye'de bankacılık sektörünün tarihsel gelişim süreci, iktisadi gelişmenin dönüm noktaları da dikkate alınarak Osmanlı Devletinde, 1923-1980, 1981-2001 ve 2001 sonrası dönem olmak üzere temel alt bölümlere ayrılarak ele alınmıştır.

1.1. Osmanlı Devletinde Bankacılık

Osmanlı Devletinde, Batı Avrupa'da yaşanan gelişme sanayileşme ve dışa açılma sürecini yaşamadığı için benzer bir bankacılık sistemi gelişmemiş ve teşvik de edilmemiştir. Bu bağlamda 19. yüzyılın ortasına kadar Osmanlı Devletinde bankaya rastlanmamaktadır. Bankacılık işlemleri sarraflar ve bankerler tarafından yapılmıştır. Osmanlıda, yalnızca Hazine'nin iç ve dış borçlanmasını kolaylaştırmak amacıyla, özellikle yabancı bankaların varlığına gereksinim duyulmuştur. Osmanlıdaki ilk banka, sarraflar tarafından 1847 yılında kurulan İstanbul bankasıdır. Ancak banka ödeme yeteneğini tehlikeye düşüren işlemlere girişmesi ve spekülasyon yapması nedeniyle 1852 yılında kapanmıştır (Sağlam, 1976: 247).

Osmanlı Devletinde modern anlamda bir ticaret ve kredi bankası olarak kurulan ilk kredi kurumu 1856 yılında İngiliz sermayesi ile Londra'da kurulan ve Fransız sermayesinin de katılımıyla Osmanlı İmparatorluk Bankası adını alarak diğer bankacılık işlemleri yanında banknot çıkarma yetkisiyle donatılan bankadır (Kepenek ve Yentürk, 2005:21). Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra devlet harcamalarının gelirlerini aştığı bir döneme girilmesi ve devletin kaynak gereksiniminin önce kaimelerin çıkarımı, sonra da toplanacak vergiler karşılık gösterilerek İstanbul'da etkinlikte bulunan sarraf ve bankerlerden borç alınması ile karşılanmaya çalışılmasının ardından, Kırım Savaşı'nın bitiminde yapılan 1856 Paris Barış Antlaşması'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borç alma olanaklarını arttırmış olması, Osmanlı Bankası'nın kurulmasındaki en önemli etkidir.

Osmanlı gelir kaynaklarının uluslararası bir kuruluşun denetimine geçmesi, Avrupalı sermayedarlara yeterli güvence sağladığından, özellikle 1881'den sonra yabancı sermayeli bankaların sayısı hızla artmıştır. Gelen bu yabancı bankalar, kendi ülkeleriyle Osmanlı devleti arasındaki ticari ilişkileri geliştirmeye çalışmışlar ve özellikle madencilik ve ulaştırma alanında yatırım yapmayı tercih etmişlerdir (Tokgöz, 2009:24).

1856-1923 yılları arasında kurulan bankalarda yabancı sermayeli bankalar çoğunlukta olmakla birlikte, 1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve milliyetçilik eğilimlerinin artması ile birlikte ulusal sermaye ile pek çoğu yerel ve tek şubeden oluşan bankaların kurulma süreci başlamıştır. Ulusal bankacılık hareketinin ortaya çıkmasındaki temel neden, ülke içinde birikmekte olan sermayeyi yabancı ve azınlık bankalarının elinden almak ve bu sermayeyi ulusal ticareti geliştirmek amacıyla kullanmaktır. Kurulan ulusal bankaların verdikleri krediler de daha çok ticari kredi, esnaf kredisi, tarımsal kredi, emlak kredisi ve tüketim kredisi biçiminde olmuştur (Artun, 1989: 39).

Ulusal sermayeye dayalı ve kalıcı bankacılık girişimi Mithat Paşa'nın 1863 yılında kurduğu tarım kredi kooperatiflerinin 1888 yılında Ziraat Bankasına dönüştürülmesidir. Ayrıca 20. yüzyılın başlarında ulusal bankacılığın geliştirilmesi yönünde çaba gösterilmiş ve bölgesel bankaların geliştirilmesine çalışılmış ancak bu girişimler sınırlı kalmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005: 21). Ulusal sermaye ile kurulan bankaların büyük bir bölümü uzun ömürlü olamamış, güçlü yabancı bankalarla rekabet edemeyerek etkinliklerine son vermek zorunda kalmışlardır. İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet'in ilanı ile biten bu dönem, bankacılık alanında bir deneyim dönemi olarak kabul edilebilir. Bu dönemde ulusal bankacılığın önemi ve devlet teşvikinin zorunlu olduğu anlaşılmıştır (Zarakolu, 1973: 16).

İkinci Meşrutiyetten Cumhuriyetin kuruluşuna kadar, 1908-1923 yılları arasında, 11'i İstanbul'da, 13'ü Anadolu'da olmak üzere toplam 24 yerli banka kurulmuştur (Tokgöz, 2009:25).

1.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılığı

Türkiye'de bankacılık sektörünün Cumhuriyet Dönemi evrimi incelenirken genellikle 1980 öncesi dönemdeki gelişmeler alt dönemler ayrımı yapılarak ele alınmaktadır. Gerçekte her alt dönemdeki bankacılık diğer alt dönemlere göre farklılık gösterse de, 1923-1980 arası dönemin 1980 sonrası dönemle karşılaştırıldığında bir bütünlük arz ettiği söylenebilir. Finansal sistemin yeni gelişmeye başladığı bu dönemde devletin, bankacılık etkinliklerine yoğun biçimde katıldığı ve kayıtlayıcı düzenlemeler uyguladığı görülmektedir. Bu çalışmada genel ayrıma uyarak 1923-1980 yılları arasındaki dönemde

bankacılık kesiminin tarihsel gelişim süreci 1923-1932, 1933-1944, 1945-1959 ve 1960-1980 arası olmak üzere dört alt dönem olarak incelenmektedir.

1.2.1. Kuruluş Dönemi (1923-1932) Dönemi

Osmanlı'nın maddi manevi mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin devraldığı iktisadi yapı oldukça yıpranmış ve büyük ölçüde tarıma dayalıydı. Bu bağlamda kuruluş yıllarındaki iktisat politikaları, devralınan bu iktisadi ve sosyal yapının değiştirilmesine yönelik olmuştur. Cumhuriyet Döneminde ekonominin alacağı yön ve biçim Şubat 1923 tarihinde tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi kesimlerinden delegelerin katılımıyla gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresinde temel nitelikleriyle belirlenmiştir. Kongre'de, iktisadi gelişme için ulusal bankacılığın kurulması ve geliştirilmesi gerekliliği tüm katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu çerçevede iktisadi kalkınmanın hızlandırılmasında bankacılık kesiminin taşıdığı önemin bilinci içinde ulusal bankacılığın geliştirilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur.

Kongre'ye katılan tüccar grubu hükümetin de ortağı olacağı bir ana ticaret bankasının kurulmasını önermiş ve Türkiye İş Bankası A.Ş. bu öneriler doğrultusunda 1924 yılında özel kesim bankası olarak kurulmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk özel sermayeli mali kuruluşu sayılan İş Bankası A.Ş.'nin görevi gayrimenkul alım-satımı yapmak, her türlü sınaî, ticari işlerle uğraşmak ve bu alanda çalışan işletmelere kredi açmak olarak belirlenmiştir (Şahin,2009: 35).

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda 1925 yılında bir devlet bankası olarak Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Banka, özel kesim tarafından yeni kurulacak sanayi ve madencilik kuruluşlarına kredi sağlamak, özel kesimle ortaklıklar kurmak ve devlete ait sanayi kuruluşlarını geçici olarak işletmek ve zaman içinde bu kuruluşları özel kesime devretmek amacıyla kurulmuş bir ilk kalkınma bankasıdır. Banka, kamu kesiminin özel kesime kaynak aktarması sürecinin başlangıç düzenlemesi ya da kurumlaşması olarak görülebilir. Banka, kaynaklarının büyük bir kısmını kuruluş halinde devraldığı iştiraklerine bağlaması yüzünden, sanayi ve madencilik alanında etkinlikte bulunan işletmelere yeterli kredi yardımıyla bulunamamış, 1932 yılında Banka'nın yerini almak üzere Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası kurulmuştur. Söz konusu kuruluşların da başarısız olması üzerine, 1933 yılında, bunların yerine Sümerbank kurulmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2005: 46).

İzmir İktisat Kongresi'ne katılan tarım kesimi temsilcilerinin önerileri doğrultusunda, Osmanlı Devletinde ulusal sermaye ile kurulup Cumhuriyet

dönemine intikal eden en önemli banka olan Ziraat Bankası 1924 yılında yeniden düzenlenmiş ve sermayesi artırılmıştır. Ayrıca Banka'ya tarım kesimine kredi vermenin yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi verilmiştir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında kurulan ve bankacılık kesiminde etkin olan bir diğer banka, 1926 yılında kurulan Emlak ve Eytam Bankası¹ dir. Banka'nın kuruluş amacı, ülkenin inşasını hızla gerçekleştirilmesi ve inşaat kesimi için gerekli kredileri sağlamak ve yetim haklarını korumak biçiminde belirtilmiştir.

Cumhuriyet döneminde bankacılık alanında atılan en önemli adımlardan birisi, 11 Haziran 1930 tarih, 1715 sayılı Kanunu uyarınca, Merkez Bankası'nın 15 milyon TL sermayeli bir anonim şirket olarak kurulması olmuştur. Ulusal bir devlet bankası kurulması fikri 1923 yılında toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde ele alınmıştır. Kongrede, bir taraftan devletin bankacılık politikasını belirleyecek, diğer taraftan banknot ihracı ile devlet kredisini tanzim edecek bir merkez bankası oluşturulması üzerinde durulmuştur. 1924 yılında Hükümet Osmanlı Bankasını bir devlet bankasına dönüştürmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Ancak o günkü iktisadi ve mali koşullar buna uygun değildi. Bunun üzerine aynı yıl Osmanlı Bankası ile Cumhuriyet Hükümeti arasında bir anlaşma yapılmıştır. Buna göre, Bankanın 1925 yılında sona erecek olan banknot ihracı imtiyazı 1935 yılına kadar uzatılmıştır. Ancak bu süre zarfında ulusal bir merkez bankası kurulması halinde Osmanlı Bankasının buna bir itiraz hakkı olmayacaktı. Bu çerçevede bankanın kurulması 1930 yılında mümkün olabilmiştir. 1 Eylül 1931 tarihinde Hükümetçe kabul edilen Banka Nizamnamesi (Anasözleşme) 20 Eylül 1931 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi ve Merkez Bankası 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyete geçti. 1715 sayılı Kuruluş Kanunu'na göre, Merkez Bankasının temel amacı, ülkenin iktisadi kalkınmasını desteklemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere Merkez Bankasına verilen görevler; reeskont oranlarını belirlemek; para piyasasını ve paranın dolaşımını düzenlemek; Hazine işlemlerini yerine getirmek; Türk parasının değerini korumak için hükümetle ortaklaşa tüm önlemleri almaktır (Merkez Bankası, 2011: <http://www.tcmb.gov.tr/>).

1.2.2. Devletçilik Dönemi (1933-1944)

Cumhuriyetin ilk 10 yılında izlenen özel kesimin özendirilmesine yönelik sanayileşme stratejisi, sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle önemli bir sonuç vermemiştir. Diğer yandan da 1929 yılında yaşanan, Sovyetler Birliği

¹ Banka, 1946 yılında Emlak ve Kredi Bankası'na dönüştürülmüştür.

ekonomisi dışında, tüm dünya ekonomilerinde çöküntüye yol açan Büyük Buhran sonrası iktisadi alanda yeni gelişmeler yaşanmıştır. Devlet müdahalelerinin ve devlet öncülüğünde kalkınma deneyimlerinin tartışıldığı bu dönemde Türkiye'de de iktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi için devletin sınıai yatırımların yapılmasında daha aktif bir rol oynaması gerektiği konusundaki görüşlerin tartışmaya açılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda ülkede Kamu İktisadi Teşebbüsleri aracılığıyla kıt olan sermayenin devlet eli ile istihdamının sağlanması ve ithal ikamesi sağlayacak kesimlere öncelik verilmesi ana kalkınma stratejisi olarak belirlenmiştir.

İktisadi devletçilik stratejisi, bankacılık sektörünün de gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde bankacılık sektörünün belirgin özelliği; kesimde kamu bankalarının ağırlığının artmasıdır. Ayrıca 1929 yılında yaşanan iktisadi buhran ve büyük sermayeli ulusal bankaların rekabeti nedeni ile yerel ve tek şubeleri bankalar teker teker kapanmaya başlamış ya da şube bankacılığının gelişmesi ile birlikte ulusal bankaların şubeleri haline gelmişlerdir.

Devlet öncülüğünde planlı sanayileşmenin gereği olarak öncelikle 1934-1938 yılları arası dönemi kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBSP) hazırlanmıştır. Böylece Türkiye BBSP çerçevesinde ithal ikamesi yaratacak temel tüketim mallarının üretimine kamu iktisadi faaliyetleri aracılığıyla başlamıştır. Plan çerçevesinde öngörülen, altı alt sanayi dalında (kimya, kağıt-selüloz, madencilik, tekstil, seramik ve demir-çelik) 20 fabrika kurulmasıydı. Gerekli kaynak ise 45 milyon Türk Lirası (TL) olarak hesaplanmış ancak 100 milyon TL'lik harcama yapılmıştır (Tokgöz, 2009: 77-78). Yatırım programının finansmanının sağlıklı bir biçimde yapılması amacıyla 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı yasa ile özel hukuk düzeni içinde, piyasa koşulları uyarınca işletmecilik ilkelerine göre çalışması öngörülen Sümerbank kurulmuştur. Kuruluş yasasında Sümerbank'ın üstleneceği görevler şu şekilde sıralanmıştır (Tokgöz, 2009:71): (1) Devlet Sanayi Ofisi'nden devralacağı fabrikaları işletmek, özel sanayi kuruluşlarındaki devlet iştiraklerini yönetmek; (2) devlet sermayesi ile kurulacak tüm sanayi kuruluşlarının etüt ve projelerini hazırlamak, yatırımı gerçekleştirmek ve yönetmek; (3) ülkenin kalkınması için gerekli sınıai kuruluşlarına kaynakları oranında iştirak ve yardım etmek, (4) sınıai kuruluşlara kredi açmak ve genel bankacılık işlemlerini yapmak ve (5) ulusal sanayinin gelişimine yönelik önlemleri araştırmak. Böylece Türkiye bankacılık sektörü, ülkedeki sermaye birikiminin kamu bankaları aracılığıyla sağlanması ve biriken sermayenin kamunun belirlediği öncü kesimlerde istihdamının gerçekleştirilmesi amacına yönelik bir gelişme sürecine girmiştir.

Bu dönemde kentlerin kalkındırılmasına hizmet etmek, şehirlerin imar planlarını hazırlamak, kent ve kasabaların su, elektrik, havagazı, kanalizasyon gibi kamu hizmetleriyle ilgili tesisler, yapılar ve diğer işlerin yapılmasını kolaylaştırmak amacıyla, belediyelere gerekli orta ve uzun vadeli kredilerle teknik danışmanlık sağlayacak Belediyeler Bankası 24 Haziran 1933 tarihinde 2301 sayılı yasa ile kurulmuştur. Kuruluş Kanunu uyarınca yalnız Belediyelere yönelik etkinliklerde bulunması, kuruluş sermayesinin, hızlı nüfus artışı ve şehirleşmeye paralel olarak artan kredi gereksinimini karşılayamaması, ayrıca, mali kaynağa ve teknik yardıma gereksinimi olan İl Özel İdareleri ile köylerin bu yardım dışında bırakılması gibi hususlar göz önünde bulundurularak Belediyeler Bankası 1945 yılında 4759 sayılı yasa ile İller Bankası adı ile yeniden örgütlenmiş ve etkinlik alanı il ve köy idarelerinin bayındırlık işlerini de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

BBYSP'nin uygulanmaya başlamasından sonra Devletçiliğin kurum ve kuruluşlarının tamamlanmasına devam edilmiştir. Bu bağlamda bankacılık alanındaki diğer bir gelişme, maden yataklarını ve enerji kaynaklarını işletecek işletmeleri kurmak, yönetmek ve finansman gereksinimlerini sağlamak, enerji ve madencilik konusundaki araştırma ve işletmeleri denetim altına almak ve bir merkezden yönetmek amacıyla 20 Haziran 1935 tarihinde 2905 sayılı yasa ile Etibank kurulmuştur.

Bu dönemde kurulan bir diğer önemli kamu bankası da küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları ile esnaf ve zanaatkarların sahip olduğu yetersizlikleri gidermek ve onların finansman sorunlarını çözmek amacıyla 18 Haziran 1933 tarih ve 2284 sayılı yasa ile kurulan Halk Sandıkları ve Türkiye Halk Bankası'dır. Ayrıca bu dönemde, gelişmekte olan Türk denizcilik sektörüne finansman sağlamak üzere 1938 yılında bir devlet bankası olarak Denizbank kurulmuştur

1933-1944 döneminde sanayileşme için gerekli olan ancak özel sektör tarafından gerçekleştirilemeyen yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi, bu yatırımların finansmanlarının bütçe olanakları zorlanarak ve bazı zorunlu tasarruf olanaklarına başvurularak karşılanmasıyla mümkün olabilmıştır. 1936 yılında kabul edilen 2999 sayılı Bankalar Kanunu ile banka mevduatlarının yüzde 15'i oranında Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS)'nden veya aynı derecede (yaklaşık yüzde 6-7 oranında) faiz getiren diğer menkul kıymetlerden munzam karşılık ayırma zorunluluğu getirilmiş, bu uygulamanın bir amacı da kamu yatırımları için düşük maliyetli finansman kaynağı sağlamak olmuştur.

1.2.3. Yeni Devletçi ve Liberal Dönem (1945-1960)

BBYSP'nın uygulamasının başarılı bir biçimde yürütmesi üzerine 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) hazırlıkları başladı. İBYSP, ara ve yatırım malları üretimine öncelik veriyor ve gıda, kimya, makine ve deniz ulaşımı gibi alanlarda yaklaşık 112 milyon TL'lik yatırım yapılmasını öngörüyordu (Kepenek ve Yentürk, 2005:71). Bu bağlamda İBSP, ilk planın doğal bir uzantısı görünümündeydi; ancak İkinci Dünya Savaşı yüzünden plandan vazgeçilmiş ve yerine İktisadi Savunma Planı (1939) hazırlanarak yürürlüğe konmuştur (Tokgöz, 2009: 82). Savaş sonrası döneme ülke içi ve dışı gelişmelerle birlikte yeni iktisat politikası arayışlarıyla girildi. 1945-1960 yılları arasındaki dönemin en önemli özelliği sanayileşme stratejisi olarak iktisadi devletçiliğin yerini özel kesimin öncülüğünde iktisadi kalkınma politikasının almasıdır. Bu politika dönüşümdeki başlıca etken savaş yıllarında yaşanan yüksek enflasyon ve spekülasyon ortamında tarım ve ticaret sektörlerinde ileri boyutlara ulaşan özel sermaye birikimi iktisadi ve sosyal gelişmede etkinlik kazanmış olmasıdır. Söz konusu süreç, kırsal kesimin pazara açılması, hızlı kentleşme ve buna bağlı olarak yeni birikim olanakları yaratmıştır. Çok partili siyasal ortama geçilmesi, ekonominin dışarıya açılması, yeni tüketim kalıplarıyla birlikte özel sermaye birikiminin ileri boyutlara ulaşmasını sağlamıştır. Dönem içinde yatırımların, milli gelir ve nüfusun hızla artması, kırsal alandan kente göçle birlikte kentli nüfusun artması ve piyasa için üretimin genişlemesi, ekonomide para ve kredi gereksiniminin artmasına neden olmuştur. Bankacılık alanında yapılan yatırımların getirisi artmış ve özel bankacılık hızla önem kazanmaya başlamıştır.

İncelenen dönemde özel sanayi üretiminin artmasında 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. (TSKB) da etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Dünya Bankası istemiyle gelişmekte olan ülkeler için oluşturulan sanayileşme yaklaşımının göstergesi TSKB'nin amacı, özel sanayiye iç ve dış destek sağlamaktır. Bu çerçevede Bankanın amaçları; özel sanayinin kurulmasına ve genişlemesine yardımcı olmak, yerli-yabancı ortaklığı biçimindeki sınaî kuruluşları özendirmek ve pay senedi ile tahvillerin özel mülkiyete geçmesine ve özel mülkiyette kalmasına yardım etmek biçiminde özetlenebilir. Söz konusu amaçlar doğrultusunda Banka, 1950-1962 yılları arasındaki dönemde sanayi kuruluşlarına yaklaşık 500 milyon TL tutarında kredi vermiştir. Bankanın dönem içinde verdiği kredilerin toplam krediler içindeki payı toplam banka kredilerinin onda biri tutarında olmuştur. Bankanın verdiği kredilerin kesimsel dağılımında temel tüketim malları sanayiler; bölgesel dağılımda ise Marmara Bölgesi öncelikli olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2005:112).

Ele alınan dönem, ekonomide parasallaşma sürecinin hızlandığı, ulusal sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşmesinin arttığı, ticari etkinliklerin önemli ölçüde genişlediği ve sanayileşme hamlesinin yeniden canlanmaya başladığı dönem olarak nitelendirilebilir (Artun 1980: 46). Bu gelişmeler özel bankaların kurulması ve gelişmesi için uygun bir ortam yaratmış ve banka sayısında ve buna koşut olarak da şube sayısında hızlı bir artış olmuştur.

Bu dönemde, bankacılık işlemlerinden alınacak komisyon ve faiz oranlarının hükümetçe belirlenmesi ve dövize dayalı işlem yapma yetkisinin yalnızca Merkez Bankası'nda bulunmasının da etkisiyle, şube bankacılığına ve mevduat toplamaya dayalı bir rekabet önem kazanmış ve böylece bölgesel nitelikli yerel bankaların tasfiye süreci hızlanırken şube bankacılığı yaygınlaşmıştır (TBB, 2008: 6). Cumhuriyetin ilanından 1945 yılına kadar geçen sürede banka şube sayısında belirgin bir gelişme görülmezken, hatta 1933-1944 yılları arasında şube sayısında azalma eğilimi gözlenirken, özellikle 1945 yılından sonra banka şube sayısında hızlı bir artış olmuş ve 1944 yılında toplam şube sayısı 405 iken 1959 yılı sonunda 1759'a yükselmiştir (Akgüç'ten akt. Tokatlıoğlu, 2003:143).

Dışarıdan sermaye ithaline dayanan serbestleşme politikası, 1954 yılından itibaren yüksek kamu açıkları, enflasyon ve büyüyen dış ticaret açıkları ve dış borçlar biçiminde kendini gösteren etmenler, 1958 yılında yaşanan iktisadi krizi hazırlamıştır. 1950 yılından sonra yaşanan genişleme ortamında çok sayıda banka etkinliğe başlamış ve 1944 yılında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) da dâhil 43 olan banka sayısı 1958 yılında 56'sı ulusal banka olmak üzere 62'ye yükselmiştir. Yaşanan iktisadi kriz, özellikle küçük ölçekli ve yerel nitelikli bankaları, açılan kredilerin iktisadi durgunluktan dolayı tahsil edilememesi, mevduat girişlerinin yavaşlaması ve güven sorunu yüzünden zor durumda bırakmıştır. Bu da birçok bankanın iflasına, iki bankanın da birleştirilerek devletleştirilmesine neden olmuştur² (Asomedy, 2001). 1958 istikrar önlemleri ve ardından yaşanan bankacılık krizi zayıf bünyeli, yerel ya da belli meslek gruplarına ait bankaların sistemden elenmesi sonucunu doğurmuştur.

² 1959-1962 yılları arasında iflas eden bankalar: Konya İktisadi Milli Bankası (1912-1959), Akseki Ticaret Bankası (1927-1959), Akşehir Bankası (1916-1960), Niğde Bankası (1948-1960), Sanayi Bankası (1958-1961), Bor Zırra ve Tüccar Bankası (1922-1961), Esnaf Kredi Bankası (1957-1961), Doğu Bank (1952-1961). 1959 yılında kurulan Türkiye Eski Muharipler Bankası – Muha Bank ile 1957 yılında kurulan Subaylar Bankası – Tümsü Bank 1959 yılında "Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası" adıyla birleştirildi ancak bu banka da uzun ömürlü olmadı ve 1961 yılında iflas etti. Diğer taraftan, Türk-Ekspres Bankası (1953-1962) ve Buğday Bankası (1955-1962) 1962 yılında devletleştirilerek Anadolu Bankası adı altında birleştirilmiştir.

1960 yılında bankacılıkta yaşanan söz konusu kriz yüzünden tasarruf sahiplerinin haklarını güvence altına almak amacıyla 1960 yılında yürürlüğe giren 153 sayılı Kanun ile 7129 sayılı Bankalar Kanununda önemli bir değişiklik yapılmış ve bankalarda tedrici tasfiye esası kabul edilerek Bankalar Tasfiye Fonu adı ile bir fon kurulmuştur. Fonun kaynağı ise bankaların yılsonu bilançolarındaki tasarruf ve ticari mevduat toplamının binde yarımı oranında bir tutarı bu fona yatırmaları ile sağlanması öngörülmüştür. Bankalar Tasfiye Fonu bir tür mevduat sigortası görevi görmekteydi. Bu Fon 1983 yılında TCMB tarafından idare ve temsil edilmek üzere kurulan "Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu"na devredilmiştir (Asomedy, 2001).

Ele alınan dönemde bankacılık sistemi ile ilgili diğer bir önemli gelişme ise 1958 yılında, amacı, serbest piyasa ekonomisi ve tam rekabet ilkeleri çerçevesinde, bankacılık düzenleme ilke ve kuralları doğrultusunda bankaların hak ve çıkarlarını savunmak, bankacılık sisteminin büyümesi, sağlıklı olarak çalışması ve bankacılık mesleğinin gelişmesi, rekabet gücünün artırılmasına yönelik çalışmalar yapmak, rekabetçi bir ortamın yaratılması ve haksız rekabetin önlenmesi için gerekli kararları almak/alınmasını sağlamak, uygulamak ve uygulanmasını talep etmek biçiminde belirlenen Türkiye Bankalar Birliği'nin (TBB) kurulmasıdır (TBB, 2008: 7).

1.2.4. Planlı Dönem (1960-1980)

Türkiye ekonomisi 1950-1960 yılları arasındaki dönemde istikrarsız bir büyüme sürecinden geçmiştir. 1954 yılına kadar elverişli iç ve dış koşullar sayesinde ekonomide önemli nicel ve nitel gelişmeler yaşanmıştır. Ancak koşulların olumsuzlaşmasıyla birlikte 1954 yılından itibaren ekonomi üretim artışında yavaşlama, büyüyen dış ticaret açıkları ve enflasyon ile kendini gösteren bir krize sürüklenmiş ve tüm kesimlerde büyüme hızı yavaşlamıştır. Yaşanan iktisadi krizin görünürdeki nedeni iç ve dış kaynakların zorlanarak dengesiz eşgüdümsüz bir iktisadi kalkınma çabasının sürdürülmesi, ancak etkin kaynak kullanımının gerçekleştirilememesi ve istikrarın sürdürülememesidir (Şahin, 2009: 131). 1958 yılında uygulamaya konan istikrar önlemleri ekonomiye istikrar kazandırılmasında başarılı olamamıştır. Ekonomiye istikrar kazandırmak ya da krizden çıkış için iki yol vardı: Birincisi, sermaye kullanımını piyasa göstergelerine, serbest piyasa koşullarına bırakmak; ikincisi ise planlı programlı sermaye kullanımına yönelmektir. İç ve dış koşullar, etkenler ve gelişmeler ikinci yolun seçilmesine neden olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2005: 144). Böylece liberal iktisat politikaları terk edilmiş ve ekonomiye kalkınma planları ile yön verilmeye başlanmıştır. Kalkınma planları döneminde sanayileşme öncelikli bir iktisadi

kalkınma stratejisi izlenmiş; sanayileşme politikası da ithal ikameci sanayileşme modeli üzerine oturtulmuştur. Bu dönemde izlenen ithal ikameci sanayileşme politikası gereği, ilgili kesimler gümrük vergileri, ithalat yasakları ve eş etkili önlemler gibi çeşitli araçlarla yüksek oranda korunmuştur.

İthal ikameci stratejinin izlenmesi sırasında Türkiye ekonomisi, dışa kapalı bir ekonomi olarak yönetilmiş, faiz oranları ve döviz kuru gibi temel fiyatlar hükümet tarafından dünya piyasalarından bağımsız olarak belirlenmiştir. Planlarda kalkınmada öncelikli olarak belirtilen sanayi, bayındırlık, enerji, ulaştırma, madencilik ve dışsattım kesimlerinin fon gereksinimlerinin düşük maliyetle karşılanabilmesi için negatif reel kredi faiz politikası ve yine bu sektörlerin ithal girdi maliyetlerinin düşük tutulabilmesi için TL'nin aşırı değerlendiği bir döviz kuru politikası uygulanmıştır. Planlı dönemde bankacılık sektörü önemli ölçüde devlet kontrolü altında kalmıştır. Mevduat ve banka kredilerine uygulanacak faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri, izlenen ithal ikamesi politikası doğrultusunda belirlenmiş; bankaların temel işlevi kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanlarının sağlanması olarak tanımlanmıştır (TBB, 2008:11-12).

Bu dönemde, Türkiye'de yeterli ölçüde ticaret bankası bulunduğu daha çok ihtisas bankalarına öncelik verilmesi gerektiği düşüncesiyle yeni yabancı banka ve özel durum haricinde ticaret bankası kuruluşuna izin verilmemiştir. Dönem içinde, 5'i kalkınma (T.C. Turizm Bankası (1962), Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), Türkiye Maden Bankası (1968) ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (1976) ve 2'si ticaret (Amerika Birleşik Devletleri (ABD)-Türk Dış Ticaret Bankası (1964) ve Arap Türk Bankası (1977) olmak üzere toplam yedi banka kurulmuştur. Ayrıca, dünyada da yaygın olan holding bankacılığı özel sektör yatırımlarını hızlandıracağı düşüncesiyle devlet tarafından teşvik edilmiş ve özel ticaret bankalarının büyük bir bölümü holding bankasına dönüşmüştür (Dinçer, 2006: 85).

Faiz ve döviz fiyatı değişmelerinden kaynaklanan risklerin bulunmadığı, ürün ve fiyat rekabetinin olmadığı böyle bir ortamda etkinlik gösteren özel kesim bankaları, negatif reel faizle topladıkları mevduatları artırmak amacıyla şube bankacılığına yönelmişlerdir. Mevcut bankaların yeni şube açmaları teşvik edilmiş, küçük bankaların birleştirilerek ortalama sabit maliyetlerinin azaltılmasına çalışılmıştır. 1960-1980 arasındaki dönemde banka ve şube sayıları Tablo 1.1'de verilmiştir. Tablo 1.1'den izleneceği gibi dönem başında 59 olan ulusal ve yabancı banka sayısı dönem sonunda 44'e düşmüş; şube sayısı ise 1759'dan 5975'e çıkmıştır. Temel fon kaynağı olan mevduatı toplamak amacıyla ulusal çapta şube sayısının hızla artması ve teknolojik altyapı düzeyinin düşüklüğü yüzünden sabit maliyetlerin toplam aktiflere

oranı da dönem sonunda OECD ortalamasının üç katına çıkmış ve yüzde 7 düzeyinde gerçekleşmiştir (Dinçer, 2006: 85).

Tablo 1.1 Planlı Dönemde Banka ve Şube Sayıları

Yıllar	Banka Sayısı			Şube Sayısı		
	Ulusal	Yabancı	Toplam	Ulusal	Yabancı	Toplam
1960	53	6	59	1699	60	1759
1961	48	5	53	1675	61	1736
1962	47	5	52	1697	62	1759
1963	47	5	52	1776	64	1840
1964	44	5	49	1841	68	1909
1965	44	5	49	1913	68	1981
1966	42	5	47	1990	68	2058
1967	42	5	47	2155	68	2223
1968	43	5	48	2465	86	2551
1969	43	5	48	2846	102	2948
1970	43	5	48	3099	111	3210
1971	42	5	47	3314	113	3427
1972	41	5	46	3568	114	3682
1973	39	5	44	3909	114	4023
1974	39	5	44	4311	114	4425
1975	38	5	43	4491	114	4605
1976	39	5	44	4721	114	4835
1977	40	4	44	5129	109	5238
1978	40	4	44	5381	104	5485
1979	40	4	44	5665	104	5769
1980	40	4	44	5870	105	5975

Kaynak: TBB,2008 "50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Kesimi "1957-2007" s: 183.

1980 öncesi dönemde Türkiye'de bankacılık sektörünün temel özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Şahin, 2009: 482-483):

- i. Bankacılık sektöründe kamu kesimi hâkim durumdaydı. Hükümetler, TCMB ve büyük kamu bankaları aracılığı ile bankacılık sektörünü kontrol altında tutarak kaynak dağılımı ve rant paylaşımını yönlendiriyordu.
- ii. Bu dönemde Türkiye'de bankacılık sektörü rekabetten uzak, birkaç bankanın hâkim olduğu oligopolcü bir yapıya sahipti. 1970'li yılların sonlarında bankacılık sektöründe yoğunlaşmanın yüksek, maliyet

- etkinliğinin düşük olduğu görölmektedir. 1979 yılı itibarıyla ilk altı (üçü kamu, üçü özel) banka toplam aktiflerin yüzde 66.6'sını, toplam mevduatların yüzde 73'ünü ve toplam kredilerin de yüzde 63.4'ünü kontrol etmekteydi.
- iii. Bu dönemde bankacılık sektörüne giriş mevzuat ile engellenmişti. Giriş engeli de kesimde optimal olmayan bir şubeleşmeye yol açmıştır (Bkz. Tablo 1.1).
- iv. 1970'li yıllarda Türkiye'de hizmet ve sanayi kesimlerinde hızlı bir holdingleşme söz konusudur. Bu gelişme bankacılık sektörünü de etkilemiş ve yönetim ve denetiminin bir holding kuruluşuna ait olan holding bankacılığı yaygınlaşmıştır.

1.2.5. Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisi Dönemi (1980-2000)

Kalkınma planları ile ekonomiye yön verilen dönem bir iktisadi ve siyasal bunalım sonrasında başlamıştır. Plarlardan beklenen, bunalımdan uzak bir iktisadi ve sosyal gelişme sağlamaktır. Ancak ekonomiye planlarla yön verilmesine karşın dönem önceki dönemlerde yaşananlardan daha ağır bir bunalımla sona ermiştir. 1970'li yılların ortasından itibaren ekonomide ciddi bunalım göstergeleri ortaya çıkmaya başlamış, 1978-1979 yıllarında ise bunalım ağırlaşmıştır. Ekonomide plan uygulaması anlamını yitirmiştir. Yaşanılan bunalımın nedenleri başta üretim yapısı olmak üzere ekonominin iç ve dış değışmeleriyle açıklanabilir. Planlı dönem içinde izlenen ithal ikameci sanayileşme stratejisi döviz kazanmaya değil, döviz tasarrufuna dayanmaktaydı. Ancak dönem içinde çelişkili biçimde döviz talebi artmış ve izlenen sanayileşme modeli işlemez duruma gelmiştir. Bunalıma yol açan üretim yapısı gibi iç etmenlerin yanında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) 1974 yılında petrol fiyatlarını beş katın üstünde artırması; Kıbrıs Barış Harekatı ve Türkiye'nin yoğun iktisadi ilişkiler içinde bulunduğu ülkelerin içinde bulunduğu ağır bunalım gibi dış etmenler de bunalımın derinleşmesinde etkili olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2005: 195-196). Ekonomide yaşanan bunalımdan çıkış için 1978-1979 yıllarında bir takım önlemler alınmış; ancak alınan önlemler bunalımdan çıkış için yetersiz kalmış ve hükümet 24 Ocak 1980 yılından itibaren yeni bir iktisat politikası uygulamaya başlamıştır. 24 Ocak 1980 yılından sonra uygulanmaya başlanan iktisat politikalarının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın işleyişine göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olmasıydı. Bu bağlamda 24 Ocak Kararlarının bir uzantısı olarak 1 Temmuz 1980 tarihi de bankacılık sektörü açısından bir dönüm noktası olmuştur. Anılan tarihte vadeli mevduata ve kredilere uygulanan faiz oranları serbest bırakılmış, bankalara mevduat sertifikası çıkarma izni verilmiştir. "Temmuz

Bankacılığı" olarak da bilinen bu uygulama ile 1960-80 yılları arası dönemde geçerli olan negatif faiz uygulaması son bulmuş, mevduata pozitif faiz verilmeye başlanmıştır. Faizlerin bazı özel durumlar haricinde serbest bırakılması, kısa sürede mevduat faizlerinde ve buna bağlı olarak kredi faizlerinde yüksek oranlı artışı da beraberinde getirmiştir. Serbest faiz uygulamasına, bankacılık ve bankerlik kesimlerinde yarattığı sorunlar yüzünden 1983 yılında son verilmiş, 1987'den itibaren tekrar faiz serbestisine dönmüştür. 1980 öncesinde Sermaye Piyasası Kanunu olmadığından sayıları süratle artan bankerler ikinci piyasada tahvil ve mevduat sertifikalarını pozitif bir faizle halka satmışlardır. Tasarruf sahiplerine pozitif faiz verdikleri için de halkın tasarruflarını çekmeyi ve bu bağlamda bankaları aşmayı başarmışlardır. Ancak, faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla birlikte bankalar ile bankerler arasında rekabet açığa çıkmıştır. Kısa vadeli ancak yüksek faizle para toplayan ve bunları uzun vadeli plasmanlara yönlendiren bankerler zor durumda kalmış ve fonları riski çok yüksek alanlara aktarmaya başlamışlardır. Dönemin Maliye Bakanı verdiği bir demeçte "bankerlere para yatıranlar kumar oynamaktadır" biçiminde bir açıklama yapınca panik başlamış ve tasarruf sahipleri paralarını alabilmek için bankerlere hücum etmiştir. Bu gelişmeler piyasaları altüst etmiş ve bankerler arka arkaya batmaya ve kaçmaya başlamışlardır. Sonuçta yaklaşık 900 banker batmış ve 150 bin tasarrufçu 52 milyar TL kaybetmiştir (Tokgöz, 2009: 205-6). Temmuz bankacılığı ile birlikte yabancı banka kurulmasına veya Türkiye'de şube açmalarına getirilen kısıtlamalar kaldırılmış ve yeni ticaret bankalarının kurulmasına izin verilmiştir. Bu dönem ayrıca Türk bankalarının da dışa açılmalarının başladığı dönemdir (Asomedy, 2001).

1980 yılı itibariyle başlayan yeni dönemde bankacılık sektörüne ilişkin düzenlemelerin amacı, finansal serbestleşmeyi sağlamaya yöneliktir. Bu dönemde zamam zaman geri dönüşler yaşansa da piyasa mekanizmasının düzenleyici etkilerini güçlendirmeye ve bankacılık kesiminde rekabeti sınırlayan koşulları bertaraf etmeye yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Finansal sistemde serbest piyasa koşulları oluşturulmaya çalışılırken bankaların etkinliklerini sağlıklı biçimde sürdürmelerini sağlamak; kesimi ve tasarruf sahiplerini korumak için gözetim ve denetim sisteminde iyileştirmeler yapma yoluna gidilmiştir (Çelebican, 1998: 206).

Bu yeni durum karşısında bankalar kısa sürede mevduat faizlerini ve dolayısıyla kredi faizlerini artırmışlardır. Yaklaşık 2-3 kat artan faiz oranları sistemdeki mevduatları da yaklaşık aynı oranlarda artırmıştır (Tokatlıoğlu, 2003: 145).

1980 -2000 yılları arasındaki dönemde, sabit fiyatlarla toplam aktifler 4, toplam krediler 2 ve toplam mevduat 6,6 kat artış gösterirken, GSMH'daki artış oranı yalnızca yüzde 85 düzeyinde kalmıştır. Bu dönemde, yüksek ve kronik enflasyon devam etmekle birlikte; yurtdışından kaynak sağlama olanağının artması, mevduat faizlerinin serbest bırakılması, döviz cinsinden tasarruf yapabilme olanaklarının genişlemesi sonucu finansal sistemin büyümesi hızlanmıştır. Mevduat en hızlı artış gösteren kalem olmuş, kredi stokunun büyümesi ise kamu kesiminin kaynak gereksinimi nedeniyle, özellikle 1990'lı yıllar boyunca DİBS'lere yönelen talep nedeniyle, sınırlı kalmıştır (TBB, 2008:101). 1980 sonrası dönemde kamu giderleri hızla artarken gelirleri aynı oranda artmamış ve kamu gelir gider dengesizliği giderek büyümüştür. Kamu açıklarını kapatmak için de hükümetler iç borçlanmaya gitmeyi tercih etmişler ve böylece DİBS piyasaya sürerek finansal piyasalardan kaynak toplamışlardır. DİBS'lerin gelirinin vergiden bağışık tutulmasıyla da özel kesim karşısında kamu kesimi avantaj yaratmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi, 1980 yılı öncesinde hükümetler, bankacılık sistemindeki banka sayısını kontrol altında tutarak mevcut kaynakların aktarılması konusunda söz sahibi olmak için genellikle banka kurulmasına ve yabancı bankaların Türkiye'de şube açmasına ilişkin başvuruları kolayca kabul etmemiş, böylece kesime yeni girişlerin sayısı sınırlı tutulmuştur. Ancak 1980 24 Ocak Kararları ile birlikte bankacılık kesiminde, gerek yeni yerli ticaret bankalarının kurulmasında kolaylıklar sağlanması gerekse de yabancı bankaların Türkiye'de şube açmalarının özendirilmesi yolu ile sistemdeki rekabetin artırılarak verimlilik artışının sağlanması ve kıt kaynakların daha verimli olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. 1980 yılından sonra banka ve şube sayısında önemli artışlar yaşanmıştır. 1980 sonrası Türkiye'de etkinlikte bulunan banka ve şube sayılarındaki gelişme seçilmiş yıllar itibariyle Tablo 1.2'de verilmiştir. Tablo 1.2'den de izlenebileceği gibi, 1980-2000 yılları arasındaki dönemde banka sayısında %56.4; şube sayısında ise %31.4 oranında artış yaşanmıştır. Dönemde enflasyon ve faiz oranlarındaki yükselmeye paralel olarak bankaların kaynak maliyeti artması bankaları çok şubeli bankacılıktan vazgeçmeye yöneltmiş ve şube ve personel sayısındaki artış hızı yavaşlamış 1989-1994 yılları arasında şube ve personel sayısında mutlak azalma gözlenmiştir. Ancak 1995 yılı sonrasında banka sayısında ve beraberinde şube sayısında artış olduğu dikkat çekmektedir. 1995-2000 yılları arasında 12 yeni banka ve 1733 yeni banka şubesinin faaliyete geçtiği görülmektedir (Tablo 1.2). Dönem boyunca toplam banka sayısında artış olmasına karşın kamusal sermayeli bankaların sayısında düşüş, özel sermayeli ulusal ve yabancı sermayeli bankaların sayısında önemli bir artış görülmektedir. Ancak sayıca artmalarına 1980 yılında toplam banka sayısının %1'inin altında iken 2000

yılında %22'sine ulaşmalarına karşın, genellikle toptancı bankacılık yapan ve çoğunlukla dış ticarete finansman sağlayan yabancı sermayeli bankaların kesimdeki oranı önemli bir boyut kazanmamıştır.

Tablo 1.2. 1980-2000 Yılları Arası Banka ve Şube Sayıları

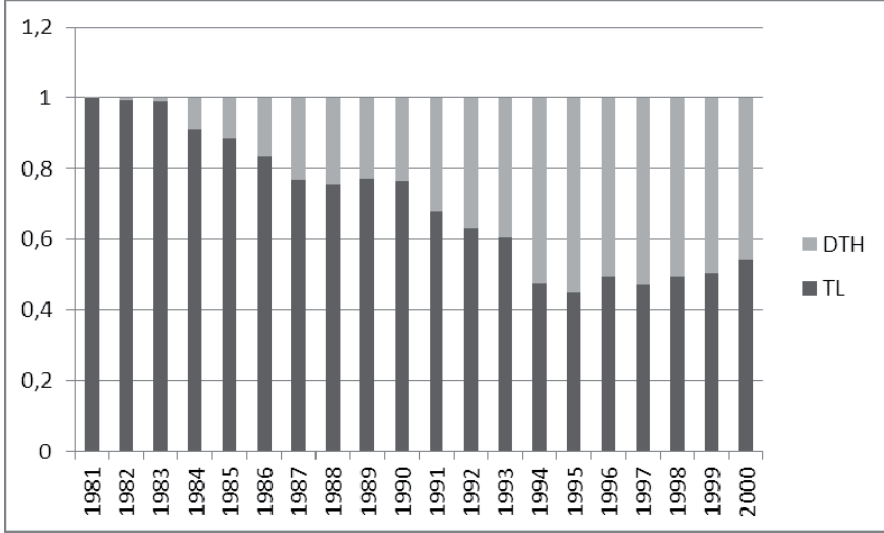
Yıllar	Banka Sayısı			Şube Sayısı		
	Ulusal	Yabancı	Toplam	Ulusal	Yabancı	Toplam
1980	39	4	43	5849	105	5954
1981	39	6	45	6121	123	6244
1983	35	10	45	6168	113	6281
1984	34	13	47	6085	117	6202
1986	38	17	55	6220	128	6348
1987	39	17	56	6313	104	6417
1989	41	21	62	6487	106	6593
1990	43	23	66	6447	113	6560
1991	44	21	65	6369	108	6477
1992	48	21	69	6097	109	6206
1994	47	20	67	5999	105	6104
1997	54	18	72	6703	116	6819
1999	62	19	81	7570	121	7691
2000	61	18	79	7720	117	7837

Kaynak: TBB, 2008: 183

Döviz işlemlerinde ve sermaye hareketlerinde serbestleşmeye gidilmesi sonucu yurtdışından borçlanma ile sağlanan fonlar bankalar için mevduat yanında önemi artan bir kaynak haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda, döviz tevdiat hesaplarında (DTH) toplanan mevduatın toplam mevduata oranı büyük ölçüde artmıştır. Şekil 1.1'de 1980-2000 yılları arasındaki dönemde TL ve DTH'nin toplam mevduatlar içindeki payları verilmiştir. Şekil 1.1'den de görülebileceği gibi 1981 yılında mevduatın yalnızca yaklaşık on binde 2'si DTH'de bulunmakta iken 1995 % 55'i ve 2000 yılında da % 46'sı DTH'de tutulmuştur. Döviz işlemlerinin serbestleştirilmesi uygulamasının bir uzantısı olarak 1984 yılında kambiyo işlemlerinin serbestleştirilmesi yönünde önemli bir gelişme olmuş ve Temmuz ayında yürürlüğe giren Türk parasının Kıymetini Koruma (TPKK) hakkında 30 Sayılı Karar ile yurtiçinde yerleşik kişilerin DTH açmalarına izin verilmiştir. Böylece Türkiye'de yerleşik kişilere

ellerinde yabancı para bulundurma ve DTH açtırma yetkisinin verilmesi tasarruf sahiplerine yeni bir yatırım aracı sağlamıştır. Yapılan düzenleme ile bankaların döviz girdileri ve döviz işlemleri önemli ölçüde artmıştır.

Şekil 1.1 Mevduatın Türk Lirası ve Yabancı Para Dağılımı (%)

Kaynak: TBB

1989 yılında TL'nin tam çevrilgenlik kazanması ve TPKK Hakkında 32 Sayılı kararın yayınlanması ile bankaların dışa açılma eğilimleri güçlenmiştir. Böylece bankalar bir yandan döviz kredisi verirken bir yandan da yurt dışından sağladıkları döviz kredilerini kullanarak TL cinsinden varlık edinmişlerdir. Bu gelişmelerin sonucu olarak Türkiye'de bankalar ilk kez açık pozisyon tutma sorunu ile karşılaşmıştır (Çelebican, 1998: 210-11).

1980 yılından sonra geliştirilen mevduat dışındaki diğer kaynaklar arasında repo, devlet ve hazine bonusu, varlığa dayalı menkul kıymet (VDMK), yurtdışından sağlanan döviz kredileri bulunmaktadır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın (İMKB) 1986 yılında etkinliğe başlamasıyla finansal yenilikler ve yeni finansal araçlar da bankacılık sisteminin yeni kaynakları arasına girmiştir. Mevduat sertifikaları, yatırım ortaklığı belgeleri, yatırım fonları, banka garantili bonolar, banka bonoları, finansman bonoları gibi yeni mali araçlar bankacılık sisteminde kullanılmaya başlanılan yeni kaynaklardan bir kısmıdır (Tokatlıoğlu, 2003: 149).

Ele alınan dönemde bankacılık sisteminde bir başka önemli gelişme de TCMB bünyesinde oluşturulan Bankalararası Para Piyasası (BPP) 1986 yılında etkinliğe başlamasıdır. Temel işlevi bankacılık kesimindeki fonların kullanım etkinliğini artırma olan BPP, bankaların kısa vadeli likidite gereksinimlerinin karşılanmasında ve likidite fazlasının değerlendirilmesinde büyük rahatlık sağlamıştır. BPP, bankalara kaynak kullanma esnekliği ve kaynakları daha etkin kullanma olanağı verdiği gibi ekonominin likidite dengesini kurmada çok yararlı olmuştur. Ayrıca MB de kısa vadeli likidite gereksinimini emisyonla başvurmadan BPP'de eşgüdüm sağlayarak karşılayabilmiştir (Şahin, 2009: 487).

Ele alınan dönem içinde Türk bankacılık sistemini ve 1980 öncesi yeterli olmayan denetim ve gözetimi güçlendirmek amacıyla 1985 yılında 3182 Sayılı Bankalar Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu değişikliklerle, bankaların öz kaynaklarının artırılması yanı sıra açacakları kredilere genel ve özel sınırlamalar konmuş, yapabilecekleri işlemlere, kayıt ve hesap düzenlerine, diğer girişimlerin sermayelerine iştirak etmelerine ilişkin düzenlemeler gerçekleştirilmiş; mali bünyeleri zayıflayan bankaların güçlendirilmesi için kanunda belirtilen önlemleri alma yetkisi gözetim ve denetim makamlarına verilmiştir. 1994 yılında Kanunun bazı hükümleri değiştirilmiş ve bankaların sermayelerindeki payların belli eşikleri aşan oranda el değiştirmesi Hazine Müsteşarlığının iznine bağlanmış; banka hesaplarının iştirak edilmiş girişim hesapları ile konsolide edilerek denetlenmesi sağlanmıştır. Kanunun yayımlanmasını izleyen dönemde, bankaların gözetim ve denetimini uluslararası ölçütlere yaklaştıran bir takım düzenlemeler yapılmıştır: Zamanında ödenmeyen krediler için karşılık ayrılması zorunluluğu; likidite oranı; döviz pozisyon oranı; sermaye yeterliliği rasyosu; açık pozisyon oranı; bankaların konsolide mali tablolar düzenleme yükümlülüğü ve bağımsız denetim kuruluşları eliyle denetim (Çelebican, 1998:213-6).

Tablo 1.3'de 1980-2000 yılları arasında seçilmiş yıllar için bankacılık sektöründe yoğunlaşma oranları verilmiştir. Tablo 1.3'den izleneceği gibi bankacılık sektöründe yoğunlaşma düzeyi, 1980-2000 döneminde düzenli olarak azalmıştır. Yoğunlaşma düzeyinin azalmasında etkili olan unsurlar, sektöre girişin hızlanması, yüksek enflasyon, yüksek kamu borçlanması, mevduat güvencesi ve yurtdışı piyasalardan kısa vadeli de olsa borçlanma olanaklarının artmasıdır.

Tablo 1.3 Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (%)

Yıllar	1980	1990	1999	2000
İlk Beş Banka				
Aktif	63	54	46	48
Mevduat	69	59	50	51
Kredi	71	57	42	42
İlk On Banka				
Aktif	82	75	68	69
Mevduat	88	85	69	72
Kredi	90	78	73	71

1990'lı yıllarda bankacılık sektörünün ekonomi içindeki payında, dışı açılma, teknolojik altyapı, banka hizmetlerinin çeşitliliği ile yasal ve kurumsal çerçeve alanlarında olumlu gelişmeler yaşanmasına karşın, sektörün reel sektörü destekleme ve kaynakları uzun vadeli yatırımlara yönlendirme işlevi zayıflamış; bankalar devletin ve tüketicinin finansmanına ağırlık vermeye başlamışlardır. 1990 yılında kredi/mevduat oranı % 84 iken, 1995 yılında % 65'e ve 2000 yılında %49,9 düzeyine gerilemiştir (TBB).

Bankacılık sektörü bu dönemde hızlı bir gelişme göstermiş, rekabet hızlanmış, otomasyon yaygınlaşmış, hizmet ve ürün çeşitleri batı bankaları ölçütlerine yaklaşmıştır. Ayrıca iyi eğitilmiş bir bankacılık kadrosu, gelişen sermaye, para ve döviz piyasaları ile bankacılık hızlı bir gelişime eğilimine girmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren bankalar fon yönetimi ve hazine işlemlerine ağırlık vermiş; yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda işlem yapabilmek amacıyla bünyelerinde finansal ürünlerin elektronik bir ortamda alım-satımının yapıldığı işlem odaları kurma yoluna gitmişlerdir. TL ödemeleri için EFT sistemi, döviz ödemeleri için SWIFT sistemi, bankalararası işlemleri büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Ayrıca bireysel bankacılıkta büyük bir atılım yapılmış, kredi kartları ve ATM'ler hızla yaygınlaşmıştır. 1992 yılında 1 milyon dolayında olan kredi kartı sayısı, 2000 yılında 13,4 milyona; Otomatik Para Çekme Makinesi (ATM) sayısı 3.209'dan 11.991 yükselmiştir (Dinçer, 2006: 93).

MB, ilk kez, 1990 yılı başından itibaren bir para programını uygulamaya koymuştur. Uygulanan para programı bankanın kendi bilanço büyüklüğünün denetim altına alınmasını amaçlamıştır. Bu parasal program, temel olarak, MB'nın iç yükümlülüklerinin ve aktif kalemlerinin içinde yer alan Hazine'ye verdiği avansların denetim altına alınmasını ve MB'nın bilanço büyüklüğünün kontrol edilmesine yönelik olmuştur. Program parasal hedef olarak Merkez Bankası Parası'nı belirlemiş ve bunu kontrol etmek için de para politikası

aracı olarak temelde açık piyasa ve döviz işlemlerini kullanmıştır. Ancak, 1991 yılında, dışarıda Körfez krizinin patlak vermesi ve içeride de erken genel seçim kararı sonucu para programı yürürlüğe konulamamıştır. Krizin başlaması ile piyasalardan önemli ölçüde TL ve döviz çıkışı olmuş ve likidite sıkıntısı bankalarda önemli mali zayıflıklara da yol açmıştır. Seçimlerin de 1991 yılı içerisinde yapılmış olması genişleyici para politikalarını gündeme getirmiş ve bu genişleme 1992 ve 1993 yıllarında da devam etmiştir. Uluslararası piyasalarda fon talebinin artış göstermesi, bu piyasalardan daha düşük maliyetle ve bol fon bulunması yarışını hızlandırmış ve uluslararası piyasalarda faiz oranları artma eğilimine girmiştir. Aynı biçimde izlenen genişleyici maliye politikaları sonucunda artan kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG), MB kaynaklarının sıklıkla bütçe açıklarını kapatmak için kullanılması ve bankacılık sektörü kaynaklarının kamu için cazibesini sürekli artırması nedenleri ile yurtiçi piyasalarda da faiz oranları ve enflasyon artma eğilimine girmiştir. Ancak döviz kurlarının gerektiği kadar artırılmaması, TL'nin aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Özellikle bankalar yurtdışı piyasalardan yüksek maliyetli fonları, yurtiçi piyasalardaki yüksek faiz oranları ve düşük döviz kurlarının devamlılığına güvenerek talep etmiş ve ülkeye getirmişler ve bunları DİBS'lere yatırmışlardır. Tüm bu gelişmeler sonucunda bankaların 1993 yılı sonu ile 1994 yılı başlarında yabancı para açık pozisyonları alabildiğince açılmıştı³ (Tokatlıoğlu, 2003: 150).

Türkiye'de iktisadi dengeleri bozan ve ülkeyi bir iktisadi kriz ortamına sürükleyen gelişmeler 32 sayılı KHK ile erken ve aşırı ölçüde serbestleşme ile başladığı söylenebilir (Kazgan, 1994: 205). Açık ekonomi koşullarında, 1989-1994 yılları arasındaki dönem, gezgin fonların döviz piyasası, para piyasası ve sermaye piyasası arasında baş döndürücü bir hızla yer değiştirdiği ve yöneldiği piyasada fiyatları yükselttiği, terk ettiği piyasalarda ise fiyatların düşmesine yol açtığı bir dönem olmuştur. Ayrıca yaşanan yüksek oranlı talep artışı hem reel hem de finansal piyasaların sınırlarını zorlamıştır. Devletin finansal piyasalardan fon talebi de çok büyük oranda artmış ve hükümet, artan harcamalarını karşılamak için iç ve dış piyasalarda borçlanmaya TCMB avanslarını kullanmaya devam etmiştir. Dönem içinde döviz faiz arbitrajı ekonomiyi ciddi bir sıkıntıya sürüklemiş ve gelen sıcak paranın para piyasasında yarattığı baskılar faiz oranının hızla artmasına yol açmıştır. Hükümet sıcak para girişini yavaşlatmak ve döviz kurlarını yükseltmek için faiz oranlarını düşürmeyi denemiş ve yüksek faizli iç borçlanma yerine TCMB'den kısa vadeli avans kullanmaya ve dış borçlanmaya yönelmiştir. Ekonomide likidite yükselmiş ve artan likidite önce

³ 1989 yılında döviz açığı oranı (DAO=[DTH+yurtdışı kaynaklı krediler] / [Toplam Mevduat +Toplam Kredij]) ortalama %38 iken 1992 yılında %61'e çıkmış 1993 yılı sonunda ise %71 olarak gerçekleşmiştir (Çolak 1994: 53 ve TBB 1995:10). Bu oranın gelişmekte olan ülkeler için %25 olması tercih edilmektedir.

İMKB'ye ve sonrasında dövize yönelerek kurları arttırmaya başlamıştır. TCMB, likidite fazlasını çekmek için müdahale etmekte geç kalmış ve bu ortamda TL'ye olan güven yitirilerek, para ikamesi olgusunun güçlendiği bir süreç ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda bankalardaki DTH giderek artmıştır (Şekil 1.1). Ekonomide yaşanan bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra 1993 yılı için dış ticaret bilançosunun rekor sayılabilecek bir düzey olan 14 milyar dolarlık bir açık vereceği de ortaya çıkınca uluslararası derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu yatırım yapılabilir ülke derecesinden spekülâtif ülke derecesine düşürmüşlerdir. Türkiye'nin kredi notunun düşmesi finansal piyasalardaki kargaşayı artırmış ve dövize hücum başlamıştır. Döviz'e yönelik hücum döviz kurlarının tırmanmasına yol açmıştır. TCMB, döviz fiyatlarını frenlemek ve ekonomideki fazla likiditeyi çekmek için piyasaya 3.5 milyar dolar satmış; ancak TCMB rezervlerinin tamamını da satsa döviz kuru yükselişinin önlenemeyeceği anlaşıldığından uygulamadan vazgeçmiştir (Şahin, 2009: 214-17).

Bozulan iktisadi dengeleri yeniden kurmak ve finansal piyasalarda istikrarı sağlamak amacıyla "5 Nisan Kararları" olarak bilinen bir istikrar programı uygulanmıştır. 5 Nisan kararlarıyla birlikte döviz kurları serbest bırakılmış, piyasada 24.000 TL civarında olan ABD Dolar kuru bir günde 40.000 TL düzeyine çıkmıştır. TCMB bankalararası piyasada gecelik faizleri %1000'e çıkarmış ve 8 Nisanda 1 ABD Doları 32.000 TL'ye düşmüştür (Tokgöz, 2009:250). 5 Nisan kararlarıyla TCMB, piyasa koşullarına uygun gerçekçi kur uygulamasına geçmiştir. MB'ye üçer aylık dönemler itibariyle zorunlu döviz- efektif devir ve satışları en yüksek olan 10 bankanın Bankalararası Döviz Piyasası'nda (Döviz Interbank) saat 15:00'deki döviz satış kurları esas alınarak günlük kurlar belirlenmeye başlamıştır. 5 Nisan kararları ile finansal piyasalar için getirilen diğer önlemler şu şekilde özetlenebilir (Tokgöz,2009, 249-51):

- i. Tasarruf mevduatı sigortası kapsamı 50 milyon TL'den 150 milyon TL'ye çıkarıldı. Ancak kapsam genişlemesi paniği önlemede yetersiz kalınca bütün mevduatlar sigorta kapsamına alındı.
- ii. Disponibiliteler oranları yeniden düzenlendi.
- iii. Hazinesinin avans kullanma yetkisi yüzde 15'den yüzde 12'ye çekildi.
- iv. Haziran ayında % 200 faizli süper Hazine bonusu çıkarıldı.

Kriz döneminde yükümlülüklerini yerine getiremeyen ve mali bünyesi bozulan üç banka (Impexbank, TYT Bank ve Marmara Bank) tasfiye edilmiştir. Krizin diğer bir etkisi, bankacılık sektöründe sistemik bir mevduat çekilişini önlemek amacıyla bütün mevduatlara devlet güvencesi verilmesi, sınırsız güvencenin kaldırılarak 50.000 TL'ye düşürüldüğü 2004 yılına kadar,

bankacılık sektöründe haksız rekabetin oluşması yanında ahlaki çöküntü problemi de ortaya çıkmıştır (Dinçer, 2006:90).

1.2.6. Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Dönemi (2001-2010)

1990'lı yıllarda giderek ağırlaşan iktisadi ve sosyal sorunlar bankacılık sektörünü olumsuz etkilediği gibi, bankacılık kesiminin yapısal, kurumsal ve yönetsel sorunları da iktisadi bunalımı derinleşmesine yol açmıştır. 1990'lı yıllarda sistemde yaşanan sorunların temel nedeninin kurumsal anlamda deregülasyon politikaları olduğu söylenebilir. Sektöre girişin kolaylaşması, mevduata uygulanan disonibilite oranları ile oynanması ve disonibilitenin DİBS'e yatırılması, tasarruf mevduatının tamamının sigorta kapsamına alınması, yabancı para cinsinden mevduat kabulünün sınırsız olması ve Hazineye, bütçe açıklarını ticari bankalara borçlanarak finanse etme olanağının verilmesi gibi uygulamalar bankacılık sektöründe krizlerin hazırlayıcısı olmuştur (Çolak, 2001: 15-30).

Ekonomide yükselen enflasyon ve kamu açıklarının yönetilemez boyutlara ulaştığı bir ortamda, 2000 yılı başında enflasyonu düşürmek ve ekonomide büyüme ortamını yeniden sağlamak amacıyla kapsamlı bir ekonomik program uygulamaya konulmuştur. Program kapsamında sıkı maliye politikası uygulanması ve kapsamlı yapısal reformların hayata geçirilmesinin yanı sıra, enflasyonist beklentileri hızla aşağıya çekmek için döviz kurları hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur. Programın uygulanmasında kamu açıklarını daraltma ve yapısal reformlar alanında önemli adımlar atılmıştır. Yapısal reformlar kapsamında, finansal kesim reformu sonucunda kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile bankacılık sektörünün düzenlenmesi, gözetimi ve denetimi işlevlerinin tek bir otorite altında toplanması hedeflenmiştir.

Programın uygulanmaya konulmasıyla birlikte faiz oranları beklentilerin üzerinde hızla gerilemiş, enflasyon önemli ölçüde yavaşlamış, üretim ve iç talep canlanmaya başlamıştır. Ancak, enflasyonun programda öngörüldüğü hızla düşmemesi sonucunda TL'nin beklenenin üzerinde değer kazanması, iç talepte görülen hızlı canlanma, ham petrol, doğal gaz gibi enerji fiyatlarındaki artış ve Euro/Dolar paritesindeki gelişmeler sonucunda 2000 yılında cari işlemler açığı öngörülen düzeyin önemli ölçüde üzerine çıkmıştır. Bu gelişme iç ve dış piyasalarda mevcut kur sisteminin sürdürülebilirliği ve cari işlemler açığının finansmanı konusundaki endişeleri artırmıştır. Bazı önemli kamu işletmeleriyle ilgili çalışmaların hedefe ulaşmaması, kamu

bankalarına ilişkin düzenlemelerde yaşanan sorunlar, bazı siyasi belirsizlikler, kur çapasına benzer bir Para Kuruluna dayalı Arjantin ekonomisindeki gelişmelerin de etkisiyle uluslararası sermayenin gelişen piyasalara daha ihtiyatla yaklaşması, 2000 yılının ikinci yarısında Türkiye'ye dış kaynak girişinin azalmasına yol açmıştır. Uygulanmakta olan kur çapasına dayalı para politikası gereği likidite yaratım mekanizmasının döviz girişine dayandırılmış olduğu bir yapıda dış kaynak olanaklarındaki bu daralma likiditedeki artışın da yavaşlamasına yol açmıştır. Artan likidite sıklıklağının bir yansıması olarak Temmuz-Ağustos döneminde yüzde 30 civarına gerilemiş olan kısa vadeli faiz oranları Eylül ayından itibaren yeniden yükselmeye başlamıştır. Bankacılık kesiminin likidite, faiz ve kur risklerine karşı duyarlılığının daha da arttığı bir dönemde ortaya çıkan faizlerdeki bu yükselme eğilimi özellikle yabancı yatırımcıların izlenmekte olan programın sürdürülebilirliği konusundaki endişelerini artırmıştır. Kasım ayının ikinci yarısında kısa vadeli faizlerde yaşanan sıçrama ile eşanlı olarak tahvil-bono ve hisse senedi fiyatları keskin bir biçimde düşmüş ve portföyünde önemli ölçüde DİBS bulunduran ve bunları likite dönüştüremeyen Demirbank, bankalararası piyasada karşılayamayacağı kadar yüksek faiz oranlarından borçlanmak zorunda kalmış ve kaçınılmaz olarak da 6 Aralıkta da TMSF'ye alınmıştır. Yabancı yatırımcıların ülkeyi terk etme çabaları sonucunda Merkez Bankası altı milyar dolar civarında döviz satışında bulunmuş ve rezervler azalmıştır.

Krizin daha da derinleşmesini önlemek amacıyla Kasım ve Aralık aylarında bir dizi önlem alınmış, yapısal reformların hızlandırılması kararlaştırılmış ve yürütölmekte olan Stand-By Düzenlemesinin 7,5 milyar dolar tutarında Ek Rezerv Kolaylığı ile desteklenmesi yönünde Uluslararası Para Fonu ile anlaşma sağlanmıştır. Kasım Krizi sonrasında alınan önlemler ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ile varılan anlaşma sonucunda mali piyasalardaki dalgalanmalar kısmen giderilmış, Merkez Bankasının döviz rezervleri artmış ve faiz oranları kriz ortamına göre önemli ölçüde gerilemiştir. Ancak faiz oranlarının kriz öncesi döneme göre yüksek seviyelerde kalması özellikle aşırı gecelik borçlanma gereksinimi olan kamu bankalarıyla portföyünde yüksek oranda DİBS bulunduran TMSF kapsamındaki bankaların mali yapılarını daha da bozmuştur. şubat ayında Hazine ihalesi öncesindeki olumsuz gelişmeler ile de uygulanan programa olan güvenin tamamen ortadan kalkmış ve TL'ye karşı ciddi bir atak gelişmiştir. Nitekim 19 şubat'ta bir gün valörlü 7.6 milyar dolarlık döviz talebi olmuştur. Merkez Bankası yüksek düzeydeki bu döviz talebine karşı likiditeyi kontrol etmeye çalışmış, likidite sıklıklağı özellikle kamu bankalarının aşırı düzeyde günlük likidite gereksinimleri yüzünden ödemeler sisteminin kilitlenmesine yol açmıştır. Bu ortamda uygulanmakta olan döviz kuru sistemi terk edilerek TL dalgalanmaya bırakılmıştır. Merkez Bankası kurların

dalgalanmaya bırakılmasının ardından, ödemeler sistemine işlerlik kazandırmak amacıyla piyasaların TL gereksinimini karşılamaya başlamış ve bunun sonucunda kısa vadeli faiz oranları yüzde 80 civarına gerilemiştir.

Ancak, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri bankacılık sektörünün içinde bulunduğu sorunları daha da ağırlaştırmış ve yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bankacılık sektörü Kasım krizi sonrasında faiz riski, Şubat krizi sonrasında ise hem faiz hem de kur riski sonucu önemli kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan krizler; faizlerde ve enflasyonda artış, döviz kurlarındaki dalgalanmayla birlikte tüm ekonomide bir belirsizlik ortamına yol açmıştır. Finansal sektörde yaşanan sıkıntılar reel kesime yönelik yeni kredi olanakları ortadan kaldırırken, reel kesimin kredi geri ödemelerinde de önemli sorunlara yol açmıştır.

Şubat 2001 krizinin ardından IMF'ye yeni bir niyet mektubu verilmiş ve 15 Mayıs 2001 tarihinden itibaren "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" (GEGP) uygulanmaya konulmuştur. Bu yeni programın açıklanıp uygulanmasına kadar geçen aslında kısa sayılabilecek süre içerisinde, döviz kurunda yüksek oranlı artışlar, kredi işlemlerinde önemli oranlarda azalmalar, tüketim ve yatırım harcamalarında keskin düşüşler, piyasalarda fiyatın belirlenememesi ve dış kredi akışının kesilmesi gibi ekonomiyi önemli ölçüde sarsan gelişmeler yaşanmıştır. GEGP yürürlüğe girdiğinde bankacılık sisteminin açık pozisyonu 45 milyar dolar düzeyinde idi. Döviz açığı bu boyutlara ulaştınca bu açığın kapatılabilmesi için yurtiçi piyasalarda önemli bir döviz baskısı oluşmuş ve birçok banka zor durumda kalmıştır (Tokatlıoğlu, 2003: 163-4).

Türk bankacılık sisteminin yaşadığı sorunlar bir yandan ülkenin diğer kesimleri için de problem yaratan etmenlerden diğer yandan da uluslararası finans piyasalarının yaşadığı sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Her ne kadar bu sorunların kaynaklarını birbirinden ayırmak zor olsa da, genel hatları ile ana nedenler belirlenebilmektedir. Daha önceki alt başlıklarda sektörün tarihsel ve kurumsal gelişimi anlatılırken belirlendiği gibi, Türk bankacılık sektörünün başlangıcından günümüze, özellikle 1980 sonrası uygulamaya konulan reform politikaları sonrasında, karşılaştığı başlıca temel sorunlar, kronik ve yüksek oranlı enflasyon, kamu kesimi açıklarının boyutu ve finansman biçimi, sermaye yetersizliği, mevduat ve kredilerin yetersizliği, piyasa yapısının oligopolistik özellikleri ve rekabet eşitsizliği, para ikamesi ve açık pozisyon artışı ve yüksek kaynak maliyeti biçiminde sıralanabilir.

Finansal sistem içindeki görece ağırlığı çok yüksek olan bankacılık sektörünün anılan sorunlarının çözümü ve finansal sektörün yeniden yapılandırılması, uluslararası ölçütlere göre düzenlenmesi ve denetlenmesi,

Türkiye’de 2000’li yıllara girilirken iktisadi istikrarın ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması için bir zorunluluktur. Bu bağlamda GEGP çerçevesinde bankacılık sektörünün düzenlenmesi için, dünyada krizler sonrasında yeniden yapılandırma sürecinde takip edilen aşamalar tekrarlanmıştır. Bu bağlamda, aktif yapıları zayıflayan ve sermaye yetersizliği yaşıyan bazı bankalar TMSF’ye devredilerek sorunları çözülmeye çalışılmıştır. Diğer bankalara ise sermaye yapılarını güçlendirmeye yönelik önlemler almaları ve sermaye artırımında bulunmaları istenmiş; istenilen koşulları yerine getiren bankalara devlet tarafından likidite desteği sözü verilmiştir. İkinci aşamada sermaye yapılarını güçlendiremeyen zayıf bankaların sektörden çıkması teşvik edilmiştir. Üçüncü aşamada ise bankacılık sektöründe yaşanan krizlerin nedeni olarak görünen etkin yönetim ve denetim eksikliğinin giderilmesine yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

GEGP ile birlikte, bankacılık sektörünün düzenlenmesinden ve denetlenmesinden sorumlu kurum olan Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK) “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı”nı kamuoyuna duyurmuştur. Söz konusu program; kamu bankalarının operasyonel ve finansal açıdan yeniden yapılandırılması, TMSF bünyesindeki bankaların çözümlenmesi, özel bankaların daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve gözetim ve denetim çerçevesinin güçlendirilmesi ve sektörde etkinliğin artırılması olmak üzere dört temel unsurdan oluşmaktadır.

Temel hedefleri, bankacılık sektöründe alt yapı unsurlarını, uluslararası normlara uygun muhasebe ilkelerini ve denetim mekanizmasını oluşturmak olarak belirtilen 4389 sayılı Bankacılık Kanunu çıkarıldı. Kanunda belirtilen amaçlar doğrultusunda bankacılık sisteminin yeniden yapılanması ve etkin denetimin sağlanması için BDDK kuruldu. 2000 yılında göreve başlayan BDDK ile bankacılık sektöründeki denetim ve düzenlemeler uluslararası kurallara uygun, nesnel etkinlik ölçütlerine göre tek elden ve bağımsız bir kurul tarafından gerçekleştirilmesi ve sisteme yönelik siyasi müdahalelerin azaltılması amaçlanmıştır.

Haziran 1999 yılında çıkarılan Bankacılık Kanununun yerini, uygulamada ortaya çıkan sorunları gidermek ve yaşanan deneyimler sonucunda uluslararası bankacılık ölçütlerine uygun olarak 2005 yılında hazırlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu almıştır. 5411 sayılı yasa ile getirilen temel düzenlemeler aşağıdaki biçimde sıralanabilir (Şahin, 2009: 496-8):

- i. Bankaların kuruluş ve sisteme giriş izni, denetimi ve gözetimi BDDK tarafından gerçekleştirilecek.

- ii. Banka kurucularının, banka sahibi olmanın gerektirdiği mali güce itibara, dürüstlük ve yeteneğe sahip olma ve müflis, iflası istenmemiş, TMSF'ye devredilen bankalarda nitelikli ortaklığının bulunmaması, rüşvet, dolandırıcılık, hırsızlık, zimmet gibi yüz kızartıcı suçları olmaması koşulları aranmaktadır.
- iii. Özkaynak ve sermaye yeterlilik oranları Kanunda açık olarak tanımlanmış ve bankaların bu oranlara uymamaları durumunda müeyyide uygulama yetkisini BDDK'ya vermiştir.
- iv. Bankalar, öncelikle BDDK'nın denetimine tabidirler. Kurum, bankaların mali bünyelerini, belirlediği finansal oranları takip ederek düzenli olarak gözetler ve gerekli önlemleri alır. Tüm iyileştirici ve düzeltici önlemler alınmasına karşın yetersiz olursa Kurum ilgili bankanın etkinlik iznini kaldırmaya ve bankanın TMSF'ye devrine yetkilidir.
- v. Kurum, bankaların varlıkları, alacakları, özkaynakları, borç, yükümlülük ve taahhütleri, gelir ve giderleri arasındaki ilgi ve dengeler ile mali yapıyı etkileyen diğer tüm etmenlerin ve karşı karşıya kalınan risklerin belirlenmesi, ölçülmesi ve değerlendirilmesi amacıyla sınırlamalar ve standart oranlar belirleyerek gerekli düzenlemeleri yapmaya ve bunlar hakkında her türlü önlemi almaya yetkilidir. Bankalar, yapılan düzenlemelere uymak, belirlenen sınırlamaları ve standart oranları tutturmak ve bunlara ilişkin olarak Kurum tarafından istenen önlemleri almak ve uygulamakla yükümlüdür.
- vi. Kanunun 48. ve 49. maddelerinde çok ayrıntılı bir kredi, risk grubu ve mensup tanımı yapılmıştır. Kanunun 50. maddesinde risk grubu ve mensuplar tanımına girenlerin hangi durumlarda kredi kullanılacağı ve kesinlikle kullanılmayacağı düzenlenmiştir. Kanunla banka kaynaklarının ortaklar tarafından istismarı önleyecek tüm önlemler alınmak istenmiştir.

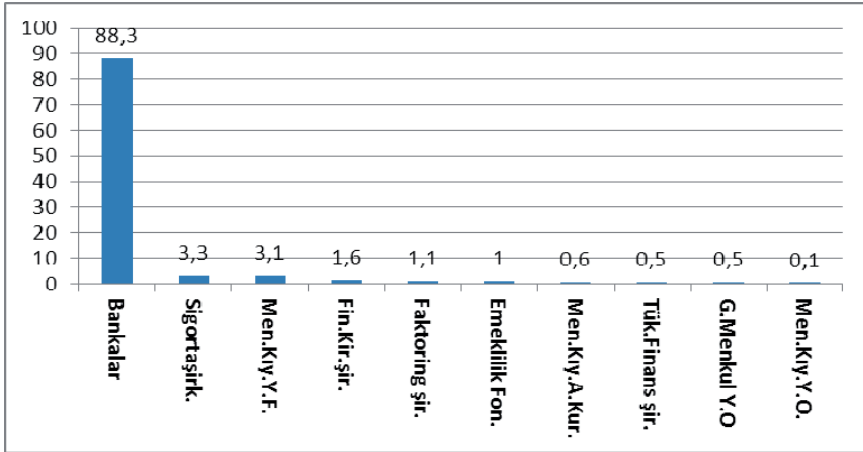
Aşağıdaki bölümde bankacılık sektöründe “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” sonrasındaki gelişmeler doğrultusunda mevcut durumu incelenmiştir.

1.2.7. Bankacılık Sektöründe Mevcut Durum

Bankacılık sektörü, Türk finansal sisteminin en önemli unsuru olmasının yanında tüm ekonomiyi etkileyen büyük bir sektördür. Bankacılık sektörü

ekonomide kaynak aktarımına aracılık eden finansal sistemin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bankacılık sektörünün finansal sistem içindeki görece payı, iktisadi ve sosyal gelişmenin düzeyine bağlı olarak her ülkede farklılık gösterebilmektedir. Finansal sistem içinde bankacılık sektörünün görece payı, genellikle, sosyal ve iktisadi gelişmeye paralel olarak azalmaktadır. Türkiye’de de zaman içinde bankacılık sektörünün finansal sistem içindeki payı azalmış olmakla birlikte hala çok yüksek düzeydedir. Şekil 1.2’de Türkiye’de finansal kesimin bilanço büyüklüğünün dağılımı 2009 yılı için verilmiştir. Türkiye’de finansal sistem içinde bankalar dışında Sigorta Şirketleri, Menkul Kıymet Yatırım Fonları, Finansal Kiralama Şirketleri, Emeklilik Fonları, Menkul Kıymet Aracı Kurumları, Tüketici Finans Şirketi, Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı ve Menkul Kıymet Yatırım Ortaklığı yer almaktadır. Şekil 1.2’den de izlenebileceği gibi Türkiye’de finansal sistemin bilanço büyüklüğünün %88.3’ünü bankalar oluşturmaktadır. 2001 yılı sonrasında finansal kesim içinde yer alan diğer kollarındaki gelişmelere karşın bankacılık sektörünün sistem içindeki ağırlığı açık ara sürmektedir.

Şekil 1.2 Finansal Kesimin Bilanço Büyüklüğünün Dağılımı (2009) %

Kaynak: TCMB, Finansal İstikrar Raporu, 2010,s.: 39.

2001 yılından yaşanan krizin ardından bankacılık sektörünün toparlanması 2003 yılına kadar sürmüştür. Kriz sonrası bankacılık sektörünün yapısal göstergeleri Tablo 1.4’de verilmiştir. Bankacılık sektöründe, kriz sonrasında TMSF’ye devredilen bankalara ek olarak birleşmeler de gerçekleşmiş ve 2000 yılında 79 olan banka sayısı 2003 yılında 55, 2006 yılında 50’ye düşmüştür. 2010 yılı itibarıyla de sektörde toplam 49 banka etkinlik göstermektedir. Sahiplik açısından bakıldığında 2003 yılından itibaren yalnızca üç kamu bankası mevcuttur. Özel mevduat

bankalarının sayısı azalmış, yabancı mevduat bankalarının sayısı ise 2005 yılından sonra artmıştır. Yatırım ve kalkınma bankalarının sayısı 2004 yılında 13'e düşmüş ve sonrasında değişmemiştir. Ayrıca sistemde dört tane katılım bankası etkinlikte bulunmaktadır. Özel Finans Kurumları (ÖFK) adıyla kurulan bu kurumlar Türkiye bankacılık sistemine 1984 yılında girmişlerdir. ÖFK, 1999 yılına kadar bankacılık yasası dışında kalmış ve bankaların tabi oldukları karşılık ayırma yükümlülüğünden bağışık tutulmuşlardır.

Tablo 1.4 Bankacılık Sektörünün Yapısal Göstergeleri (2000-2010)

Yıllar	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Banka sayısı	79	55	53	51	50	50	49	49	49
Kamu Mev. Bank.	4	3	3	3	3	3	3	3	3
Özel Mevd. Ban	28	18	18	17	14	11	11	11	11
TMSF büny. Bank	11	2	1	1	1	1	1	1	1
Yab. Mev. Bank	18	13	13	13	15	18	17	17	17
Kalkın. ve Yat. Ban.	18	14	13	13	13	13	13	13	13
Katılım Bank.	-	5	5	4	4	4	4	4	4
Şube Sayısı	7.837	5.966	6.106	6.247	6.849	7.618	8.790	9.027	9.465
Personel Sayısı	137.495	123.249	127.163	132.258	143.143	158.534	171.598	172.402	178.503
ATM Sayısı	11397	12882	13819	14836	16513	18815	21953	23952	26.566
POS sayısı (1000)	489,213	651,559	892,886	1,130,408	1,269,550	1,439,165	1,568,975	1,731,397	2.176
Kredi kartı sayısı	13.372,6	19.862,6	26.090,0	29.885,9	32.433,3	37.335,2	43.394,0	44.392,6	-

1 Eylül itibarıyla.

Kaynak: TBB ve BDDK.

1999 yılında çıkarılan 4389 sayılı yasa ile ÖFK'nın ayrıcalıkları kaldırılmış ve 2005 yılında çıkarılan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu kapsamına dâhil edilmiş ve adları katılım bankaları olarak değiştirilmiştir.

Kriz sonrası küçölmeye giden bankalar, birleşmeler ve sistemden kopmaların etkisiyle şube sayıları azalmıştır. 2004 yılından sonra ise şube sayıları hızla artmaya başlamış; banka sayısı azalmasına karşın şube sayısında 2004-2010 yılları arasında %55 oranında bir artış yaşanmıştır. Şube sayısındaki artışa paralel biçimde personel sayısı da artmıştır. Ayrıca bankalar, ATM ve POS makine sayılarını ve kredi kartı sayılarını düzenli olarak artırmışlardır.

Tablo 1.5'de 2005-2010 yılları arasındaki dönem için bankacılık sektörünün yapısal göstergeleri verilmiştir. Tablo 1.5 incelendiğinde göstergelerin genelde olumlu olduğu ve bu bağlamda bankacılık sektörünün yeniden yapılandırma sonrasında daha güçlü bir yapıya kavuştukları ve finansal sağlıklı göstergelerinin genelinde olumlu bir seyir görölmektedir. Sermaye yeterlilik rasyosu 2005 yılından itibaren düşme eğiliminde olmasına karşın tüm yıllarda Basel Ölçütleri kapsamında uluslararası eşik değer olan %8 ve BDDK'nın belirlediği endüşük düzey olan %12'den oldukça yüksek bir düzeyde seyretmektedir. Sektörün sermaye yeterliliğinin yüksek olması finansal dalgalanmalara karşı sektörün güçlü durmasını sağlamaktadır. Bu durum Türkiye Bankacılık kesiminin 2008 küresel krizinden neden eskisine göre daha az etkilendiğini açıklamaktadır. Serbest sermayenin öz kaynaklara oranı oldukça yüksek bir düzeyde seyretmiş ve 2010 yılı itibarıyla %80'e ulaşmıştır. Serbest sermayenin özkaynaklara oranının yüksekliği herhangi bir kriz sırasında bankaları daha güçlü kılmaktadır. Bankalar ayrıca açık pozisyonlarını kapatmış ve 2005 ve 2008 yılı hariç döviz varlıkları yükümlölüklerini aşmıştır. Takipteki alacakları kredilere oranı 2008 yılına kadar az da olsa düşmüş; ancak 2009-2010 yıllarında küresel krizin etkisiyle artmıştır. İncelenen dönemde bankaların bireysel müşterilere verdikleri kredilerin toplam kredi içindeki payı yükselmiş, %33 seviyesine çıkmıştır.

Kâr eden banka sayısı, 2006 yılında 41 iken 2007'de 44 ve sonrasında 46 olmuş ve kâr eden bankaların aktiflerinin toplam aktifler içindeki payı %99,8 olmuştur.

Vergi sonrası aktif karlılık ve özkaynak karlılık oranları 2005 yılından sonra artmış, 2008 yılında bir ölçüde düşmüş 2009 ve 2010 yıllarında yeniden yükselmiştir. Bankacılık sektörü ele alınan dönemde faiz dışı gelirlerini artırarak faiz dışı gelir- faiz dışı giderler oranını %52 düzeyinden 2008 yılında % 72.1 ve 2010 yılında da %80.1 düzeyine çıkarmıştır. Faiz Gelirleri/Faiz Giderleri oranı ise 2009 yılına kadar düzmüş 2009-2010

yıllarında artmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bir bütün olarak finansal sağlamlık göstergeleri olumlu yönde gelişmiştir.

Tablo 1.5 Bankacılık Sektörü Finansal Sağlamlık Göstergeleri (%)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ¹
Sermaye Yeterliliği Standart Rasyo	24,2	22,0	19,1	18,1	20,9	19,0
Serbest sermaye/ Toplam Özkaynaklar	65,7	72	75,3	77	79,6	81,2
Toplam Özkaynak/ Toplam Yabancı Kaynak ²	15,5	13,5	15	13,4	15,3	15,8
Toplam Özkaynak/ Toplam Aktifler	13,4	11,9	13	11,8	13,3	13,7
Krediler /Toplam Özkaynak	286	367,8	376,6	425,2	354,1	374,7
Yabancı Para Net Genel Pozisyonu/Özkaynak	-2	0,3	0,3	-0,1	0,5	2,7
Takipteki Alacaklar/ Brüt Krediler	4,8	3,8	3,5	3,7	5,3	4,3
Bireysel Krediler/ Toplam Krediler	30,4	31,7	33,3	32,1	33,3	33,6
Kar eden Banka./ Top. Banka Sayısı	45/51	41/50	44/49	46/49	46/49	45/49
Kâr eden Bank. Aktifler./ Toplam Aktifler	93,9	99,3	99,7	99,8	99,8	99,6
Vergi Sonrası Aktif Kârlılık(ROA)	1,7	2,5	2,8	2	2,6	2,5
Vergi sonrası Özkaynak Karlılığı (ROE)	12,1	20,1	21,7	16,8	20,3	18,3
Faiz Giderleri/ Toplam Giderler	55,6	64,9	66,7	67,3	60,9	56,6
Faiz Gelirleri/ Faiz Giderleri	176,4	161,4	158,5	156,6	196,1	199,7
Faiz Dışı Gelir/ Faiz Dışı Gider	52,0	78,3	72,1	65,5	68,9	80,1

Kaynak: BDDK

1 Eylül 2010 verileri

2 Toplam Yabancı Yükümlülükler=Toplam Yükümlülükler–Toplam Özkaynaklar

Tablo 1.6'da bankacılık sektörünün 2000-2009 arası dönem için temel bilanço büyüklükleri verilmiştir. Tablo incelendiğinde toplam aktiflerin hızlı bir biçimde arttığı dikkat çekmektedir. Finansal varlıkları toplam aktifler içindeki

payı 2003 yılına kadar artmış sonrasında ise giderek azalmıştır. Kredilerin toplam aktifler içindeki payı ise artmıştır. Bu durum, bankaların devlet tahvillerinden kredilere yönelmiş olduklarını göstermektedir. Bilançonun pasifinde ise bankaların mevduata dayalı büyümeye devam ettikleri görülmektedir. Mevduat artışı 2000-2009 arasında %641 olmuştur.

Tablo 1.6 Bankacılık Sektörü Temel Bilanço Büyüklükleri

Milyar TL	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aktif	104,1	166,4	216,5	250,7	307,2	397,8	485,8	562,3	708,4	801,8
Likit aktifler	21,5	38,5	34,4	36,3	43,0	63,2	74,2	74,8	100,9	102,6
Finansal varlıklar	12,0	16,9	86,1	106,9	123,7	143,0	168,3	175,9	207,8	280,9
Net takipteki krediler	1,5	4,3	3,7	1,0	0,8	0,8	0,8	1,1	2,5	3,2
Krediler	34,2	41,0	56,4	70,0	103,2	153,1	218,1	280,5	366,9	381,0
Duran aktifler	13,9	51,6	18,3	19,3	22,1	20,1	17,3	19,2	19,7	22,5
Diğer	21,0	14,1	17,6	17,2	14,4	17,6	7,1	10,8	10,6	11,6
Pasif	101,9	164,2	212,7	249,7	306,5	397,0	484,9	561,2	705,9	798,5
Mevduat	68,4	117,1	142,4	160,8	197,4	253,6	312,8	357,0	453,5	507,3
Mevduat dışı kaynak	19,8	26,6	31,5	39,1	45,3	66,9	87,2	91,6	125,2	137,7
Özkaynak	5,0	9,7	25,7	35,5	46,0	53,7	58,0	73,5	82,7	106,5
Diğer	8,7	10,7	13,1	14,3	17,8	22,7	26,8	39,1	44,5	47,1

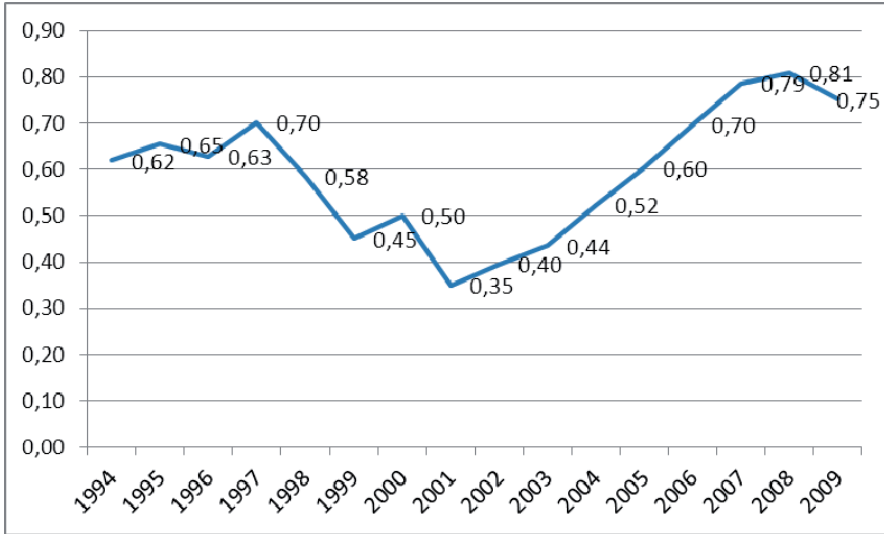
Kaynak: TBB istatistikleri

Şekil 1.3'de mevduatların krediye dönüşebilme oranları verilmiştir. Şekil 1.3 incelendiğinde 2001 yılına kadar mevduatların krediye dönüşme oranının azaldığı 2001 yılından sonra ise arttığı ve 2008 yılında %80'e ulaştığı görülmektedir. 2001 öncesi dönemde bankacılık sistemindeki önemli bir sorun da sınırlı olan mevduatın krediye dönüşebilme yeteneği idi. Bu dönemde mevduatların önemli bir kısmının kamu kağıtlarına dönüşmesi, yüksek enflasyon ve kur beklentisi, KKBG'ne bağlı olarak faiz oranlarının yüksek düzeyde seyretmesi, dispoñibilite, munzam karşılık ve TMSF kesintileri yüzünden mevduatların krediye dönüşme oranı düşük düzeyde olmuştur. 2001 sonrasında mevduatların krediye dönüşme oranındaki artış

bankacılık sektörünün finansal aracılık görevine geri döndüğüne işaret etmektedir.

Tablo 1.7'de 2001-1009 yılları arasındaki dönem için yoğunlaşma oranları verilmiştir. 2009 yılında aktif büyüklüğü bakımından en büyük 5 bankanın sektör içerisindeki payı, 2001 yılına göre 6.7 puan artarak % 60.5'e yükselmiştir. En büyük 10 bankada da benzer bir gelişme yaşanmış ve bu bankaların sektördeki payı 4,8 puan artarak % 83,4 çıkmıştır.

Şekil 1.3 Mevduatın Krediyi Karşılama Oranı

Kaynak: TBB

Yeniden yapılandırma sürecinde, yalnızca banka sayısını azaltmamış, kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasını, özel kesim bankalarının sermaye yapılarının güçlendirilmesini, TMSF'ye devredilen veya sistemden çıkarılan 21 bankanın tasfiye, satış, devir yoluyla çözüme kavuşturulmasını ve denetim ve gözetim altyapısının güçlendirilmesini de sağlamıştır. Bu süreç sonrası, kamu otoritesi eliyle bankacılık sektöründe oluşan aşırı kapasite eritilmiştir. Özel bankalar da birleşme ve devralma etkinliklerine girmişler ve böylece sektörde yoğunlaşma oranı artmıştır (Dinçer, 2006: 135 6).

Tablo 1.7 Bankacılık Kesiminde Yoğunlaşma (%)

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İlk Beş Banka									
Aktif	53,8	57,4	59,0	58,1	61,4	60,9	59,8	60,1	60,5
Mevduat	56,7	60,8	61,4	62,9	63,9	63,2	62,2	62,3	62,6
Kredi	54,6	54	52,2	51,6	53,0	55,9	54,7	55,5	52,7
İlk On Banka									
Aktif	78,6	79,3	80,6	82	82,9	83,5	82,5	82,8	83,4
Mevduat	82,8	84,5	85,3	86,8	86,9	87,3	86,3	86,1	86,1
Kredi	78,4	73,8	73,4	75,3	76,3	80,4	79,9	81,2	80,1

Kaynak: BDDK

Türkiye bankacılık sektörüne ilişkin yapısal ve finansal sağlamlılık göstergelerinde bir bütün olarak incelendiğinde Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı sonrasında olumlu gelişmeler yaşandığı ve sektörün daha sağlıklı bir yapıya kavuştuğu söylenebilir. Bankacılık sektörünün 2008 yılında yaşanan küresel kriz karşısında sermaye yapısını koruması, ödeme güçlükleri yaşamaması da sektörün gerçekleştirilen reformlar sonrası daha güçlü bir duruma geldiğini göstermiştir.

İkinci Bölüm

Rekabet, Piyasa Gücü ve Bankacılık Sektöründe Rekabet

2.1. Rekabet Modeli

İktisat teorisinde rekabet denilince ilk akla gelen, tam rekabet piyasa modelinin ifade etmiş olduğu rekabet tanımıdır. Böyle bir tanımın temelinde, piyasanın kendi iç dinamikleri ile etkinliği sağlayabilmesi için rekabetin piyasada gerekli olması ön kabulü yatmaktadır. Rekabetçi modelde mallar fiziki özellikleri ile tanımlanmış olup tüketiciler, malların söz konusu özellikleri ile ilgili tüm ve doğru bilgilere sahiptir. Tüketicilerin sahibi olduğu firmalar (üretici), teknoloji tarafından verilmiş üretim olanakları setine sahiptir. Modeldeki tüm iktisadi ajanlar fiyat alıcı olup tüketiciler sahip oldukları gelirlerini aşmayan bir harcama büyüklüğü ile belli bir zaman diliminde faydalarını maksimize etmeye çalışırlar. Piyasanın diğer katılımcısı olan üretici, veri teknoloji altında karlarını maksimize eden üretim miktarını belirler. Böylece bir rekabetçi denge, bir tarafta faydasını maksimize eden diğer tarafta karını maksimize eden tarafların davranışları ile denge fiyatını belirler. Belirlenen bu fiyat, piyasa talebi piyasa arzını aşmadığından dolayı denge durumunu ifade eder.

Geleneksel tam rekabet modeli dört temel varsayım üzerine oturur:

- i. Çok sayıda alıcı ve satıcının olması. Çok sayıda satıcıdan her biri toplam piyasa talebinin çok küçük bir kısmını karşılarken tüketicilerden biri de toplam piyasa talebinin çok küçük bir kısmını talep eder.
- ii. Üretilen ürün homojendir. Tüketiciler farklı firmalar tarafından üretilen mallar arasında herhangi bir fark görememektedir.
- iii. İktisadi ajanların sahip oldukları bilginin eksiksiz ve doğru olması. Tüm firmalar üretim olanakları ile ilgili tüm bilgilere sahipken tüketiciler tüm ikame edilebilir malların varlığından haberdardır.
- iv. Piyasaya giriş ve çıkışlar üzerinde herhangi bir engelin olmaması. Firmanın pozitif bir iktisadi kar elde ediyor olması, firmanın üretim faktörlerinin fırsat maliyetinden daha fazla gelir elde ettiğini gösterir. Piyasaya girişlerin tamamen serbest olması (kuşkusuz çıkışında serbest olması), kısa dönemde piyasada faaliyet gösteren firmaların bir kısmının ya da hepsinin iktisadi kar elde ediyor olmaları

durumunda piyasaya girişleri uyararak uzun dönemde sıfır iktisadi karların elde edilmesini garanti altına alır.

Buradaki gibi bir rekabet modeli, dışsallıkların olmadığını⁴ ve tüketime konu olan malların hepsinin özel mal olduğunu⁵ (kamusal mallar modelde yok) kabul eder. Böyle bir model için tanımlanan piyasa talep fonksiyonu, talep edilen miktar ile fiyat arasındaki ilişkiyi gösterir. Buna göre her olası fiyat düzeyindeki toplam talep miktarı, faydasını maksimize etmeye çalışan tüketicilerin herhangi bir fiyat düzeyinde almak istedikleri mal miktarını ifade edecektir. Buna karşın piyasa arz eğrisi, arz edilen miktar ile fiyat arasındaki ilişkiyi gösterir. Arz eğrisi üzerindeki her bir nokta, karşılık geldiği fiyat düzeyinde firmaların karını en çoklayabilmek için arz edilmesi gereken mal miktarının ne olması gerektiğini ifade eder. Denge fiyat düzeyinde firmalar karlarını maksimize eden miktarı satarlarken alıcılar da faydalarını maksimize eden mal miktarını satın alabilmektedirler. Böyle piyasada arz ve talep söz konusu fiyat düzeyinde belirlenmiş olmaktadır. Bu şekilde belirlenen rekabetçi dengenin anahtar özelliği, her malın marjinal maliyetlerine eşit bir fiyattan satılmış olmasıdır. Doğal olarak firmalar, fiyatların marjinal maliyetleri aşması durumunda malın üretim miktarını artırarak karlarını artırırılar. Buna karşın marjinal maliyet fiyatı aştığında ise üretim miktarını azaltmak firma karını artıracaktır.

Tam rekabet piyasasında gerçekleşen bir denge, iki olgunun aynı anda gerçekleşmesini sağlar. Bunlardan ilki, tüketici faydasının maksimizasyonu diğer ise, firmanın kar maksimizasyonu. Talep eğrisi üzerindeki her nokta, tüketici tarafından malı elde etme maliyeti (yani malın birim fiyatı) ile tüketim sonucu elde edilen fayda bileşimini bize vermektedir. Buna karşılık arz eğrisi üzerindeki herhangi bir nokta ise, karşılık geldiği üretim miktarını üretme sonucu firma maliyetlerinde ortaya çıkan değişme (yani marjinal maliyet) ile firmanın gelirinde meydana gelen değişmenin (yani marjinal gelir) birbirine eşit olduğunu yani firmanın karını maksimize ettiğini gösterir. Böyle bir tam rekabetçi denge her iki tarafı da memnun eden tek üretim miktarını vermekte olup toplam artık en çoklanmış ve Pareto optimal denge gerçekleşmiş olmaktadır.

Pareto optimal bir sonuç, bir kişinin durumunu kötüleştirmeden diğer bir kişinin durumunun iyileştirilemediği bir durumu ifade eder. Diğer bir ifade ile bir A sonucundan bir B sonucuna giderken birilerinin durumu iyileşirken

⁴ Dışsallıklar, bir tüketicinin bir malı tüketmesiyle diğer bir tüketicinin refahını direkt olarak etkilemesini yada bir firmanın üretiminin diğer karar birimlerinin vermiş oldukları kararları etkilediğini ifade eder.

⁵ Kamusal mallar, birkaç tüketici tarafından aynı anda tüketilen malları ifade eder. Örn, TV programı gibi.

başka birisinin durumu kötüleşmiyorsa, Pareto optimaliteye doğru bir iyileşmeden bahsedilir. Dolayısıyla bir Pareto optimal sonuca ulaşıldığında daha iyi olmadığından dolayı (hiç kimseye zarar vermeden) etkinlik sağlanmış olur. Bu açıdan bakıldığında tam rekabet piyasasında bir denge durumu, aynı anda hem tüketicilerin hem de satıcıların elde etmiş oldukları artıkları aynı anda ençoklayan tek tüketim (üretim) ve fiyat noktasıdır. Bunun dışında alıcıların ve satıcıların artıklarını aynı anda ençoklayan herhangi bir fiyat ve üretim (tüketim) çifti yoktur.

2.2. Piyasa Gücü

Piyasada faaliyet gösteren firmaların fiyatlarını maliyetlerinin üzerine çıkarma yeteneği, firmaların sahip oldukları piyasa gücü olarak tanımlanabilir (Church & Ware, 2000; 29). Bir firmanın üretmiş olduğu malın fiyatını marjinal maliyetinin üzerine çıkarabilme yeteneği, bir anlamda tüketicilerin rakip satıcılar bulabilmesine bağlıdır. Burada arz ve talep ikamesini tartışmak mümkündür. Arz tarafında bir ikame, ürün homojen olduğu zaman konuşulurken talep tarafındaki bir ikame ise, ürünler farklılaştığı zaman uygulanabilir.

Arz ikamesi potansiyel olarak, tüketicilerin aynı malı satan diğer satıcılara kayabildikleri ölçüde vardır. Eğer tüketiciler, malı üreten firmalardan birinin çıktığı miktarda meydana getirdiği azalmanın tamamını ya da bir kısmını telafi etmek için malı diğer arz edenlere kayamıyorlarsa, homojen bir ürünün üreticisinin piyasa gücüne sahip olduğu kabul edilebilir. Buna karşın talep ikamesi ise, diğer ürünlerin ikame olarak kabul edilebilme imkânına bağlıdır. Burada eğer ürünler yeteri kadar farklılaşmış mallar ise (yakın ikame olmayacak şekilde), o zaman bazı tüketiciler, malın satış fiyatı marjinal maliyeti aştığı zaman diğer ürünleri ikame edemeyeceklerdir. Tüketici gözünde bir mal bu açıdan diğer mallara göre farklılaşmış olduğuna inanıldığında ya da alternatifler iyi birer ikame eden mallar değil ise, bunun firmaların fiyatlama davranışları üzerine etkisi olacaktır. Böylece piyasa gücüne sahip bir firma fiyat yapıcı olarak adlandırılır. Fiyat yapıcı firma negatif eğimli bir talep eğrisi ile karşı karşıya kalır. Bu firmanın, daha çok mal satmak istediğinde mutlaka fiyatını esnekliğe bağlı olarak düşürmesi gerektiğini gösterir. Tersisi durumda da eğer daha az mal satmak isterse, fiyatını yükseltmek durumundadır.

Genel olarak piyasa gücüne sahip olan bir firmanın belli bir miktar aşırı karı ele geçirmesi beklenirken piyasa gücü ile aşırı karın büyüklüğü arasında da aynı yönlü bir ilişki olduğu kabul edilir. Yani firmanın piyasa gücü arttıkça elde ettiği kar miktarının da artar. Fiyatın marjinal maliyetin üzerinde olması her zaman için bir piyasa gücünün varlığını göstermez. Bazı durumlarda

fiyatın marjinal maliyetin üzerinde olan kısmı ihmal edilebilir olabileceği gibi belli bir sabit maliyet büyüklüğünü karşılamak için de gerçekleşmiş olabilir (Çermikli, 2002; 15).

Kuşkusuz firmanın kısa dönemde elde etmiş olduğu piyasa gücü, piyasaya giriş engellenmediği sürece uzun dönemde geçerli olmayabilir. Firmanın kısa dönemde iktisadi kar (ortalama maliyeti üzerinde bir fiyatın olması) elde ediyor olması, yeni firmaları piyasaya çeker. Yeni gelecek firmalar piyasada faaliyette olan firmalarla aynı teknolojilere sahiplerse, zaman içinde piyasadaki firmanın piyasa gücü ortadan kalkar. Piyasaya yeni gelen firmalar tüketiciler açısından alternatif arz olanakları sağladığından piyasadaki firmanın fiyatını marjinal maliyetin üzerine çıkarmasının karlılığı azalacaktır. Eğer giriş kolay ya da piyasaya giriş engelleri yok ise, uzun dönemde piyasa gücü tamamen yok olacak ve denge fiyat, rekabetçi denge fiyatında gerçekleşecektir. Dolayısıyla geline nokta piyasa gücünün uzun dönemde varlığını sürdürmesi, rekabetin bir dereceye kadar giriş engelleri ile sınırlandırılmasıyla mümkün olabilecektir.

Piyasaya giriş engellerine katkı sağlayan birçok faktör tanımlanabilir. Söz konusu faktörler, piyasada faaliyet gösteren firmalar piyasa gücünü çalıştırsalar bile piyasaya girişin cazip hale gelmesini önlerler. Bir başka ifade ile piyasaya yeni gelecekler için giriş sonrası negatif kar beklentileri bulunmaktadır. Literatürde piyasaya giriş engelleri üç ana başlık altında toplanmaktadır. Piyasaya giriş engellerinin bir kısmı, hükümet tarafından girişe getirilen kısıtlamalardan oluşur. Hükümetler birçok durumda, piyasaya başka firmaların girişlerine yasal engeller koyarak piyasadaki firmaya tekel hakkı verirler. Özellikle doğal tekel piyasalarda rekabetten doğan toplumsal zararı ortadan kaldırmak için tek firmanın üretime devam etmesi ve maliyetleri minimize etmesini sağlayacak şekilde düzenlemelere gidilir.

İkinci grup giriş engelleri, piyasanın kendi yapısal özelliklerinden kaynaklanır. Bu özellikler, piyasaya girişi cazip hale getirmeden piyasada faaliyet gösteren firmaların piyasa gücünü korumalarına yardımcı olur. Geleneksel olarak dört temel yapısal giriş engeli tanımlanabilmektedir. Bunlardan ilki, piyasada ölçek ekonomilerinin varlığının yaratmış olduğu engeldir. Ölçek ekonomilerinin önemli olduğu endüstrilerde yeni girecek firmaların piyasadaki fiyatlarla rekabet edebilmesi, maliyet avantajı sağlayacağından, büyük ölçekte kurulmasını gerektirir. Firmanın küçük ölçeklerde piyasaya giriş yapması ortalama maliyetlerin yüksek olmasına haliyle fiyatlar üzerinde nispeten küçük bir etkiye sahip olmasına neden olur. Yapısal giriş engellerinden ikincisi, piyasaya giren firmanın batık maliyetlerinin olmasıdır. Batık yatırımlar, firmanın piyasayı terk ederken geri alamayacağı harcamaları ifade eder. Firmaların yapacağı yatırım

harcamalarının bir kısmı, piyasayı terk etmesi durumunda geri alamayacağı özellik taşıyabilir. Söz konusu yatırım harcamalarının büyüklüğü endüstriden endüstriye farklılık taşıyabildiği gibi zaman içinde de değişebilir. Genel olarak endüstride kullanılan sermayenin o endüstriye özgü olması, sermayenin ikinci el piyasasının olup olmaması ya da gelişmişliği, sermayenin kiralama olanağının varlığı gibi faktörler, endüstriye girişte batık harcamaların büyüklüğünü etkileyecektir. Yatırımların batık olan kısmının büyük olması, piyasaya yeni firma girişlerini haliyle kısıtlayacaktır. Üçüncü bir yapısal giriş engeli, piyasadaki firma ile yeni gelen firmanın maliyetleri arasında farklılık olmasıdır. Söz konusu maliyet farklılığını;

- i. endüstride patent uygulamalarının varlığı,
- ii. piyasada faaliyet gösteren firmanın üretim için gerekli hammadde, kalifiye personel ve önemli bazı doğal kaynakları elinde bulundurması,
- iii. piyasada faaliyet gösteren firmanın tanınmış olması nedeniyle ihtiyaç duyduğu fonları yeni gelen firmaya nazaran daha düşük maliyetlerde elde etmesi, yaratır.

Yapısal bir diğer giriş engeli ise, tüketiciler tarafından yapılan batık harcamalar ile ürün farklılaşmasının olmasıdır. Tüketiciler açısından belli bir ürünün kullanımı için belli bir batık maliyet harcaması gerekebilir. Bu durumda tüketici, yeni firmanın ürünü tüketme açısından isteksiz olacaktır. Bu şekilde tüketiciler açısından ürün değiştirme maliyetlerinin (switching cost) olması, yeni bir malın tüketimi için ilave bir maliyetlere katlanması (bir ürünün nasıl kullanılacağına öğrenme maliyeti, ürünü tamamlayıcı ürünlere yapılan yatırımlar, ürünün kalitesi hakkındaki bilgi, ürünün özellikleri ile tercihler arasındaki tatminin daha az olması), tüketicileri marka konusunda bağımlı hale getirebilir. Diğer taraftan bir ürün farklılaşmasının piyasaya giriş engelini artırması, ürün farklılaşmasının piyasanın büyüklüğünü azaltması durumunda ortaya çıkar. Piyasada şu anda tüketime konu olan mallar birçok tüketiciye hitap eden özelliklere sahip olabilir ya da piyasaya yeni gelen ürünle yüksek bir çapraz esnekliğine sahip olabilir. Piyasadaki mallar tüketiciye daha çok hitap ediyorsa yeni gelen ürünlerin piyasa payları düşük olacaktır. Diğer taraftan yüksek çapraz esnekliğin olması ise, yeni gelen firmanın daha yoğun bir fiyat rekabeti ile karşı karşıya olacağı anlamına gelir.

Yeni firmaların piyasaya girişlerinin karlılığı, giriş sonrasındaki piyasadaki firmanın davranışlarına yani kısaca giriş sonrası rekabete bağlı olduğundan, piyasadaki firmanın giriş öncesi davranışları piyasaya girişi önleme özelliği taşıyabilir. Üçüncü grup giriş engellerini oluşturan piyasadaki firmanın stratejik davranışları; *giriş sonrası agresif davranışlar, rakibin maliyetini artıran ve rakibin gelirini azaltan davranışlar* olarak ele alınabilir. Piyasadaki

firma batık harcamalar yoluyla marjinal maliyetlerini azaltarak piyasaya giriş sonrası agresif fiyat davranışlarına gidebilecektir. Ayrıca piyasadaki firmalar stratejik olarak yeni gelenlerin maliyetlerini artırıcı davranışlar içinde olabilirler. Piyasaya yeni gelecek firmanın piyasa hakkındaki bilgi elde etme maliyetlerini artırmak, piyasadaki firmanın rakiplerinden farklı üretim teknolojisi kullanarak girdi fiyatlarındaki bir artıştan rakipleri kadar etkilenmemesini sağlamak biçiminde ortaya çıkabilir. Rakibin gelirini azaltıcı davranışlar ise, yeni gelenin talebinin düşürülmesi ile gerçekleştirilebilir. Örneğin, tüketici açısından ürün değiştirme maliyetleri yaratılması ya da var olan maliyetlerin artırılması biçiminde uygulamalar, yeni gelen firmanın satışlarının düşük haliyle gelirlerinin daha az olmasına neden olacaktır.

2.3. Bankacılık Sektöründe Rekabet

Mali sisteminin en büyük sektörü konumundaki bankacılığın ekonomi içindeki önemi ve kendisinden beklenen görevler göz önüne alındığında piyasa yapısı, önemli hale gelmektedir. Bir piyasa modelini belirleyen en önemli parametreler o sektördeki firma sayısı, firmaların endüstriye giriş ve çıkışları ile ilgili kısıtlamaların derecesi, endüstrinin ürününü talep edenlerin sayısı ve üretilen ürünün homojenlik derecesidir (Artun 1979:57). Bu parametrelerin alacağı değerler, piyasanın tam rekabet ile tekel piyasası arasındaki yelpazenin neresinde yer alacağını belirleyecektir. Bankacılık sisteminin etkinliğinin önemi, müşterilerine rekabetçi fiyatlarda kaliteli hizmetlerin sağlanmasında kendini gösterir. Böylece mevcut fonlar rekabetçi fiyatlarla kendilerini en etkin kılacakları alanlarda tahsis edilmiş olacaktır. Bu nedenle banka regülasyonlarının bir diğer gerekçesi de verimliliği ve rekabeti teşvik eden düzenleyici çerçevenin yaratılmasıdır. Verimlilik, veri bir kaynak seti ile en çok üretimi elde etmek ve rekabet de bu verimliliğe ulaşmanın en etkin yolu olarak tanımlanırsa bankacılık sektörünün piyasa yapısının tüm ekonomideki verimliliği ve etkinliği belirleyen önemli bir unsur olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.3.1. Finans ve Bankacılık Kesiminin Genel Yapısı

OECD (2010)'a göre uluslararası finans ve bankacılık sektörü ile ilgili olarak aşağıdaki tespitler yapılabilir.

- i. *Finansal piyasalarda rekabetin ölçümü, sektörün kendine ait özelliklerden dolayı oldukça karmaşıktır. Yoğunlaşma ölçütü, rekabetin ölçümü açısından iyi bir gösterge değildir. Bununla beraber antitrust otorite, piyasa payı ve Herfindahl Hirshman Endeksi HHI gibi endekslerle piyasadaki yoğunlaşmayı ölçüp ilk olarak piyasadaki rekabetin bir değerlendirmesini yapmaya çalışır.*

- ii. *Aşırı rekabetin son finansal krizi etkilediği kesin değildir.* Ülke deneyimleri ile ampirik tartışmalar, yoğunlaşma ile piyasadaki rekabetin istikrar üzerine etkisinin şüpheli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kanada ve Avustralya'nın son finansal krizdeki geri toparlanması, yoğunlaşma oranı yüksek finansal sistemlerin finansal sıkıntılara karşı daha esnek olduğunu gösterirken ters etkilerinde görüldüğü İsviçre ve Hollanda örnekleri de bulunmaktadır. Akademik çevreler, rekabet ve yoğunlaşmanın dışındaki diğer faktörlerin (zayıf para politikası, global dengesizlikler gibi makro ekonomik faktörler) aktif ve gayri menkul piyasalarında şişkinliğin yaratılmasında öncülük ettiği konusunda görüş birliğine sahiptir. Yetersiz düzenlemeler ile kurumsal çatı ve bankaların fon yapısı gibi mikro ekonomik faktörler de kriz üzerinde kritik rol oynamıştır.
- iii. *Düzenlemeler ile kurumsal çatı, finansal istikrar üzerinde çok önemli bir rol oynar.* Regülasyonun son finansal krizde kurumların krize karşı esnekliğini etkilediği ortaya çıkmıştır. Güçlü düzenlemelere ve kurumsal çatıya sahip olan ülkeler finansal çalkantılara daha az eğilimlidirler. İyi dizayn edilmiş finansal çatı aynı zamanda rekabetin finansal istikrar üzerine olan potansiyel zararlı etkilerinin azaltılmasına da yardımcı olmaktadır.
- iv. *Bankaların fon yapısı, bankaların kriz esnasındaki esnekliğini etkilemiştir.* Bankalar kendilerini mevduatlar ve toptan fonlar (diğer bankalardan elde edilen fonlar, para piyasası fonları, banka dışı yatırımcılar, kendi şirketin kaynakları) olmak üzere iki şekilde finanse ederler. Kanada ve Avustralya gibi fonların büyük kısmı hane halkından gelen mevduatlara dayalı ülkelerde krize karşı esneklik daha fazladır. Buna karşın İngiltere gibi fonların büyük kısmı finansal piyasalardan elde edilen toptan kaynaklara dayalı ülkelerin son finansal çalkantıdan daha fazla etkilenmişlerdir.
- v. *Finansal yenilikler banka faaliyetlerinde önemli değişimler yaratmış ve düzenleyici kısıtlamaları daha düşük etkinliğe sahip hale getirmiştir.* 2000'li yılların başlarında risk paylaşımını ve risk yönetimini geliştiren çeşitli finansal yenilikler geliştirilmiştir. Fakat bunlar, bankaların risk alımını ve kaldıracı artırmıştır. Bankalar kredi riskini transfer etmek için yeni enstrümanlar (CDS sözleşmeleri) yaratmışlardır. Bu araçlar ilk olarak bankaların büyük fark (spread) elde etmelerine imkân sağlamış fakat daha sonra dünya çapında rekabetin sadece bankaları değil diğer finansal kurumları da içine almasıyla azalmaya başlamıştır.

- vi. *Krizi iyileştirmek için uygulamaya sokulan yeni araçlar, finansal sektörde rekabeti bozucu etkiye sahip olabilir.* Merkezi otorite kriz döneminde finansal istikrarın yeniden sağlanması ile ilgilenirken finansal piyasalarda iflasların, ele geçirmelerin, hükümet yardımlarının ve piyasaya yeni sermaye enjeksiyonlarının potansiyel rekabeti bozucu etkisini durdurmak önemli hale gelmiştir.

2.3.2. Bankacılık Sektöründe Rekabet ve Etkinlik

Diğer endüstrilerde olduğu gibi bankacılık sektöründe de rekabetle arzulanana, etkinliği sağlamak ve sosyal refahı maksimize etmektir. Bununla beraber bankacılık sektörünün diğer sektörlerden farklı olarak kendine özgü özelliklerinin varlığı, standart rekabet paradigmasının bankacılık endüstrisine uygun olmadığını göstermektedir. Piyasanın istikrarsızlığa açık olması beraberinde önemli piyasa başarısızlıklarının varlığı, rekabetin yapısını ve sonuçlarını değiştirmektedir. Asimetrik bilgi, ürün değiştirme maliyetleri ve dışsallıklar giriş engelleri yaratmakta ve bankaların, bilgi düzeyinde bir rant elde etmelerine ve buradan bir miktar piyasa gücüne sahip olmalarına izin vermektedir (Carletti, 2007). Finansal sistemin istikrarsızlığının bir kaynağı da sistem içindeki bulaşıcılık (contagion) olasılığının yüksek olmasıdır (Allen & Gale, 2004). Sistem içinde yaşanan küçük bir şokun ilk etkisi, bir bölgede ya da sektörde belki de birkaç kurumda görülürken, bankadan bankaya sistemin geri kalanına yayılmakta ve buradan ekonominin tümünü etkilemektedir.

Makro iktisadi açıdan bakıldığında bankacılığın ekonomideki temel işlevi, finans kesimi dışındaki sektörlerle ihtiyaç duydukları finansmanı sağlayarak ekonomide borç verenler ile borç alanlar arasında aracılık görevini yerine getirip iktisadi büyümeye katkı sağlamak olarak alınabilir (bankacılık sektörünün diğer sektörlerle olan etkisi için bkz: Cetorelli, 2004). Bankacılık sektörünün sahip olduğu bu özellik, sistemin kendisinde meydana gelen bir istikrarsızlığın ekonominin bütününe etkisi altına ama potansiyelinin yüksek olduğunu gösterir. Böyle bir durum ekonomideki diğer sektörlerle nazaran finansal kesimin - bankacılık kesiminin - önemini bir kat daha artırırken politika yapıcı, etkinliği ve rekabeti sağlayarak sistemde istikrarı gerçekleştirme çabası içinde olmaktadır.

Literatürde, bankacılık kesiminde rekabet, etkinlik ve istikrar arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışan birçok çalışma yer alır. Genel olarak yapılan çalışmalarda varılan sonuçlar, ülkeden ülkeye ve dönemden döneme değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla iktisat teorisinin temel hipotezleri kabul edilmekle beraber destekleyen sonuçlara yapılan çalışmalarda her zaman ulaşılamamaktadır. Bir başka ifade ile rekabet ve istikrar arasındaki ilişki

karmaşık olup bazı durumlarda rekabet istikrarı artırırken bazen yoğunlaşma, sosyal açıdan rekabete tercih edilebilmektedir. Rekabet ve yoğunlaşmanın bankacılık sektörüne olan etkileri ile ilgili çalışmalar, iki ana yaklaşım çerçevesinde gelişmiştir (OECD, 2010).

Geleneksel görüş, rekabet ve istikrar arasında bir ilişkinin olduğunu kabul edip bankacılık sisteminde daha az yoğunlaşma ve daha fazla rekabetin, daha büyük istikrarsızlığı beraberinde getireceğini ileri sürer. "Rekabet-kırılganlık" ya da "yoğunlaşma-istikrar" olarak adlandırılan bu bakış açısı, rekabetin bankaları aşırı risk almaya iteceğini ve beraberinde iflasları getireceğini kabul eder. Rekabet ile kırılganlık arasındaki ilişki, bankanın beklenen kar akımlarının bugünkü değeri ile açıklanabilir. Bankanın beklenen kar akımlarının şimdiki değeri, firmanın etkinliğine, piyasanın rekabetten ne kadar korunduğuna ve ne büyüklükte yüksek getirili ödünç verme ilişkisini gerçekleştirdiğine bağlıdır (Demsetz, Saldenberg and Strahan, 1996). Diğer taraftan bankaların beklenen kar akımlarının bugünkü değeri ile aşırı risk alımı arasında ters yönlü bir ilişki kabul edilir. Bir başka ifade ile karların bugünkü değerlerinin artması, firmaları riskli yatırımlar konusunda çekimser yapacaktır. Bunun nedeni, yüksek bugünkü değere sahip bankaların yüksek riskli davranışlara girmeleri durumunda çok şey kaybedecekleridir. Bankalar arasındaki yüksek rekabet, kar marjlarını eriterek bankaların beklenen karlarının bugünkü değerini düşürür. Dolayısıyla yüksek şimdiki değere sahip bir bankanın aşırı risk alma isteği azalır. Bir başka ifade ile bankaların daha tutucu davranmaları, onları öz sermayesi daha fazla ve/veya daha az riskli portföy yaratarak tüm bankacılık sisteminin istikrarlı olmasını sağlayacaktır. Piyasadaki yüksek rekabet, istikrarı bozucu bir etkiye sahiptir. Rekabet, piyasa gücünü ve kar marjını azaltır. Bankaların karlarındaki bu azalma, bankaları kalitesi düşük ve daha riskli portföy seçimlerine iterken beraberinde yüksek kredi riski, kredi oranlarının artırılmasına ve daha fazla banka iflaslarına ve finansal istikrarsızlığa sebep olacaktır.

Bankacılık sektöründe rekabet ve yoğunlaşma ile ilgili diğer çalışmalar, "rekabet-istikrar" ve "yoğunlaşma-kırılganlık" çevresinde ele alınabilir. Görüş temel olarak "risk kaydırma paradigması"na dayanmaktadır. Risk kaydırma paradigmasına göre, piyasa gücünde meydana gelen bir artış ve bunun sonucu meydana gelen yüksek kredi oranları bankacılıktaki istikrarı, ahlaki tehlike ve ödünç alanların ters seçim probleminden dolayı ters yönde etkiler. Bankacılık sektöründe yoğunlaşmanın artışı, kredi piyasasında iş dünyasına verilen kredilere daha yüksek faiz oranlarının gerçekleşmesine neden olur. Yüksek faiz oranları bir taraftan banka aktiflerinin beklenen getiri oranlarını artırırken diğer taraftan, ahlaki tehlike ve ters seçimdeki getirilerin standart sapmasını da artacaktır. Çünkü kredi faiz oranlarının yüksekliği ödünç alanı

daha yüksek riskli projelerin seçimine yönlendirirken kendisinin iflas riskini de artırır. Bir başka ifade ile kredilere uygulanan yüksek faiz oranları, bir taraftan tüketicileri kredileri geri ödemede zorlarken diğer taraftan yüksek kredi oranlarını karşılayacak daha riskli projelere tüketicilerin kayması durumunu ortaya çıkaracaktır. Firmalar açısından pratikte böyle sonuçların ortaya çıkması yüksek ihtimalle bankalar için daha yüksek bir iflas riskini ve dolayısıyla sistemde istikrarsızlığı beraberinde getirir. Buna karşın rekabet içindeki bankalar düşük kredi faiz oranları ile ödünç alanın krediyi ödemesini daha kolay hale getirerek riskli yatırımlara geçişi azaltır. Böylece daha fazla rekabet, ödünç alanların riskini azaltırken bankaların kayıpları da düşecektir.

Yoğunlaşmış bankacılık sistemiyle ilgili bir diğer görüş, “batmayacak kadar büyük” (too-big-to-fail) ya da “batmayacak kadar önemli” (too-important-to-fail) politikaların etkisiyle bankaların ve ödünç alanların risk almaya daha istekli olduklarını iddia eder. Bu görüşün savunucularına göre politika yapıcı, bir taraftan *az sayıda bankanın faaliyette olduğu yoğunlaşmış bankacılık sistemindeki banka iflaslarına diğer taraftan da birkaç büyük bankanın çok sayıda küçük banka ile faaliyette olduğu rekabetçi piyasaya* daha fazla odaklanmışır. Bunun sebebi nispeten daha büyük bankaların finansal sistemin güvenliği için tehdit oluşmasıdır. Çünkü büyük bankanın iflası, finansal sisteme sistemik risk yükler. Büyük bankaların iflası ile sonuçlanan finansal krizlerin meydana gelmesi halinde düzenleyici otoriteyi, ödeme güçlükleri probleminin ortadan kaldırılmasının maliyetlerinin çok yüksek olmasından dolayı böyle bir destek konusunda isteksiz yapmaktadır. Böylece hükümetler krizin ülkeye yayılmasından kaçınmak için bu bankaların ayakta kalmalarını garanti altına almak ister. Bankalar kendilerinin batmayacak kadar büyük olduklarına inandıklarında yoğunlaşmış banka sistemi daha fazla risk alımına yönelirken sistem daha kırılgan olabilecektir. Batmayacak kadar büyük olmanın mevduat sahiplerinin davranışları üzerine de etkisi olacaktır. Büyük bankalarda mevduatları olan iktisadi ajanlar, bankanın iflas etmesi durumunda devlet tarafından tam güvence altında olduğunu bilir. Bu, mudilerin bankayla ilgili bilgilere daha az hassasiyet göstermelerine yol açar.

2.3.3. Bankacılık Sektöründe Rekabetin Ölçümü

Bankacılık sektöründe var olan rekabeti ölçme çalışmaları, iktisat literatüründe rekabetin ölçümündeki çalışmalarla paralellik taşır. Teorik gelişmeler, bankacılık sektöründeki ölçümlerin de temelini oluşturmaktadır. Bundan dolayı iktisat teorisindeki ampirik çalışmalar beraberinde bankacılık piyasasındaki ampirik çalışmaların gelişimini de açıklamaktadır. İktisat literatüründe rekabetin ölçümü ile ilgili çalışmaları, yapısal (structural) ve yapısal olmayan (non-structural) olmak üzere iki temel yaklaşım şeklinde

toplulaştırabiliriz. Her iki yaklaşımında temel problemi, piyasa gücünü ve piyasa gücünün kaynaklarını yaratan faktörleri belirlemektir. Genel olarak ampirik çalışmalarda piyasa gücü, piyasada oluşan fiyatın rekabetçi düzeyin üzerinde gerçekleşmesi ile tanımlanır. Piyasada oluşan fiyat rekabetçi düzeyin ne kadar üzerinde ise, piyasa gücünün o kadar fazla olduğu kabul edilir. Bunun yanı sıra üretim miktarını sınırlama veya rekabetçi düzeye göre daha düşük kalitelere mal üretip satabilme yeteneği de piyasa gücünün farklı şekilleri olarak kabul görmektedir (Office of Fair Trade, 2004; 9).

Piyasa gücünü ve piyasa gücünün kaynaklarını ölçen yapısal yaklaşımın dayandığı temel model, piyasa yapısı-firma davranışları-piyasa performansı modelidir (Structure-Conduct-Performance-SCP). Söz konusu model, endüstride var olan piyasa yapısından firma davranışlarına ve buradan da piyasa performansına doğru bir ilişkiyi kurgular. Firma davranışlarını (fiyatlama, reklam, araştırma-geliştirme gibi) tahmin etmek ve ölçümleyebilmek zor ve bazı durumlarda imkânsız olduğundan, model piyasa yapısı ile ilgili değişkenleri tanımlayarak buradan piyasa performansı (etkinlik, kar gibi) ile ilgili sonuçlara ulaşmaya çalışır (Church&Ware, 2000; 426). SCP modelinin temel argümanı, piyasadaki yoğunlaşmanın, firmaları daha az rekabetçi davranışlara iterek firmaların daha fazla piyasa gücüne sahip olmasına ve karlılığını artırmasına neden olmasıdır. Piyasanın yoğunlaşması ile ifade edilen, firma sayısının nispeten daha az ve firmaların nispeten daha büyük olmasıdır. Böylece piyasada satıcı sayısının az olması, firmaların kendi aralarındaki rekabeti azaltacak ve firmaların fiyatlama davranışlarında kendi aralarında işbirliği olasılığını artıracaktır. Buradan hareketle piyasa yapısının piyasadaki performansı şekillendirdiği söylenebilecektir. İlk bakışta yoğunlaşma bankacılık sektörü açısından değerlendirildiğinde, kredi faiz oranlarını yükseltip mevduat faiz oranlarını düşürüp tüketici refahının azalmasına yol açacağı söylenebilir.

SCP çalışmaları öncelikle, piyasalarla ilgili elde edilebilir verilerden hareketle piyasa gücünü ölçmeye çalışır. Genelde burada kullanılan veriler, firmaların muhasebe kaynaklarından elde edilir. Çalışmalardaki temel varsayım, endüstrilerin sahip olduğu yapısal değişkenler (yoğunlaşma, piyasaya giriş engelleri gibi) ile piyasa performansı arasında bir ilişkinin olduğudur. Böylece yapının belirlenmesi ile yapıyı belirleyen değişkenler, analizde ayrı bir öneme sahiptir. Değişkenler yapısal olabileceği gibi özellikle bankacılık sektöründe olduğu gibi merkezi otorite tarafından yapılan düzenlemelerle de (faiz oranlarına tavan getirilmesi gibi) şekillenebilir (Gilbert, 1984, s: 626).

Yapısal yaklaşımda firmaların muhasebe verilerindeki kâr ve maliyet verilerinin kullanılması, yapılan ampirik çalışmaların sonuçları ile ilgili çeşitli

soru işaretleri oluşmasına neden olmuştur (Church & Ware, 2000, s: 432). Yeni ampirik endüstriyel iktisat (NEIO), muhasebe verileri ile marjinal maliyetin kullanımını en aza indirerek ortaya çıkan olumsuzlukları gidermeye çalışmaktadır. Yaklaşım, piyasa gücünü ve marjinal maliyetleri piyasa verilerinden hareketle eşanlı olarak tahmin etmeye çalışır. Literatürde, yapısal modeller ve indirgenmiş biçim (reduced form-nonparametric approaches) olmak üzere iki temel araştırma tekniği kullanılmaktadır (Porter,1994, s:151). İndirgenmiş yöntemde, yapısal bir model tahmini olmadan karşılaştırmalı istatistikler kullanılarak firma davranışı ve piyasa yapısı arasındaki ilişki tartışılır (Panzar & Rosse, 1987). Yaklaşımın temel dayanak noktası, firmaların maliyetlerindeki değışmeye bağlı olarak fiyatlarını da değıştirdikleri kabulüdür (Shaffer, 1994; 8). Firmaların yapmış oldukları bu değışim haliyle faaliyet gösterdikleri piyasaların tekol, oligopol ya da rekabetçi olmasına göre farklılaşacaktır. İndirgenmiş biçimin en büyük dezavantajı, örnekteki firma sayısının yeterli olmadığı durumlarda açıklayıcılık gücünün azalması iken avantajı, coğrafî açıdan bir piyasanın tanımlanmasına ihtiyaç göstermemesidir.

Yapısal modellerde ise, indirgenmiş formdan farklı olarak çeşitli varsayımlarla model oluşturulmaya çalışılır. Piyasa talebi ve marjinal maliyetin elde edilmesinden sonra fiyat maliyet aralığı (mark-up) belirlenmeye çalışılır. Piyasaya ait talep ve marjinal maliyet eğrileri (aynı zamanda piyasa arz eğrisini de verecektir) tahmin edilerek piyasanın tam bir modeli kurgulanır. Böylece, firmaların kârlarını en çoklama peşinde koştuduğu ve firmaların homojen mal ürettiği varsayımlarıyla, piyasayı temsil eden bir yapısal model oluşturulabilecektedir.

2.4. Türk Bankacılık Sektöründe Rekabet

Daha önce ifade edildiği gibi iktisat teorisi, rekabet ile piyasada faaliyette olan firma sayısı arasında sıkı bir ilişkinin varlığını kabul eder. Buna göre, firma sayısının artması piyasadaki rekabetin daha yüksek olacağını ileri sürer. Bununla beraber piyasada faaliyette olan firmaların sadece sayısı değil fakat davranışları da piyasada rekabetçi bir yapının göstergesi olarak alınabilir. Bu çerçevede ürün farklılaşması, reklam, araştırma ve geliştirme (ARGE) harcamalarının düzeyi, satış sonrası müşteri hizmetlerinin yoğunluğu gibi göstergeler piyasada rekabetin düzeyi hakkında bilgiye sahip olmamız noktasında yardımcı olur. Ayrıca, firmaların etkinliğindeki iyileşmeler ile karlılıkları da, rekabetin temel sonuçları olarak alıp, bu parametreleri izleyerek piyasadaki rekabetin durumu ile ilgili bazı sonuçlara ulaşılabilecektir.

Bankacılık sektöründe etkinlik ve kârlılık ile ilgili çalışmalar, bazı modellemeler ve basit rasyolar çerçevesinde toplulaştırılabilir. Modele dayalı yaklaşımların karmaşıklığı ve zaman alması pratikte daha çok maliyet-gelir oranı ya da faiz oranı marjı gibi basit proxylerin etkinliğin ölçümünde kullanılmasını yaygın hale getirmiştir (Bikker, 2004). Türk Bankacılık Sistemi içinde verimlilikle ilgili çok sayıda rasyo, BDDK ve TBB tarafından kullanılmaktadır. Biz çalışmanın bu kısmında birkaç temel rasyonun Türk bankacılık sistemi içinde nasıl geliştiğini ele alarak piyasanın rekabetçi yapısı ile ilgili bazı ön bilgilere ulaşmaya çalışacağız. Etkinliğin zayıf göstergeleri olan toplam maliyetler içinde personelin payı, şube ve personel başına kredi, mevduat, dönem kârı, aktif büyüklüğü gibi göstergeler burada ihmal edilmiştir. Ayrıca rekabetçi yapı ile ilgili modelleme bu çalışmanın dördüncü bölümünde ekonometrik modeller çerçevesinde ele alınacaktır.

Türk Bankacılık Sektörünün rekabetçi yapısını ortaya koyabilmek açısından burada alınacak ilk rasyo, bankaların toplam gelirleri içinde yer alan net faiz gelirlerinin bilanço toplamına oranıdır. Net faiz marjı olarak adlandırılan oran, bankanın toplam aktiflerinden ne kadar faiz geliri elde ettiğini bize gösterir. Rekabetin bir proxy'si olarak alındığında oranın düşük değerleri, piyasada rekabetin kuvvetli olduğunu, yüksek etkinliği ve düşük kâr oranlarını yansıtacaktır. Piyasada faaliyet gösteren firmalar arasında yoğun rekabetin olması bankaların temel gelir kaynağı olan faiz gelirleri üzerinde baskı yapar. Bu baskı, net faiz geliri/bilanço toplamı oranının düşük çıkmasına ya da zaman içinde azalması ise, piyasa fiyatının rekabetçi fiyatlara yaklaştığını ifade edecek şekilde yorumlanabilir (Bikker, 2004, s: 9). Aşağıdaki Tablo 2.1'de bankacılık sektörü ile kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaların net faiz geliri/bilanço toplamı rasyosu 2000'li yıllar itibarıyla gösterilmektedir. Tabloda Türk bankacılık sistemi hem bir bütün olarak hem de sermaye gruplarına göre alt gruplar biçiminde alınmıştır. Bunun nedeni, alt gruplar itibarıyla hangi tip sermayeli bankaların daha etkin olduğu konusunda bir gösterge sunabilmektir. Sektöre genel olarak bakıldığında ele alınan dönemde çok ciddi değişimler gözlenememekle beraber sistemdeki tüm bankalar için 2001 ve 2002 yılları oldukça yüksek oranın gerçekleştiği yıllardır. Bu yılları takiben 2006 yılına kadar oran sürekli azalmış ve bu yıl dönemin en düşük seviyesine ulaştıktan sonra tekrar yükselmeye başlamıştır. Bir başka ifade ile 2002 ile 2006 yılları arasında net faiz gelirleri bilançoya göre daha az artarken 2006 yılından sonra durum tersine dönmüş ve faiz gelirleri artışı bilanço artışını geçmiştir. Böylece 2006 yılından sonra piyasada rekabetin azaldığı ve haliyle kârlarda bir artışın meydana geldiği belirlenebilecektir. Benzer tespit kamu sermayeli bankalar içinde yapılabilirken özel ve yabancı sermayeli bankalar için farklı bir durum gözlenmektedir. Genel olarak özel ve yabancı sermayeli bankalara ait rasyo değeri dönem içinde azalmaktadır.

Tablo 2.1 Net Faiz Geliri/Bilanço Toplamı (Net Faiz Marjı)

	Sektör	Kamu Ser. Mev. Bankaları	Özel Ser. Mev. Bankaları	Yabancı Ser. Mev. Bankaları
2000	3,5	3,0	7,0	9,4
2001	4,7	8,6	4,5	10,1
2002	6,0	7,2	5,0	11,0
2003	4,5	6,2	3,1	9,1
2004	5,8	5,8	5,4	6,5
2005	4,6	4,1	4,6	5,7
2006	4,2	4,4	3,8	5,0
2007	4,6	4,3	4,3	5,6
2008	4,4	3,9	4,0	6,1
2009	5,2	4,9	4,9	7,3

Kaynak: TBB Türkiye'de Bankacılık Sistemi 1958–2009.

Uluslararası bir karşılaştırma imkânı sunması açısından Bikker, 2004'deki çalışmasında sadece 1997 ve 2001 yıllarına ait net faiz marjı değerlerini bazı seçili ülkeler için belirlemiştir. 2001 yılı için söz konusu oran Euro bölgesi ortalamasında 1,6 iken aynı yıl ABD için 2,3, Japonya'da 1,1, Fransa'da 1,3, Almanya'da 1,5, Hollanda'da 1,7, Yunanistan'da 2,6 olarak çıkmıştır. Buna göre Türk Bankacılık Sisteminin söz konusu ülke banka sistemlerine göre rekabetin daha düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda ifade edildiği gibi rekabetçi bir piyasada beklenen, firmaların kârları üzerinde bir baskının olmasıdır. Bir başka ifade ile piyasadaki rekabet baskısının firmaların elde edeceği kârlar üzerine baskı yapacağı beklenir. Dolayısıyla sistemin kârlarında zaman içinde meydana gelen değişmeleri incelemek, bize rekabetçi özelliklerle ilgili bilgi verebilecektir. Bu amaçla bankaların aktif getirisi ve öz kaynak getirisi aşığıdaki Tablo 2.2' de alınmıştır. Aktif getirisi (ROA-return on asset), dönem net kârının toplam aktiflere oranını ifade ederken öz kaynak getirisi (ROE-return on equity), dönem net kârının toplam özkaynaklara oranını verir. Ele alınan veriler dönem itibariyle Türk bankacılık sistemindeki gelişmeyi vermektedir. Hem aktif hem de özkaynak getirilerinden 2008 yılı hariç bankacılık sisteminde kârların sürekli olarak arttığı gözlenebilir. Bu, bir taraftan etkinlik artışını ve dolayısıyla kârların arttığını ifade edebilirken rekabet baskısının sistem üzerinde etkisinin azalmasından dolayı ya da rekabetin piyasada sınırlı olduğundan dolayı kârların arttığını da ifade edebilir. Dolayısıyla oran analiz

edilirken başka parametreleri de göz önünde bulundurup dikkatli yorum yapmak gerekecektir.

Tablo 2.2 Aktif ve Özkaynak Getirisi

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aktif Getirisi	-3,6	-3,8	1,4	2,2	2,1	1,4	2,3	2,6	1,8	2,4
Özkaynak Getirisi	-89,8	-69,9	11,2	15,8	14,0	10,6	18,9	19,5	15,5	18,3

Kaynak: TBB

Kuşkusuz aynı verileri başka ülke örnekleri ile karşılaştırarak, diğer ülkelerin bankacılık sistemlerine göre Türk Bankacılık Sisteminin ne kadar rekabetçi olduğu hakkında bilgi alınabilecektir. Farklı ekonomilere ait aktif ve özkaynak getiri oranları aşağıdaki Tablo 2.3'de verilmiştir. Tabloda karşılaştırmaya imkân vermesi için kriz öncesi döneme ait oranlar bazı ülkeler itibarıyla yer almaktadır. Buna göre, ele alınan ekonomiler itibarıyla Türk Bankacılık Sisteminde kâr oranı, gelişmiş piyasalara göre oldukça yüksektir. Bununla beraber yine ele alınan ülkeler itibarıyla sadece Rusya (3,3) ve Brezilya'nın (2,7) aktif getirilerinin Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Sektörün kârlılık göstergelerinden biri de, faaliyet harcamalarının toplam gelir içindeki payıdır. Faaliyet harcamaları/toplam gelir oranı, bir liralık gelir yaratmak için ne kadar harcamaya katlanıldığını gösterir. Oran iki farklı biçimde yorumlanabilir (Bikker, 2004, s: 9). Etkinliğin bir göstergesi olarak alındığında oranın yüksek değerler alması, piyasada güçlü rekabetin sonucu, ortalama kâr oranlarının düşük gerçekleşmesini sağlayan yüksek etkinliğin gerçekleştiğini ifade eder. Böyle bir yorum, bankanın borç verme faiz oranı, komisyon ve ücret gibi bankacılık hizmet tarifelerinin rekabet veya dışsal faktörler tarafından belirlendiğini varsaymaktadır. Dolayısıyla bankanın elde etmiş olduğu gelir, söz konusu harcamalardan büyük olduğu takdirde bir kardan bahsedilebilecektir.

Tablo 2.3 Uluslararası Aktif ve Özkaynak Getirisi

	Aktif Getirisi (ROA)-2006	Özkaynak Getirisi (ROE)-2006
Avustralya	1,0	16,7
Belçika	0,7	22,4
Kanada	1,3	21,9
Danimarka	1,3	21,9
Fransa	0,6	14
Almanya	0,4	9,4
Yunanistan	0,8	12,7
İsrail	1,0	17,6
İtalya	0,8	14,3
Japonya	0,4	8,5
Hollanda	0,4	15,4
Norveç	0,9	18,4
Portekiz	1,1	17,0
İspanya	1,0	19,7
İsveç	0,8	21,0
İsviçre	0,9	17,7
İngiltere	0,5	8,9
ABD	1,3	12,3
Brezilya	2,7	27,3
Rusya	3,3	26,3
Arjantin	1,9	14,3
TÜRKİYE	2,5	19,2

Kaynak: BDDK

Buna karşılık etkinsizliğin, nispeten yüksek maliyetleri ifade ettiği alternatif bakış açısında ise kârlar ya da kâr marjı, bir dereceye kadar dışsal olarak alınabilecek mark-up ile belirlenir. Böyle bir durumda oran sabittir. O zaman oranın yüksek olması maliyetlerin yüksek ve haliyle sistemde etkinsizliğin olduğunun bir göstergesi olacaktır. Bu çerçevede ilk görüş karların maliyetlerle güçlü bir negatif ilişkiye sahip olduğunu varsayarken ikinci görüş, karların maliyetlerle ilişkisi olmadığını ya da çok daha az bir ilişkiye sahip olduğunu kabul eder. Aşağıdaki Tablo 2.4. işletme giderlerinin toplam gelirlere oranını vermektedir.

Tablo 2.4 İşletme Giderleri/Toplam Gelir

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009/09	2010/06
24,9	30,4	35,0	26,5	25	21,1	12,7	28,5

Kaynak: BDDK

Euro Bölgesi ortalaması itibariyle bu oran 2001 yılında 71 olarak gerçekleşmiştir (Bikker, 2004, s: 38). Aynı yıl itibariyle bazı Avrupa ülkelerinde bu oran örneğin, Fransa'da 77, Avusturya'da 60, Belçika'da 77, İtalya'da 82 iken ABD'de 68 dir. Bu bize, Türk Bankacılık Sisteminde rekabetin daha düşük olmasından dolayı toplam gelirlerin daha büyük kısmının kâr olarak bankalara kaldığını (işletme giderleri düşük olduğundan dolayı) göstermektedir.

Burada ele alınan oranlar sistemle ilgili kesin yargılara ulaşmamız açısından yetersiz olup başka oranların da incelenip beraber tartışılması gerekir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, Türk Bankacılık Sisteminin aktif yapısının mevcut durumudur. 2009 yılı itibariyle toplam aktifler 753 milyar TL ve bunun içindeki kredilerin büyüklüğü ise yaklaşık 366 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (BDDK, Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten, Mart, 2011). Aktiflerin diğer kalemi olan menkul kıymetlerin büyüklüğü yine 2009 yılı itibariyle 211 milyar TL ve bunun 171 milyar TL kısmı ise devlet tahvilinden oluşmuştur. Hazine bonolarının büyüklüğü ise yaklaşık 1,7 milyar TL civarında gerçekleşmiştir. Bu durum aktiflerin yaklaşık %22'lik kısmının devlet tahvillerinden oluştuğunu bir başka ifade ile sistem, sahip olduğu fonların beşte birinden fazlasını, garanti gelire sahip devlet tahvilleri şeklinde kullandığını göstermektedir. Sistemin temel özelliklerinden biri olan devlet tahvillerinin aktif içindeki önemli büyüklüğü kuşkusuz bankaların bir firma olarak davranış biçimlerini de etkilemektedir. Yine de sistemle ilgili detaylı ampirik çalışmalardan önce bir bakış açısı sağlaması bakımından söz konusu oranlar gösterge olarak kullanılabilir.

Üçüncü Bölüm

Türk Bankacılık Sektörünün Yapısı

3.1. Piyasa Yapısı

Piyasa yapısı kavramı, temel olarak endüstriye ait karar oluşturulmasında yardımcı olan bilgiler topluluğunu ifade eder. Piyasanın ya da endüstrinin yapısının ne olduğuna karar verilmesi noktasında birçok değişken rol oynar. Bir taraftan endüstrinin toplam ekonomi içindeki yeri diğer taraftan endüstrideki yoğunlaşma, piyasaya giriş ve çıkış koşulları, ürün farklılaşması, teknolojik gelişme gibi endüstrinin kendi özel koşulları, piyasa yapısının belirlenmesinde belirleyici olan faktörlerdendir. Yapı kavramı, firmaların piyasada hangi büyüklükte faaliyet gösterdiklerini açıklar. Dolayısıyla piyasadaki firma sayısı ve bunun yanı sıra firmaların piyasadaki payları, endüstrinin rekabetçi olup olmadığının göstergelerinden biri olarak sıkça başvurulan göstergelerden biridir. Bununla beraber firma sayısı piyasa yapısının belirlenmesinde önemli olmakla beraber tek başına yeterli değildir. Çünkü piyasadaki firma sayısı çok olmakla beraber bir veya birkaç firma piyasada egemen konuma sahip olabilmektedir. Dolayısıyla böyle bir yapılanma, gerçek rekabetçi sonuçların elde edilmesini önleyebilecektir.

Bankacılık sektörünün nasıl bir piyasa yapısına sahip olduğunu belirlemek, literatürü meşgul eden konuların başında gelir. Piyasadaki banka sayısı ve banka büyüklüklerinin nasıl dağıldığı gibi ölçülebilir özellikler aynı zamanda piyasadaki yoğunlaşmanın düzeyini de belirlemektedir. Temel tartışma konusu, bankacılık sektörünün *yapısal olarak* hangi piyasa tipinin özelliklerine sahip olduğudur. Literatürdeki uzun tartışmalar, bunun belirlenmesi noktasında ölçek veya kapsam ekonomilerinin etkinliği veya daha kesin bir ifade ile bankacılıkta çok ürünlü maliyet avantajlarına bağlı olduğunu bize göstermektedir. Bankacılığın kendi özelliğinden dolayı bankalar bilançolarının hem aktif hem de pasif tarafı ile ürün yaratabilmektedirler. Bu çerçevede birçok çalışma bankacılık sisteminde geçerli yapının doğal oligopol bir piyasa olarak karakterize edilebileceğini göstermektedir (Bikker, 2004; 4). Bunun anlamı piyasa, güçlerinin yoğunlaşmanın artması üzerine etki yapacağıdır. Piyasada büyük bankaların yanı sıra çok sayıda küçük banka faaliyet gösterebilir. Bu noktada küçük bankaların nasıl bir davranış içinde oldukları önem taşıyacaktır. Genel olarak, piyasadaki temel parametrelerin belirlenmesi noktasında büyük bankaların belirleyici olması ve diğer küçük bankaların büyük bankaları takip etmesi, homojen malın söz konusu olduğu bankacılık piyasasının oligopolistik özellik taşıdığını işaret etmektedir.

Her şeyden önce mikro ekonomik analizde piyasa yapısını tanımlamak için dört temel yapısal ölçüt kullanılır (Mathis & Koscianski, 2002:325).

- i. Piyasada faaliyet gösteren alıcı ve satıcıların sayısı ve büyüklüğü,
- ii. Piyasaya konu olan malın farklılaşma derecesi,
- iii. Piyasaya firmaların giriş ve çıkış kolaylığı,
- iv. Ortalama bir tüketici ve üreticinin piyasayla ilgili bilgiyi elde etme miktarı.

Piyasada faaliyet gösteren firma sayısının ve büyüklüğünün, piyasanın yapısal özelliklerinden biri olduğu daha önce ifade edilmişti. Genel olarak oligopolistik bir piyasada en az iki firmanın faaliyet göstermesi zorunluluğu (tekelci bir piyasadan ayrılabilmesi için) vardır. Bununla beraber firma sayısının üst sınırı ile ilgili rakamsal bir büyüklük vermek oldukça güçtür. Burada firma sayısının üst sınırı ile ilgili esas olan, her firmanın toplam piyasa satışlarının önemli bir kısmını karşılayacak kadar az olması zorunluluğudur. Bir başka ifade ile her firma piyasa fiyatını etkileyebilecek bir büyüklüğe sahiptir. Böylece firmalardan biri üretim seviyesini değiştirmek suretiyle piyasa fiyatı üzerine fark edilebilir bir etki yaratabilecektir.

Piyasa yapısının belirleyicisi olan ikinci ölçüt, piyasada farklı firmalar tarafından satılan malların farklılaşma derecesidir. Oligopol piyasalarında firmalar gerek homojen gerekse bir noktaya kadar farklılaşmış mallar üretebilirler. İleri sürülebilecek fikir, hiçbir firmanın tam ikame mal üretmediği ve dolayısıyla firmaların bir miktar tekel gücüne sahip olduklarıdır.

Piyasaya giriş ve çıkış kolaylıkları, yapıyı belirleyen diğer bir ölçüttür. Oligopol piyasalarında bir dereceye kadar piyasaya giriş zordur. Oligopol, sahip olduğu bazı giriş engelleri ile varlığını sürdürebilmektedir. En önemli piyasaya giriş engeli, yüksek ölçek ekonomilerinin veya yüksek sermaye gerekliliğinin olmasıdır. Alternatif olarak bir piyasaya giriş engeli piyasada faaliyet gösteren firmanın davranışları dolayısıyla da ortaya çıkabilir. Faaliyette olan firmanın endüstrideki üretimin gerçekleşmesi açısından önemli bir girdi üzerinde ciddi bir kontrol gücüne sahip olması, atıl kapasiteye sahip bir firma büyüklüğünü kurmuş olması ve limit fiyatlama stratejisi uygulaması, piyasadaki firma tarafından yaratılan giriş engelleri olarak alınabilir. Nihai olarak bir piyasaya giriş engeli, hükümetlerin yapacağı düzenlemeler şeklinde de yaratılabilir.

Piyasa yapısı ile ilgili diğer bir ölçüt, tüketiciler ve firmalar için piyasayla ilgili elde edilebilir bilginin büyüklüğüdür. Oligopol için bir ön koşul olmamakla beraber tüketicilerin bir kısmı için fiyatlar ve farklı firmaların ürünlerinin ikame

edilebilirliği hakkında eksik bilginin varlığı, oligopolün yaratılmasına ve sürekliliğine yardımcı olmaktadır. Bu olasılık, firmanın önemli miktarda inandırıcı bir reklam kampanyası yapması durumunda daha belirgin hale gelir. Oligopollerde yaygın olarak kullanılan bu taktik, tüketicilerin zihninde ürünün farklılaşmış olduğunu anlatmakta kullanılmaktadır. Satıcı açısından oligopol, firmalar tarafından piyasada faaliyet gösteren diğer satıcılar hakkında önemli miktarda bilginin ele geçirilmesi biçiminde karakterize edilmektedir. Böylece fiyat, üretim ve maliyetler gibi stratejik değişkenlerin değerleri ile ilgili diğer firmalara ait bilgileri ele geçirmek maliyetsiz ve nispeten kolay olacaktır.

Oligopol piyasasından farklı olarak tekelci rekabet piyasası formel açıdan, çok sayıda firmanın birbirinden biraz farklılaşmış mallar sattığı bir piyasa yapısını ifade eder. Söz konusu piyasada faaliyet gösteren firmanın üretmiş olduğu malların her biri diğer firmaların mallarına göre az da olsa farklı özellikler taşır. Üretilen malların farklı özelliklere sahip olma özelliği, firmaların her birine satmış olduğu malların fiyatları üzerine müdahale etme imkânı sağlamaktadır. Her bir firmanın üretmiş olduğu mallar diğer firmaların mallarına göre eksik ikame özelliği taşır. Firmaların üretmiş olduğu malların birbirlerini bir dereceye kadar ikame edebilmeleri piyasanın nasıl tanımlanacağı ile ilgili problemleri de beraberinde getirmiş ve bundan dolayı iktisatçılar piyasa kavramı yerine ürün grubu kavramına odaklanmışlardır. Bir ürün grubu, heterojen fakat birbirinin yakın ikamesi olan mallar setini ifade eder. Bir ürün grubu içindeki firmalardan her biri, kendi ürününün satışlarının tamamını kontrol edebilirken tüm ürün grubu satışlarının önemsiz bir kısmını karşılamaktadır.

Tekelci rekabette ürün grubuna giriş ve çıkışlar kolay ve serbesttir. Böylece çok sayıda firmanın ürün grubunu oluşturması sağlanmaktadır. Ayrıca tüketicinin piyasa hakkındaki bilgi eksikliği, onun ürünün farklılaşma derecesi hakkındaki algısını etkilemekte ve böylece tekelci rekabet bir yapının yaratılmasına yardımcı olmaktadır. Ürünün farklılaşması hakkındaki tüketici algısı, önemli miktarda inandırıcı reklam kampanyaları ile etkilenmektedir.

Piyasanın rekabetçi olup olmadığının göstergelerinden biri, iktisadi ajanların piyasa ile ilgili sahip oldukları bilgi düzeyi, kalitesi ve maliyetidir. Gerek ulusal gerekse uluslararası bankacılık piyasası incelendiğinde ilk göze çarpan özelliklerden biri, piyasada faaliyette olan bankalarla (bankaların sunmuş olduğu ürünler ve fiyatları) ilgili olarak bilgiyi elde etme kolaylığı, elde edilen bilginin doğruluğu, bilgiyi elde etme maliyetinin düşüklüğu ve bilgiye ulaşma hızının yüksekliğidir. Bunun başlıca nedeni olarak bankacılık sistemindeki teknolojik alt yapı yatırımları gösterilebilir. Söz konusu gelişme

son dönemde, özellikle internet ve mobil bankacılığı (beraberinde telefon bankacılığı) gibi hizmetlerin artması sonucunu doğurmuştur. İnternet bankacılığının gelişmesi, iktisadi ajanların bankalarla ilgili bilgileri, çok kısa sürede neredeyse sıfır maliyetlerle elde etmelerini de beraberinde getirmiştir. Sektörün bu şekilde bir yapılanma içine girmesi bankaları, tüketicileri şubelere çekmeden banka müşterisi yapma noktasında kendilerini geliştirmelerine neden olmaktadır. İktisadi ajanların sisteme olan güveni ile sahip olunan bilgi arasında aynı yönlü bir ilişki olması, bilgi düzeyi, güvenilirliği, elde etme kolaylığı arttıkça ve bilginin maliyeti azaldıkça, daha çok iktisadi ajanın sistemi kullanmasına da neden olmuştur.

Bunu bankaların çağrı merkezlerine ait bazı istatistiklerle gösterebilmemiz mümkündür. Tablo 3.1'de bankaların çağrı merkezlerine gelen muhasebe kaydı yaratan finansal işlem adedi ile finansal işlem hacmi toplamı yer almaktadır. 2010 yılının son çeyreğinde çarı merkezlerinde yaklaşık 4 milyar TL'lik finansal işlem gerçekleşmiştir. Bu rakam geçen yılın aynı dönemine göre, %25'lik bir finansal işlem artışını gösterir. Bununla beraber işlem adedi başına 2009 yılının son çeyreğinde ortalama olarak 3200 TL'lik işlem gerçekleşirken 2010 yılının son çeyreğinde bu rakam yaklaşık 3.075 TL'ye düşmüştür. Bu, ortalama olarak çağrı merkezlerinde yapılan işlemin finansal büyüklüğünün azaldığını bir başka ifade ile daha küçük parasal büyüklükler için çağrı merkezlerinin kullanıldığının bir göstergesi olarak alınabilir.

Tablo 3.1 Çağrı Merkezlerinde Gerçekleşen Finansal İşlem Adedi ve Hacmi (TL)

	Ekim-Aralık 2009	Ekim-Aralık 2010
Finansal İşlem Adedi	1.000.000	1.300.000
Finansal İşlem Hacmi Toplamı (TL)	3.200.000.000	4.000.000.000

Kaynak: TBB

Benzer bir durumu internet işlemlerinde de gözleyebilmekteyiz. Bankacılık sistemine kayıtlı bireysel tüketicilerin yaklaşık %40'lık kısmı, internet bankacılığını aktif olarak kullanmaktadır. İnternet bankacılığını aktif olarak kullanan (son üç ayda sisteme giriş yapmış) bireysel müşteri sayısı 2009 yılı Aralık ayında 5.369 bin kişi iken bu rakam son bir yılda 6.038 bin rakamına ulaşmıştır. Kurumsal müşterilerde ise bu rakam sırasıyla, 606 bin ve 655 bin'dir. İnternet bankacılığının işlem hacminin büyüklüğü telefon bankacılığına göre mukayese edilemeyecek kadar büyüktür. 2010 yılı itibariyle telefon bankacılığında gerçekleşen finansal işlem büyüklüğü 4 milyar TL iken internet bankacılığında bu rakam 215 milyar TL olmuştur.

Buna yatırım işlemlerini de dâhil ettiğimizde internet bankacılığında yapılan işlemlerin hacmi 290 milyar TL'ye yaklaşmaktadır. Tablo 3.2.'de 2009 ve 2010 yıllarının son çeyreklerine ait internetten yapılan yatırım ve finansal işlemlerin işlem adedi ile işlem hacmi yer almaktadır. Tabloya göre, internet şubelerinden yapılan hem yatırım hem de para transferleri, ödemeler ve kredi kartı işlemlerinden oluşan finansal işlemlerin işlem adedi ve işlem hacmi artmıştır. 2009 yılının son çeyreğinde işlem adedi başına yaklaşık 6000 TL'lik işlem gerçekleşirken bu rakam 2010 yılının son çeyreğinde 7500 TL'yi geçmiştir. Finansal işlemlerde ise bu rakamlar yaklaşık olarak sırasıyla 2400 TL ve 2800 TL'dir.

Tablo 3.2 İnternette Yapılan Finansal ve Yatırım İşlemleri

	Ekim-Aralık 2009		Ekim-Aralık 2010	
	Yatırım İşlemleri	Finansal İşlemler	Yatırım İşlemleri	Finansal İşlemler
İşlem Adedi	11.200.000	70.900.000	9.600.000	76.000.000
İşlem Hacmi (TL)	67.400.000.000	171.000.000.000	73.500.000.000	215.000.000.000

Kaynak: TBB

3.2. Türk Bankacılık Sisteminin Mevcut Durumu ve Euro Bölgesi

Çalışmanın bu alt başlığında Türk bankacılık sektörünün mevcut durumu incelenmeye çalışılacaktır. Burada temel bazı göstergelerden hareketle sistemin durum tespiti yapılacaktır. Ayrıca yeri geldikçe Euro bölgesi ile karşılaştırmalar yapılacak ve böylece AB'deki durum da beraberinde incelenmeye çalışılacaktır. Biz çalışmamızda temel bazı göstergelere yer vereceğiz. Ana amaç, sistemin ekonomiyi etkileme kanallarını bir başka ifade ile sistemin aracılık görevini hangi piyasa yapısı çerçevesinde yerine getirdiğinin cevabını bulmaya çalışmaktır.

3.2.1. Genel Görünüm

5411 sayılı Bankacılık Kanunu, şartlar yerine getirilmesi halinde bankaların kurulması ile ilgili yasal bir engelin olmadığını düzenlemiştir. Kanun ayrıca merkezi yurt dışında bulunan bankaların Türkiye'de şube açmalarına, 9. maddede belirtilen şartları yerine getirmeleri halinde izin vermektedir. Buna karşılık kurulu bir bankanın kuruluş izni, Kanunun 11. maddesi ile iptal edilirken bankacılık faaliyet izninin iptali, 12. madde de belirtilmiştir. Kanunun 19. maddesi sistemde faaliyet gösteren bankaların birleşmesi gibi durumları BDDK'nın iznine tabi olarak düzenlemiştir.

Türk finansal sistemi içinde en büyük paya sahip olan bankacılık kesiminin toplam aktif büyüklüğü, 2010 yılının 9. ayı itibariyle yaklaşık 910 milyar TL dir (BDDK, 2010a). Aynı dönem itibariyle toplam finansal sektör aktif büyüklüğünün 1.150 milyar TL olduğu hesaba katılırsa bankacılık sektörünün sistem içindeki payı çok daha net görülebilecektir. 2010 yılı itibariyle 49 bankanın faaliyet gösterdiği sistemde 2008 yılı verilerine göre banka başına yaklaşık 1,5 milyon nüfus düşmektedir. Sistemdeki bankaların toplam şube sayısı yaklaşık 9300 ve şube başına düşen nüfus ise yaklaşık 7600'dür. Sistemde çalışan başına nüfus 394 kişi iken çalışan başına aktif büyüklüğü (2009) ise yaklaşık 9,8 milyon euro'dur. Çalışan başına aktif büyüklüğünün AB ortalaması için 12.656 milyon euro olduğu hesaba katılırsa, büyüklük daha net anlaşılabilir. Benzer bir durum şube başına düşen nüfus büyüklüklerinde de görülmektedir. Yine AB₂₇ ortalamasında şube başına nüfus yaklaşık 2100'dür. Bu rakam, Türk Bankacılık Sistemine göre oldukça düşük olup Euro bölgesindeki şubeleşmenin çok daha yüksek olduğunu bir başka şekilde ifade edersek Euro bölgesindeki iktisadi ajanların bankalara çok daha kolay ulaşabildiğini söyleyebiliriz.

Bankacılık sisteminin Türk Finansal Sistemi içindeki yüksek payı, hane halkının toplam finansal varlıkları açısından da desteklenmektedir. Hanehalkının finansal varlıkları içinde mevduatların payı, 2000'li yıllarda sürekli artmış 2004 yılında 65 olan oran 2009 yılı itibariyle 80'e yaklaşmıştır (BDDK Finansal Piyasalar Raporu-2010). Bunda en büyük faktör, dönem içinde hane halkının tasarruf araçlarında yapmış olduğu değişimdir. Toplam finansal varlıkları içinde ikinci en büyük pay 2004 yılı itibariyle kamu borçlanma kâğıtlarıdır. Toplam finansal varlıkları içinde hanehalkı 2004 yılında 41 milyar TL tutarında bir kamu borçlanma kâğıtlarına sahipken bu rakam 2009 yılı itibariyle 13 milyar TL düzeyine kadar inmiştir.

Tablo 3.3 Hanehalkının Finansal Varlık Durumu

Milyar TL	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam Varlıklar	190,7	216,3	256	281,8	353,8	402,0
Bireysel Emeklilik Fonları	0,3	1,2	2,8	4,6	6,0	9,1
Hisse Senedi	12,4	15,8	15,7	17,5	10,8	24,5
Kamu Borçlanma Kâğıtları	41,0	33,3	27,7	19,2	19,7	13,0
Tasarruf Mevduatı	124,6	147,8	185,4	215,5	288,0	321,0
Dolaşımdaki Para	12,4	18,2	24,4	25,0	29,3	34,3

Kaynak: BDDK

Diğer taraftan 2010 yılı itibariyle 49 banka sistemde faaliyet göstermektedir. Sistemde özellikle ilk beş ve ilk on bankanın aktif payının önemli ağırlığı görülmektedir. 2009 yılı itibariyle toplam aktiflerin yaklaşık

%60'lık kısmı ilk beş bankanın elinde bulunurken ilk on bankanın aktif büyüklüğü piyasanın %85'ine yaklaşmıştır. Bankaların ölçek büyüklükleri itibariyle bakıldığında aktif büyüklüğünün yaklaşık %75'lik kısmının aktif payı %5'in üzerinde olan büyük ölçekli bankaların elinde olduğu görülmektedir. Aktif payı %1 ile %5 arasında olan orta ölçekli bankaların toplam sistem aktifleri içindeki payı ise yaklaşık %16 iken aktif payı %1'in altında olan küçük ölçekli bankaların aktif büyüklüğü ise piyasa aktif büyüklüğünün yaklaşık % 8'ini oluşturmaktadır. Sistemin aktif büyüklüğü açısından %93'lük gibi önemli bir kısmı mevduat bankalarının elinde bulunurken yaklaşık %3'lük kısmı kalkınma ve yatırım bankalarında ve geri kalan %4 kısmı da katılım bankalarının elinde bulunmaktadır. Sermaye yapısına göre bakıldığında ise, kamu sermayeli bankaların toplam aktiflerinin payı %31, özel sermayeli mevduat bankalarının %51 ve yabancı sermayeli özel bankaların ise %13 paya sahip olduğu görülmektedir.

2009 yılı itibariyle sistemin aktif büyüklüğünün yaklaşık %47'lik kısmını 393 milyar TL ile krediler oluşturmuştur. Bunu yaklaşık %32'lik payla ve 263 milyar TL ile menkul kıymetler takip etmektedir. Aktiflerin yaklaşık yarısını oluşturan kredilerde aktif paylarının aksine sistemde daha rekabetçi bir yapı görülmektedir. Sistemin toplam kredileri içinde büyük ölçekli bankaların payı yaklaşık %70 iken orta ölçekli bankaların payı yaklaşık %22 ve küçük ölçekli bankaların payı ise yaklaşık %9 olarak gerçekleşmiştir. Ölçek büyüklüklerindeki benzer bir tablo sistemdeki bankaların ilk 5 ve ilk 10 olarak sınıflandırılmasında da görülmektedir. Toplam krediler içinde ilk beş bankanın payı sistemin yaklaşık %53'ünü elinde bulundururken ilk on bankanın toplam krediler içindeki payı ise %80'dir. Finansal Piyasalar Raporu (2010) verilerine göre, sistemdeki toplam kredilerin 2009 yılının eylül ayı itibariyle yaklaşık %24'lük kısmı tüketici kredilerinden %21'lik kısmı işletme kredilerinden %10'luk kısmı kredi kartları, yaklaşık %7,5'lik kısmı ihracat kredilerinden, %6'lık kısmı diğer yatırım kredileri ve %32'lik kısmı ise diğer kredilerden oluştuğu görülmektedir.

Diğer taraftan sistemin fon kaynaklarına baktığımızda ana kaynağın 2009 yılı itibariyle yaklaşık 515 milyar TL ile mevduatlar olduğu görülmektedir. Bilanço pasif toplamının 834 milyar TL olduğu kabul edilirse toplam kaynakların yaklaşık %62'lik kısmının mevduatlardan oluştuğu görülmektedir. Sistemin diğer finansman kaynakları sırasıyla öz kaynaklar 110 milyar TL, bankalara olan borçlar 86 milyar TL ve repo işlemlerinden sağlanan fonlarda 60 milyar TL olarak 2009 yılında gerçekleşmiştir. Bu rakamlar sistemin toplam pasif büyüklüğü ele alındığında öz kaynakların %13, bankalara olan borçların %10 ve repo işlemlerinden sağlanan fonların da %7 büyüklüğünde bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Sistemdeki en büyük yoğunlaşma, sistemin ana fon kaynağı olan mevduatlarda görülmektedir. İlk beş banka sistemdeki toplam mevduatların yaklaşık %63'ük kısmını elinde bulundururken ilk on banka sistemdeki toplam mevduatın %85'inden fazlasını bulundurmaktadır. Ölçek büyüklüğü açısından bakılırsa büyük ölçekli bankalar sistemin yaklaşık %80'lik kısmını elinde bulundururken %17'si orta ölçekli ve %5'lik kısmı ise küçük ölçekli bankaların elinde bulunmaktadır.

Sistemin kredi ve mevduatlarındaki bu yapılanması, bankacılık sistemini kullanan iktisadi ajanların öncelikli tercihlerinin güven unsuru olduğunu bir şekilde ortaya koymaktadır. Sahip oldukları fonları değerlendirmek isteyen fon fazlası kesim, daha güvenilir olarak bulunduğu büyük bankaları tercih etmektedir. Buna karşın kredi kullanım noktasında daha rekabetçi davranışlarla da beraber kendisi için düşük maliyet, öncelikli hale gelmektedir. Bunu, büyük ölçekli bankaların sistemin mevduat toplamındaki paylarının yaklaşık %80 ve kredi toplamındaki paylarının %70 olması ile görebilmekteyiz.

3.2.2. Bankacılık Sisteminin Temel Göstergeleri ve Euro Bölgesi

Hanehalkının toplam varlıklarının %80'lik kısmını oluşturan Türk bankacılık sektörünün aktif yapısının durumu birkaç farklı açıdan Tablo 3.4 yardımı ile incelenebilir. Öncelikle belirtilmesi gereken ilk nokta sistemde var olan banka sayısındaki değişimdir. 2001 yılında 86 olan banka sayısı krizin etkisi ile 2002 yılında 59'a ve daha sonraki dönem içinde piyasayı terk edişler, birleşmeler ve devralmalar ile 2009 yılında 49'a düşmüştür. Bununla beraber aktif büyüklüğü dönem içinde yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. Türkiye Bankalar Birliği'nin Türkiye'de Bankacılık Sistemi 1959–2009 raporuna göre, 2002 yılında yaklaşık 210 milyar TL bir aktif büyüklüğüne sahip olan bankacılık sistemi 2009 yılı itibariyle yaklaşık 800 milyar TL'lik bir aktif büyüklüğüne ulaşmıştır.

Bankacılık sisteminin bu aktif büyüklüğünün 2002 yılı itibariyle yaklaşık %32'lik kısmı kamu sermayeli mevduat bankalarına, %57'lik kısmı özel sermayeli mevduat bankalarına ve %3'lük kısmı yabancı sermayeli özel bankalara aittir. Aktif büyüklüğünün geriye kalan kısmı ise, kalkınma ve yatırım bankaları ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nda yer alan bankalardan oluşmaktadır. 2009 yılında bu oranlar sırasıyla, %31, %51 ve %13 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar bize, dönem içinde aktif büyüklüğünde kamu sermayeli bankaların payının hemen hemen aynı kaldığını buna karşın özel sermayeli mevduat bankalarının sistemdeki payının azaldığını göstermektedir. Dönem itibariyle en büyük değişim, yabancı sermayeli özel bankalarda olmuştur. Söz konusu bankaların aktif

büyüklikleri, 2002 yılında yaklaşık olarak 6,5 milyar TL iken 2009 yılında 107 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar öncelikle sistemde yabancı bankaların payının arttığını bize göstermektedir.

Aktif yapısı ile ilgili olarak diğer bir nokta, dönem içinde ölçek büyüklüğüne göre aktif yapısındaki değişimdir. Tablo 3.4, sistemde yer alan bankaların ölçek büyüklüklerine göre aktif paylarını ve banka sayılarını göstermektedir.

Tablo 3.4 Ölçek Büyüklüklerine Göre Aktif Payları ve Banka Sayısı

	2002		2004		2006		2008		2009	
	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı
Büyük Ölçek	71,28	7	73,68	7	75,24	7	74,3	7	75,52	7
Orta Ölçek	21,12	11	16,66	8	14,93	7	16,37	8	16,27	9
Küçük Ölçek	7,60	41	9,66	38	9,83	36	9,33	34	8,21	33

Kaynak: BDDK

Banka sayısındaki değişimle ilgili olarak ilk söylenebilecek şey, sistemdeki büyük ölçekli banka sayısında herhangi bir değişimin olmamasıdır. Orta büyüklükteki banka sayısı dönem içinde 11'den 9'a inerken, küçük ölçekli bankalarda daha büyük bir azalma gerçekleşmiş olup banka sayısı 41'den 33'e düşmüştür. Sistemdeki toplam banka sayısının 2002 yılında 59 ve 2009 yılında 49 olduğu düşünülürse, banka sayısındaki herhangi bir nedenden dolayı ortaya çıkan azalmanın (piyasayı terk etme, birleşme, devralma gibi nedenlerle) küçük ve orta ölçekli bankalarda olduğu anlaşılmaktadır. Dönem içinde büyük ölçekli bankaların aktif paylarının sistem içindeki paylarını artırdıkları Tablo 3.4'den görülmektedir. Toplam aktiflerin yaklaşık % 71'lik kısmını elinde bulunduran büyük ölçekli bankalar payı, 2009 yılı itibariyle yaklaşık 4 puan artarak %75'e ulaşmıştır. Buna karşılık orta ölçekli bankaların dönem içinde toplam aktifler içindeki payı azalmıştır. Dönem başında %21'lik bir paya sahip olan orta ölçekli bankalar 2009 yılında %16'lık bir paya sahip hale gelmişlerdir. Küçük ölçekli bankalarda ise, küçük bir değişimle aktif payları %7'den %8'e yükselmiştir. Söz konusu veriler bize sistemde aktif büyüklükleri itibariyle büyük bankaların sistemde daha egemen hale geldiğini ifade eder. Bir başka ifade ile büyük ve küçük ölçekli bankalar arasındaki büyüklük farkı dönem itibariyle artmış olup, 2002 yılında büyük ölçekli bankalar 64 puan daha fazla aktife sahipken 2009 yılında bu fark 67'ye çıkmıştır. Böyle bir gelişme, sistemdeki küçük bankaların büyük bankalar üzerinde yaratmış olduğu rekabetçi baskının da zaman içinde azaldığının bir göstergesi olarak alınabilir.

Sistemdeki büyük ölçekli bankalara doğru yönelişin bir diğer göstergesi olarak bankaların aktif paylarındaki değişme alınabilir. BDDK'ın Bankacılıkta Yapısal Gelişme Raporuna (2009) göre, sistemdeki aktif payı %10'nun üzerinde olan banka sayısı 2002 yılında 3 iken 2006 yılından itibaren 4'e yükselmiş olup 2009 yılı (Aktif değerleri; TC Ziraat Bankası A.Ş. 124,528 milyon TL, Türkiye İş Bankası A.Ş. 113,223 milyon TL, Türkiye Garanti Bankası A.Ş. 105,462 milyon TL, Akbank T.A.Ş. 95,309 milyon TL) itibariyle banka sayısı yine 4'dür. Söz konusu bu dört bankanın (sistem içindeki aktif payları %10'nun üzerinde olan) aktifleri toplamı, 2009 yılı itibariyle toplam sistemin yaklaşık %52,5'ni kapsarken bu oranlar 2006 ve 2008 yılları itibariyle sırasıyla %51,14 ve %51,44 olmuştur.

Aktif büyüklüğü ile ilgili bir diğer nokta, aktif payı %10'nun üzerinde olan ilk dört banka ile takipçi bankanın aktif büyüklüğü arasındaki farkın dönem içindeki değişimidir. 2006 yılında dördüncü büyük banka aktifinin sistemin toplam aktif büyüklüğü içindeki payı 10,06 iken beşinci büyük bankanın aktif payı, 9,78'dir. Aynı rakamlar 2009 yılı itibariyle sırasıyla 11,43 ve 7,80 olarak gerçekleşmiştir. Bir başka ifade ile 2009 yılında 2006 yılına göre aktif payı %10'nun üzerinde olan bankalar ile %10'nun altında olan bankalar arasındaki büyüklük farkı artmıştır. İlk dört banka ile diğer bankaların aktif büyüklükleri arasındaki farkın artması, söz konusu 4 bankanın piyasadaki egemenliğinin artması anlamına gelebilecektir. Bu gelişmenin temel bir sonucu, sistemdeki yoğunlaşmanın artmış olmasıdır. Krizden sonra banka sayısında meydana gelen azalma ve dönem içinde bankalar arasında meydana gelen birleşmeler, piyasadaki yoğunlaşmanın temel nedeni olarak görülmektedir.

Türk bankacılık sisteminin aktif büyüklüğünün AB ile bir karşılaştırması, yoğunlaşma dereceleri ile yapılabilir. Bu amaçla HHI değerleri aşağıdaki Tablo 3.5'de verilmiştir. Genel olarak bakıldığında 27 Avrupa Birliği ülkesi ortalamasında HHI değeri, Türk bankacılık sistemine göre daha düşük değerlere sahiptir. Bu, Türk bankacılık sektöründe aktif büyüklüğü açısından rekabetin daha düşük seviyede olduğunun bir göstergesidir.

Tablo 3.5 AB₂₇ ve Türkiye HHI değeri

	2002	2008
AB₂₇	520	653
Türkiye	852	886

Kaynak: BDDK

Bankacılık sisteminin dönem içindeki aktif büyüklüğü, AB ülkeleri ile yapılacak bir karşılaştırmada daha iyi anlaşılabilir. Tablo 3.6 AB 27 ülkesi ve seçili bazı üye ülkeler ile Türk bankacılık sisteminin aktif büyüklüğünü karşılaştırma imkânını vermektedir. 2008 yılı itibarıyla aktif büyüklüğü olarak Türkiye, 27 AB ülkesi içinde 15. sırada yer almaktadır. 2008 ve 2009 yılları özellikle Euro bölgesi için krizin ciddi olarak hissedildiği bir dönem olarak alınabilir. Euro bölgesinde 2008 yılının ikinci yarısında kredi kurumları, sigorta şirketleri, yatırım ve emeklilik fonlarından oluşan toplam aktif büyüklükleri kesintiye uğramakla beraber bankacılık kesiminin aktif büyüklüğü artışına devam etmiştir (ECB, 2010, s: 9). Euro bölgesinde 2009 yılı itibarıyla bankacılık kesiminin aktif büyüklüğü, sigorta şirketleri ile yatırım ve emeklilik fonlarından oluşan toplam sistemin aktif toplamının %75'lik kısmını oluşturmaktadır. Bu çerçevede finansal krize rağmen Euro bölgesinde ortalama olarak aktiflerin büyümeye devam etmesinde, özellikle yeni üye ülkelerin banka aktiflerindeki hızlı büyümenin etkisi olduğu söylenebilir (ECB, 2010, s: 9).

Tablo 3.6 AB ve Türkiye Aktif Büyüklükleri

Milyar Euro	2002	2008
AB ₂₇	25.312	42.209
Türkiye	127	343
İngiltere	5.856	8.840
Almanya	6.370	7.875
Fransa	3.832	7.225
İtalya	2.024	3.628
Hollanda	1.356	2.235
Lüksemburg	663	932
Yunanistan	202	462

Kaynak: BDDK

Sistemle ilgili ikinci bir gösterge, bankaların ekonomideki aracılık görevini ne kadar yerine getirdiğinin bir göstergesi olan toplam kredi büyüklüğü ve bu büyüklükteki değişmedir. Aşağıdaki Tablo 3.7'de Türk Bankacılık Sektörünün toplam kredi hacmi, kredilerin aktifler içindeki büyüklüğü ve yine kredilerin gayrisafi yurtiçi hâsıla içindeki payları yer almaktadır. Dönem itibarıyla bakıldığında bankacılık sisteminin ekonomiye fon aktarma büyüklüğünün arttığı gözlenebilmektedir. 2002 yılında yaklaşık 56 milyar TL olan toplam kredi ve alacaklar büyüklüğü, 2009 yılı itibarıyla yaklaşık 380 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Burada ilk belirtilmesi gereken nokta, finansal kriz yılları olarak alınabilecek 2008 ve 2009 yıllarında da kredi stokunun artmaya devam etmiş olmasıdır.

Tablo 3.7 Toplam Krediler, Kredi/Aktif, Kredi/GSYİH

	Toplam Kredi (milyon TL)	Krediler/Aktifler	Krediler/GSYİH
2002	56,370	26,5	16,1
2003	69,990	28,0	15,4
2004	103,241	33,7	18,5
2005	153,059	38,6	23,6
2006	218,063	45,5	28,8
2007	280,453	50,0	32,9
2008	366,900	52,0	38,6
2009	381,012	47,7	39,9

Kaynak: TBB

Bankacılık kesiminin kredi stoku ile ilgili bir diğer gelişme ise, kesimin ekonomiye kullandırmış olduğu kredilerin diğer sektörler arasındaki dağılımındaki değişmedir. Öncelikle Euro bölgesi ile yapılacak bir karşılaştırma Türk Bankacılık Sisteminin kredi hacmi ile ilgili bir fotoğraf ortaya koyabilecektir. Aşağıdaki Tablo 3. 8'de AB₂₇ ve seçili bazı ülkeler ile Türk Bankacılık Sisteminin kredi stokları gösterilmiştir. Tabloda ekonomide diğer sektörlerle verilen kredilerin Euro cinsinden değeri yer almaktadır.

Tablo 3.8 AB ve Türkiye Kredi Büyüklüğü

Milyar Euro	2002	2008
AB ₂₇	11.076	19.275
Türkiye	30	172
İngiltere	2.195	5.118
Almanya	3.022	3.229
Fransa	1.370	2.290
İtalya	1.066	1.808
Hollanda	704	1.098
Lüksemburg	132	203
Yunanistan	95	221

Kaynak: BDDK

Dönem içinde en büyük kredi artışı Türkiye'de gerçekleşmiştir. Dönem itibarıyla kredi artışının büyük olmasının altında özellikle sistemin daha önce tanımadığı konut kredilerinin sisteme girişi yatar. Buna dönem içinde tüketici kredilerindeki artış eşlik etmiştir. Benzer bir durumu AB'ye yeni üye ülkeler için de göstermemiz mümkündür. Örneğin bazı yeni üye ülkeler için aynı dönem itibarıyla, Romanya'da 5 milyar euro olan kredi büyüklüğü 2008 yılında 51 milyar euro yükselmiştir. Polonya'da bu rakamlar sırasıyla 61

milyar euro ve 158 milyar euro, Slovenya'da 9 milyar euro ve 35 milyar euro, Letonya'da 3 milyar euro ve 23 milyar euro ve Litvanya'da 3 milyar euro ve 21 milyar euro olmuştur.

Tablo 3.9'da toplam kredilerin reel kesim, konut ve bireysel krediler arasında dönem içindeki değişimleri gösterilmiştir. Böyle bir tablo dönem itibariyle ekonominin genel gelişme eğiliminin hangi yönlü olduğuna da ışık tutmaktadır. Krediler açısından dönem itibariyle belirleyici gelişme, reel kesime açılan kredilerin payında meydana gelen daralmadır. 2002 yılı itibariyle toplam kredilerin yaklaşık %83'lük kısmı reel kesime açılan kredilerinden oluşurken bu oran 2008 yılı itibariyle %63'e kadar gerilemiştir. Buna karşın konut kredileri dönem içinde ciddi bir artış eğilimi göstermiştir. Konut finansmanı alanında yaşanan gelişmeler özellikle 2005 yılından itibaren konut kredi talebinde büyük oranlarda yükselmeye neden olmuştur. 2003 yılı itibariyle sadece 400 milyon euro tutarındaki konut kredisi büyüklüğü, 2004 yılında 1 milyar euro iken 2005 yılında 8 milyar euro düzeyine ulaşmıştır. Yükselme trendi devam etmekle beraber 2006 yılında 13 milyar euro, 2007 yılında 19 milyar euro ve 2008 yılında 18 milyar euro olarak konut kredisi kullanımı gerçekleşmiştir. Konut kredisi dışındaki diğer bireysel kredi (kredi kartları, taşıt, ihtiyaç ve diğer bireysel krediler) büyüklükleri ise, 2003 yılında 7 milyar euro, 2004 yılında 13 milyar euro, 2005 yılında 21 milyar euro, 2006 yılında 25 milyar euro, 2007'de 37 milyar euro ve 2008 yılında 37 milyar euro olarak gerçekleşmiştir.

Euro bölgesinde finansal krizin etkisiyle 2008 yılında kredi büyüklüklerinde azalma olduğu görülmektedir. Özellikle finans dışı kesime verilen toplam kredi stoku 2008 yılında duraklarken 2009 yılında biraz azalmıştır. 2008 yılı itibariyle finans dışı şirketlere verilen krediler büyümeye devam etmiş buna karşın hane halkına verilen kredilerde azalma yaşanmıştır. 2009 yılında durum tersine dönmüş hane halkına verilen krediler artarken işletmelere verilen kredilerde azalma gözlenmiştir (ECB, 2010, s: 10). 2008 yılında hanehalkına verilen kredilerdeki azalma, arzdan daha çok kredi talebindeki azalmadan kaynaklandığı görülmektedir (ECB, 2010, s: 11). Burada özellikle konut piyasasındaki talep değişimi, hanehalkının kredi talebi üzerinde ciddi bir etkiye sahip görünmektedir. Kredilerin Euro bölgesindeki dağılımı ise özellikle bireysel kredilerde Türk Bankacılık Sisteminden farklılık göstermektedir. 2007 yılı itibariyle AB₂₇ ortalaması olarak konut kredilerinin toplam krediler içindeki payı, 25 iken diğer bireysel kredilerinin payı 9 olmuştur. Reel kesime açılan kredilerin toplam krediler içindeki payı ise, 29 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.9 Banka Kredilerinin Dağılımı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Reel Kesim Kredi/ Toplam Kredi	83,3	77,5	70,0	67,0	68	67	63
Konut Kredi/ Toplam Kredi	-	1	1,8	8	11	11	10
Bireysel Kredi/ Toplam Kredi	-	17,5	22,8	21	21,1	22,1	21,5

Kaynak: BDDK

Mevduat ve öz kaynak toplamının kullanılma biçimlerinden biri olan ekonomiye açılan kredi büyüklüğünün nasıl değiştiği, aktifler içindeki payı takip edilerek gösterilebilir. Bankacılık sisteminin aracılık fonksiyonunun bir açıdan etkinliğini gösteren toplam krediler/toplam aktifler oranı, dönem itibariyle sürekli olarak artmıştır. 2002 yılında toplam aktiflerin yaklaşık %26'sı kredi olarak kullanılırken 2008 yılında bu rakam tam iki katına ulaşmış ve %56'yı geçmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi konut ve bireysel kredi kullanımındaki artışla beraber banka kaynaklarının diğer kullanım alanlarındaki gelişmeler, kredi stokunun artışında rol oynamıştır.

Benzer bir durumu aktif büyüklüğünün ekonominin bütünü içindeki payına baktığımızda da görebilmekteyiz. Bir TL'lik gayri safi yurtiçi hâsıla yaratmak için ne kadar banka kredisi kullanıldığını gösteren oran dönem içinde iki katından fazla artış göstermiş ve 2002 yılında 14'den 2009 yılında 39,9'a yükselmiştir. Euro bölgesi ile karşılaştırıldığında bu oranın ifade ettiği şey daha iyi anlaşılabilir. Aşağıdaki Tablo 3.10. da, bankacılık kesimleri tarafından verilen kredilerin ekonomi içindeki ağırlığı, kredi/GSYİH oranı ile gösterilmiştir. Türkiye için bu oranın hem AB ortalamasından hem de seçili gelişmiş ülke değerlerinin çok altında kaldığı görülmektedir. Yeni üye ülkelerde ise durum Türkiye ile benzerlik göstermiş olup örneğin, Romanya'da oran 10,6 iken 37,1'e yükselmiştir. Aynı değerler sırasıyla Polonya'da 0,0 ve 43,7, Slovenya'da 39,3 ve 93,0, Litvanya'da ise 17,1 ve 64,6 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılı itibariyle üye yeni ülkelerde dâhil Türk bankacılık sektör kredilerinin ekonomi içindeki payı, en düşük seviyededir. Bu, ekonomiyi destekleme anlamında banka kredilerinin yetersiz olduğunun söz konusu ekonomilerde bir göstergesi olarak alınabilir.

Tablo 3.10 Toplam Kredi/GSYİH

	2002	2008
AB ₂₇	69,7	154,1
Türkiye	14,0	36,8
Lüksemburg	548,1	553,3
İngiltere	130,8	281,8
Fransa	88,5	117,4
Almanya	141,0	129,4
İtalya	82,3	115,0
Hollanda	15,1	184,6
Yunanistan	66,3	90,8

Kaynak: BDDK, Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler 2009a.

Sistemle ilgili bir diğer gösterge, bankacılık bilançosunun pasif ana kalemi olan mevduat ve mevduatlarda meydana gelen değişimdir. Bankacılık sistemindeki mevduatların gelişimi birkaç açıdan değerlendirilebilir. Öncelikle mevduatlardaki artış, iktisadi ajanların sisteme olan güvenlerinin bir şekilde arttığını dolayısıyla tasarrufların daha büyük kısmını mevduat şeklinde değerlendirdiğini gösterir. Kuşkusuz mevduatların aktifler içindeki payında değişimler, dönemsel olarak ya da ülkeden ülkeye farklı gerekçelerle değişebilmektedir. Örneğin finansal sistemin gelişmişliği, tasarruf sahiplerinin bankalar yerine başka kanallara yönelmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla oran değerlendirilirken birçok faktör göz önünde bulundurulmalıdır. Mevduatlarla ilgili ikinci bir nokta ise, bankaların aracılık görevini yerine getirme olanağını artırmaya neden olmasıdır. Bankalar, mevduatlardaki artışa paralel olarak kredi verilebilir fonları artıracaklarından, nispeten daha düşük kredi faizleri ile kredi hacminin artışına katkı sağlayacaklardır. Bu ise ekonominin daha düşük faiz oranları ile ve haliyle daha fazla desteklenmesine neden olabilecektir.

Tablo 3.11’de Türk bankacılık sisteminin mevduat büyüklüğü ile ekonomide bankacılık sistemi içinde tasarruf edilen fon büyüklüğünü gösteren mevduatların GSYİH içindeki payı yer almaktadır. Buna göre 2002 yılında sistemdeki mevduat büyüklüğü 142 milyar TL iken, 2009 yılında bu rakam yaklaşık 507 milyar TL’ye ulaşmıştır.

Tablo 3.11 Mevduat Büyüklüğü ve GSYİH İçindeki Payı

Milyar TL	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Mevduat	142	161	197	254	313	357	453	507
Mevduat/GSYİH	40,6	35,4	35,3	39,1	41,2	41,8	47,7	53,2

Kaynak: TBB

Mevduatlarla ilgili diğer bir gelişme, sistem içindeki bankaların ölçek büyüklüklerine göre toplam mevduat içindeki paylarına bakılarak gösterilebilir. Mevduat açısından bakıldığında bankaların ölçek büyüklüklerine göre mevduat paylarının değişmediği gözlenebilir. Sistemdeki büyük ölçekli bankalar, 2002 yılı itibariyle toplam mevduatın yaklaşık %78'ini kendilerinde bulundururken bu oran dönem içinde çok az dalgalanma göstererek aynı düzeyini korumuştur. Bu yapı genel olarak orta ve küçük ölçekli bankalarda da gerçekleşmiştir. Orta ölçekli bankalarda 2009 yılı itibariyle yaklaşık %16 ve küçük ölçekli bankalarda ise 2008 yılına (2008'de %6,3) göre azalarak yaklaşık %5 olarak gerçekleşmiştir.

Diğer taraftan mevduat açısından sistemdeki ilk 4 büyük banka ile takipçi diğer banka arasındaki fark, aktiflerde olduğu gibi açılmaktadır. 2002 yılında 4. büyük bankanın toplam mevduatlar içindeki payı 9,1 ve 5. büyük bankanın payı ise yine aynı 9,1'dir. Dönem içinde dalgalanma göstermekle beraber 2009 yılında bu oranlar sırasıyla 10,1 ve 8,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu, tasarruf sahiplerinin mevduatlarını büyük bankalara çekmesinin sonucu sistemde banka büyüklükleri arasındaki farkın artmasına neden olduğunun bir göstergesi olarak alınabilir.

Tablo 3.12'de mevduatlarla beraber mevduatların aktif içindeki payı yer almaktadır. Dönem içinde mevduatların aktif büyüklük içindeki payındaki değişme, ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. İngiltere, Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde mevduatların payı artarken, aralarında Türkiye'nin de olduğu Fransa, İtalya, Yunanistan ve Lüksemburg gibi ülkelerde oran azalmıştır. Avrupa Merkez Bankası (ECB), 2008 ve 2009 yıllarında üye bazı ülkelerin bankacılık sistemlerindeki mevduat artışlarını, faiz oranlarındaki yükselmelerden, bankaların daha istikrarlı kaynak olması açısından mevduat toplamak için göstermiş oldukları özel çabalardan kaynaklandığını ileri sürmektedir (ECB, 2010, s: 11). Ayrıca bazı üye ülkelerdeki hane halkının, riski daha düşük olmasından dolayı finansal kaynaklarını banka dışı kesimden bankalara taşımalarının da aktif içindeki mevduatların payının artışında etkili olduğu görülmektedir. Benzer bir durum yeni üye ülkeler için de söylenebilir. AB'ye yeni üye ülkeler için mevduat/aktif oranları farklı gelişme göstermiştir. Örneğin, Slovenya'da bu oran 2002 yılında 70 iken 2008 yılında 43,1, Letonya'da 71,4 ve 41,3, Litvanya'da 60 ve 42,3, Macaristan'da 70 ve 44,2 ve Polonya'da 65,3 ve 58,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.12 AB ve Türk Bankacılık Sistemindeki Mevduatlar ve Aktif İçindeki Payı

	2002		2008	
	Milyar Euro	Mevduat/Aktif	Milyar Euro	Mevduat/Aktif
AB ₂₇	9.104	36	16.788	39,8
Türkiye	83	65,4	209	62,1
İngiltere	3.347	57,2	5857	58,5
Almanya	2.446	38,4	3067	39
Fransa	1.078	28,1	1670	23,1
İtalya	764	37,7	1189	32,8
Hollanda	539	39,7	1001	44,8
Yunanistan	134	66,3	281	60,8
Lüksemburg	200	30,2	263	28,3

Kaynak: BDDK

Buraya kadar yapılan incelemelerde Türk Bankacılık Sisteminin yapısı, sisteme ait bazı temel göstergelerle incelenmeye çalışılmıştır. Aktifler, krediler ve mevduatlar incelemede esas değişkenler olarak alınmıştır. Kuşkusuz daha detaylı sonuçlara, bu çalışmanın sonucunda ulaşılması planlanmıştır. Bununla beraber farklı ürünlerin işlem gördüğü sektörde, yapı olarak oligopolistik özelliklerin egemen olduğu ve firmalar arasındaki rekabetin özellikle büyük ölçekli bankalar arasında yaşandığı buna karşın sistemdeki küçük bankaların rekabetten nispeten daha uzak bir yapılanma içinde oldukları söylenebilir. Bu genel olarak piyasa büyüklüğüne göre nispeten daha düşük banka aktif büyüklüğünün olması sonucu olarak görülebilir. Sistemin aktif büyüklüğünün gayri safi yurtiçi hâsıla içindeki payının 2001 yılından 2004 yılına kadar sürekli olarak azalması ve daha sonra sürekli artarak 2009 yılında 87,4'e çıkması, bunun temel göstergesi olarak alınabilir.

3.3. Yasal Çerçeve ve AB ile İlişkiler

Türk Bankacılık Sisteminin yasal çerçevesi, küresel bir ekonomiye uyum sağlama çabası içerisindeki bütün bankacılık sistemlerinde olduğu gibi küresel boyutlarda belirlenen kriterlere göre şekillenmektedir. Küreselleşmenin 1980 sonrasında hız kazanmasıyla sermayenin daha akışkan bir hale gelmesi, finansal sistemde kırılmalara neden olmuştur. Nitekim, 1995'te Meksika'da başlayan daha sonra Tayland, Endonezya, Güney Kore, Rusya ve Brezilya'ya yayılan krizler bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. G10 ülkeleri tarafından oluşturulan "Basel Bankacılık Denetim Komitesi", 1998 yılında

Basel-1 uzlaşısına varmıştır. Sermaye yeterliliği üzerinde sınırların belirlendiği Basel-1, uluslararası faaliyet gösteren bankaların riskli faaliyetleri ile ellerinde tuttukları sermaye arasında bir ilişki kurmuş, sermaye yeterliliğini %8 olarak belirlemiş ve özkaynakları, risk ağırlıklı varlıklar ve gayri nakdi krediler toplamına bölümü olarak tanımlamıştır (Akman, 2006: 40). Basel-1'e getirilen eleştiriler 3 başlık altında ifade edilebilmektedir (Şendoğdu, 2010: 5);

- i. Bankacılık risklerini gerçekçi bir şekilde ölçmede yetersiz kalması,
- ii. Finansal piyasalardaki fiyat dalgalanmalarını yeterince dikkate almaması,
- iii. Bankaların portföy oluşturma davranışlarındaki farklılıkları gözetememesi.

2004 yılında bu eleştiriler çerçevesinde Basel-1'in yerine geçmek üzere Basel-2 uzlaşısına varılmış uzlaşısı, 2006 yılında güncellenmiş ve kapsamı genişletilmiştir. Basel-2'nin, riskler ve yasal özkaynak ihtiyaçları arasında daha anlamlı bir ilişki kurmuş olduğu, risk ölçümü ve yönetimindeki gelişmeleri dikkate alarak daha kapsamlı bir yaklaşım oluşturduğu görülmektedir. Avrupa Birliği'nde ise Özkaynak Gereksinimi Direktifleri (CRD) olarak ifade edilen düzenlemeler Basel -2 süreci ile örtüşmektedir. 14 Haziran 2006 tarihinde Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi tarafından onaylanan CRD (2006/48/EC ve 2006/49/EC sayılı direktifler), 30 Haziran 2006 tarihinde AB Resmi Gazetesi'nde yayınlanmıştır (Arslan, 2007; 52, 53). Avrupa Birliği Bankacılık Sistemine ilişkin düzenlemeler Basel süreci ve CRD kapsamında olmakta, Türk Bankacılık Sistemi de gerek Basel süreci gerek de CRD zemininde düzenlemelere konu olmaktadır.

Türk Bankacılık Sistemi'nin AB ile ilişkileri çerçevesinde bankacılık mevzuatının bütünlüşmesi ve bu durumun doğal bir sonucu olarak finansal entegrasyon önem taşımaktadır. 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile başlayan bütünlüşme sürecinde AB Bankacılık sistemi yapısal ve yasal değişikliklere konu olmuş, ayrıca Basel süreçleri gibi küresel boyutta yaşanan gelişmelerden de etkilenmiştir. Diğer taraftan, değişen ekonomik yapıya uyum sağlanması amacıyla da çeşitli yasal ve yapısal düzenlemelere de gidilmiştir. Türkiye'nin 1996 Yılı'nda imzaladığı Gümrük Birliği antlaşması ile beraber başlayan uyum süreci, 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nde AB'ye aday olması ile hız kazanmıştır. 2000 yılında AB Komisyonu'nun yayınladığı katılım ortaklığı belgesi ise uyum sürecinde atılacak somut adımların yönünü belirlemektedir. Diğer taraftan, AB'ye aday ülkelerin adaylık süreçlerini tamamlayıp aday ülke olabilmeleri için gerçekleştirmek zorunda oldukları 1993 tarihli Kopenhag Kriterleri de, piyasa ekonomisinin etkinliğini sağlayacak ve rekabet şartlarına karşı dayanabilecek güçte olacak bir finansal sistemi zorunlu kılmaktadır ve "malî sektörün, tasarrufları üretim

yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması gerekir” hükmünü getirmektedir (Altay, 2001). Bu çerçevede 2000 yılında uygulanan ekonomik program kapsamında Türk Bankacılık Sistemi'ne ilişkin önemli mevzuat değişikliklerine gidilmiştir.

AB'ye uyum çerçevesinde Türk Bankacılık Sistemi açısından önem taşıyan ilk düzenleme, 18 Haziran 1999 tarihli ve 4389 sayılı Bankalar Kanunu'dur. Kanunda yer alan ve bankacılık sistemine önemli değişiklikler getiren düzenlemeler arasında; risk izleme ve yönetim anlayışının değiştirilmesi (bankaların iç denetim, risk kontrol ve yönetim sistemlerine sahip olma zorunluluğu), bağımsız bir denetim ve gözetim otoritesinin kurulması (Bankalar Kanunu ve ilgili diğer mevzuatın uygulanmasını sağlamak, uygulamayı denetlemek ve sonuçlandırmak, tasarrufların güvence altına alınmasını temin etmek ve Kanun'la verilen diğer görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak üzere görevlendirilen BDDK'nın kurulması), bankacılık sektöründe etkinliğin artırılmasını amaçlayan tedbirlerin ve mekanizmanın oluşturulması sayılabilir (Gündoğdu, 2003: 117). Mali sektörün AB'ye uyumunun yanı sıra bankacılık sektörünün yapısının sağlamlaştırılmasının hedeflendiği yasal değişikliğin sonrasında yaşanan önemli iktisadi krizler yasal çerçevenin tekrar değiştirilmesine neden olmuştur.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizler sonrasında, 12 Mayıs 2001 tarih ve 4672 sayılı Kanun ile Bankalar Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılmıştır. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu bünyesinde bulunan bankaların rehabilitasyonlarının hızlanması ve satılması için mevcut mekanizmaların daha hızlı çalışır hale getirilmesi, özkaynak, kredi, finansal araçlar gibi yapısal alanların yeniden düzenlenmesi 4676 Sayılı Kanun'un getirdiği önemli değişiklikler arasında yer almaktadır. Uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artmasının amaçlandığı değişiklikle AB'ye uyum sağlanmaya çalışılmaktadır (Gündoğdu, 2003: 118). Diğer taraftan, bankacılık sektörünün daha sağlam bir yapıya kavuşması ve reel sektör için güvenilir bir fon kaynağı mekanizması oluşturulması amaçlanmaktadır. Yaşanan krizlerin ardından gündeme gelen yeni mevzuat düzenlemeleri arasında 2005 Yılı Kasım ayında çıkarılan 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu önemli bir yer tutmaktadır. Bu kanun ile, BDDK'nın faaliyet alanı genişlemiş, bankaların finansal işlemleri AB normlarına uygun olacak şekilde açıkça tanımlanmış, Finansal Holding Şirketi tanımı değişmiş ve dolaylı şekilde kontrol edilen şirketlerin de bağlı ortak olarak kabul edilmesi söz konusu olmuştur.

Gerek CRD gerek de diğer AB direktifleri çerçevesinde Türk Bankacılık Sistemi yasal çerçevesi ile AB mevzuatı arasında önemli uyumsuzlukların bulunmadığı söylenebilir. Bu bağlamda, her iki mevzuatın bir karşılaştırması

ve uyum durumu Tablo 3.13'de sunulmakta ve mevzuat yapısı değerlendirilmektedir.

Tablo 3.13 AB Direktifleri ve Türk Bankacılık Mevzuatı

Konu	İlgili AB Direktifi	İlgili Türk Bankacılık Mevzuatı	Uyum Durumu
Yerleşme ve Hizmet Sunma	Banka ve Diğer Mali Kurumların Bağımsız Faaliyetleri Bakımından Yerleşme Serbestisi ve Hizmet Sunma Serbestisi Üzerindeki Kısıtlamaların Kaldırılması Hakkındaki Konsey Direktif (73/183/EEC)	5411 sayılı Bankacılık Kanununun 6. maddesi, 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu	Ana hatlar itibariyle uyumsuzluk bulunmamaktadır.
Yerleşme ve Hizmet Sunma	Birinci bankacılık direktifi (77/780/EEC)	5411 sayılı Bankacılık Kanununun 7., 8., 9. ve 10. maddeleri	Ana hatlar itibariyle uyumsuzluk bulunmamaktadır.
Yerleşme ve Hizmet Sunma	İkinci Bankacılık Direktifi (89/646/EEC)	5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 7/f maddesi, 18. maddesi, 56. maddesi, 54. maddesi	Ana hatlar itibariyle uyumsuzluk bulunmamaktadır (diğer ülkelerde şube açma süreci dışında).
Banka ve Diğer Mali Kurumların Yıllık Hesapları ve Konsolide Hesapları	Banka ve Diğer Mali Kurumların Yıllık Hesapları ve Konsolide Hesapları Hakkında Konsey Direktifi 86/635/EEC.	5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 37. maddesi; Sermaye Piyasasında Mali Tablo Ve Raporlara İlişkin İlke Ve Kurallar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (SERİ: XI NO: 28) Yayın Tarihi; 08 Mart 2008, sayı: 26810	Ana hatlar itibariyle uyumsuzluk bulunmamaktadır.

Banka ve Diğer Mali Kurumların Yıllık Hesapları ve Konsolide Hesapları	Konsolide Esasa Göre Kredi Kurumlarının Denetimi Hakkında Konsey Direktifi (92/30/EEC)	5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 38. maddesi	Ana hatlar itibariyle uyumsuzluk bulunmamaktadır.
Tüketici Kredileri	Tüketici Kredilerine İlişkin Kanun, Tüzük ve İdari Düzenlemelerinin Yakınlaştırılması Hakkında Konsey Direktifi (87/102/EEC)	8 Mart 1995 tarihli ve 22221 sayılı Resmi gazete'de yayımlanan 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunu, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun müşteri hakları hakkındaki 76. maddesi	Ana hatlar itibariyle uyumsuzluk bulunmamaktadır.
Mevduat Garantisi	Mevduat Sigorta Sistemiyle İlgili Konsey Direktifi (94/19/EEC)	5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 111. maddesi, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca tahsil olunacak primler hakkında 2000/682 sayılı kararın 1. maddesi, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 64. maddesi, 63. maddesi	Tam üye olunmamasından kaynaklanan uyumsuzluklar vardır.
Elektronik Ödeme Sistemleri	Elektronik Ödeme Sistemleri Kart İhraç Edenlerin Kart Hamilleri ile İlgili Komisyon Önerisi 88/590/EEC.	5464 Sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu; Kanun Kabul Tarihi : 23/02/2006. Resmi Gazete Tarihi : 01/03/2006, Tüketicinin Korunması Hakkında 4077 sayılı Kanun ile TBB'nin 03.08.1990 tarih ve 924 sayılı kredi kartı uygulamalarına ilişkin mesleki tanzim kararı tebliği ve bankaların tüketici kredileri uygulamasında yükümlü	Ana hatlar itibariyle uyumsuzluk bulunmamaktadır.

		oldukları ilkeler ve koşulları belirleyen 25.09.1996 tarih ve 998 sayılı TBB Tebliği hükümleri	
Sınır Ötesi Mali İşlemler	90/109/EEC; Sınır Ötesi Mali İşlemlerle İlgili Bankacılık Faaliyetlerinin Şeffaflığı Hakkında Komisyon Önerisi.	1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu, 32 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Karar ile buna ilişkin 91/32-5 sayılı Tebliğe ilişkin I-M sayılı TCMB Genelgesi, TPKK hakkında 32 sayılı Kararın 4. maddesi, 5411 sayılı Kanun'un 76. maddesi	Ana hatlar itibariyle uyumsuzluk bulunmamaktadır.
Sınır Ötesi Para Transferleri	97/5/EEC; Sınır Ötesi Para Transferlerine İlişkin Konsey Direktifi.	1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu, 20249 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 32 sayılı kararda döviz ödenmesi gereken işlemlere ve TCMB'nin 20918 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan I-M sayılı Genelgesi. Görünmeyen İşlemlere İlişkin Hükümler Bölümü	Ana hatlar itibariyle uyumsuzluk bulunmamaktadır.
Sermaye Yeterliliği	Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması dokümanı 2006/48/EC ve	Sermaye yeterliliği ve CRD ile Basel süreçlerine tam uyuma ilişkin AB mevzuatı henüz taslak halindedir; 1.) Sermaye Yeterliliği Yönetmelik Taslağı, 2.) Kredi Riski Azaltımı	Fiili durumda ana hatlar itibariyle uyumsuzluk bulunmamaktadır. Ancak yasallaşma süreci henüz tamamlanmamıştır.

	2006/49/EC sayılı Direktifler (CRD)	Tebliğ Taslağı, 3.) Menkul Kıymetleştirme Tebliğ Taslağı, 4.) Opsiyonlardan Kaynaklanan Piyasa Riski Tebliğ Taslağı, 5.) Yapısal Pozisyon Tebliğ Taslağı, 6.) Piyasa Riski Model Tebliğ Taslağı, 7.) İç Sistemler Yönetmelik Taslağı	
Yıllık Muhasebe Belgeleri	Yıllık Muhasebe Belgelerinin Yayınlanması ile İlgili Konsey Direktifi 89/117/EEC.	Sermaye Piyasasında Mali Tablo Ve Raporlara İlişkin İlike Ve Kurallar Hakkında Tebliğde Değişlik Yapılmasına Dair Tebliğ (SERİ: XI NO: 28) Yayın Tarihi; 08 Mart 2008, Sayı: 26810	Ana hatlar itibariyle uyumsuzluk bulunmamaktadır.

Kaynak: Yetim ve Gülhan (2005), Yücel (2007), BDDK internet sitesi: <http://www.bddk.gov.tr>, AB Mevzuat Sitesi "http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm" ve TBB internet sitesi "http://www.tbb.org.tr" 'den toplanan verilerle oluşturulmuştur

Tablo 3.13'de yer alan ilk AB direktifi, bankalar ve diğer mali kurumların diğer ölkelerde faaliyet göstermeleri durumunda bu ölkelerde yer alan diğer kuruluşlarla aynı haklara sahip olması gerekliliğini vurgulamakta ve ayrımcığın engellenmesi sağlamaktadır. Ölkemizde de 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 6. maddesi, 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu bu durumu düzenlemektedir. "*Türkiye'de bir bankanın kurulmasına veya yurt dışında kurulmuş bir bankanın Türkiye'deki ilk şubesinin açılmasına, bu Kanunda öngörölen şartların yerine getirilmesi kaydıyla, Kurulun en az beş üyesinin aynı yöndeki oyuyla alınacak kararla izin verilir. Yurt dışında kurulu bankalar, mevduat veya katılım fonu kabul etmemek ve Kurulca belirlenecek esaslara göre faaliyet göstermek kaydıyla, Kurulun izni ile Türkiye'de temsilcilik açabilirler.*" ibaresi ile 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'nun 6. maddesi yerli ve yabancı bankaların kuruluş hükümlerini birbirinden ayırt etmemektedir. AB kapsamında ilk geniş kapsamlı bankacılık direktifi olan ve "Birinci Bankacılık Direktifi" olarak da anılan 77/780/EEC sayılı "Kredi Kurumlarının Kurulmalarına ve Faaliyetlerine İlişkin Kanun, Tüzük ve İdari Düzenlemelerin Eşgüdüümü" direktifi, yasal çerçeve açısından bankaların kuruluş ve faaliyetlerine ilişkin eşgüdüümü oluşturmayı

amaçlamaktadır. Tek bir lisans ile faaliyet gösterebilmeyi içeren bu direktif, merkez ülke denetimini esas almaktadır. Türkiye'deki bankacılık mevzuatı açısından 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu 77/780/EEC sayılı ve (73/183/EEC) sayılı direktiflerle genel bir uyum içindedir. 5411 Sayılı Kanun'un 7, 8, 9 ve 10. maddeleri sırasıyla, kuruluş şartları, kurucularda aranan şartları, merkezi yurtdışında bulunan bankaların Türkiye'de şube açmalarına ilişkin şartları ve faaliyet izinlerini belirlemektedir.

77/780/EEC sayılı Birinci Bankacılık Direktifinde çeşitli değişikliklerin yapıldığı 15 Aralık 1989 tarih ve 89/646/EEC sayılı İkinci bankacılık Direktifi Karşılıklı Tanıma, Tek Bankacılık Lisansı, Yerleşme ve Hizmet Sunum Serbestisi, Merkez Ülke Denetim ve Kontrolü gibi alanlarda düzenlemeleri içermektedir (Yücel, 2007: 43). 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 7/f maddesi, 18. maddesi, 56. maddesi, 54. maddesi sırasıyla, minimum ödenmiş sermaye tutarı, banka sahipliğinde pay edinimi ve payın devri, ortaklık paylarına ilişkin sınırlamalar ve bir gerçek ya da tüzel kişiye veya bir risk grubuna kullanılabilecek kredilerin sınırlanmasını düzenlemektedir. AB'nin ikinci bankacılık direktifi ile ana hatları itibariyle uyumlu olduğu görülmektedir.

Bankalar ve Diğer Mali Kurumların Yıllık Hesapları ve Konsolide Hesapları Hakkında Konsey Direktifi'nde (86/635/EEC) Avrupa Birliği içinde faaliyet gösteren kurumların kullanacağı bilanço düzeni ve konsolide hesaplar düzenlenmektedir (Yücel, 2007: 66). 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 37. maddesi, (86/635/EEC) sayılı direktif ile uyumlu bir yapı arz etmektedir; *"Bankalar, kuruluş birliklerinin ve Türkiye Muhasebe Standartları Kurulunun görüşü alınmak suretiyle Kurul tarafından uluslararası standartlar esas alınarak belirlenecek usul ve esaslara uygun olarak muhasebe sistemlerinde tekdüzeni uygulamak; tüm işlemlerini gerçek mahiyetlerine uygun surette muhasebeleştirmek; finansal raporlarını bilgi edinme ihtiyacını karşılayabilecek biçim ve içerikte, anlaşılır, güvenilir ve karşılaştırılabilir, denetime, analize ve yorumlamaya elverişli, zamanında ve doğru şekilde düzenlemek zorundadır."* Diğer taraftan, 08.04.2008 yayım tarihli Sermaye Piyasasında Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ, yıllık mali tabloların hazırlanması ve yayınlanması konularında ilgili direktif ile olan uyumun artırılmasına çalışılmıştır.

1987 yılında yayınlanan Tüketici Kredilerine İlişkin Kanun, Tüzük ve İdari Düzenlemelerinin Yakınlaştırılması Hakkında Konsey Direktifi (87/102/EEC)'ne ilişkin olarak, 8 Mart 1995 tarihli ve 22221 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun müşteri hakları hakkındaki 76.

Maddesi AB mevzuatı ile uyumu sağlamaktadır. 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun 10. maddesi, tüketici kredisine ilişkin sözleşme zorunluluğunu düzenlemektedir. Yasaya göre bir sözleşmenin yapılması ve bu sözleşmenin bir nüshasının da tüketiciye verilmesi zorunludur. Diğer taraftan, 25 Eylül 1996 tarih ve 998 sayılı TBB Tebliğ'inde bankaların tüketici kredileri uygulamasında uymakla yükümlü oldukları konular belirtilmiştir (Yücel, 2007: 67). Ayrıca, 5411 sayılı Bankacılık 76. maddesi de banka müşterilerinin bilgilenme haklarını güvence altına almaktadır.

Mevduat Sigorta Sistemiyle İlgili Konsey Direktifi (94/19/EEC), AB'de faaliyet gösteren kredi kurumlarının tasarruf mevduatı sigorta sistemlerine üye olmalarını zorunlu kılmakta ve mevduatlarının 20.000 Euro'ya kadar garanti altına alınmasını şart koşmaktadır (Yücel, 2007: 68). Ülkemizde ise 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 111. maddesi ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kurulmakta ve Fon, faaliyetlerini 27 Aralık 2005 tarih ve 26036 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Kurulunun Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik doğrultusunda yürütmektedir.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 63. maddesine göre, sigortaya tabi olacak tasarruf mevduatı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fon Kurulu tarafından belirlenmektedir. Mevduat sigortası Direktifi ile Türk bankacılık mevzuatı arasında mevduat sigortası sınırının dışında (AB'de 20.000 Euro, Türkiye'de 50.000 TL) önemli bir uyumsuzluk bulunmamaktadır. AB üyesi ülkeler daha yüksek mevduat sigortası limitleri belirlemede serbest olduklarından, ülkemizdeki mevduat sigortası limiti uygulaması AB uygulaması ile uyumsuz değildir (Yücel, 2007: 70). Diğer taraftan, Türk Bankacılık Mevzuatında tasarruf mevduatı sigortası açısından bir farklılık bulunmaktadır. AB içinde kurulu bankalar, AB sınırları içerisinde olmak kaydıyla bütün üye ülkelerdeki tasarruf mevduatı da sigorta kapsamındadır. Türkiye'de ise yurtdışındaki şubeler sigorta kapsamına yer almamaktadır (Yücel, 2007: 70).

Ödeme Sistemleri, Kart Hamili ve Kart İhraç Edenlerin İlişkileri ile İlgili Komisyon Önerisi (88/590/EEC), ödeme sistemleri ve kart hamili ile kart ihraç edenlerin ilişkileri, tarafların hak ve sorumlulukları gibi konular hakkında bazı standartlar önermektedir. Türkiye'de ise kredi kart hamilleri ve ihraç edenleri arasındaki ilişkiler 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu ile düzenlenmektedir. 23/02/2006'da kabul edilip 01/03/2006 tarihinde 26095 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Kanun'da kart çıkaran kuruluşların yükümlülükleri, kredi kartı limiti, şikayet ve itirazlar, kartın haksız kullanımı ve sigortalanması, kurumsal yönetime ilişkin hükümler, kart hamillerinin yükümlülükleri, üye işyeri ve üye işyeri anlaşması

yapan kuruluşlara ilişkin yükümlülükler ve faiz hesaplaması gibi konular belirlenmekte ve AB'nin ilgili direktifine uyumlu bir yapı oluşturulmaktadır.

Avrupa Tek Pazarı'nın oluşmasıyla fertlerin ve ürünlerin serbest dolaşımının sınır ötesi mali işlemlerin yapılmasıyla ilgili faaliyetleri artıracığından hareketle 97/5/EEC; Sınır Ötesi Para Transferlerine İlişkin Konsey Direktifi yapılmıştır. Öneride sınır ötesi mali işlemlerle ilgili prensipler belirlenmiştir (Yetim ve Gülhan, 2005: 19). Sınır ötesi işlemlerle ilgili hükümler mevzuatımızda 32 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Karar ile buna ilişkin 91/32-5 sayılı Tebliğe ilişkin I-M sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Genelgesinin görünmeyen işlemlere ilişkin hükümler bölümünün uygulamasına dair yeniden düzenlenen 13 Ocak 2000 tarihli Genelgesi ile hüküm altına alınmıştır. I-M sayılı TCMB Genelgesi'nde, döviz alım ve satım belgelerinin içermesi gereken bilgiler belirtilmektedir. Türk Bankacılık Sistemi mevzuatında ilgili AB direktifi kapsamında açık ve tam uyumlu bir düzenleme bulunmamakla birlikte 5387 sayılı Kanun'un 76. Maddesi, konu ile ilgili düzenlemeleri kuruluş birliklerine bırakmaktadır (Yetim ve Gülhan, 2005: 19, 20). Basel süreçlerinin önemli bir bileşeni olan sermaye yeterliliği konusunda AB, Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması dokümanı 2006/48/EC ve 2006/49/EC sayılı Direktifler (CRD) ile bir standardizasyon sağlamayı hedeflemektedir. Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi CRD ve Basel süreçleri birbirleri ile uyumlu içeriğe sahiptir. Türkiye'de sermaye yeterliliği ve Basel ile CRD süreçlerine uyum fiili olarak sağlanmış olsa da mevzuat henüz yasallaşmamıştır. Sermaye yeterliliği ve CRD ile Basel süreçlerine tam uyuma ilişkin AB mevzuatı taslak halindedir; 1.) Sermaye Yeterliliği Yönetmelik Taslağı, 2.) Kredi Riski Azaltımı Tebliğ Taslağı, 3.) Menkul Kıymetleştirme Tebliğ Taslağı, 4.) Opsiyonlardan Kaynaklanan Piyasa Riski Tebliğ Taslağı, 5.) Yapısal Pozisyon Tebliğ Taslağı, 6.) Piyasa Riski Model Tebliğ Taslağı, 7.) İç Sistemler Yönetmelik Taslağı. BDDK tarafından 2005 yılında yayınlanan Basel-2'ye geçişte yol haritası (BDDK, 2005) ve daha sonra düzenli olarak yayınlanmaya devam eden Basel-2 İlerleme raporları ve değerlendirme raporlarında (BDDK, 2011a; BDDK, 2011b, BDDK, 2010 b; BDDK, 2009 b; BDDK, 2008, fiili olarak Türk Bankacılık Sistemi'nin Basel ve CRD süreçlerine hızlı bir şekilde uyum sağlamakta olduğunu altı çizilmektedir.

Dördüncü Bölüm

Türkiye Bankacılık Sektörü Rekabetçiliğinin Ölçülmesi

Bir piyasanın rekabetçi yapısını ölçmek için literatürde teorik temelleri olan ve güvenilir bazı araçlar geliştirilmiştir. Tüm bu çalışmaları iki ana başlık altında ele almak mümkündür (Bikker ve Haaf 2000: 17): Yapısal ve Yapısal Olmayan Yaklaşımlar.

4.1. Yapısal Yaklaşımlar

Yapısal yaklaşım SCP paradigmalarına göre oluşturulmuş piyasa rekabetini ölçme yöntemlerini kapsamaktadır. Yapısal yaklaşım teorik kökenlerini endüstriyel iktisat literatüründen almaktadır. Yapısal yaklaşımlar, piyasa yapısı ile firma davranışları arasında deterministik bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Piyasadaki yoğunlaşma eğilimleri arttıkça piyasadaki firmaların rekabetçi davranışları azalacak ve etkinlikten uzaklaşacaktır. Bu yüzden rekabetin yapısal ölçümünde piyasa yoğunlaşması kritik bir öneme sahiptir (Bikker ve Haaf 2000:18).

SCP paradigmasında yapı, genel olarak piyasa yapısını daha doğru ifade ile piyasanın yoğunlaşma düzeyini göstermektedir. Davranış ise firmaların farklı rekabet stratejilerini (reklam, ARGE faaliyetleri, fiyatlama ve kalite gibi) anlatmak için kullanılmaktadır. Performans ise firmaların etkinliği ve karlılığı için kullanılmaktadır. SCP paradigmasında genellikle firmanın ne kadar çok piyasa gücü varsa etkinliğinin o kadar az, karlılığının o kadar fazla olacağı varsayılmaktadır. SCP modeli piyasa yapısının firma davranışlarını (düşük yoğunlaşma firmaları daha rekabetçi davranışlara yönlendirmektedir), firma davranışının da firmanın performansını belirlediği varsayılmaktadır. Sonuç olarak piyasa yapısı firma performansını etkilemektedir. Eğer bir piyasada yoğunlaşma düşük düzeyde ise firmaların piyasa gücü az olacak ve dolayısıyla da daha az kar elde edecekler, bunun yanında etkinlikleri daha yüksek olacaktır (Kocabay 2009:31).

Bu alt başlıkta rekabetin yapısal ölçümü çerçevesinde literatürde dile getirilmiş olan çeşitli endeksler kullanılarak Türk Bankacılık Piyasasının yoğunlaşma derecesi ölçülecektir.

4.1.1. Yoğunlaşma Oranları

Bankalar çok sayıda çıktı üretip tek bir piyasa altında, çok sayıda alt piyasaya ürettikleri bu ürünleri satan firmalardır. Bankacılık sektörünün bu

çok katmanlı yapısı bankaların yapısal karakterlerini ve etkinliklerini de belirlemektedir. Yoğunlaşma endeksleri bankacılık sektöründe piyasa yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkan rekabetçi davranışları açıklamak için oluşturulan yapısal modellerde sıklıkla kullanılmaktadır. Yoğunlaşma oranları piyasaya yeni giriş veya çıkışlarda ve piyasa içinde birleşmeler yaşandığında piyasa yapısında meydana gelen değişimleri de ölçebildiği için endüstriyel iktisat literatüründe oldukça geniş bir yer bulmuş analiz araçlarıdır. Yoğunlaşma oranlarının takibi politika yapıcılara da iktisadi politikalar oluşturma konusunda önemli ipuçları verebilmektedir. Örneğin ABD'de anti-trust yasalarının uygulanmasında yoğunlaşma oranları etkin bir şekilde kullanılmaktadır (Bikker ve Haaf 2000: 20).

Endüstriyel iktisat literatüründe yoğunlaşma ölçümleri, oranın ağırlıklandırma türüne göre sınıflandırılabilir. Marfels (1971) ve Dickson (1981) yoğunlaşma oranlarını ağırlıklandırma türüne göre geniş ölçüde ele almışlardır. Ağırlıklandırma türünden kasıt, pazar payı en küçük olan veya üretim ölçeği en düşük olan firmanın faaliyet yapısında meydana gelen değişimlere olan hassasiyet tanımlanmaktadır. Marfels (1971) endeksleri dört farklı grupta ele almaktadır (Bikker ve Haaf 2000:4)

i. Eğer yoğunlaşma oranı,

$$CI = \sum_{i=1}^n s_i w_i$$

şeklinde tanımlanırsa (burada CI, yoğunlaşma oranını, s_i bankanın pazar payını ve w_i de bankanın pazar payına verilecek ağırlığı göstermektedir) ilk gruptaki endeksler için belirli bir pazar payı büyüklüğüne kadar ağırlık "1" olarak belirlenmekte diğer bankalar için ise ağırlık "0" olarak belirlenmektedir.

$$w_i = 1 \forall i \geq k \text{ ve } w_i = 0 \forall i < k$$

Bu grupta tanımlanabilecek en iyi örnek k-Banka Yoğunlaşma endeksidir.

ii. Bu gruptaki endekslerde bankaların pazar payı aynı zamanda ağırlıklarıdır.

$$w_i = s_i \forall i$$

Bu gruptaki endekslerde büyük bankalara daha fazla ağırlık verilmektedir. Herfindahl-Hirschman endeksi bu kategorinin en iyi örneğidir.

iii. Bu gruptaki endekslerde bankalar, pazar payı sıralamasındaki yeri ile ağırlıklandırılmaktadır.

$$w_i = i, \forall i$$

Rosenbluth-Hall-Tideman endeksi bu grupta yer almaktadır.

iv. Bu grup, her bir bankanın pazar payı logaritmasının negatif işaretlisi ile ağırlıklandırılan endekslerden oluşmaktadır.

$$w_i = -\log s_i, \forall i$$

Bu tür endekslerde büyük ölçekli bankalara düşük mutlak değerli bir ağırlık verilmektedir. Entropi endeksi bu türden bir endekstir.

4.1.1.1. K-Banka Yoğunlaşma Endeksi

Bankacılık sektörünün yoğunlaşmasının ölçümünde en çok kullanılan endekslerden bir tanesidir. Bu endeksin en büyük avantajı basit ve sınırlı bir veri seti gerektirmesidir. Endeks, en büyük k tane bankanın piyasa payı toplamındaki değişimleri dikkate almaktadır.

$$CR_k = \sum_{i=1}^k s_i, \quad 0 < CR_k < 1, \quad s_1 \geq \dots \geq s_k \geq \dots \geq s_n$$

Endeksin hesaplanmasından da anlaşılacağı gibi endeks çok sayıdaki küçük bankaların yapısındaki değişimleri görmezden gelmektedir. İlk k. bankanın pazar payında herhangi bir değişim yaşanmamış olmasına rağmen endeks hesabına alınmayan diğer bankaların yapısındaki değişim piyasa yapısını değiştirecek boyutta olabilir. Ancak bu endeks bu değişimleri hesaba katmamaktadır. Endeks hesaplanırken belirlenecek k değeri için literatürde belirlenmiş bir referans değeri bulunmamaktadır. Ancak genellikle ilk dört ve ilk sekiz banka endeks hesabına dahil edilmektedir.

Endeks değeri "0" ile "1" arasında bir değer almaktadır. Piyasada birbirine yakın pazar büyüklüğüne sahip teorik olarak sonsuz sayıda banka olması durumunda endeks değeri "0"a yaklaşmakta, tekel durumunda ise endeks değeri "1"e eşit olmaktadır. Eğer piyasa eşit büyüklükte n tane bankadan oluşuyorsa endeks değeri.

$$CR_k = \sum_{i=1}^k s_i = \sum_{i=1}^k \frac{1}{n} = \frac{k}{n}$$

eşit olacaktır.

Çalışmada Türk bankacılık piyasasının k-banka yoğunlaşma endeksi hesaplanmıştır. Hesaplama 1999-2010 yılları arasında TBB veri bankası kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada sadece mevduat bankaları dikkate alınmıştır ve yıllar itibari ile kullanılan banka sayısı aşağıdaki Tablo 4.1'de gösterilmektedir.

Tablo 4.1 Çalışmada Kullanılan Veri Setindeki Banka Sayısı

Yıllar	Mevduat Banka Sayısı
1999	62
2000	61
2001	46
2002	40
2003	36
2004	36
2005	34
2006	33
2007	33
2008	32
2009	32
2010	32

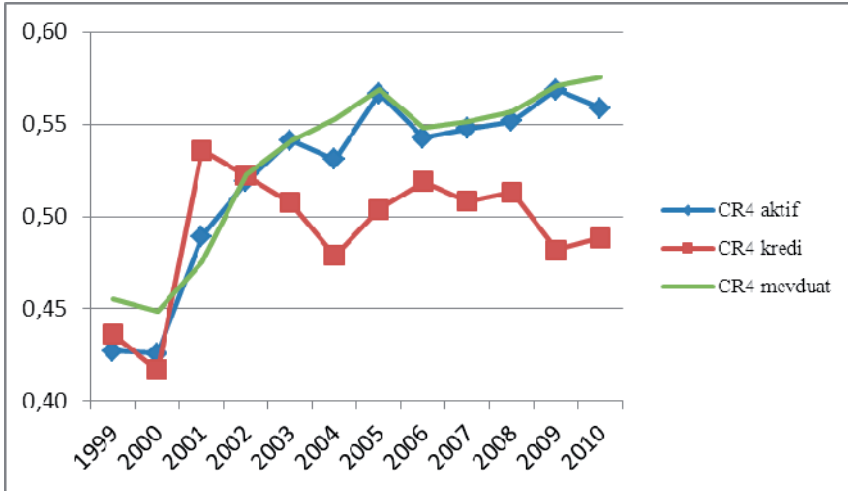
Literatürde genellikle ilk dört ve ilk sekiz en büyük banka için hesap edilen k-banka yoğunlaşma endeksi Türkiye için ilk dört ve ilk yedi en büyük banka için hesaplanmıştır. Türk Bankacılık Piyasasında özellikle 2000 yılından sonra aktif büyüklüğü toplam aktif içindeki payı %5'den daha büyük olan banka sayısı genellikle 7'dir.

Tablo 4.2 Türk Bankacılık Piyasası CR₄, CR₇ ve CR₁₀ Yoğunlaşma Endeksi

	CR ₄			CR ₇			CR ₁₀		
	Aktif	Kredi	Mevduat	Aktif	Kredi	Mevduat	Aktif	Kredi	Mevduat
1999	0.43	0.44	0.46	0.61	0.64	0.61	0.72	0.77	0.72
2001	0.49	0.54	0.48	0.74	0.74	0.71	0.83	0.85	0.84
2000	0.43	0.42	0.45	0.62	0.66	0.61	0.72	0.78	0.72
2002	0.52	0.52	0.52	0.76	0.73	0.76	0.85	0.83	0.86
2003	0.54	0.51	0.54	0.78	0.71	0.79	0.86	0.83	0.87
2004	0.53	0.48	0.55	0.78	0.71	0.80	0.87	0.83	0.89
2005	0.57	0.50	0.57	0.78	0.72	0.81	0.88	0.84	0.89
2006	0.54	0.52	0.55	0.80	0.74	0.81	0.89	0.87	0.90
2007	0.55	0.51	0.55	0.79	0.74	0.81	0.88	0.87	0.90
2008	0.55	0.51	0.56	0.80	0.76	0.82	0.89	0.88	0.90
2009	0.57	0.48	0.57	0.81	0.77	0.83	0.90	0.88	0.91
2010	0.56	0.49	0.58	0.81	0.78	0.83	0.90	0.89	0.91

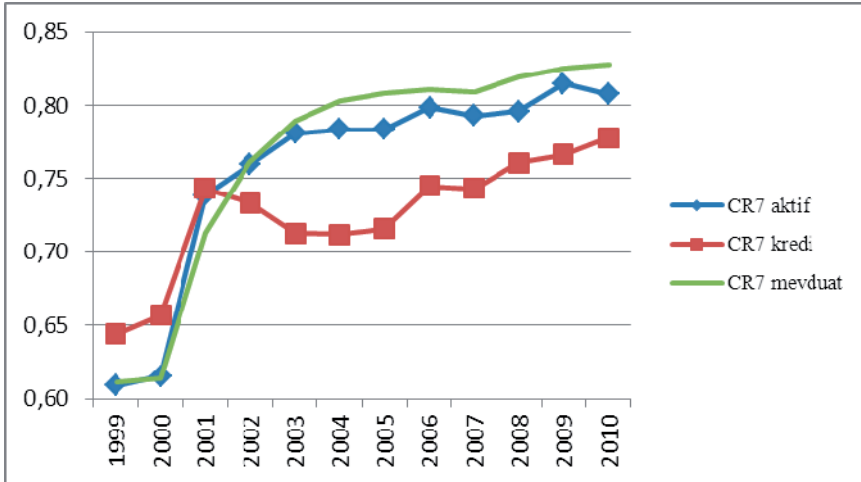
Tablo 4.2 ve Şekil 4.1’de ilk göze çarpan olgu, kredi piyasasındaki yoğunlaşmanın mevduat ve aktif yoğunlaşmasından daha düşük olduğudur. Türk Bankacılık Piyasasında kredi alt piyasası itibari ile rekabet daha yoğundur. İlk dört büyük bankanın yoğunlaşma oranları dikkate alındığında aktif ve mevduat açısından yoğunlaşma eğilimi 2000 yılından itibaren artmaktadır. Kredi açısından ise daha farklı bir yapı görünmektedir. Kredi piyasasında yoğunlaşma oranları 2004 yılında ve 2009 yılında düşmüştür.

Şekil 4.1 Türk Bankacılık Piyasası CR₄ Yoğunlaşma Endeksi

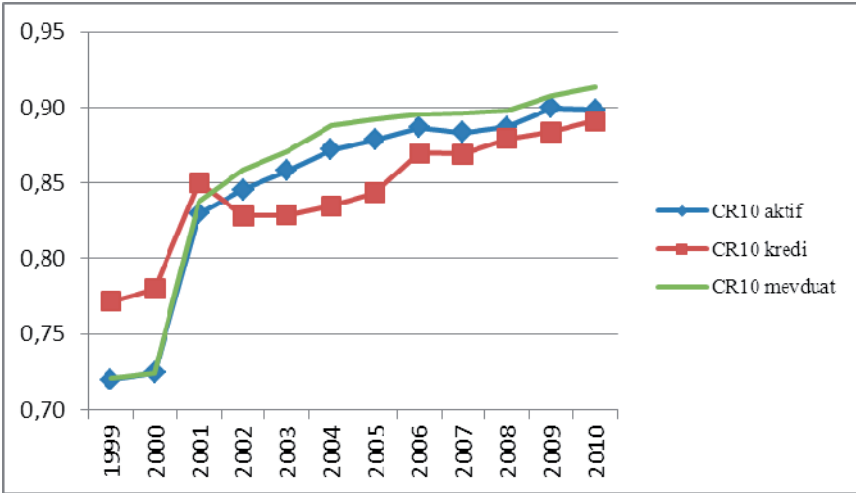

Bunun temel nedeni 2009 yılında yaşanan kriz nedeni ile bankaların kredi kanalını daraltması iken 2004 yılında ise konut piyasasına yönelik uzun dönemli kredi olanaklarının artmasıdır.

Şekil 4.2 Türk Bankacılık Piyasası CR₇ Yoğunlaşma Endeksi

İlk yedi bankanın yoğunlaşma oranları dikkate alındığında yoğunlaşma eğilimi daha belirgin hale gelmektedir. Türk Bankacılık Piyasasında bu grup sektöre oldukça hakim görünmektedir.

Şekil 4.3 Türk Bankacılık Piyasası CR₁₀ Yoğunlaşma Endeksi

İlk on banka da endeks hesabına dâhil edildiğinde Türk Bankacılık Piyasasında yoğunlaşma eğiliminin yükseldiği ve yoğunlaşmanın özellikle 2001 yılından itibaren hızla arttığı gözlemlenmektedir. Ancak bu üç yoğunlaşma oranı birlikte dikkate alındığında kredi piyasası için çarpıcı bir durum ortaya çıkmaktadır. Özellikle 2008 ve 2009 yılında yaşanan kriz nedeni ile ilk dört bankanın pazar payı toplamında düşüş yaşanmıştır. Ancak ilk yedi ve ilk on bankanın kredi piyasasındaki pazar payı toplamaları artmaya devam etmektedir. Endekslerden elde edilen sonuçlara göre kredi piyasasında ilk dört büyük bankanın piyasa hâkimiyeti azalmaktadır.

4.1.1.2. Herfindahl-Hirschman Endeksi

Herfindahl-Hirschman Endeksi, Herfindahl (1950) ve Hirschman (1945) tarafından geliştirilmiştir. HHI, endüstriyel iktisat yazınında en çok kullanılan endekstir. HHI, CR_k endeksinin aksine piyasadaki tüm bankaları endeks hesabına dâhil etmektedir. Endeks her bir bankanın pazar payını yine kendi pazar payı ile ağırlıklandığı için endeks değeri büyük bankalardaki değişimlere daha duyarlıdır.

$$HHI = \sum_{i=1}^n s_i^2$$

HHI endeksi iki türlü hesap edilebilmektedir. s_i yüzde pay olarak hesap edildiğinde endeks değeri 0 ile 10.000 arasında yer almaktadır. Eğer endeks

değeri 10.000 ise piyasada tek bir firma var demektir. Piyasada pazar payları birbirine eşit çok sayıda firma varsa endeks değeri sıfıra yakınsamaktadır. Genel olarak endeks değeri 1.000'in altında olursa rekabetçi bir piyasa olduğundan, 1.000 ila 1.200 değeri arasında ise tekelci rekabet piyasası olduğundan, endeks değeri 1.200 değerinin üstünde ise oligopol piyasası olduğundan bahsedilmektedir.

Eğer pazar payı ondalık olarak hesap edilirse o zaman endeks

$$\frac{1}{n} < HHI < 1$$

aralığında yer alacaktır. Piyasada yoğunlaşma arttığında endeks değeri "1" e yakınsayacaktır.

Kwoka (1985) HHI endeksine bölüşüm teorisini eklemiş ve banka büyüklüklerinin ortalaması ve varyansını endeks hesabına dahil etmiştir (Bikker ve Haaf 2000:7). Kwoka'nın HHI endeksi

$$HHI = \bar{s} + \sum_{i=1}^n (s_i - \bar{s})^2, \bar{s} = 1/n$$

şeklinde. Endeks yeniden düzenlendiğinde

$$HHI = (1/n) + n\sigma^2$$

değerini almaktadır. Bu gösterim HHI'nın da iki temel özelliğini ortaya çıkarmaktadır.

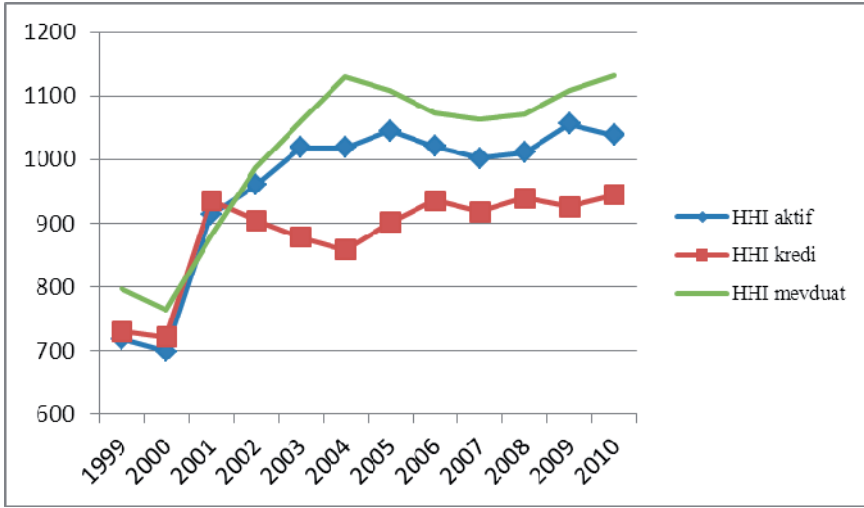
- i. Banka büyüklüklerindeki varyans arttıkça HHI değeri de artmaktadır.
- ii. Banka sayısı arttıkça HHI değeri de azalmaktadır.

Türk Bankacılık Sistemine ait hesapladığımız HHI değerleri aşağıdaki Tablo 4.3'de gösterilmektedir.

Tablo 4.3 Herfindahl-Hirscman Endeksi

	HHI		
	Aktif	Kredi	Mevduat
1999	718.09	730.28	796.53
2000	698.30	721.49	763.14
2001	912.66	935.19	879.30
2002	960.25	904.23	987.30
2003	1018.82	877.67	1058.96
2004	1019.02	858.51	1130.31
2005	1044.73	901.16	1107.34
2006	1020.73	935.39	1072.21
2007	1002.36	918.08	1063.90
2008	1010.55	939.70	1071.77
2009	1055.51	925.62	1107.30
2010	1038.08	944.05	1132.69

Türk Bankacılık Piyasasına ait HHI değerlerine bakıldığında yoğunlaşmanın hızla arttığını göstermektedir. Ancak endeks değeri 1.000-1.200 aralığında kaldığından tekeli rekabet özellikleri gösterdiği söylenebilir. HHI değerine göre de kredi piyasası daha rekabetçi bir piyasa görünümündedir. Hanehalkı ve işletmeler için mevduat konusunda güvenilir banka argümanı daha önemli bir kriter olmaktadır. Dolayısıyla mevduat konusunda hanehalkları ve işletmeler büyük bankaları tercih ederken, kredi alırken faiz oranları daha önemli bir kriter haline gelmektedir. Dolayısıyla kredi piyasasında fiyat rekabeti daha yoğun olmaktadır.

Şekil 4.5 Türk Bankacılık Piyasasına Ait HHI Değerleri

Piyasadaki yoğunlaşma eğilimi 2001 krizinden sonra hızlı bir şekilde artmıştır. Bir diğer önemli nokta da 2001 yılından sonra aktif, kredi ve mevduat arasındaki yoğunlaşma farkının da artmış olmasıdır. HHI değerlerine göre de kredi piyasasında 2004 ve 2009 yıllarında yoğunlaşma oranları azalmıştır.

4.1.1.3. Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi

Bu endeks Hall ve Tideman (1967) ve Rosenbluth (1961) tarafından geliştirilmiştir. RHTI, bankaların pazar payını, bankaların büyüklük sırası ile ağırlıklandırılan bir endekstir. Bankaların ölçeklerinin ölçek sıraları ile ağırlıklandırılması piyasaya yeni giren veya çıkan bankalar ile piyasada yaşanan birleşmelerin etkilerini de endeks değerine yansıtmayı sağlamaktadır. Ayrıca bankanın pazar payının pazar payı sıralamasındaki yeri ile ağırlıklandırılınca endeks değerinin küçük bankalara olan hassasiyeti de artırılmış olur. RHTI değeri,

$$RHTI = \frac{1}{(2 \sum_{i=1}^n is_i) - 1}$$

ile hesap edilmektedir. Endeks değeri "0" ile "1" arasında bir değer almaktadır. Pazar payı birbirine eşit teorik olarak sonsuz sayıda banka varsa endeks değeri sifıra yaklaşmakta, tekel durumunda ise endeks değeri bir olmaktadır.

Türk Bankacılık Sektörüne ait RHTI değerleri 1999-2010 yılları için hesaplanmış ve aşağıdaki Tablo 4.4'de gösterilmiştir.

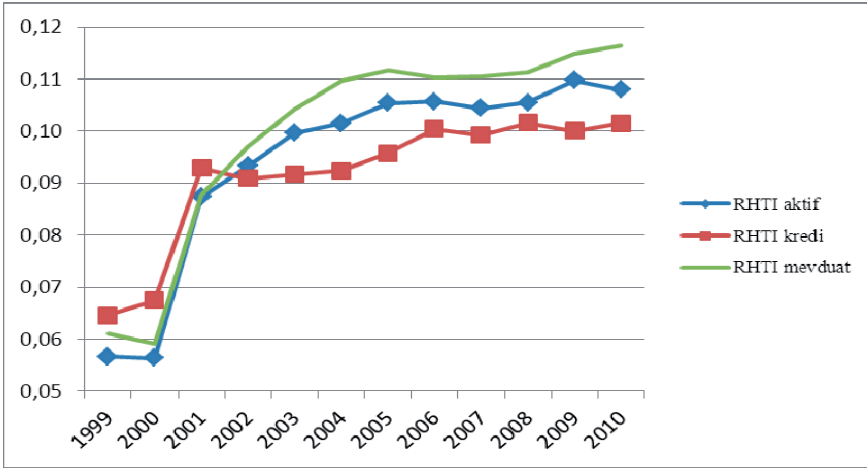
Tablo 4.4 Türk Bankacılık Sektörü Rosenbluth-Hall-Tideman Endeks Değerleri

Yıllar	RHTI		
	Aktif	Kredi	Mevduat
1999	0.05669	0.06459	0.06103
2000	0.05633	0.06743	0.05915
2001	0.08729	0.09286	0.08764
2002	0.09323	0.09089	0.09708
2003	0.09968	0.09165	0.10406
2004	0.10147	0.09243	0.10979
2005	0.10543	0.09572	0.11167
2006	0.10564	0.10043	0.11033
2007	0.10442	0.09927	0.11048
2008	0.10546	0.10160	0.11127
2009	0.10973	0.10003	0.11483
2010	0.10797	0.10150	0.11647

Endeks değerlerine bakıldığında endeks değerlerinin sıfıra çok yakın olduğu görölmektedir. RHTI değerlerine göre Türk Bankacılık Sektöründe yoğunlaşma özellikle 2001 yılından itibaren hızlı bir şekilde artmış olmasına rağmen rekabetçi yapı oluşturulmuş gibi görünmektedir.

Küçük bankalara daha büyük ağırlıkların verildiği bu endekste piyasanın küçük bankalar için daha rekabetçi olduğu sonucu çıkartılabilir. RHTI endeksine göre de kredi piyasasında daha rekabetçi bir yapı gözlemlenmektedir. 2001 krizi öncesinde kredi piyasasındaki yoğunlaşma mevduat ve aktif yoğunlaşmasının üstünde seyrederken, 2001 krizi sonrasında kredi piyasası yoğunlaşması, mevduat ve aktif yoğunlaşmasının altında seyretmektedir. RHTI değerleri GEGP sonrasında küçük bankalar ile büyük bankalar arasındaki kredi piyasası rekabetinin arttığını göstermektedir.

Şekil 4.6 Türk Bankacılık Sektörü Rosenbluth-Hall-Tideman Endeks Değerleri

4.1.1.4. Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi

Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi (CCI), bankaların ölçek büyüklüğü ve ölçek büyüklüğünün dağılımı arasındaki ilişkilere yönelik çalışmalar sonucunda oluşturulmuş bir endekstir. Endeks sadece bankaların ölçek büyüklüklerini değil ölçek büyüklükleri arasındaki farkların yapısı ile de ilgilenmektedir. Horvarth (1970) tarafından geliştirilen bu endeks her bir bankanın oransal büyüklüğünü, diğer bankaların oransal büyüklük toplamı ile ağırlıklandırmaktadır. Endeks değeri 0 ile 1 aralığında olup piyasa tekel piyasası olduğunda 1, birbirine eşit paylara sahip çok sayıda banka olduğu durumda da 0 değerini almaktadır. Endeks değeri bu ağırlıklandırma sayesinde küçük bankaların pazar payına daha duyarlı hale getirilmiştir. Ayrıca bankaların pazar payı dağılımı arttığında endeks değeri de artış göstermektedir (Bikker ve Haaf 2000:9). Endeks değeri,

$$CCI = s_1 + \sum_{i=2}^n s_i^2 (1 + (1 - s_i))$$

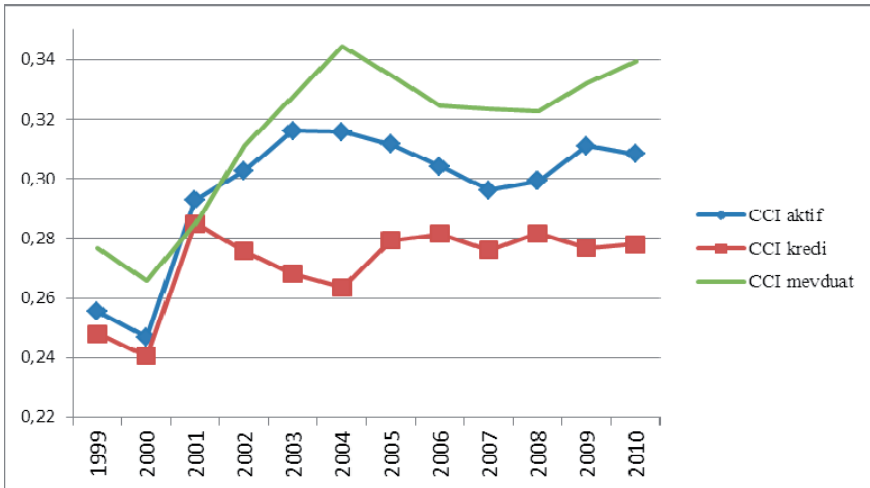
formülü ile hesaplanmaktadır.

Türk Bankacılık Sektörüne ait CCI değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4.5 Türk Bankacılık Sektörüne Ait CCI Değerleri

	CCI		
	Aktif	Kredi	Mevduat
1999	0.255	0.248	0.277
2000	0.247	0.241	0.266
2001	0.293	0.285	0.285
2002	0.303	0.276	0.311
2003	0.316	0.268	0.328
2004	0.316	0.264	0.345
2005	0.312	0.279	0.335
2006	0.304	0.282	0.325
2007	0.296	0.276	0.324
2008	0.299	0.282	0.323
2009	0.311	0.277	0.332
2010	0.308	0.278	0.340

CCI hesaplamalarına göre, 2001 yılından itibaren yoğunlaşma oranları hızlı bir şekilde artmaktadır. 2001 yılından sonra gözlemlenen bir diğer çarpıcı gelişme de, aktif, mevduat ve kredi yoğunlaşması arasındaki fark açılmaktadır. Özellikle diğer endeks değerlerinde de gözlemlendiği gibi kredi piyasasında 2001-2004 yılları arasında yoğunlaşma azalırken aktif ve mevduat yoğunlaşması artmıştır.

Şekil 4.7 Türk Bankacılık Sektörüne Ait CCI Değerleri

Yoğunlaşma eğiliminde 2001 yılından itibaren görülen farklılaşma krizin ve GEGP'in etkilerinden kaynaklanmaktadır. GEGP bankacılık sektöründe aracılık yaklaşımını ön plana çıkartmıştır. Bankacılık sektöründe 2005 yılından itibaren kredi piyasasında denge sağlanmış görünmektedir.

4.1.1.5. Hannah ve Kay Endeksi

Hannah ve Kay (1977) tarafından geliştirilen HKI, piyasaya giriş ve çıkışlar ile banka birleşmelerine endeks değerinin hassasiyetini gösteren α ile ilişkilendirilmiştir.

$$HKI = \left(\sum_{i=1}^n s_i^\alpha \right)^{\frac{1}{1-\alpha}}, \alpha > 0 \text{ ve } \alpha \neq 1$$

Yukarıdaki formülde kullanılan α parametresi, piyasaya yeni banka girdiğinde veya çıktığında yoğunlaşmada meydana gelen değişimleri gösteren esneklik parametresi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bu parametre piyasadaki mevcut bankalar arasındaki gelir transfer esnekliği olarak da adlandırılmaktadır (Bikker ve Haaf 2000:10).

HKI, en büyük bankanın piyasadaki payının tersi (α sonsuza yakınsarken) ile piyasadaki banka sayısı aralığında değer alabilmektedir (Yayla 2007:43). Eğer piyasaya yeni giren firmaların ölçeği, piyasadaki mevcut bankaların ortalama ölçeğine eşit ise yoğunlaşmada düşüş daha büyük olacaktır. Bunun yanında piyasaya yeni giren bankaların ölçeği ortalama ölçek büyüklüğünden daha yüksek ise yoğunlaşmadaki düşme küçük olacaktır. Hatta bazı durumlarda endeks değeri artabilecektir. Böylece ortalama büyüklükten daha yüksek bir ölçeğe sahip banka piyasaya girdiğinde HKI değeri artacak, ölçek büyüklüğü ortalamanın altında olan bir banka piyasaya girdiğinde ise HKI değeri düşecektir. α değeri sabitken HKI değerindeki artış yoğunlaşmanın azaldığı, tersi durumda yoğunlaşmanın arttığı anlamına gelmektedir (Bikker ve Haaf 2000:10).

α ne kadar yüksek olursa küçük bankalardan büyük bankalara yönelik gelir transferi o kadar çok olur ve piyasadaki yoğunlaşma artar. Eğer α parametresi arttığında HKI değeri de artıyorsa piyasaya giren firmalar ortalamadan daha büyüktür veya piyasadan çıkan firmaların ölçeği ortalama ölçekten daha küçüktür. Eğer α parametresi arttığında HKI değeri azalıyorsa piyasaya giren firmalar ortalamadan daha küçük veya piyasadan çıkan firmalar ortalamadan daha büyük demektir (Stich 1995:4).

Esneklik parametresi olarak tanımlanan α değerinin belirlenmesi ile ilgili literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. En basit yaklaşımlardan bir tanesi de Alegria ve Schaeck (2008) geliştirilmiştir. Zipf Kuralı olarak tanımlanan ve Pareto Dağılım Kuralı gereği bankanın büyüklük sırası ile pazar payı arasındaki ilişkiyi,

$$z_i = \text{const.} \cdot R_i^{-\alpha}$$

şeklinde tanımlanmıştır. Burada z_i , bankanın pazar payını, const. sabit sayısı ve R_i de bankanın Pazar payı sıralamasındaki yerini göstermektedir. Buradan gerekli işlemler yapılırsa,

$$\log(R_i) = \text{const.} - \alpha \log(z_i)$$

denklemi elde edilmektedir. Bu denklemin basit en küçük kareler yöntemi ile tahmini sonucu α değeri elde edilebilmektedir.⁶

HKI değerlerine göre Türk Bankacılık Sektöründe yoğunlaşma artmaktadır. Özellikle 2001 yılından sonra yoğunlaşma oranları hızlı bir şekilde artmaktadır. Türk Bankacılık Piyasası için tahmin edilen α değeri 2.16'ya göre hesaplanmış endeks değerlerine göre en az yoğunlaşma kredi piyasasında gözlemlenmektedir.

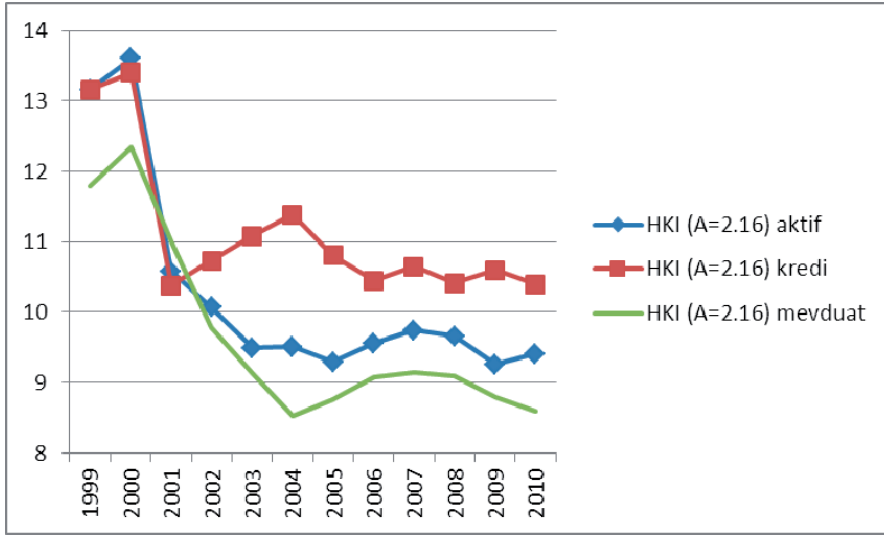
⁶ Türkiye için Zipf Kuralı denklemi klasik en küçük kareler yöntemi ile tahmin edildiğinde elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

	α	t değeri	R ²		α	t değeri	R ²
1999	1.84	13.7	0.75	2005	2.26	11.8	0.81
2000	1.68	17.9	0.84	2006	2.27	11.5	0.81
2001	1.98	11.6	0.82	2007	2.35	10.6	0.78
2002	2.27	12.7	0.81	2008	2.26	11.1	0.8
2003	2.24	11.9	0.8	2009	2.32	11.3	0.81
2004	2.29	11.3	0.79	2010	2.24	11.0	0.8

1999-2010 yılları arası tahmin edilen α değeri ortalaması 2.16 çıkmaktadır.

Tablo 4.6 Türk Bankacılık Piyasasının farklı Esneklik Parametrelerine Göre HKI Değerleri

	HKI ($\alpha=0.5$)			HKI ($\alpha=0.15$)			HKI ($\alpha=1.5$)			HKI ($\alpha=2.16$)		
	Aktif	Kredi	Mevduat	Aktif	Kredi	Mevduat	Aktif	Kredi	Mevduat	Aktif	Kredi	Mevduat
1999	34.63	30.48	31.90	51.08	46.81	47.51	16.99	15.88	15.60	13.16	13.16	11.78
2000	34.89	29.20	32.68	51.02	45.84	48.05	17.24	15.75	16.14	13.60	13.41	12.35
2001	21.70	20.32	20.57	33.13	31.26	31.11	12.43	11.97	12.74	10.58	10.38	11.01
2002	20.50	20.08	19.11	31.45	29.60	29.39	11.77	12.37	11.44	10.07	10.73	9.79
2003	18.96	19.06	17.75	28.59	27.22	27.38	11.07	12.56	10.65	9.49	11.09	9.12
2004	18.57	18.23	17.03	28.35	26.30	26.65	10.98	12.63	10.02	9.51	11.38	8.53
2005	17.88	17.83	16.76	26.97	25.33	25.90	10.69	12.15	10.09	9.29	10.81	8.76
2006	17.42	16.95	16.42	26.18	24.25	25.07	10.76	11.61	10.29	9.56	10.45	9.08
2007	17.38	17.00	16.11	26.02	23.94	24.20	10.92	11.80	10.34	9.74	10.65	9.15
2008	17.19	16.69	16.16	25.51	23.78	24.51	10.83	11.50	10.23	9.66	10.42	9.10
2009	16.69	16.68	15.77	25.24	23.72	24.19	10.36	11.61	9.92	9.25	10.60	8.80
2010	17.00	16.60	15.78	25.49	23.74	24.34	10.54	11.38	9.75	9.41	10.40	8.59

Şekil 4.8 Türk Bankacılık Piyasasının HKI Değeri

Esneklik değeri arttıkça aktif, kredi ve mevduat arasındaki yoğunlaşma farkları da artmaktadır. Esneklik değeri arttıkça endeks büyük firmalara daha yüksek ağırlık vermektedir. Elde edilen endeks sonuçlarına göre, Türk Bankacılık Sektöründe küçük firmalara ağırlık verildiğinde yoğunlaşma oranları düşmektedir. Diğer bir ifade ile küçük bankalar arasında rekabet daha yüksek iken, büyük bankalar arasında rekabetçi davranışlar daha düşük düzeydedir.

4.1.1.6. Hause Endeksi

Cournot Modeli'ne yönelik tartışmalar çerçevesinde Hause (1977) tarafından oluşturulmuş HHI temelli bir endekstir.

$$H(\alpha, s_i) = \sum_{i=1}^n s_i^{2-(s_i(HHI-s_i^2))^\alpha}, \alpha \geq 0,15$$

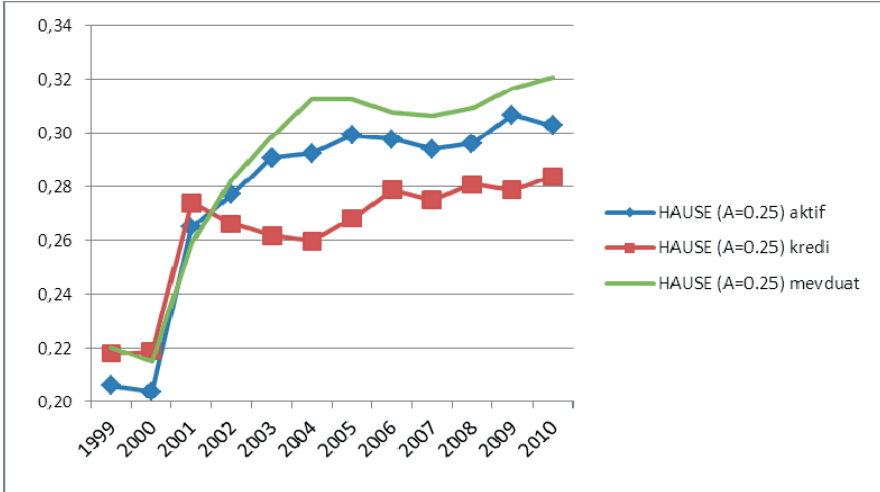
Bu denklemdeki α parametresi, Cournot Modelinde belirtildiği gibi firmaların ortak hareket etme eğilimini yansıtmaktadır. Hause Endeksi α parametresi sonsuza giderken ($\alpha \rightarrow \infty$) HHI olmaktadır. Hause endeksi 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Piyasada birbirine eşit pazar payına sahip çok sayıda firma olması durumunda endeks değeri 0'a yakınsarken, piyasanın tekel piyasası olması durumunda endeks değeri 1 olmaktadır.

Anlaşma parametresi olarak da adlandırılan α parametresi düşükken (anlaşmalı oligopol), piyasadaki banka sayısı arttığında Hause Endeksi, HHI değerinden daha yavaş düşmektedir. α parametresi 0.25 değerini aldığı anda piyasadaki firmaların oldukça yüksek oranda anlaşma içinde oldukları, 2 değerini alırsa da tamamen rekabet içinde oldukları varsayılmaktadır (Bikker ve Haaf 2000:14).

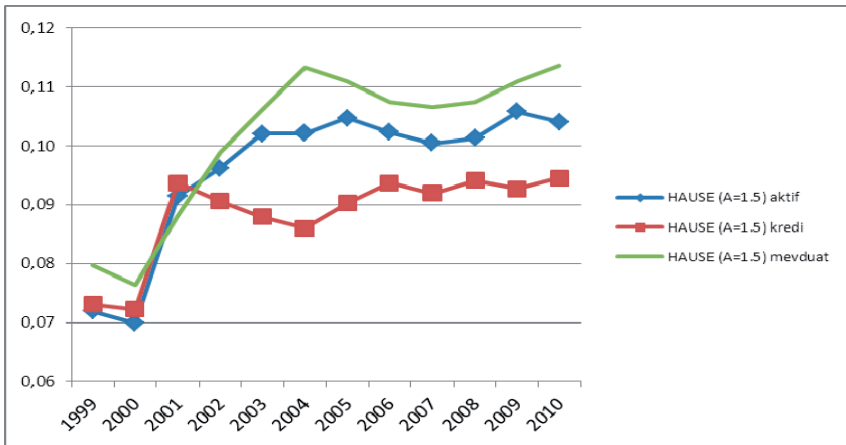
Tablo 4.7 Türk Bankacılık Piyasası Hause Endeks Değerleri

	HAUSE ($\alpha=0.25$)			HAUSE ($\alpha=1.5$)		
	Aktif	Kredi	Mevduat	Aktif	Kredi	Mevduat
1999	0.206	0.218	0.220	0.071	0.073	0.079
2000	0.204	0.218	0.215	0.069	0.072	0.076
2001	0.265	0.274	0.259	0.091	0.093	0.088
2002	0.277	0.266	0.282	0.096	0.090	0.098
2003	0.290	0.261	0.298	0.102	0.087	0.106
2004	0.292	0.259	0.312	0.102	0.085	0.113
2005	0.299	0.268	0.312	0.104	0.090	0.111
2006	0.297	0.278	0.307	0.102	0.093	0.107
2007	0.294	0.275	0.306	0.100	0.091	0.106
2008	0.296	0.281	0.309	0.101	0.094	0.107
2009	0.306	0.278	0.316	0.105	0.092	0.111
2010	0.302	0.283	0.320	0.104	0.094	0.113

Türk Bankacılık Piyasasına ait Hause endeks değerleri $\alpha=0,25$ ve $\alpha=1,5$ için hesap edilmiştir. Elde edilen endeks değerlerine göre, piyasada daha güçlü işbirlikçi davranışların olduğu varsayımı altında yoğunlaşma artmaktadır. Firmaların rekabetçi davrandıkları varsayımı altında ise yoğunlaşma oranları tam rekabetçi piyasa izlenimi vermektedir. Diğer endekslerde olduğu gibi Hause endeksinde de küçük bankalara daha fazla ağırlık verildiğinde piyasa daha rekabetçi görünmektedir.

Şekil 4.9 Türk Bankacılık Piyasası Hause Endeks Değerleri ($\alpha=0,25$)

2001 Krizi sonrası sektörde yaşanan banka sayısı azalması yoğunlaşma oranlarını da hızlı bir şekilde artırmıştır. Yine diğer endekslerde de gözlemlendiği gibi 2001 krizi sonrasında mevduat, aktif ve kredi arasındaki yoğunlaşma farkları artmıştır.

Şekil 4.10 Türk Bankacılık Piyasası Hause Endeks Değerleri ($\alpha=1,5$)

Elde edilen endeks değerlerine göre, GEGP sonrasında bankacılık sektörü kredi alt piyasası itibari ile daha rekabetçi yapıya sahipken, mevduat toplama konusunda daha az rekabetçi eğilimler göstermektedir. Küçük

bankalar mevduat toplama konusunda fazla rekabetçi davranımlar da kredi piyasasında önemli aktörlerdir.

4.1.1.7. Entropi Endeksi

Entropi endeksi endüstriyel iktisat literatürüne Theil (1967)'in çalışması ile girmiş ve Horowitz ve Horowitz (1968)'in çalışmasıyla yaygınlaşmıştır. Entropi endeksi dağılımın içeriği ile ilgili ex-ante beklentileri ölçüme dâhil eden, teorik kökenlerini bilgi teorisinden alan bir endekstir (Bikker ve Haaf, 2000:12).

$$E = - \sum_{i=1}^N s_i \log_2 s_i$$

Endeksin en küçük değeri "0" olurken en yüksek değeri " $\log_2 n$ " olabilmektedir. Eğer piyasada tek bir banka bulunuyorsa endeks değeri "0" olurken, pazar payları birbirine eşit teorik olarak sonsuz firma olması durumunda endeks değeri " $\log_2 n$ "a yakınsamaktadır. Piyasadaki banka sayısı sabitken eğer bankalar arasındaki pazar payı dağılımı kötüleşirse endeks değeri düşecektir.

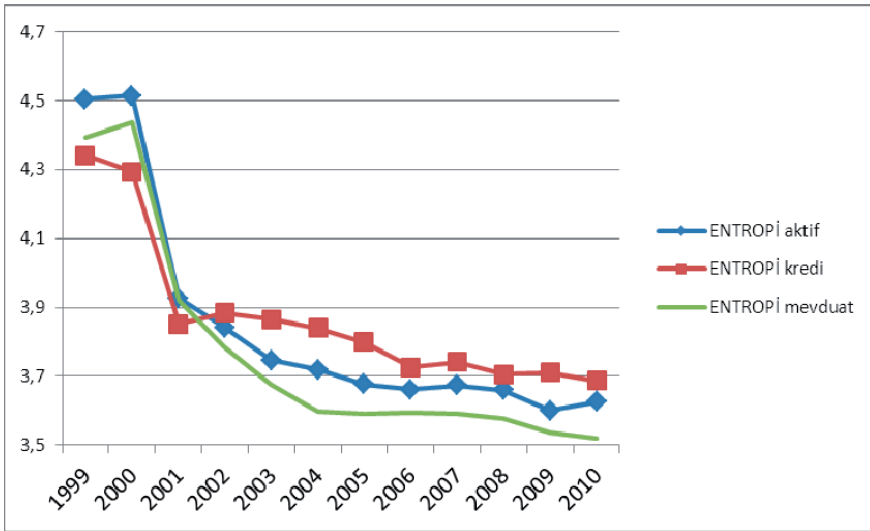
Türk Bankacılık Sektörüne ait Entropi Endeks değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4.8 Türk Bankacılık Sektörü Entropi Endeks Değerleri

	$\log_2 n$	Aktif	Kredi	Mevduat
1999	5.95	4.50	4.34	4.40
2000	5.93	4.52	4.29	4.44
2001	5.52	3.93	3.85	3.92
2002	5.32	3.84	3.88	3.79
2003	5.17	3.75	3.87	3.68
2004	5.17	3.72	3.84	3.60
2005	5.08	3.68	3.80	3.59
2006	5.04	3.66	3.73	3.59
2007	5.04	3.67	3.74	3.59
2008	5.00	3.66	3.71	3.58
2009	5.00	3.60	3.71	3.54
2010	5.00	3.63	3.69	3.52

Tablo 4.8'den de görülebileceği üzere Entropi endeks değerleri maksimum endeks değerlerine oldukça yakındır. Hesaplanan endeks değerlerine göre, Türk Bankacılık Sektöründe, özellikle 2001 yılından itibaren, yoğunlaşmanın artıyor olmasına rağmen rekabetçi bir yapının olduğu gözlenmektedir. Entropi endeks değerlerine göre kredi piyasası aktif ve mevduat yoğunlaşmasına göre daha düşük bir yoğunlaşma oranı göstermektedir. Ancak diğer endeks değerleri ile karşılaştırıldığında Entropi Endeksine göre aktif, mevduat ve kredi yoğunlaşma değerleri arasında çok fazla fark bulunmamaktadır.

Şekil 4.11 Türk Bankacılık Sektörü Entropi Endeks Değerleri

Entropi endeksinde de diğer endekslerde olduğu gibi 2001 krizi öncesi kredi piyasasında yoğunlaşma daha yüksek iken GEGP sonrasında kredi piyasası daha rekabetçi bir yapı kazanarak en az yoğunlaşma olan alt piyasa olmuştur.

4.1.1.8. Hakimiyet Endeksi

Hakimiyet endeksi Deffaa (1982) tarafından geliştirilmiş ve piyasadaki oligopolist yapıyı ölçmeye çalışan bir endekstir (Stich 1995:5). Hakimiyet endeksi piyasada oligopol gibi davranan firma grubunu belirlememizi sağladığı gibi oligopol ile takipçi grupların kendi aralarındaki davranış farklılıklarını da ortaya koymaktadır.

$$D_k(x) = \frac{CR_k^2}{k} + \frac{(1 - CR_k)^2}{n - k}$$

Hakimiyet endeksi aslında melez bir endekstir. K-yoğunlaşma endeksi kullanılarak Herfindahl-Hirschman endeksinde olduğu gibi pazar payları bankanın kendi Pazar payı ile ve Rosenbluth-Hall-Tideman endeksinde olduğu gibi pazar payı sıralamasındaki yerleri ile ağırlıklandırılmaktadır. Yukarıdaki formül her bir k. banka için ($k=1, \dots, n$) tahmin edilmektedir.

$$D_{k^*}(x) = \max_{k=1, \dots, n} D_k(x)$$

Eşitliğini sağlayan k^* değeri oligopol grubu ile takipçi grubu birbirinden ayıran banka sayısını vermektedir. Hakimiyet endeksi değeri de $k=1, \dots, n$ için hesap edilen $D_k(x)$ değerlerinin maksimumudur.

Bu eşitliklerle oligopol grup ve takipçi grup belirlendikten sonra her iki gruptaki bankaların birbirinden ne kadar farklı davranışlar gösterdiğini de aşağıdaki formüllerle elde edilmektedir. (o alt indisi oligopol grubu, t indisi takipçi grubu, σ^2 varyansı ve μ ise ortalama değeri göstermek üzere)

$$V^2 = \sigma^2 / \mu^2$$

Olmak üzere

$$I_o = \frac{V_o^2}{V_o^2 + 1}$$

$$I_t = \frac{V_t^2}{V_t^2 + 1}$$

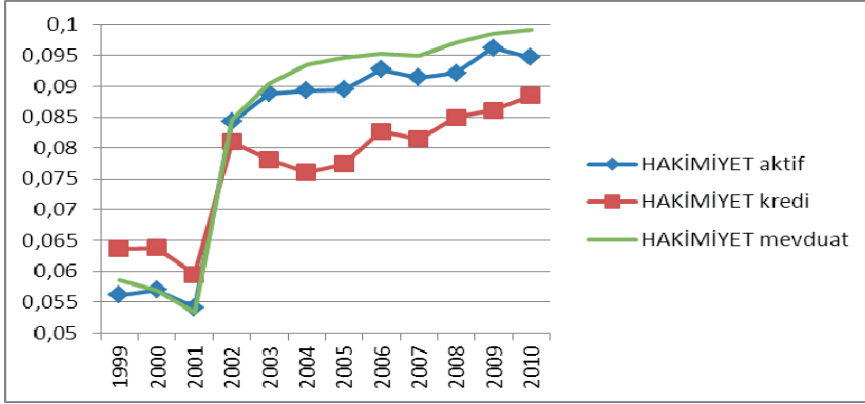
Değerleri takipçi grup ile oligopol grubun pazar paylarındaki dağılım eşitsizliğini vermektedir. I_o ve I_t değerleri ne kadar yüksek olursa grup içinde firma farklılığı da o kadar yüksek olacak demektir.

Türk Bankacılık Piyasasına ait Hakimiyet Endeks değerleri aşağıdaki Tablo 4.9'da verilmektedir.

Tablo 4.9 Türk Bankacılık Piyasası Hakimiyet Endeksi Değerleri

	Hakimiyet			Kaçınıcı Bankaya Kadar Oligopol		
	Aktif	Kredi	Mevduat	Aktif	Kredi	Mevduat
1999	0.0561	0.0636	0.0585	8	8	2
2000	0.0569	0.0638	0.0569	8	7	2
2001	0.0540	0.0595	0.0532	6	6	8
2002	0.0842	0.0809	0.0844	7	6	7
2003	0.0887	0.0781	0.0904	7	6	7
2004	0.0893	0.0760	0.0935	7	6	7
2005	0.0894	0.0774	0.0946	6	6	7
2006	0.0926	0.0826	0.0952	7	6	7
2007	0.0914	0.0814	0.0948	7	7	7
2008	0.0921	0.0849	0.0971	7	7	7
2009	0.0961	0.0861	0.0985	7	7	7
2010	0.0946	0.0884	0.0991	7	7	7

Tablo 4.9'dan da görülebileceği gibi aktiflerin yoğunluğu açısından ilk yedi banka genellikle oligopol grubu oluşturmaktadır. Aslında Türk Bankacılık Piyasasında ilk yedi banka genellikle aktif büyüklüğu toplam aktiflerin %5'i ve daha fazlası olan bankalardan yani büyük bankalardan oluşmaktadır. Zaman içinde oligopol grubun daraldığını görmekteyiz. Benzer bir eğilim kredi piyasasında da söz konusudur. Mevduat piyasasında ise 1999 ve 2000 yıllarında oligopol grup iki bankadan oluşmaktadır. Bunun temel nedeni bu iki yılda bankacılık piyasasının oldukça istikrarsız olması nedeni ile mudilerin mevduatlarını yatırmak için büyük bankaları tercih etmeleridir. Bu iki yılda mevduat hacminde en büyük iki banka kamu bankalarıdır.

Şekil 4.12 Türk Bankacılık Piyasası Hâkimiyet Endeksi Değerleri

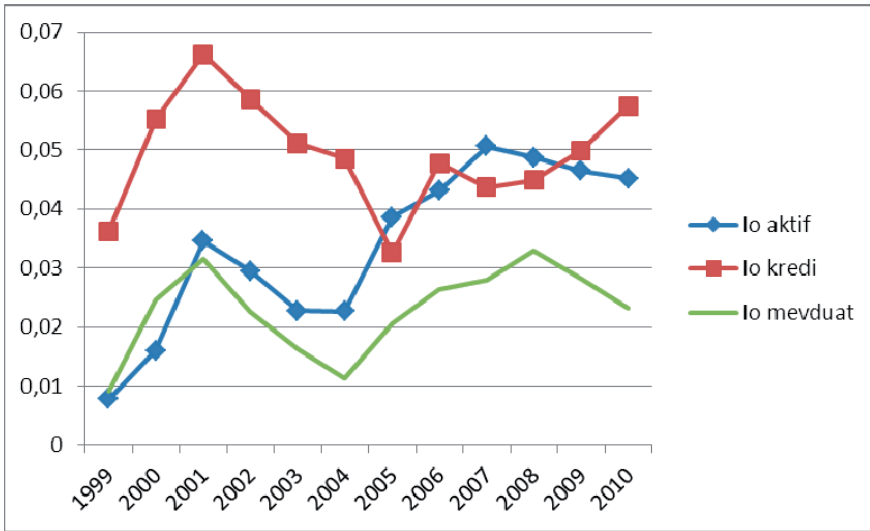
Hesaplanan Hâkimiyet Endeks değerlerine göre, Türk Bankacılık Piyasası bir bütün olarak oligopolist eğilimleri çok fazla taşımamaktadır. Bununla birlikte 2001 yılındaki kriz sonrası yeniden yapılanan bankacılık sektöründe banka sayısındaki azalma ve sektördeki birleşme eğilimleri oligopolistik yapıyı arttırmıştır. Kriz sonrasında kredi piyasasındaki yoğunlaşma eğilimi aktif ve mevduat piyasasındaki yoğunlaşma eğiliminden daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir.

Tablo 4.10 Oligopolistik ve Takipçi Grup İçindeki Farklılık Değerleri

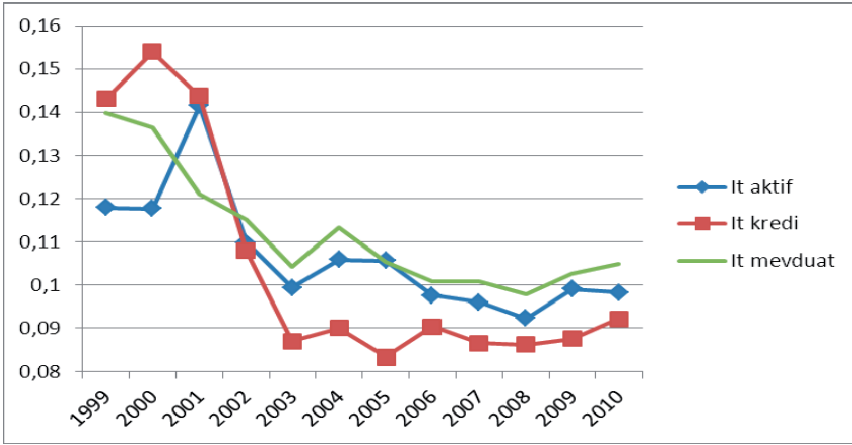
	I_0			I_t		
	Aktif	Kredi	Mevduat	Aktif	Kredi	Mevduat
1999	0.0077	0.0362	0.0089	0.1179	0.1430	0.1397
2000	0.0160	0.0551	0.0245	0.1176	0.1540	0.1363
2001	0.0345	0.0662	0.0314	0.1415	0.1437	0.1210
2002	0.0295	0.0586	0.0226	0.1098	0.1078	0.1151
2003	0.0227	0.0511	0.0162	0.0993	0.0869	0.1043
2004	0.0226	0.0484	0.0112	0.1059	0.0900	0.1133
2005	0.0386	0.0325	0.0206	0.1056	0.0833	0.1053
2006	0.0431	0.0477	0.0263	0.0975	0.0902	0.1009
2007	0.0506	0.0436	0.0279	0.0959	0.0864	0.1008
2008	0.0487	0.0448	0.0328	0.0923	0.0861	0.0978
2009	0.0464	0.0498	0.0282	0.0990	0.0875	0.1026
2010	0.0451	0.0574	0.0230	0.0982	0.0921	0.1048

Oligopol grup ve takipçi grup içindeki pazar payı dağılımı eşitsizliği değerlerine bakıldığında oligopol grup içindeki farklılığın görece çok daha düşük olduğu görülmektedir. Oligopol grup daha fazla ortak hareket ederken, takipçi grubun kendi arasındaki rekabet daha yoğun görünmektedir.

Şekil 4.13 Oligopol Grup İçindeki Farklılık Değerleri

Oligopol grup içindeki farklılığın en yüksek olduğu alt piyasa kredi piyasasıdır. Oligopol grubun en az farklı olduğu alt piyasa ise mevduat piyasasıdır. Oligopol grup mevduat toplama konusunda ortak rekabet stratejileri uygularken, bu rekabet stratejileri konusunda daha saldırgan davranabilmektedirler. Kredi alt piyasasında oligopol grubun kendi içindeki farklılığı daha yüksektir. Oligopol grup kredi pazarlamak konusunda birbirlerinden daha farklı davranabilmektedir. Bunun iki temel nedeni bulunmaktadır. Birinci neden olarak, oligopol grup içinde kamu bankalarının da bulunmasıdır. Kamu bankalarının kredi pazarlama stratejileri özel sektör bankalarından oldukça farklıdır. İkinci nedeni ise, oligopol grup içindeki bankaların kredi piyasasında uzmanlaşma eğiliminin bulunmasıdır. Örneğin Ziraat Bankası tarımsal kredilere ağırlık verirken, Halk Bankası KOBİ kredilerine ağırlık vermeye çalışmaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen yine de oligopol grup içindeki farklılaşma oranı ortalama %4 civarındadır. Bu anlamda çok büyük bir farklılaşma söz konusu değildir.

Şekil 4.14 Takipçi Grup İçindeki Farklılık Değerleri

Takipçi gruptaki farklılaşma oligopol grup farklılaşmasından daha yüksektir. Takipçi grup farklılaşma oranı ortalama %11 civarındadır. Oligopol gruptan farklı olarak takipçi grupta mevduat piyasasındaki farklılaşma daha yüksek, kredi piyasasındaki farklılaşma daha düşüktür. Bir diğer ilgi çekici sonuç ise takipçi gruptaki farklılaşma 2001 krizinden sonra hızla azalmıştır. Oligopol grupta farklılaşma 2001 krizi sonrası artarken takipçi grupta azalmasının temel nedeni kiriz sonrasında piyasadan küçük bankaların çekilmesi olmuştur.

4.1.2. Boone Katsayısı

İktisat literatüründe Neo-Klasik model çerçevesinde piyasaların tam rekabet piyasalarına yaklaşması, o piyasada ve ülke ekonomisinde kıt kaynakların etkin kullanımını sağlayacak en önemli unsurlardan birisidir. Piyasalardaki rekabetin artması ve piyasadaki firmaların rekabetçi güdülerle faaliyetlerde bulunması pareto optimal bir durum yaratarak toplumsal refahı da artıracaktır. Tam rekabet piyasasının en etkin piyasa olmasını sağlayan unsur ise piyasada oluşan fiyatın marjinal maliyete eşit olmasıdır. Dolayısıyla üretim sürecinde en etkin firmalar, en yüksek karı elde eden firma görünümünde olacaktır. Ancak gerçek hayatta literatürdekinden farklı durumlar yaşanabilmektedir. Piyasalarda tam rekabetin oluşmasını engelleyen bazı aksaklıklar yaşanabilmektedir. Piyasa başarısızlığı altında ele alınabilecek bu durumlar sonucunda piyasalarda rekabet istenilen düzeyde gerçekleşemeyebilmektedir.. Piyasa başarısızlığını giderebilmek için gerekli düzenlemeler, başarısızlığın nerede yaşandığını bilmeyi de

gerektirmektedir. Bu yüzden piyasanın rekabetçi yapısının ölçülmesi son yıllarda iktisatçıları oldukça meşğul etmektedir.

Piyasaların rekabetçi yapısını ölçmenin en yaygın metodu Lerner endeksi veya fiyat –maliyet marjı (price-cost margin-PCM) yaklaşımıdır. Neo-klasik bir teorik temele göre oluşturulan bu yaklaşım rekabetçi piyasada fiyatın marjinal maliyete eşit olduğunu belirtmektedir. Fiyat ile marjinal maliyet arasındaki fark ne kadar büyük ise piyasa da rekabetten o kadar uzaklaşacak demektir (Schiersch ve Schmidt-Ehmcke 2010:5).

$$PCM = \frac{P_i - MC_i}{P_i}$$

PCM katsayısı sıfırdan ne kadar büyük ise piyasada aksak rekabet piyasası şartları geçerli demektir. PCM endeksi zaman içerisinde azalıyor ise o piyasada rekabetçi davranışların yaygınlaştığı anlamına gelmektedir. PCM'nin Neo-klasik iktisadın önermelerine dayanıyor olmasına rağmen çok güçlü bir teorik altyapıya sahip olduğu söylenemez. Nitekim Amir (2003), Bulow ve Klemperer (1999), Rosenthal (1980) ve Stiglitz (1989) yaptıkları çalışmalarda rekabetteki yoğunluk arttıkça PCM'nin daha düşük değerler vermesi gerekirken daha yüksek değerler verdiğini göstermişlerdir (Leuvensteijn 2008:4). Örneğin Amir (2003) çalışmasında endüstriye yeni firmalar girmesine rağmen PCM endeksinin arttığını göstermiştir. Benzer şekilde Stiglitz (1989) çalışmasında resesyon dönemlerinde firmalar arasında rekabetin artmasına rağmen PCM endeksinin arttığını göstermiştir. Ayrıca Corts (1999) PMC'nin fiyat marjinal maliyet farklarını eksik tahmin ettiğini de göstermiştir.

Boone (2000 ve 2001) çalışmalarında PCM'e alternatif olabilecek yeni bir rekabet göstergesi geliştirmiştir. Boone daha sonraki çalışmalarında (Boone (2004), Boone ve diğerleri (2004), CPB (2000) ve Boone (2008)) da bu göstergesi geliştirerek Görelî Kar Farkları (Relative Profit Differences-RPD) ismini vermiştir. Boone katsayısı firma etkinliğinin firmanın karı veya pazar payı üzerindeki etkisini göstermektedir ve Boone katsayısı, etkin olmayan firmalardan etkin firmalara yönelik kar transferlerini ölçmektedir.

Boone katsayısı yaklaşımı, yapısal rekabet modelleri içinde etkinlik hipotezine dayalı teorik bir yaklaşımdır. Boone'un geliştirdiği rekabet ölçümü, Demsetz (1973)'in etkinlik hipotezine dayanmaktadır (Schaek, ve Cihak 2010:3). Bu hipoteze göre endüstrinin rekabetçi performansı, endüstrideki etkin firmaların büyümesinin içsel bir fonksiyonudur. Boone modeli de benzer bir teorik altyapıya dayanmaktadır. Boone'a göre sektördeki rekabet etkin

firmaların performanslarını artırmakta, etkin olmayan firmaların ise performansını kötüleştirmektedir (Leuvensteijn ve diğerleri 2007:17). Boone'a göre piyasadaki etkin firmaların pazar payı ve karları diğerlerine göre daha yüksek olacaktır. Çünkü firma etkinliğini veya karlılığını gösteren en iyi gösterge firmanın marjinal maliyetidir. Firmanın marjinal maliyeti ne kadar düşük ise etkinliği de o kadar yüksek olacaktır. Firma ne kadar etkin ise pazar payı da o kadar yüksek olacaktır (Maslovych 2009:8).

Boone'un bu varsayımı literatürde çeşitli çalışmalarca da desteklenmektedir. Endüstriyel Organizasyon literatüründe rekabetin etkinliği arttırdığını gösteren Tirole (1989) ve Hay ve Liv (1997) gibi çalışmalar bulunmaktadır. Zarutskie (2009) ise çalışmasında bankacılık sektöründe rekabet arttıkça bankaların daha maliyet etkin firmalar haline geldiklerini göstermiştir. Bunun nedeni rekabet geliştikçe bankaların belli ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaya gitmeleridir. Ayrıca sektörde rekabet arttıkça bankaların izleme fonksiyonları daha rasyonel hale gelmektedir. Böylece daha etkin bankalar pazar payını ve karlılığını arttırmaktadır. Olley ve Pales (1996) rekabetin karları ve pazar payını etkin olmayan firmalardan etkin olmayan firmalara doğru yeniden dağıttığını göstermiştir. Stiroh (2000) ve Stiroh ve Strahan (2003) yaptıkları çalışmalarda bankacılık sektöründe rekabetin, karları ve pazar payını etkin bankalar lehine değiştirdiğini göstermişlerdir. Chen (2007) de bankacılık sektörüne yeni giriş tehditlerinin bankaları izleme ve kontrol etme faaliyetlerini etkinleştirmeye ittiğini göstermiştir. Bunun yanında Berger ve Hannan (1998) bankaların yoğunlaşmış piyasalarda daha etkin olmayan tekniklerle çalıştıklarını göstermiştir (Schaek, ve Cihak 2010:3).

Tüm bu çalışmalar göstermektedir ki Boone Katsayısı yapısal rekabet yaklaşımları arasında günümüz itibari ile gerçeğe en yakın tahmin sonuçları verebilmektedir. Boone Katsayısının diğer ölçüm yöntemlerine göre bazı avantajları bulunmaktadır (Leuvensteijn ve diğerleri 2007:10):

- i. Diğer ölçüm yöntemleri bankacılık piyasasını bir bütün olarak ele almak zorunda kalırken, Boone Katsayısı, bankacılık sektörünün alt sektörlerinde de kullanılabilir. Bilindiği gibi bankacılık sektöründe çoklu bir üretim yapısı vardır. Yani bankalar birden fazla çıktı üretebilmektedirler. Bu çerçevede de bankalar bazı ürünlerin üretiminde uzmanlaşabilmektedirler. Bankaların uzmanlık alanlarına göre rekabetçi güçlerinin belirlenmesi bu yüzden önemli görünmektedir.
- ii. Boone katsayısı bankacılık piyasasının alt sektörlerine yönelik rekabet yoğunluğunu ölçerken, diğer ölçüm yöntemlerinin

gerektirdiğinden çok daha az veri gerektirmektedir. Rekabetin ölçümü bazen çok büyük veri setleri gerektirebilmektedir. Her bir değişkenin modele dâhil edilmesi hata yapma riskini de artıracaktır.

- iii. Rekabetin doğrudan ölçülmesi özellikle de bankacılık alanında doğrudan ölçülmesi oldukça zordur. Bu yüzden rekabet ölçümünü hedefleyen yaklaşımlar gerçeğin belirli yönlerle tahminini yapmak zorundadırlar. Rekabetin belirli yönlerini ön planda tutmak zorundadırlar. Boone katsayısı, gerçeğin simulasyonu konusunda diğer yapısal ölçüm yöntemleri içinde ön plana çıkmaktadır. Farklı kanallardan kaynaklanan rekabet düzeyindeki değişimleri daha yakın tahminlerle ortaya koyabilmektedir. Leuvensteijn (2008) ABD'deki şeker piyasasının rekabet düzeyini ölçmek için hem Boone Katsayısı'nı hem de Lerner endeksini kullanmıştır. Sonuçlar göstermiştir ki Boone Katsayısı, piyasa rekabet rejimindeki değişiklikleri daha sağlıklı yakalamakta ve gerçeğe daha yakın tahminlerde bulunmaktadır.

Boone Katsayısının bazı dezavantajları da bulunmaktadır (Leuvensteijn ve diğerleri 2007:10):

- i. Boone katsayısı rekabet arttıkça firmalarında etkinliklerinin artacağı fikrine dayanmaktadır. Etkinlikteki iyileşmenin göstergesi olarak da maliyet etkinliğinin en iyi gösterge olduğunu düşünmektedir. Maliyet etkinliğindeki artış firmanın karını ve piyasa gücünü de artıracaktır. Ancak bazen firmalar rekabet içerisinde faaliyet yürütürken etkinlikteki iyileşmenin bir kısmını tüketicilerine aktarırlar. Dolayısıyla etkinliği artan firmanın karı beklendiği kadar artmayabilir hatta bazen etkinlik artsa bile firmanın karlılığı artmayabilir. Boone Katsayısı bu türden davranışları yeterli bir şekilde ölçmemektedir. Bunun yanında etkinliklerinin bir kısmını tüketiciye yansıtan firmaların pazar payı genişleyeceği için bu türden değişiklikleri kısmen de olsa yansıtılabilmektedir.
- ii. Boone katsayısı da diğer ölçüm yöntemleri gibi bankaların ürün kalitelerinin farklılığını göz ardı etmektedir. Bankaların çok girdi çok çıktı üreten firmalar olduğu göz önüne alınırsa, her bir bankanın farklı ürünlerde farklı kalite stratejisi uygulayacağı açıktır. Boone katsayısı bu tür ürün kalitesi farklılıklarını göz ardı etmektedir.
- iii. Boone Katsayısı, yenilik ve ARGE faaliyetlerinin etkinlik üzerindeki etkisini göz ardı etmektedir. Bankacılık sektöründe ürün yeniliği ve

teknolojik yenilik pazar payı arttırma yarışında önemli bir rekabet stratejisidir. Ancak Boone Katsayısı bu stratejiyi göz ardı etmektedir.

Avantaj ve dezavantajları beraber düşünüldüğünde Boone katsayısı bankacılık sektöründe rekabet düzeyini ölçmek için uygun bir yaklaşım gibi görünmektedir.

4.1.2.1. Boone Modeli

Boone Katsayısının tahmin yöntemine geçmeden önce Leuvensteijn ve diğerleri (2007)'nin ve Boone ve diğerlerini (2004)'nin çalışmalarından yararlanarak Boone modelini ele alalım⁷.

Bankacılık sektöründe her bir i . banka, bankacılık ürün portföyü olarak adlandırılabilir tek bir ürün q_i üretmektedir ve karşı karşıya kaldıkları talep eğrisi

$$p(q_i, q_{j \neq i}) = a - b q_i - d \sum_{j \neq i} q_j \quad (a > mc_i \text{ ve } 0 < d \leq b) \quad (1)$$

şekindedir. Her bir i . banka sabit marjinal maliyet mc_i 'e sahiptir. Cournot modeline göre firma optimal q_i üretim miktarına karar vererek karını maksimize etmektedir.

$$\pi_i = (p_i - mc_i) q_i \quad (2)$$

N tane banka için birinci derece koşullar çerçevesinde Cournot-Nash dengesini

$$q_i(c_i) = [(2b/d - 1)a - (2b/d + N - 1)mc_i + \sum_j mc_j] / [(2b + d(N - 1))(2b/d - 1)] \quad (3)$$

şeklinde yazılabilir. (3) numaralı denklem sonucunda tanımlanan π_i giriş maliyeti ε içermemektedir. Endüstriye yeni firmaların girişi sadece $\pi_i \geq \varepsilon$ olduğunda söz konusu olacaktır. Denklem (3) üretim ile marjinal maliyet arasında bir ilişki kurmaktadır. (2) numaralı denklem ile de kar ile marjinal maliyet arasında bir ilişki kurulmaktadır. Yani banka karı marjinal maliyetin ikinci dereceden bir fonksiyonudur.

⁷ Boone Modelinin anlatıldığı bu bölümde geniş ölçüde Leuvensteijn ve diğerleri (2007)'nin ve Boone ve diğerlerini (2004)'nin çalışmaları dikkate alınarak yazılmıştır.

Bu piyasada rekabet iki şekilde artabilir.

- i. Sektördeki çeşitli bankaların ürettiği ürün portföyünün birbiri ile yakın ikame haline gelmesi rekabeti artıracaktır. b parametresinden küçük olmak kaydıyla d parametresinin artması bankalarca üretilen ürün portföyünün birbirleri ile daha çok yakın ikame olduğu anlamına gelmektedir.
- ii. Giriş maliyeti ε 'nin azalması piyasadaki rekabeti yeni girişler nedeniyle artıracaktır.

Boone ve diğerleri (2004) düşük marjinal maliyeti olan dolayısıyla daha etkin bankaların pazar payının, hem güçlü ikame hem de düşük giriş maliyeti olan endüstrilerde artacağını göstermiştir.

$$s_i = q_i / \sum_j q_j \text{ olmak üzere} \\ \ln s_{kt} = \alpha + \beta_t \ln mc_{kt} + \delta_t d_t \quad (4)$$

(4) numaralı eşitlikte s_i k . bankanın pazar payını d_t ise zaman kulla değişkenini göstermektedir. Bu eşitlik daha düşük marjinal maliyete sahip bankaların pazar payının artacağını göstermektedir. Dolayısıyla β katsayısı negatif olacaktır. Piyasada rekabet arttıkça bu etki de o kadar güçlü olacaktır. Rekabet ne kadar yoğunsa β katsayısı mutlak değer olarak o kadar yüksek olacaktır. β katsayısı, Boone Katsayısı olarak adlandırılmaktadır. β katsayısı için bir eşit değer söz konusu değildir. Sadece Boone Katsayısı mutlak değer olarak ne kadar büyükse, rekabetin de o kadar yoğun olduğunu belirtilebilir. Dolayısıyla Boone Katsayısının zaman içerisindeki gelişimi rekabetin düzeyini de göstermektedir.

Etkin bankalar karlarını artırmak yerine maliyetlerini düşürmeyi seçebilecekleri gibi pazar payını genişletebilmek için çıktı fiyatlarını düşürmeyi de seçebilmektedirler. Bu modelde etkinliği artan bankaların bu iki uç durum arasında bir strateji belirleyerek, etkinlik kazançlarının çok az bir kısmını müşterilerine aktardıkları varsayılmaktadır.

Marjinal maliyetin doğrudan gözlemlenmesi mümkün olmadığından CPB (2000) ve Boone ve diğerleri (2004) yaptıkları çalışmada marjinal maliyetin en iyi temsilcisi olarak ortalama değişir maliyet-gelir (AVC/R) oranı kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak ise CPB (2000)'de görelî kar alınırken, Boone ve diğerleri (2004)'de görelî kar yerine mutlak kar kullanılmıştır. Bu çalışmada bağımsız değişken olarak Leuvensteijn ve diğerleri (2007)'nin çalışmasında yaptığı gibi marjinal maliyeti temsil etmesi için ortalama değişir maliyeti kullanmak yerine, translog maliyet fonksiyonu ile marjinal maliyeti

hesap edilecektir. Bağımlı değişken olarak da bankaların kredi piyasasındaki pazar payları kullanılacaktır. Bu nedenle ilk önce bankacılık sektörünün marjinal maliyetini hesap etmek gerekmektedir. Ayrıca (4) numaralı denklemin tahmininde içsellik (endogeneity) problemi oluşacaktır. Yani düşük marjinal maliyetli büyük bankaların pazar payı ölçek etkinliği nedeniyle daha yüksek olacaktır. Bu sorunu aşabilmek için (4) numaralı denklemin tahmininde iki aşamalı en küçük kareler yöntemi kullanılacaktır. Araç değişken olarak da ortalama değişken maliyetin ve sermaye oranının gecikmeli değerleri kullanılacaktır.

4.1.2.2. Translog Maliyet Fonksiyonu

Boone Katsayısının hesap edilebilmesi için (4) numaralı denklemde bağımsız değişken olarak kullanılan her bir bankanın marjinal maliyeti translog maliyet fonksiyonu (TCF) yardımı ile tahmin edilecektir⁸. TCF ilk kez Kmenta (1967) tarafından türetilmiş ve kullanılmıştır. Bu çalışmadan sonra bir çok endüstriyel çalışmada da sıklıkla kullanılmıştır.⁹ Greene (2000) TCF'lerin son zamanlarda en çok kullanılan esnek fonksiyonlar olduğunu belirtmiştir (Maslovych 2009:17). TCF'nin altında yatan ana fikir, logaritmik doğrusal maliyet fonksiyonu oluşturulduktan sonra bu maliyet fonksiyonunun ikinci dereceden Taylor serisine genişletmektir. Buna göre çalışmada kullanılacak TCF denklemi aşağıda gösterilmektedir.

$$\begin{aligned} \ln TC_{kt} = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^3 \alpha_{kti} \ln Q_{kti} + \sum_{i=1}^3 \beta_{kti} \ln P_{kti} \\ & + 1/2 \left(\sum_{i=1}^3 \sum_{j=1}^3 \delta_{ktij} \ln Q_{kti} \ln Q_{ktj} + \sum_{i=1}^3 \sum_{j=1}^3 \gamma_{ktij} \ln P_{kti} \ln P_{ktj} \right) \\ & + \left(\sum_{i=1}^3 \sum_{j=1}^3 \rho_{ktij} \ln Q_{kti} \ln P_{ktj} \right) + \tau_{kt} \ln K_{kt} + \theta_{kt} \ln K_{kt} \ln K_{kt} + \varepsilon_{kt} \end{aligned} \quad (5)$$

(5) numaralı denklemde bağımlı değişken TC_{kt} k . bankanın ($k=1, \dots, N$), t yılındaki ($t=1, \dots, T$) üretim maliyetini göstermektedir. Bağımsız değişkenlerden Q bankanın çıktılarını göstermektedir ve çalışmamızda bankaların üç farklı çıktı ürettiği varsayılacaktır: Krediler (Q_1), Finansal Varlıklar (Q_2) ve Diğer

⁸ Bu alt başlıkta Translog Maliyet Fonksiyonu geniş ölçüde Altunbas, Molyneux ve Thornton (1997); Leuvensteijn ve diğerleri (2007) ve Dikmen (2010)'un çalışmalarından yararlanılarak anlatılacaktır.

⁹ Daha detaylı bilgi için Bkz. Benston, Hanweck ve Humphrey (1982); Sing (1987); Pulley ve Braunstein (1992); Grace ve Timme (1992); Altunbaş, Gardener, Molyneux ve Moore (2001); Yu ve Luu (2003); Roengpitya (2010); Ariss (2010).

Hizmetler (Q_3). Çalışmada kullanılan diğer bağımsız değişken olan P fiyatları göstermemektedir. Burada bankanın üç girdi kullandığı varsayıldığından üç girdi fiyatı tanımlanmıştır: ücretler (P_1), mevduat fiyatı (P_2) ve sermaye fiyatı (P_3). Çalışmada kontrol değişkeni olarak sermaye oranı (K) kullanılacaktır. Berger ve Mester (1997)'a göre sermaye oranı, bankalar arasındaki kredi portföy riski farklılıklarını düzelteren en iyi göstergedir. TCF için kullanılan değişkenler ve tanımları Tablo 4.11'de gösterilmektedir.

Tablo 4.11 Çalışmada Tahmin Edilen TCF'de Kullanılan Değişkenler

Değişken	Grubu	Değişken Adı	Tanımı
TC	Bağımlı Değişken	Toplam Maliyetler	Toplam Faiz Giderleri + Kredi ve Diğer Alacaklar Değer Düşüş Karşılığı + Verilen Ücret ve Komisyonlar + Türev Finansal İşlemlerden Zararlar + Diğer Faaliyet Giderleri
Çıktılar			
Q_1	Bağımsız Değişken	Toplam Krediler	Kredi ve Alacaklar
Q_2		Menkul Değerler	Gerçeğe Uygun Değerleme Farkı + Satılmaya Hazır Menkul Kıymetler + Vadeye Kadar Elde Tutulacak Yatırımlar + Riskten Korunma amaçlı Türev Finansal Varlıklar
Q_3		Diğer Hizmetler	Toplam Faiz Dışı Gelirler
Girdi Fiyatları			
P_1	Bağımsız Değişken	İşgücü Fiyatı	Personel Giderleri/Personel Sayısı
P_2		Mevduat Fiyatı	Mevduat Faiz Gideri/Toplam Mevduat
P_3		Sermaye Fiyatı	(Amortisman Giderleri + Diğer Faaliyet giderleri)/(Duran Varlıklar)
Kontrol Değişkenleri			
K_1	Bağımsız Değişken	Sermaye oranı	Özkaynaklar/Toplam Aktif

(5) numaralı denklemlerle tanımlanan maliyet fonksiyonu girdi fiyatları cinsinden lineer homojenlik problemi taşıdığından aşağıdaki kısıtlamalar modelin çözümü için gereklidir.

İşgücü fiyatı, mevduat fiyatı ve diğer hizmetler fiyatı katsayıları toplamı bire eşit olmalıdır.

$$\beta_1 + \beta_2 + \beta_3 = 1 \quad (6)$$

Bu kısıtlama maliyet fonksiyonu logaritmik olarak tanımlandığı için gereklidir ve girdilerin toplam maliyet içindeki oranları toplamının bire eşit olması zorunluluğundan doğar. Bir diğer kısıtlama da tüm açıklayıcı değişkenleri kareleri ve çapraz terimleri katsayıları toplamı sıfır olmalıdır.

$$\gamma_{1j} + \gamma_{2j} + \gamma_{3j} = 0 ; j = 1,2,3 \text{ için}$$

ve

$$\rho_{1j} + \rho_{1j} + \rho_{1j} = 0; j = 1,2,3 \text{ için} \quad (7)$$

Son olarak katsayıların simetrisi kısıtı bulunmaktadır.

$$\rho_{ij} = \rho_{ji}; \gamma_{ij} = \gamma_{ji} \quad j, i = 1,2,3 \quad (8)$$

(5) numaralı denklemler (6), (7) ve (8) numaralı kısıtlar uygulandıktan sonra toplam Maliyet fonksiyonu tahmin edilmektedir. Tahmin edilen denklem aracılığıyla $j=l$ için yani kredi çıktısı için marjinal maliyet denklemi

$$mC_{klt} = \frac{\partial TC_{klt}}{\partial X_{klt}} = \left(TC_{it} / X_{ilt} \right) \frac{\partial \ln TC_{klt}}{\partial \ln X_{klt}} \quad (9)$$

türevi ile elde edilmektedir. Burada $\frac{\partial \ln TC_{klt}}{\partial \ln X_{klt}}$ terimi (5) numaralı denklemin kredilere göre birinci türevidir. Dolayısıyla k . bankanın t . yıla ait kredi (l) çıktısı için marjinal maliyeti,

$$mC_{klt} = TC_{klt} / Q_{klt} \left(\alpha_1 + 1/2 \sum_{i=1}^3 \delta_{1l} \ln Q_{klt} + \sum_{i=1}^3 \gamma_{1i} \ln P_{ikt} \right) \quad (10)$$

denklemleri ile hesap edilmektedir.

4.1.2.3. Veriler ve Bulgular

Çalışmada kullanılan veriler TBB'nin web adresinden temin edilmiş 2002-2009 yılları arasındaki yıllık verilerdir. Veriler 2003 bazlı tüketici fiyatları endeksi ile deflete edilerek reel hale getirilmiştir. Bunun yanında homojenlik kısıtlarını modele dahil edebilmek için toplam maliyetler ve girdi fiyatları (mevduat fiyatı ve sermaye fiyatı, P_2 ve P_3) işgücü fiyatı (P_1)'na bölünerek normalize edilmiştir. Ayrıca değişkenlerin logaritmaları alınmadan önce, kendi ortalamalarına bölünerek ağırlıklandırma yapılmıştır. Böylece (5) nolu denklem ikinci dereceden bir Taylor serisi yaklaşımına haline getirilmiştir. Çalışma bankacılık sektöründe faaliyet yürüten 27 bankayı kapsamaktadır. Bu bankaların listesi Tablo 4.12'de gösterilmektedir.

Tablo 4.12 TCF ve Boone Katsayı'nın Elde Edilmesinde Kullanılan Bankalar

Akbank T.A.Ş.	Millennium Bank A.Ş.
Alternatif Bank A.Ş.	Şekerbank T.A.Ş.
Anadolubank A.Ş.	Tekstil Bankası A.Ş.
Arap Türk Bankası A.Ş.	The Royal Bank of Scotland N.V.
Bank Mellat	Turkish Bank A.Ş.
Birleşik Fon Bankası A.Ş.	Turkland Bank A.Ş.
Citibank A.Ş.	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
Denizbank A.Ş.	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.
Eurobank Tekfen A.Ş.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
Finans Bank A.Ş.	Türkiye Halk Bankası A.Ş.
Fortis Bank A.Ş.	Türkiye İş Bankası A.Ş.
Habib Bank Limited	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
HSBC Bank A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
ING Bank A.Ş.	

Tablo 4.13: Tahmin Edilen TCF Fonksiyonuna Ait Parametreler (Bağımlı Değişken lnTC)

Değişken	Parametre	Katsayı	Standart Hata	T-İstatistiği	P-Değeri
C	α_0	-0.6037**	0.095336	-6.333375	0.0000
lnQ ₁	α_1	0.1636**	0.042522	3.848814	0.0002
lnQ ₂	α_2	0.2308**	0.036135	6.389118	0.0000
lnQ ₃	α_3	0.012274	0.026760	0.458684	0.6472
lnK	τ	-0.014340	0.031082	-0.461364	0.6453
lnQ ₁ lnQ ₁	δ_{11}	0.014542	0.009122	1.594241	0.1132
lnQ ₂ lnQ ₂	δ_{22}	0.0779**	0.009054	8.603875	0.0000
lnQ ₃ lnQ ₃	δ_{33}	0.0343**	0.011177	3.073325	0.0025
lnKlnK	θ	0.028773	0.051052	0.563610	0.5739
lnP ₂	β_2	0.3373**	0.052535	6.421967	0.0000
lnP ₃	β_3	0.2707**	0.025099	10.78835	0.0000
lnP ₂ lnP ₂	γ_{22}	0.1153**	0.015987	7.217169	0.0000
lnP ₃ lnP ₃	γ_{33}	-0.010671	0.018007	-0.592612	0.5544
lnP ₂ lnP ₃	γ_{23}	-0.059163	0.044728	-1.322733	0.1881
lnQ ₁ lnP ₂	ρ_{12}	0.0330**	0.013112	2.521206	0.0128
lnQ ₁ lnP ₃	ρ_{13}	-0.0546**	0.012677	-4.310477	0.0000
lnQ ₂ lnP ₂	ρ_{22}	-0.0807**	0.020286	-3.981916	0.0001
lnQ ₂ lnP ₃	ρ_{23}	0.028222	0.026767	1.054383	0.2935
lnQ ₃ lnP ₂	ρ_{32}	0.0912**	0.017197	5.308643	0.0000
lnQ ₃ lnP ₃	ρ_{33}	0.038262	0.030319	1.261978	0.2091
lnQ ₁ lnQ ₂	ρ_{12}	-0.0316**	0.011900	-2.657031	0.0088
lnQ ₁ lnQ ₃	ρ_{13}	0.022608	0.022555	1.002380	0.3179
lnQ ₂ lnQ ₃	ρ_{23}	-0.1242**	0.019178	-6.477783	0.0000
lnQ ₁ lnP ₁ *	ρ_{11}	0.021586			
AR(1)		0.3887**	0.086994	4.468346	0.0000
R ² =0,998		Durbin Watson : 2,38		F=2217,7	

* İşgücünün fiyatı ile krediler çıktısının çarpımına ait katsayı (7) nolu eşitlikteki kısıt çerçevesinde ($-\rho_{12} - \rho_{13}$) eşitliği ile elde edildiği için istatistikleri verilmemiştir

** %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır

Çalışmada kullanılan bankaların tamamı mevduat bankası niteliğindeki bankalardır. Toplam 46 banka arasında girdi fiyatlarının hesap edilebildiği tüm bankalar seçilmiştir. TFC fonksiyonu için tahmin edilen (5) numaralı denklem tahmin sonuçları Tablo 4.13'de verilmiştir.

TCF denklemi tahmin edilirken panel veri en küçük kareler yöntemi kullanılmış ve sabit etki modeline göre tahminler yapılmıştır. TCF

fonksiyonunda çıktı ve girdi fiyatları katsayıları beklenildiği gibi pozitiftir. Elde edilen bu katsayılar çerçevesinde (10) numaralı eşitlik kullanılarak her bir bankanın t dönemine ait marjinal maliyetleri hesap edilmiş ve (4) numaralı denklem iki aşamalı en küçük kareler tahmin yöntemi kullanılarak Boone Katsayıları her bir yıl için ayrı ayrı elde edilmiştir. (4) numaralı denklemin tahmininde enstrüman değişkenleri olarak sermaye oranı (K) ve ortalama maliyetler (AC) kullanılmıştır. Her bir yıla ait Boone Katsayısını elde edebilmek için (4) numaralı denklemde gösterildiği gibi kukla değişkenleri dahil edilmiştir. Buna göre tahmin edilecek denklem

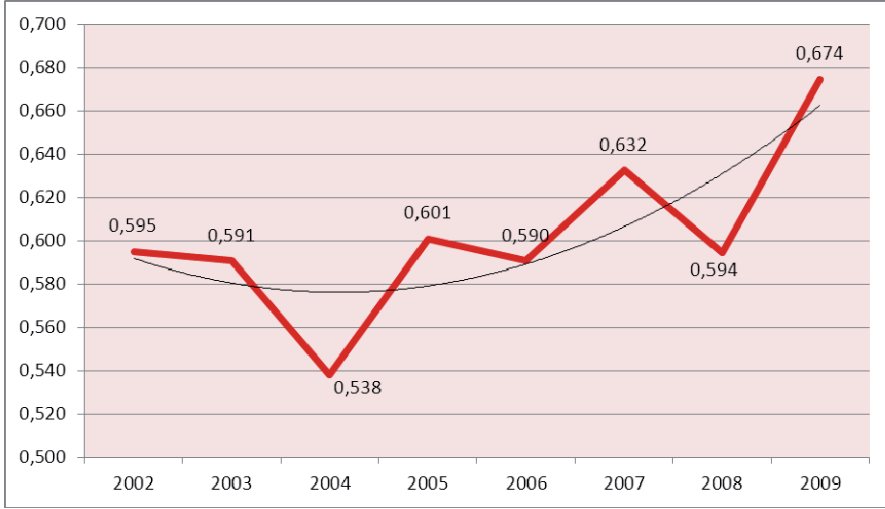
$$\ln s_{kt} = \alpha + \beta \ln mc_{kt} + \sum_{t=2003}^{2009} \delta_t d_t + \varepsilon$$

şeklinde olacaktır. Burada bağımsız değişken s_{kt} her bir bankanın kredi piyasasındaki pazar payını göstermektedir. Yıllar itibari ile elde edilen Boone Katsayı değerleri Tablo 4.14'de gösterilmektedir.

Tablo 4.14 Türk Bankacılık Sisteminde Kredi Piyasasında Boone Katsayısı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Boone Katsayısı	-0.59498	-0.59055	-0.5378	-0.60087	-0.59049	-0.63244	-0.59431	-0.67439

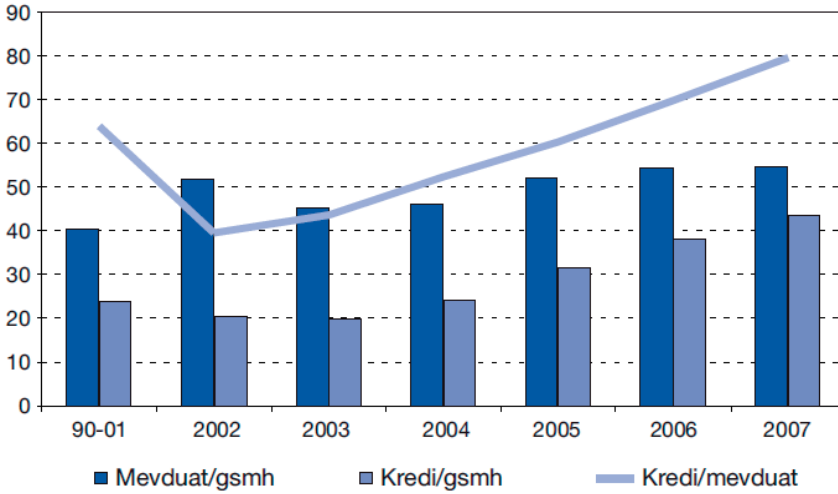
Elde edilen tahmin sonuçları 2002-2009 yılları arasında bankalar arasında rekabetçi bir yapının varlığını göstermektedir. Beklenildiği gibi Boone katsayısı (β) negatif değerdedir. Boone katsayısının mutlak değerinin artması, piyasadaki rekabetçi davranışların da o kadar arttığını göstermektedir. Şekil 4.15'de resmedilen tahmin sonuçlarına göre Türk Bankacılık sektöründe rekabetçi bir davranış gözlemlense de, bu rekabetçi davranışların yoğun olduğu söylenemez. Boone katsayısı tahmin edilen değerleri sıfıra yakın çıkmıştır. Bu sonuç, sektördeki rekabetçi davranışların yoğun bir şekilde olmadığını göstermektedir. Boone katsayısının zaman içindeki gelişimi Türk Bankacılık Sektöründeki rekabetçi davranışların seyri hakkında da bilgi vermektedir.

Şekil 4.15 Yıllar İtibari ile Boone Katsayısı (Mutlak Değer)

2002-2009 yılları arasında Türk Bankacılık Sistemine ait Boone Katsayıların seyrinin gösterildiği Şekil 4.15'de 2004 yılından sonra Türk Bankacılık Piyasasında rekabetçi davranışlarının arttığı gözlemlenmektedir. Şekil 4.15'deki siyah çizgi logaritmik trendi göstermektedir. Sektördeki rekabetçi eğilimlerin 2004 yılında bir miktar azalmasının nedeni, 2004 yılında mevduata sağlanan %100 devlet güvencesinin kaldırılarak mevduat sigorta sınırının 50 bin TL'na çekilmesidir. Bu düzenlemenin 2003 yılında ilan edilmiş bir regülasyon olduğu için sektör üzerindeki etkisi aslında düşük olmuştur. Ancak yine de hanehalkları 2004 yılında mevduatlarını büyük ölçekli bankalarda yoğunlaştırmışlardır. 2004 yılında sektördeki yoğunlaşma artmıştır. Sektördeki banka sayısı 50'den 48'e düşerken ilk beş büyük bankanın toplam aktif içindeki payı %60 ve ilk on bankanın toplam aktif içindeki payı %84 olmuştur. Tüm bu gelişmeler sonucunda 2004 yılında sektördeki rekabetçi eğilim gerilemiştir. Rekabetçi davranış biçimi anlamında 2006 ve 2008 yıllarında da benzer küçük düşüşler yaşanmıştır. Türkiye Ekonomisinde 2006 yılı finansal piyasalarda dalgalanmanın yaşandığı ve 2008 yılı ise Küresel Krizin ağırlaştığı yıllardır. Belirtilen yıllarda bankaların kredi verme konusundaki isteksizlikleri sektördeki rekabetçi davranışları da geriletmiştir. Dolayısıyla Boone katsayısının değeri azalmıştır. Krizden çıkış yılı olarak adlandırılabilir 2009 yılında ise sektördeki rekabetçi davranışlar son sekiz yılın en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Kriz sırasında daralan kredi kanalları krizden çıkış aşamasında hızla genişlemiştir. Bu da bankaların kredi piyasasında pazar payı elde edebilmek için rekabetçi davranışlarını artırdıkları anlamına gelmektedir.

Sektörde kredi piyasasındaki rekabet GEGP sonrasında daha da artmıştır. Bankacılık piyasasına getirilen yeni düzenlemeler sonucunda bankacılık sektörü asli görevi olan kısa vadeli ve küçük tasarrufları uzun vadeli ve büyük miktardaki kredilere dönüştürmeye başlamıştır. Şekil 4.16'da da görülebileceği gibi özellikle 2002 yılından itibaren mevduatın krediye dönüşme oranı hızlı bir şekilde artmıştır.

Şekil 4.16. Yıllar İtibari ile Mevduatın Krediye Dönüşme Oranı

Kaynak: TBB

Bankaların topladıkları kaynakları krediye dönüştürme oranınının GEGP sonrası artması kredi piyasasındaki rekabetçi davranışları da hızlı bir şekilde arttırmıştır. Boone katsayısı değerlerinden de görülebileceği gibi Türk Bankacılık Sisteminde mevduat bankalarının kredi piyasasındaki rekabetçi davranışları artmaktadır.

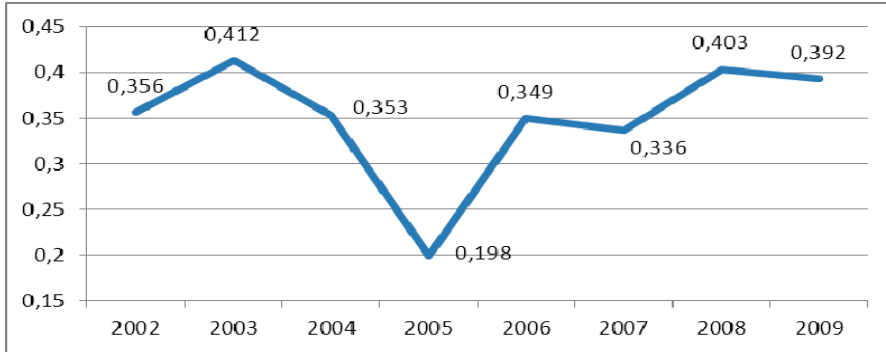
Sektörde toplam aktif içindeki payları %10 üzerinde 4 banka bulunmaktadır.¹⁰ Sektördeki yoğunlaşma eğilimi dikkate alındığında bu dört bankanın kendi aralarındaki rekabetçi davranışların boyutu da önemli hale gelmektedir. Bu aktif payı en büyük ilk dört banka için hesaplanan Boone Katsayıları da aşağıdaki Tablo 4.15 ve Şekil 4.17'de gösterilmiştir.

¹⁰ Bu bankalar TC Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş. ve Akbank T.A.Ş.'dir.

Tablo 4.15 Toplam Aktif İçinde En Büyük Paya Sahip İlk Dört Banka İçin Boone Katsayısı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Boone Katsayısı	0.3560	0.4130	0.3530	0.1989	0.3496	0.3360	0.4034	0.3929

İlk dört banka için elde edilen Boone katsayı değerleri sektör Boone Katsayı değerlerinden mutlak değer olarak daha küçüktür. Bunun anlamı ilk dört bankanın kendi arasında daha az rekabetçi davranışlar göstermekte olduğudur. Bu sonuçlar, bankacılık sektöründeki büyük bankalar oligopolistik davranışlar gösterirken, tüm sektör açısından tekeli rekabet eğilimlerinin bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir ifade ile büyük bankalar ile küçük bankalar arasında pazar payı konusunda rekabetçi bir yapı söz konusu iken, büyük bankalar kendi aralarında çok fazla rekabetçi bir eğilim göstermemektedirler.

Şekil 4.17 Toplam Aktif İçinde En Büyük Paya Sahip İlk Dört Banka İçin Boone Katsayısı

İlk dört büyük bankanın Boone Katsayısının zaman içinde izlediği seyri incelendiğinde 2005 yılında önemli bir kırılmanın meydana geldiği görülmektedir. 2005 yılında sektördeki yoğunlaşma oranları artış göstermiştir. İlk beş bankanın toplam aktifler içindeki payı 2004 yılında %60 iken 2005 yılında %63'e, toplam mevduat içindeki payı %64'den %66'ya ve toplam krediler içindeki payı da %48'den %56'ya çıkmıştır. İlk on bankanın payları açısından yükselme yaşanmış olmasına rağmen ilk beş banka yoğunluğu daha hızlı artmıştır. 2005 yılında özellikle uzun dönemli konut kredileri sektöründeki patlama da Boone Katsayısının düşük kalmasına

neden olmuştur. Kriz dönemlerinde ise (2006 ve 2008) ilk dört bankanın kendi aralarındaki rekabet daha belirgin hale gelmiştir.

4.2. Yapısal Olmayan Yaklaşımlar

Dünyada bankacılık sektörünün piyasa yapısını incelemeye yönelik öncel çalışmalar temel olarak öncülüğünü Mason (1939 ve 1949) ve Bain'in (1951 ve 1956) yaptığını ifade edebileceğimiz SCP paradigmasına dayanmaktadır. Bu çalışmalar piyasa yapısının dışsal olduğunu varsaymış ve kârlılık değişkenini yoğunlaşma endeksi ve diğer bazı kontrol değişkenlerin üzerine *bağlaşım*larıdır¹¹. Sonuçlar çoğunlukla kârlılık ile yoğunlaşma arasında pozitif bir ilişkiyi işaret etmiş ve bunun sonucu olarak da yoğunlaşmanın olduğu piyasalarda çalışan bankaların piyasa gücü kullandıkları yorumuna varılmıştır. Yapı-davranış-performans paradigmasına karşı olarak, öncülüğünü Demsetz'in (1973 ve 1974) yaptığı *etkin-yapı hipotezi*¹² (EYH) ise büyük bankaların küçüklerden daha kârlı çalışmalarını, büyük bankalarının küçük bankalardan çoğunlukla daha etkin olmalarına bağlamışlardır. Yapılan ampirik çalışmaların bu tartışmayı çözecek sonuçlara ulaşamamasının nedeni, ne yapı-davranış-performans paradigmasının ne de etkin-yapı hipotezinin değişkenlerinin banka kârlılığını açıklama konusunda temel değişkenler olmamalarıdır (Matthews, Murinde ve Zhao, 2007; Berger, 1995; Berger ve Humphrey, 1997). Ayrıca, iki yaklaşım da çıktı fiyatı ile marjinal maliyet arasındaki farklılıktan ziyade kârlılık kavramına odaklanmışlardır (Paul, 1999). Daha sonra ortaya çıkan *Yeni Ampirik Endüstriyel Organizasyon*¹³ (YAEÖ) yaklaşımı ise bu iki yaklaşımın bahsedilen eksiklerine yönelmiştir. Bu yaklaşım, tüketici ve firmaların davranışlarını tahmin etmek ve modellemek üzere yoğun bir şekilde ekonometrik ve oyun teorisi tabanlı modelleri kullanmaktadırlar. YAEÖ yaklaşımı, piyasa gücünün derecesini değerlendirmeye çalışırken herhangi bir piyasa yapısını dışsal olarak varsaymamakta; piyasa gücünün derecesini piyasada gözlemlenen fiyat ile marjinal maliyetler arasındaki farkı inceleyerek değerlendirmeye çalışmaktadır. Panzar-Rosse (Rosse ve Panzar, 1977; Panzar ve Rosse, 1982 ve 1987) modeli ile Bresnahan (Bresnahan, 1982) ve Lau'nun (Lau, 1982) mark-up modeli yeni YAEÖ en temel iki yaklaşımını oluşturmaktadır. İki model de kâr-maksimizasyonu dengesi varsayımından yola çıkmaktadırlar. Panzar-Rosse modeli toplam

¹¹ TDK'nın yapmış olduğu Ekonometri Terimleri Sözlüğünde İngilizce "regression" terimine karşılık olarak "bağlaşım" kelimesi önerilmektedir. Fakat ne yazık ki "regress" fiiline karşılık bir öneride bulunulmamaktadır. Biz de sözlükte önerilen isim halini (bağlaşım) temel alarak; "regress" fiiline karşılık olmak üzere "bağlaşım" kelimesini kullanıyor ve bu karşılığı öneriyoruz.

¹² Efficient-structure hypothesis, ESH (İng.).

¹³ New empirical industrial organization, NEIO (İng.)

gelir ve faktör fiyatları için olan firma-özgül (veya firma-spesifik) veriler ile çalışmakta; firmanın ve/veya sektörün denge miktar ve fiyatlarına ilişkin verilere ihtiyaç duymamaktadır. Ayrıca, Bresnahan-Lau modelinin küçük örneklem durumunda aksak-rekabet yönünde sapmalı olmasına karşın Panzar-Rosse yaklaşımı Shaffer'ın (2004) belirttiği gibi küçük örneklem durumuna *dirençlidir*¹⁴ (Matthews, Murinde ve Zhao, 2007, s.2029)

Bu alt başlıkta Türk Bankacılık Sektörünün rekabetçiliğini ve piyasa yapısını değerlendirmek üzere Bresnahan-Lau ve Panzar-Rosse modeli kullanılacaktır.

4.2.1. Bresnahan-Lau Modeli

Rekabet bankacılık sektöründeki en önemli ve temel konulardan birisidir. Bu bağlamda bankacılık sektöründe rekabet düzeyinin ölçülmesi birçok görgül çalışmanın konusu olmuştur. Shaffer (1993), Kanada Bankacılık Piyasasında, Ribbon ve Yosha (1999) İsrail Bankacılık Piyasasında, More ve Nagy (2004) Macaristan Bankacılık Piyasasında, Kubo(2006) Tayland Bankacılık Piyasasında rekabet düzeylerini Bresnahan Modeli kullanarak ölçen çalışmalara örnek verilebilir¹⁵. Bresnahan Modeli bankacılık sektöründeki rekabet düzeyini ölçen yapısal olmayan (non-structural) modellerden bir diğeridir. Bresnahan modelinin yapısal olmayan modeller arasındaki en belirgin avantajı firmalara ait maliyet ve kar verisi olmasa dahi kullanılabilen bir model olmasıdır (Greenberg ve Simbanegavi 2009:16). Bu modelin altında yatan temel fikir, ortalama bir ölçek büyüklüğüne sahip bankanın pazar payını değiştiren dışsal değişkenlerdeki değişimlerin bankaların fiyat ve miktar kararlarını ve dolayısıyla rekabetçi güçlerini nasıl etkilediğinin analiz edilmesi oluşturmaktadır.

Model ilk önce Bresnahan (1982 ve 1989) ve Lau (1982) tarafından geliştirilmiş olduğundan Bresnahan ve Lau modeli olarak anılmaktadır. Bresnahan-Lau Modeli ilk önce yıllık verilerle tanımlanmışken panel veri setine ilk uyarılma Angelini ve Ctorelli (2003) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde ilk önce Uchida ve Tsutsui (2003)'in çalışmasını takip ederek panel veri modelini, daha sonra da Bikker (2003)'in modelini takip ederek zaman serisi modelini Türk Bankacılık Sistemi için Bresnahan-Lau katsayısını elde etmeye çalışacağız.

¹⁴ Robust (İng.)

¹⁵ Bankacılık piyasasında rekabet düzeyini ölçme konusunda yapılan çalışmaların geniş kapsamlı literatür incelemesi Degryse ve Ongena(2007) içerisinde bulunabilir.

4.2.1.1. Panel Veri Analizi

Bresnahan-Lau Modelinin panel veri seti ile tahmini için kullanılacak model daha öncede belirtildiği gibi Uchida ve Tsutsui (2003)'nin Japon Bankacılık Sektöründeki rekabet düzeyini ölçmek için kullandıkları modeldir. Modelde ortalama bir ölçek büyüklüğüne sahip *i*. bankanın mudilerden ve finansal piyasalardan topladığı kaynakları kredi olarak (q_i) dağıttığı varsayılmaktadır. Dolayısıyla *i*. bankanın *t* dönemindeki kar fonksiyonu

$$\Pi_{i,t} = P_t(Q_t)q_{i,t} = r_{i,t}q_{i,t} = C_{i,t}(q_{i,t}) \quad (1)$$

şeklinde tanımlanmaktadır. Eşitlik 1'de π_{it} *i*. bankanın *t* dönemindeki karını, $P_t(Q_t)$, kredilere yönelik ters talep fonksiyonunu ($Q_t = \sum_{i=1}^n q_{it}$), q_{it} , *i*. bankanın *t* dönemindeki kredi üretimini, r_{it} , *i*. bankanın *t* dönemindeki ortalama maliyetlerini, $C_{it}(q_{it})$ ise *i*. bankanın *t* dönemindeki faaliyet maliyet fonksiyonunun göstermektedir. Kar maksimizasyonunun birinci derece koşulları literatürde

$$P_t \left(1 - \frac{\theta_t}{\eta_t} S_{i,t} \right) = r_{i,t} + \frac{\partial C_{i,t}}{\partial q_{i,t}} \quad (2)$$

şeklinde tanımlanmaktadır. (2) numaralı denklemde, $\eta_t = -(P_t/Q_t) * (\delta Q_t / \delta P_t)$ talep esnekliğini ve $S_{it} = q_{it}/Q_t$ ise pazar payını göstermektedir. Eğer banka tam rekabet şartlarında çalışıyorsa burada $\theta = 0$ olacaktır. Eğer banka Cournot oligopol piyasasında çalışıyorsa burada $\theta = 1$ olacaktır. Dolayısıyla θ rekabet düzeyinin bir temsilcisi haline gelmektedir. (2) numaralı denklemi yeniden düzenlersek

$$R_{i,t} = \frac{\theta_t}{\eta_t} S_{i,t} R_{i,t} + r_{i,t} q_{i,t} + q_{i,t} \frac{\partial C_{i,t}}{\partial q_{i,t}} \quad (3)$$

(3) numaralı denklemde elde edilir. (3) numaralı denklemde, $R_{it} = P_t q_{it}$ *i*. bankanın *t* dönemindeki gelirini göstermektedir. (3) numaralı denklemin son terimi *i*. bankanın marjinal maliyetini göstermektedir. Bankanın marjinal maliyetini doğrudan gözlemlemek söz konusu olmadığından translog maliyet fonksiyonunun tahmin edilmesi gerekmektedir. Bankanın translog maliyet fonksiyonu

$$\ln C_{i,t} = a_0 + a_1 \overline{\ln q_{i,t}} + a_2 (\overline{\ln q_{i,t}})^2 + a_3 \overline{\ln w_{i,t}} + a_4 (\overline{\ln w_{i,t}})^2 + a_5 (\overline{\ln q_{i,t}})(\overline{\ln w_{i,t}}) + \varepsilon_{i,t}^c \quad (4)$$

şeklinde tanımlanmıştır. (4) numaralı eşitlikte, w_{it} , bankanın personeline ödediği ücreti ε_{it}^c ise hata terimlerini göstermektedir. Değişkenlerin üstündeki bar işareti ise o değişkenin ortalamadan farklarını göstermektedir. (4) numaralı eşitlikten elde marjinal maliyet (3) numaralı eşitlikte yerine konulduğunda

$$R_{i,t} = \frac{Q_t}{\eta_t} S_{i,t} R_{i,t} + r_{i,t} q_{i,t} + C_{i,t} (a_1 + 2a_2 \ln q_{i,t} + a_3 \ln w_{i,t}) + \varepsilon_{i,t}^s \quad (5)$$

(5) numaralı eşitlik elde edilmektedir. (4) numaralı eşitlikte ε_{it}^s ise hata terimlerini göstermektedir. (4) ve (5) numaralı eşitliklerin eşanlı tahmini bize θ_t/η_t 'yi verecektir. Ancak buradan θ_t 'yi doğrudan gözlemlemek mümkün değildir. Bu yüzden θ_t 'yi bulabilmek için η_t 'yi tahmin etmemiz gerekmektedir. η_t 'yi tahmin edebilmek için kredi talep fonksiyonunu tahmin etmemiz gerekir. Çalışmada tahmin edilen krediler için ters talep fonksiyonu

$$\ln P_{i,t} = b_0 - \frac{1}{\eta_t} \ln Q_t + b_2 \ln IIP_t + b_3 \ln ASL_{i,t} + b_4 \ln SMSF_{i,t} + b_5 \ln OPL_{i,t} + \varepsilon_{i,t}^d \quad (6)$$

şeklinde. Burada IIP endüstri üretim endeksi, ASL i. bankanın ortalama kredi büyüklüğü, SMSF küçük ve orta ölçekli bankaların toplam krediler içindeki kredi payı, OPL toplam krediler içinde işletme kredilerinin payını ve ε_{it}^d ise hata terimlerini göstermektedir. (4), (5) ve (6) nolu denklemlerin eşanlı tahmini sonucu η ve θ değerlerini bize verecektir.

4.2.1.1.1. Model ve Kullanılan Veriler

Bu çalışmada kullanılan model yukarıda tanımlanan modeli temel almaktadır. Ancak ulaşılabilen veriler çerçevesinde yukarıdaki modelde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Tahminler mevduat bankacılığı yapan toplam 30 banka verileri ile yapılmıştır. Çalışmada kullanılan bankalar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4.16 Panel Veri Analizinde Kullanılan Bankalar

Akbank T.A.Ş.	Finans Bank A.Ş.	Millennium Bank A.Ş.
Alternatif Bank A.Ş.	Fortis Bank A.Ş.	Société Générale
Anadolubank A.Ş.	Habib Bank Limited	Şekerbank T.A.Ş.
Arap Türk Bankası A.Ş.	HSBC Bank A.Ş.	Tekstil Bankası A.Ş.
Bank Mellat	ING Bank A.Ş.	The Royal Bank of Scotland
Birleşik Fon Bankası A.Ş.	Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Turkish Bank A.Ş.
Citibank A.Ş.	Türkiye İş Bankası A.Ş.	Turkland Bank A.Ş.
Denizbank A.Ş.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
Deutsche Bank A.Ş.	WestLB AG	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.
Eurobank Tekfen A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.

Bu bankalara ait 2002-2009 yılları arasında yıllık verilerden yola çıkılarak

$$\ln TC_{i,t} = c_1 + c_2 \overline{\ln q_{i,t}} + \frac{1}{2} c_3 (\overline{\ln q_{i,t}})^2 + c_4 \overline{\ln w_{i,t}} + \frac{1}{2} c_5 (\overline{\ln w_{i,t}})^2 + c_6 (\overline{\ln q_{i,t}})(\overline{\ln w_{i,t}}) + c_{17} \ln TC_{t=1} + \varepsilon^c_{i,t}$$

$$R_{i,t} = c_7 s_{i,t} R_{i,t} + r_{i,t} q_{i,t} + TC_{i,t} (c_2 + 2c_2 \ln q_{i,t} + c_6 \ln w_{i,t}) + \varepsilon^s_{i,t}$$

$$\ln P_{i,t} = -c_9 \ln Q_t + c_{10} \ln GDP_t + c_{11} \ln HI_t + c_{12} \ln CBSR_{i,t} + c_{19} \ln P_{t-1} + \varepsilon^D_{i,t}$$

Denklemleri eşanlı olarak tahmin edilmiştir. Denkleimde kullanılan değişkenlerin tanımı ve açıklaması aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4.17 Panel Veri Analizinde kullanılan Değişkenler

TC	Toplam Faaliyet Maliyet (Toplam Faiz Giderleri + Kredi ve Diğer Alacaklar Değer Düşüş Karşılığı + Verilen Ücret ve Komisyonlar + Türev Finansal İşlemlerden Zararlar + Diğer Faaliyet Giderleri) TBB banka bilançolarından hesap edilmiştir.
q	i.bankanın kredi hacmi. Banka bilançolarından hesaplanmıştır
w	Ücret (Personel Giderleri/Personel Sayısı)
Dum	Zaman kukla değişkeni t yılı için 1 diğer yıllar için 0 olarak belirlenmiştir.
R	Kredilerden elde edilen faiz geliri
r	Toplam Faiz Gideri/Toplam Mevduat
P	R/q Kredilerden Elde Edilen Faiz Geliri/Toplam Krediler
Q	Sektörün Toplam Kredi Hacmi
GDP	2003 bazlı reel Gayri Safi Milli Hasıla
HI	Herfindahl Endeksi
CBSR	TCMB, Mevduat Munzam Karşılık Oranları
s	q/Q bankanın kredi piyasasındaki payı

Tahmin edilecek denklemdeki $c_7 = \frac{\theta_t}{\eta_t}$ ve $c_9 = \frac{1}{\eta_t}$ parametreleri kullanılarak θ katsayısı hesap edilmektedir.

Uchida ve Tsutsui (2003) modelinde kullanılan bazı verilerin Türkiye için bulunmaması bunların yerine başka değişkenler kullanmamızı gerektirmiştir. Örneğin bu çalışmada tahmin modelde IIP (endüstriyel üretim endeksi) yerine bunu temsil etmesi için GDP (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) kullanılmıştır. Bunun yanında ASL (bankanın ortalama kredi büyüklüğü) yerine bunu temsil etmesi için Herfindahl Endeksi kullanılmıştır.

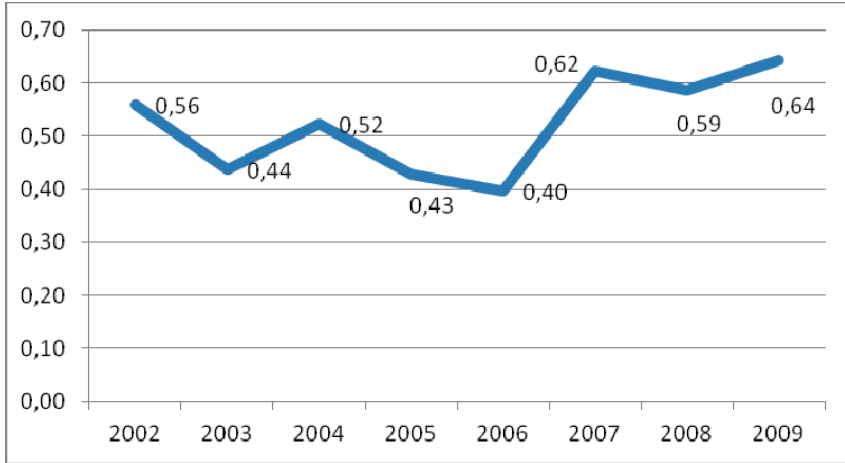
4.2.1.1.2 Tahmin Sonuçları

Yukarıda tanımlanan model eşanlı olarak E-Views paket programı kullanılarak SUR (Seemingly Unrelated Regression) methodu ile tahmin edilmiştir. Tahmin edilen parametreler ve bazı istatistikler aşağıdaki Tablo 4.18'de verilmektedir.

Tablo 4.18 Panel Veri Analizi Eşanlı Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-istatistiği	p-değeri
C(1)	-6.24789	-28.7049	0.000
C(2)	0.327532	12.83811	0.000
C(3)	-0.00022	-0.03264	0.974
C(4)	0.184686	2.457777	0.014
C(5)	-0.01565	-0.53317	0.594
C(6)	-0.13089	-9.51871	0.000
C(17)	0.663122	28.26383	0.000
C(7) 2002	2.440082	7.12477	0.000
C(7) 2003	2.297006	6.664242	0.000
C(7) 2004	2.490357	7.258294	0.000
C(7) 2005	2.417911	7.061875	0.000
C(7) 2006	2.401337	7.008498	0.000
C(7) 2007	2.392193	6.966956	0.000
C(7) 2008	2.369342	6.912703	0.000
C(7) 2009	2.4966	7.333676	0.000
C(9) 2002	-0.22943	-1.58447	0.114
C(9) 2003	-0.19049	-1.1464	0.252
C(9) 2004	-0.21026	-2.21912	0.027
C(9) 2005	-0.17701	-1.17031	0.242
C(9) 2006	-0.16518	-1.04574	0.296
C(9) 2007	-0.26001	-1.74635	0.081
C(9) 2008	-0.24711	-1.67058	0.095
C(9) 2009	-0.25727	-1.73885	0.083
C(10)	0.311815	0.335517	0.737
C(11)	-1.46111	-0.61388	0.540
C(12)	0.253431	1.69343	0.091
C(19)	0.753408	20.08751	0.000
1. Denklem R-kare		0.97	
2. Denklem R-kare		0.92	
3. Denklem R-kare		0.68	

Bu tahmin sonuçlarından elde edilen θ değerleri grafiği Şekil 4.18'de gösterilmektedir.

Şekil 4.18 Panel Veri analizinden Elde Edilen θ Değerleri

Bu sonuçlara göre mevduat bankacılığı yapan 30 banka arasındaki rekabetin düzeyi tekelleri rekabet olarak görünmektedir. Son yıllarda rekabet düzeyini gösteren θ katsayısı 1'e yaklaşmaktadır. Belirtildiği gibi θ 'nın 1 olması Cournot Oligopol şartlarını temsil etmektedir. Tam rekabet şartlarının geçerli olabilmesi için θ katsayısının 0 olması gerekmektedir. Bizim çalışmamızda θ katsayısı ortalama 0,52 olarak bulunmuştur.

4.2.1.2. Zaman Serisi Analizi

Zaman serisi analizi Bresnahan Modelinin ilk halini temsil etmektedir. Bresnahan (1982) ve Lau(1982) çalışmalarını zaman serisi analizine göre oluşturmuşlardır. Zaman serisi analizi için Bikker (2003)'in çalışması takip edilecektir. Bresnahan (1982) ve Lau (1982) ortalama ölçek büyüklüğüne sahip bir bankanın piyasa gücü derecesini ölçebilmek için oligopol bankanın kar maksimizasyon modelini kullanmışlardır.

Endüstride n tane bankanın bulunduğu ve homojen bir mal ürettiği piyasada kar fonksiyonu,

$$\Pi_i = px_i - c_i(x_i, EX_{s1}) - F_1$$

şeklinindedir. Burada Π karı, x çıktı düzeyini, p çıktı fiyatını, c değişken maliyetleri, EX endüstri talep fonksiyonunu etkilemeyen ancak marjinal maliyeti etkileyen dışsal değişkenleri, F ise sabit maliyetleri temsil etmektedir. Bankanın karşı karşıya kaldığı piyasa talep fonksiyonu ise

$$p = f(X, EX_D) = f(x_1 + x_2 + \dots + x_n, EX_D)$$

şeklinindedir. Burada EX_D marjinal maliyeti etkilemeyen ama endüstri talep denklemini etkileyen dışsal değişkenlerdir. Bikker ve Half (2001)'i takip ederek tahmin edilecek denklemleri daha açık bir şekilde yazılabilmektedir.

Bankacılık sektöründe mevduata yönelik talep denklemi şu şekildedir (Bikker ve Half, 2001)

$$DEP = \alpha_0 + \alpha_1 rd + \alpha_2 EXD + \alpha_3 EXD.rd + u \quad (7)$$

Burada; DEP endüstride toplam mevduatların reel değeri, rd piyasa mevduat faiz oranı, EXD endüstri mevduat talebini etkileyen fakat marjinal maliyetleri etkilemeyen dışsal değişkenler (harcanabilir gelir, işsizlik, banka şubesi sayısı ve alternatif yatırımlar için faiz oranı, vb.), ve u ise stokastik hata terimidir. Denklemden $EXD.rd$ şeklindeki etkileşim terimleri, λ parametresinin belirlenebilirliğini kesinleştirmek üzere eklenmiştir. Bu etkileşim terimleri olmadan rekabeti tekel piyasasından ayırmak olası değildir (Breshanan, 1982, ss.152-153).

Arz için (8) numaralı denklem kullanılmaktadır:

$$MC_i = \beta_0 + \beta_1 DEP_i + \beta_2 EXS_i + v_i \quad (8)$$

Burada; MC_i terimi i bankasının marjinal maliyeti, EXS_i ise i bankası için mevduat arzını etkileyen (mevduat üretiminde kullanılan girdilerin maliyetlerini de -yani w - içeren) dışsal değişkenler, ve v ise stokastik hata terimidir.

Talep fonksiyonu düzenlenerek aşağıdaki (9) numaralı denklem elde edilmektedir

$$rd = \frac{1}{\alpha_1 + \alpha_3 EXD} [DEP - \alpha_0 - \alpha_2 EXD - u] \quad (9)$$

Her bir bankanın toplam geliri; banka i 'nin toplam mevduatı olan DEP_i ile yukarıda elde edilen ifade çarpılarak elde edilebilir.

$$TR_i = \frac{1}{\alpha_1 + \alpha_3 EXD} [DEP - \alpha_0 - \alpha_2 EXD - u] DEP_i \quad (10)$$

(10) numaralı denklemin i . bankanın mevduatlarına göre alınacak türevi i . bankanın marjinal gelirine eşit olacaktır.

$$MR_i = \frac{dTR_i}{dDEP_i}$$

$$MR_i = \left(\frac{1}{\alpha_1 + \alpha_3 EXD} \right) [DEP - \alpha_0 - \alpha_2 EXD - u] + \left(\frac{1}{\alpha_1 + \alpha_3 EXD} \right) \frac{dDEP}{dDEP_i} DEP_i$$

$$MR_i = rd + \frac{\lambda n}{\alpha_1 + \alpha_3 EXD} DEP_i \quad (11)$$

Her bir bankanın marjinal gelir ile marjinal maliyetlerini birbirine eşitleyerek piyasa dengesini elde edilmektedir.

$$rd + \frac{\lambda n}{\alpha_1 + \alpha_3 EXD} DEP_i = \beta_0 + \beta_1 DEP_i + \beta_2 EXS_i + v_i \quad (12)$$

Bankalar tarafından yapılan mevduat arzını bulmak için (12) numaralı eşitliği yeniden düzenleyip ortalamasını alırsak aşağıdaki ifade elde edilir:

$$rd = -\lambda \frac{DEP}{\alpha_1 + \alpha_3 EXD} + \beta_0 + \beta_1 DEP + \beta_2 EXS + v \quad (13)$$

λ istatistiğini bulmak için iki regresyonun yapılması gereklidir. Birinci olarak, α ve α_3 katsayılarını bulmak için denklem (7) tahmin edilmelidir. Daha sonra bu katsayılar denklem (13)'deki $\frac{DEP}{\alpha_1 + \alpha_3 EXD}$ değişkenini üretmek üzere kullanılacaklardır. Denklem (13)'de $\frac{DEP}{\alpha_1 + \alpha_3 EXD}$ değişkeninin katsayısı bize $-\lambda$ 'yı verecektir. Dolayısıyla eşzamanlı bir denklem sistemimiz vardır ve bunun sonunda oluşabilecek bazı içsellik problemleri yüzünden denklem (7) ve (13) eşzamanlı olarak tahmin edilmeli ve λ bu şekilde bulunmalıdır.

Eşanlı denklem metotları ile tahmin edilecek denklemler aşağıda örneklenmiştir:

$$DEP = a_0 + a_1 DEP_{-1} + a_2 rd + a_3 GDP + a_4 INF + a_5 rd.INF + a_6 rd.GDP + \omega_t \quad (14)$$

$$rd = -\lambda \left[\frac{DEP}{a_2 + a_5 INF + a_6 GDP} \right] + b_0 + b_1 DEP + b_2 WAGE + b_3 INF + b_4 mmr + \zeta_t \quad (15)$$

Burada; DEP mevduat hacmi, DEP_{-1} mevduat hacminin bir periyod gecikmesi, rd mevduat faiz oranı, GDP reel gayri safi yurtiçi hâsıla, INF enflasyon oranı, $rd.INF$ ve $rd.GDP$ etkileşim terimleri, $WAGE$ ortalama ücret ve mmr para piyasası faiz oranıdır. λ parametresi *banka sektöründeki rekabeti* ölçmektedir. Denklemlerdeki α_i ve ζ_i ise stokastik hata terimleridir.

Tablo 4.19 Breshanan λ İstatistiği Sonuçlarına Göre Piyasa Yapısı

λ İstatistiği	Breshanan λ İstatistiği Sonuçlarına Göre Piyasa Yapısı
$\lambda=1$	Tekel/Anlaşmalı Oligopol
$0<\lambda<1$	Tekelci Rekabet
$\lambda=0$	Tam Rekabet

λ parametresinin alacağı değer bankacılık sektörünün rekabet düzeyini gösterecektir.

Bu çalışmada (14) ve (15) numaralı eşitlikler 1970-2009 yılları için eşanlı olarak tahmin edilmiştir.

Tahmin sonuçları aşağıdaki Tablo 4.20'de gösterilmektedir.

Tablo 4.20 Zaman Serisi Tahmin Sonuçları

	1970-2009			1980-2009			1990-2009			2000-2009		
	Katsayı	t-İstatistiği	p-Değeri	Katsayı	t-İstatistiği	p-Değeri	Katsayı	t-İstatistiği	p-Değeri	Katsayı	t-İstatistiği	p-Değeri
C(3)	-1,59	-14.43	0.00	-1,97	-15.02	0.00	-3,10	-15.39	0.00	-9,01	-3.53	0.01
C(4)	0.70	24.64	0.00	0.71	21.95	0.00	0.75	18.68	0.00	0.53	13.11	0.00
C(5)	1,47	12.35	0.00	1,93	13.30	0.00	2,94	11.85	0.00	1,48	3.01	0.01
C(6)	-1,81	-0.23	0.82	2,28	0.20	0.84	2,70	1.19	0.24	-1,24	-2.51	0.03
C(7)	0.00	-7.01	0.00	0.00	-6.02	0.00	-0.01	-5.23	0.00	0.01	3.26	0.01
C(8)	-0.89	-6.97	0.00	-0.91	-6.18	0.00	-1.03	-5.08	0.00	-0.49	-2.99	0.01
C(9)	0.00	-15.96	0.00	0.00	-11.78	0.00	0.00	-5.12	0.00	0.00	6.47	0.00
C(10)	0.27	18.91	0.00	0.23	16.56	0.00	0.17	14.06	0.00	-0.06	-5.93	0.00
C(11)	0.84	12.46	0.00	0.92	13.18	0.00	1.02	13.46	0.00	0.29	6.56	0.00
C(12)	0.11	1.90	0.06	0.07	1.09	0.28	-0.02	-0.18	0.86	0.47	15.65	0.00

Tahmin edilen $c(8)$ parametresi bankacılık sektöründeki rekabetin derecesini temsil eden λ parametresidir. Tahminler dört farklı dönem için yapılmıştır. 1970-2009 dönemi için yapılan tahminde λ parametresi 0,89 olarak tahmin edilmiştir. Tekelci rekabet şartları altında çalışılıyor olsa da bankacılık sektöründeki rekabet düşük düzeyde görünmektedir. 1980-2009 döneminde rekabetçi düzey almış iken 1990-2009 döneminde oligopolist bir yapı arz etmektedir. 2000-2009 döneminde rekabet düzeyi oldukça yüksek çıkmıştır.

4.2.2. Panzar-Rosse Modeli

Bikker ve Haaf (2002)'in simgelemini kullanarak ifade edilirse, Panzar-Rosse yaklaşımı aşağıda gösterilen şekilde logaritmik-doğrusal bir marjinal maliyet (MC) fonksiyonu varsaymaktadır:

$$\ln MC = \alpha_0 + \alpha_1 \ln OUT + \sum_{i=1}^m \beta_i \ln FIP_i + \sum_{j=1}^p \gamma_j \ln EXC_i \quad (1)$$

Burada OUT bankanın çıktısını, FIP faktör girdi fiyatlarını ve EXC ise maliyet fonksiyonu için dışsal olan diğer değişkenleri göstermektedir.

Benzer şekilde marjinal gelir (MR) fonksiyonu da aşağıdaki gibi logaritmik-doğrusal bir biçimdedir:

$$\ln MR = \delta_0 + \delta_1 \ln OUT + \sum_{k=1}^q \varepsilon_k \ln EXR_k \quad (2)$$

Marjinal gelir (MR) fonksiyonundaki EXR banka-spesifik talep fonksiyonuna ilişkin değişkenleri göstermektedir. Kâr-maksimizasyonu yapan bir banka için denge durumunda marjinal maliyetler marjinal gelire eşit olacaktır. O halde denklem (1) ve (2)'den aşağıdaki denge çıktı miktarı ifadesi elde edilmektedir:

$$\ln OUT^* = \theta(\alpha_0 - \delta_0) + \theta \sum_{i=1}^m \beta_i \ln FIP_i + \theta \sum_{j=1}^p \gamma_j \ln EXC_i - \theta \sum_{k=1}^q \varepsilon_k \ln EXR_k \quad (3)$$

Bu denklemde $\theta = 1 / (\delta_1 - \alpha_1)$ şeklindedir ve yıldız simgelemi ise denge değerini göstermek için kullanılmıştır. İndirgenmiş biçim gelir denklemi ise denge çıktısı ile piyasa fiyatının çarpılması şeklinde elde edilir. Piyasa fiyatı ise aşağıda gösterilen şekildeki bir logaritmik-doğrusal ters talep denklemi ile belirlenir:

$$\ln P^* = \mu_0 + \mu_1 \ln \left(\sum_i OUT_i^* \right) \quad (4)$$

Ampirik çalışmalarda *indirgenmiş-biçim* gelir denkleminin aşağıdaki şekli kullanılmaktadır:

$$\ln IR = \eta + (h_1 \ln AFR + h_2 \ln PPE + h_3 \ln PCE) + \sum_j \lambda_j \ln BSF_j + \varphi \ln OI + u \quad (5)$$

Burada; *IR* toplam faiz gelirlerini, *AFR* mevduat fiyatını (genellikle faiz giderlerinin toplam mevduata oranı), *PPE* işgücü fiyatını (genellikle toplam personel giderlerinin toplam personel sayısına oranı), *PCE* sermaye fiyatını (genellikle diğer faiz-dışı giderlerin duran varlıklara oranı), *BSF* bankaya özgü etkenler (maliyet veya gelir denklemi kaynaklı), *OI* diğer gelirlerin toplam aktiflere oranı ve *u* ise stokastik hata terimidir. Dolayısıyla *AFR*, *PPE* ve *PCE*; mevduat, işgücü ve sermaye şeklindeki banka girdilerinin *birim* fiyatları veya bu fiyatların *vekilleri*¹⁶ (Bikker, Spierdijk ve Finnie, 2006).

Rosse ve Panzar (1977) ile Panzar ve Rosse (1987) aşağıdaki şekilde bir *H* endeksi türetmişlerdir:

$$H = \sum_{k=1}^m \left[\frac{\partial R_i^*}{\partial w_{k_i}} \cdot \frac{w_{k_i}}{R_i^*} \right]$$

Burada R_i^* banka *i* için denge geliri, w_{k_i} ise *i* bankası için *k* faktörünün girdi fiyatıdır. *H* endeksinin alacağı değerlere göre rekabetçi ortam tanımlanmaktadır. Denklem (5) üzerinden ifade edersek, Panzar-Rosse *H* istatistiği $\sum_{i=1}^3 h_i$ şeklinde hesaplanmaktadır. Diğer bir deyişle, banka toplam gelirin banka girdi fiyatlarına göre olan esnekliklerinin toplamı şeklinde elde edilmektedir.

Panzar-Rosse (1987) *H* istatistiği, temel olarak *tam rekabetçi*, *tekelci rekabetçi* ve *tekelci* piyasaları birbirlerinden ayırmak için tasarlanmıştır. Claessens ve Laeven (2004), *H* istatistiğinin, rekabetçi davranışı ölçmek üzere hesaplanan diğer ölçütlere göre daha uygun bir ölçüt olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde Shaffer (2004a) ise, kâr-maksimizasyonu dengesi koşulundan türetilmiş olduğu için *H* istatistiğinin diğer tüm rekabet ölçütlerinden daha iyi olduğunu iddia etmektedir. Cetorelli (1999) ise; piyasa

¹⁶ Proxy (İng.)

*yarışmacı*¹⁷ olduğunda ve ciddi yeniden yapılanma süreçleri geçirdiği durumlarda, yoğunlaşma ölçütlerinin güvenilir olmadığını, bu durumlarda rekabetin yalnızca firma düzeyi verilerine bakılarak gözlemlenebileceğini belirtmekte ve bu amaç için de Panzar-Rosse *H* istatistiğini önermektedir (Schaeck ve Čihák, 2007, s.6). Tüm bu teorik artıları, Panzar-Rosse *H* istatistiğinin bankacılık sektörü rekabetçiliğini ölçmeye yönelik ampirik çalışmalarda çok sık kullanılmasına sebep olmuştur (Shaffer, 2004b; Molyneux ve diğ., 1994; Vesela, 1995; Bikker ve Haaf, 2002; Claessens ve Laeven, 2004, Günalp ve Çelik, 2006; Matthews ve diğ., 2007; Bikker, Shaffer, ve Spierdijk, 2009; Schaeck ve Čihák, 2007).

Rosse ve Panzar (1977) ve Panzar ve Rosse (1982 ve 1987), *H* istatistiği *negatif* değer ve sıfır değerini aldığı zaman ($H \leq 0$) piyasa yapısının *tekelci* olduğunu göstermişlerdir. Bu durum *anlaşmalı oligopol*¹⁸ ve *sanısal değişme kısa-dönem oligopolü*¹⁹ de içermektedir. Bu durumlarda, girdi fiyatlarındaki artış marjinal maliyetleri artıracak, denge çıktıyı ve toplam geliri düşürecektir. *H* istatistiğinin *bir* değerini alması ise ($H=1$) *tam rekabeti* işaret etmektedir. Çünkü girdi fiyatlarındaki herhangi bir artış, herhangi bir firmanın optimal çıktı kararını değiştirmeden, hem marjinal hem de ortalama maliyetlerini artıracaktır. Maliyet fonksiyonunun girdi fiyatlarına göre birinci dereceden homojen olduğunu düşünürsek, tam rekabet durumunda girdi fiyatlarındaki bir artış, gelirden de aynı oranda bir değişime sebep olacaktır. Tam rekabetçi bir firma ilksel fiyat vektöründe sıfır ekonomik kâr ettiği için, toplam maliyetteki artış sonucu çıktı fiyatını aynı oranda artıracaktır. Bu yüzden, uzun-dönem dengesinde, bankanın geliri maliyetleri ile aynı oranda değişecektir ki bu *H* istatistiğinin 1 olması anlamına gelmektedir (Schaeck ve Čihák, 2007). Panzar-Rosse *H* istatistiğinin bir değerini alması, *katıksız yarışmacı bir piyasada faaliyet gösteren doğal tekel*²⁰ durumu ile *başabaş (noktası) kısıtları altında satış-maksimizasyonu yapan firma*²¹ durumunu da kapsamaktadır. Son olarak, *H* istatistiğinin *sıfır ile bir arasında* ($0 < H < 1$) bir değer alması ise *tekelci rekabeti* işaret etmektedir (Matthews, Murinde ve Zhao, 2007, s.2030). Tekelci rekabet durumunda gelirdeki artış oranı maliyetlerdeki artış oranından daha az olacaktır. Tablo 4.21, Panzar-Rosse *H* istatistiğine ilişkin bilgileri özetlemektedir.

¹⁷ Contestable (İng.)

¹⁸ Oligopoly with collusion (İng.)

¹⁹ Conjectural variation short-run oligopoly (İng.)

²⁰ Natural monopoly operating in a perfectly contestable market (İng.)

²¹ Sales-maximizing firm subject to break-even constraints (İng.)

Tablo 4.21 Panzar-Rosse H İstatistiği ve Rekabet

H İstatistiği	Anlamı
$H \leq 0$	Tekel, Anlaşmalı Oligopol, Sanısal Değişme Kısa-Dönem Oligopol
$0 < H < 1$	Tekelci Rekabet Piyasası
$H = 1$	Tam Rekabet Piyasası, Katıksız Yarışmacı Bir Piyasada Faaliyet Gösteren Doğal Tekel, Başabaş (noktası) Kısıtları Altında Satış-Maksimizasyonu Yapan Firma

Ampirik çalışmalarda $H \leq 0$ hipotezinin reddedilmesi tek el durumunun reddedilmesi anlamına gelir. Eğer $H \leq 1$ hipotezi istatistiki olarak reddedilirse, bu durumda Tablo 4.21'de özetlenen üç temel durum da reddedilmiş olur. Fakat, $H \leq 0$ hipotezi ile beraber $H = 1$ hipotezi de reddedilirse ($H \leq 1$ reddedilmeden), bu durum tek elci rekabeti işaret edecektir (Panzar ve Rosse, 1987, s. 453).

Panzar-Rosse H istatistiğinin en önemli kısıtı araştırmanın yapıldığı dönemde piyasaların uzun-dönem dengede olduğu varsayımdır. Piyasanın dengede olması varsayımını kontrol etmek üzere Shaffer (1982) bir test önermiştir: denge durumundayken rekabetçi sermaye piyasaları bankaların risk-uyarlanmış getirilerini eşitleyeceklerdir. Bunun sonucunda, denge kâr düzeyi ile faktör fiyatları arasında herhangi bir korelasyon olmayacaktır. Denge testi, denklem (5)'in bağımsız değişkeni yerine vergi-öncesi kârın toplam varlıklara oranını (ROA) koyarak bir bağlaşım (regresyon) yapılmasına dayanmaktadır:

$$\ln ROA = \eta' + (h_1' \ln AFR + h_2' \ln PPE + h_3' \ln PCE) + \sum_j \lambda_j' \ln BSF_j + \phi' \ln OI + \varepsilon \quad (7)$$

Denklemden, ε stokastik hata terimidir. Shaffer'in (1982) E istatistiği ise $E = \sum_{i=1}^3 h_i'$ şeklindedir. Piyasanın dengede olması koşulu $E=0$ olduğunda sağlanmaktadır. Diğer taraftan, eğer söz konusu E istatistiği negatif değer alıyorsa ($E < 0$), bu piyasanın dengede olmadığını göstergesidir. Ampirik çalışmalarda, denklem (7)'de ROA şeklinde ifade edilen değişken için genellikle *net kârın toplam aktiflere oranı* (aktif getiri oranı, ROA) kullanılmaktadır. Bazı çalışmalar ROA yerine *net kârın özkaynaklara oranını* da (özkaynak getiri oranı, ROE) kullanmışlardır. Ayrıca, ROA veya ROE bazı yıllarda ufak negatif değerler gösterebilecekleri için, ampirik çalışmalarda genellikle Claessens ve Laeven (2004)'ün önerisi takip edilerek $(1+ROA)$ veya $(1+ROE)$ ifadeleri kullanılmaktadır.

4.2.2.1 Veriler

Bu çalışmada, 2002-2009 döneminde Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren 27 banka²² üzerinden bir analiz yapılmaktadır. Bu 27 banka, 2009 yılı rakamları ile tüm Türk Bankacılık Sektörünün aktifler açısından %96'sını oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan bankaların tamamı mevduat bankası niteliğindeki bankalardır. Türkiye Bankalar Birliğinin veri tabanı kullanılarak, verileri elde edilebilen bankalar arasından girdi fiyatlarının hesap edilebildiği tüm bankalar çalışmaya dahil edilmiş ve 27 banka bu şekilde belirlenmiştir. Nominal değerler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'in 2003 bazlı tüketici fiyatları endeksi ile deflete edilerek reel hale getirilmiştir.

Modelimizde temel alınan tahmin denklemi aşağıdaki şekildedir:

$$\ln IR = \eta + h_1 \ln AFR + h_2 \ln PPE + h_3 \ln PCE + \alpha_1 \ln ETA + \alpha_2 \ln LTA + \alpha_3 \ln BR + u \quad (8)$$

Denklem (8)'de; *IR* toplam faiz gelirlerini, *AFR* mevduat fiyatını (toplam faiz giderlerinin toplam mevduata oranı), *PPE* işgücü fiyatını (toplam personel giderlerinin toplam personel sayısına oranı), *PCE* sermaye fiyatını (faiz-dışı giderlerin duran varlıklara oranı)²³, *ETA* özkaynakların toplam varlıklara oranını (bankaların risk tercihlerindeki farklılıkları yansıtan vekil değişken), *LTA* toplam kredilerin toplam varlıklara oranını (kredi riski için vekil değişken), *BR* bankanın şube sayısının sektördeki toplam şube sayısına oranını (banka büyüklüğü için vekil değişken) göstermektedir ve *u* ise stokastik hata terimidir.

4.2.2.2. Tahmin Sonuçları

Panzer-Rosse modeli yazında en çok *sabit etkiler panel veri*²⁴ metodu ile tahmin edilmiştir. Sabit etkiler panel veri tahmin metodu kullanılması bankalar arasındaki heterojenliğin dikkate alınarak tahmin yapılmasını sağlamaktadır. Bu nokta önemlidir çünkü bu şekilde yapılmaması durumunda *atlanan değişkenler probleminin*²⁵ yaşanması olasıdır (Gelos ve

²² Akbank T.A.Ş., Millennium Bank A.Ş., Alternatif Bank A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., AnadoluBank A.Ş., Tekstil Bankası A.Ş., Arap Türk Bankası A.Ş., The Royal Bank of Scotland N.V., Bank Mellat, Turkish Bank A.Ş., Birleşik Fon Bankası A.Ş., Turkland Bank A.Ş., Citibank A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Denizbank A.Ş., Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş., Eurobank Tekfen A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş., Finans Bank A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş., Fortis Bank A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş., Habib Bank Limited, Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O., HSBC Bank A.Ş., Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. ve ING Bank A.Ş.

²³ Dolayısıyla AFR, PPE ve PCE; mevduat, işgücü ve sermaye şeklindeki banka girdilerinin birim fiyatları veya bu fiyatların vekilleridir (Bikker, Spierdijk ve Finnie, 2006).

²⁴ Fixed effect panel data (İng.).

²⁵ Omitted variable problem (İng.).

Roldos, 2002, s.15). Böylece, sabit etkiler modeli banka spesifik etkenleri göz önüne almaktadır. Teorik olarak bu metod uygun olsa da çalışmamızda bu tahmin yöntemini kullanmadan önce bir kaç inceleme yapılmıştır. Denklem (8) önce *havuzlanmış en küçük kareler*²⁶ (havuzlanmış EKK) yöntemi ile tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre tüm katsayılar anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte Durbin Watson istatistiği otokorelasyon olduğunu göstermekte (DW=1,06) ve R-kare değeri havuzlanmış veri için düşük değerlerde seyretmektedir (0,48). İkinci aşamada tahmin sonrası elde edilen artıkların grafiği çizdirilerek incelenmiştir. Herhangi bir model tahmini sonunda elde edilen artık değerlerinin sıfır sayısı etrafında oluşması beklenir. Çizdirilen artık grafiklerinde bazı bankalar için artık değerlerinin her zaman negatif veya her zaman pozitif oldukları görülmüştür. Dolayısıyla artıklar sıfır değeri etrafında dağılmamaktadırlar. Bu durum banka denklemlerinin *farklı kesişim terimleri* içerebileceğini işaret etmektedir. Havuzlanmış EKK yönteminin tersine, sabit etkiler yöntemi ile her banka için farklı kesişim terimleri tanımlanmaktadır. Bu anlamda veri, sabit etkiler panel veri metodunun kullanımını desteklemektedir.

Sabit etkiler panel veri yöntemi kullanılarak denklem (8) tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre Durbin Watson istatistiğinde düzelme vardır (DW=1,70) ve R-kare bir miktar yükselmiştir (0,70). Fakat gerçekleştirilen tahmin sonrasında elde edilen artık kovaryans matrisi incelendiğinde bazı bankaların artık varyanslarının diğer bankalarının artık varyanslarının 10-20 katı olduğu gözlemlenmiştir. Zaten yatay-kesit çalışmalarında heteroskedastisite (değişken varyans) ile karşılaşılması beklenen bir durumdur. Bunun sonucunda sabit etkiler yönteminin yatay-kesit ağırlıklandırması ile gerçekleştirilmesine ve White yatay-kesit standard sapma ve varyansının kullanılmasına karar verilmiş ve yeniden tahmin yapılmıştır. Tahmin sonuçları tatmin edici bulunmuş, varyanslarda düşme olmuştur. Durbin Watson istatistiği düzelmiştir (DW=1,85) ve artık otokorelasyon işaret etmemektedir (Bhargava, Franzini ve Narendranathan, 1982, s.537), R-kare'de ise kayda değer bir artış oluşmuştur (0,98). Bir değişken dışında (LNBR) diğer tüm katsayılar istatistiksel olarak anlamlıdır. Tahmin edilen parametre değerleri arasında gözlenen küçük kovaryans değerleri modelde kullanılan bağımsız değişkenler arasında *çoklubağlantı*²⁷ olmadığını işaret etmektedir (Hondroyiannis, 1999, s.384). Çizdirilen artık grafikleri sıfır etrafında dağılmaktadır: sabit etkiler yöntemi her bankaya farklı bir kesişim terimi tahmin ederek bu sorunu gidermiştir. Varsayımsal olarak sabit etkiler panel veri modeli: benimsenmesine rağmen, Hausman test istatistiği kullanılarak sabit etkiler panel veri yöntemi ile rassal etkiler panel

²⁶ Pooled ordinary least squares, pooled OLS (İng.).

²⁷ Multicollinearity (İng.)

veri yöntemleri test edilmiştir. Hausman testi için denklem rassal etkiler yöntemi ile tahmin edilmiş daha sonra tahmin edilen modelde “*bireysel etkiler arasında korelasyon yoktur*” boş hipotezi test edilmiştir. Boş hipotez 0.007 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Yani, Hausman testi rassal etkiler yöntemi yerine sabit etkiler yöntemini desteklemektedir.

Elde edilen tahmin sonuçları Tablo 4.22'de özetlenmiştir. Tahmin sonuçlarına göre 2002-2009 dönemi için Türk Bankacılık Sektörünün rekabetçi davranış şekline yönelik Panzar-Rosse H istatistiği 0,68 olarak tahmin edilmiştir. Bu değer H istatistiği kurallarına göre 2002-2009 dönemi için Türk bankalarının sektörel olarak *tekelci rekabet* davranışı sergilediğini işaret etmektedir. Bu bulgu yazında Türk bankacılık sektörü için gerçekleştirilen az sayıdaki çalışma ile tutarlıdır. Aktan ve Masood (2010) 1998-2008 dönemi için H istatistiğini 0,76 olarak tahmin etmişlerdir ve tekelci rekabet sonucuna varmışlardır. Diğer taraftan Al-Fayoumi ve Abuzayed (2010) ise benzer bir dönem için (1998-2007) H değerini 0,58 olarak tahmin etmişlerdir. Bikker, Shaffer ve Spierdijk (2009) ise 6 farklı model spesifikasyonu kullanarak, 1986-2004 dönemi için 0,67 ile 0,76 arasında değişen H değerleri tahmin etmişlerdir. Kocabay (2009) ise 1990-2008 yıllarını kapsayan çalışmasında Türk Bankacılık Sektörü için Panzar-Rosse H istatistiğini 0,61 olarak tahmin etmiştir. Gelos ve Roldos (2002 ve 2004) ise 1994-2002 dönemini içeren çalışmalarında, Türk bankacılık sektörünün Panzar Rosse H istatistik değerini bu dönemin başı için 0,48 ve söz konusu dönemin sonu için ise 0,58 olarak belirtmektedirler.

Classens ve Leaven (2003 ve 2004) ise, Türk Bankacılık Sektörü için H istatistiğini 0,46 olarak tahmin etmişlerdir. Classens ve Leaven (2003 ve 2004)'nin çalışmaları 1994-2001 yıllarını kapsamaktadır. Günalp ve Çelik (2006) ise 1990-2000 yıllarını kapsayan çalışmalarında altı farklı model spesifikasyonu kullanarak Türk Bankacılık Sektörüne yönelik H istatistiği için 0,32 ile 0,41 değerler tahmin etmişlerdir. Kasman (2001) ise 1983 ile 1986-1996 yılları için gerçekleştirdiği çalışmasında, 1988-1996 yılları için 0,46 ile 0,83 arasında H değerleri bildirmektedir. Kasman (2001, s.81) 1983 yılı içinse negatif bir H istatistiği elde etmiş dolayısıyla bu yıl için sektörde tekelci davranışı işaret etmiştir. Sözü edilen tüm bu çalışmalar buldukları pozitif H değerleri ile Türk Bankacılık Sektöründe tekelci rekabet davranışının sergilendiğini işaret etmektedirler.

Tablo 4.22 Türk Bankacılık Sektörü Panzar-Rosse H İstatistiği (2002-2009 Dönemi)

Değişkenler	Katsayı	Prob.	t değeri
<i>Bağımsız Değişken: LNIR</i>			
C	-1,781	0,00	-6,13
LNAFR	0,408	0,00	11,23
LNPPE	0,181	0,00	3,09
LNPCE	0,094	0,00	3,27
LNETA	0,109	0,08	1,76
LNLTA	-0,218	0,00	-5,32
LNBR	0,033	0,33	0,98
Toplam Panel Gözlem	216		
R-kare	0,98		
Durbin Watson istatistiği	1,86		
Hausman test istatistiği (Ki kare)	17,87	0,007	H ₀ : Bireysel Etkiler Arasında Korelasyon Yok → Red → Sabit Etkiler Modeli
Panzar Rosse H İstatistiği	0,68		Sonuç: Tekelci Rekabet
H=0,68 testi için F istatistiği	0,002	0,97	H ₀ : 0,68 → Reddetme
H=0 testi için F istatistiği	96,24	0,00	H ₀ : Tekel → Red
H=1 testi için F istatistiği	20,77	0,00	H ₀ : Tam Rekabet → Red

Notlar:

- (1) Yukarıdaki tablo; Türk bankacılık sektöründeki 27 bankanın 2002-2009 yıllarına ait *yıllık* verileri kullanarak gerçekleştirilen sabit etki panel veri bağlaşım (regresyon) sonuçlarını sunmaktadır.
- (2) *Bağımlı değişken (IR)*: faiz gelirleri/toplam varlıklar. *Bağımsız değişkenler*: mevduat birim girdi fiyatı (*AFR*), işgücü birim girdi fiyatı (*PPE*), sermaye birim girdi fiyatı (*PCE*), özkaynakların toplam varlıklara oranı (*ETA*), toplam kredilerin toplam varlıklara oranı (*LTA*), bankanın şube sayısının sektördeki toplam şube sayısına oranı (*BR*).
- (3) Panzar-Rosse H istatistiği İndirgenmiş-biçim gelir fonksiyonunun girdi fiyatlarına (*AFR*, *PPE* ve *PCE*) göre olan esnekliklerinin toplamıdır.
- (4) Tabloda verilen t -değerleri White'ın (1980) heteroskedastisite- uyarlanmış dirençli (robust) t değerleridir.

Bu durumun bir küçük istisnası Kasman (2001)'in yalnızca 1983 yılı için bulunduğu negatif H değeridir. Diğer istisnası ise 1991-1994 döneminde sektör için tekeli davranış bulan Aydınli (1996)'dır. Özetlersek, en son bahsettiğimiz iki istisna çalışma dışında, tüm çalışmalar 1986 ile 2008 yılları arası dönem için 0,32 ile 0,83 arasında değerler bulmuşlardır.

Tablo 4.23'de tahmin edilen H istatistiği için %5 anlamlılık düzeyi için alt ve üst değerler sunulmaktadır. Panzar-Rosse istatistiği için nokta tahmin olarak 0,68 bulunmuştur. Ancak tahmin sonuçları Panzar-Rosse istatistiğinin 0,545 ile 0,820 arasındaki değerlerini 0,05 anlamlılık düzeyinde reddetmemektedir. Fakat bu değerlerin altındaki ve üstündeki değerlerin ise istatistiki olarak 0,05 düzeyinde anlamlı olmadığına işaret etmektedir.

Tablo 4.23 Panzar-Rosse H İstatistiği İçin Alt ve Üst Değerler (2002-2009 Dönemi)

H Değeri	F Değeri	Prob.	H=H _L Testi ($\alpha=0,05$)	H Değeri	F Değeri	Prob.	H=H _L Testi ($\alpha=0,05$)
$H_L=0,540$	4,21	0,04	Reddet	$H_U=0,820$	3,89	0,05	Reddetme
$H_L=0,545$	3,92	0,05	Reddetme	$H_U=0,825$	4,17	0,04	Reddet

Uzun dönem dengesi testi yapılmak üzere, denklem (8)'deki bağımsız değişken, vergi-öncesi kârın toplam varlıklara oranı (Net aktif oranı, ROA) ile değiştirilerek elde edilen denklem (9) tahmin edilmiştir.

$$\ln ROA = \eta' + h'_1 \ln AFR + h'_2 \ln PPE + h'_3 \ln PCE + \alpha'_1 \ln ETA + \alpha'_2 \ln LTA + \alpha'_3 \ln BR + e \quad (9)$$

Daha önce ifade edildiği gibi Shaffer'in (1982) E istatistiği $E = \sum_{i=1}^3 h'_i$ şeklindedir. Piyasanın dengede olması koşulu $E=0$ olduğunda sağlanmaktadır. Diğer taraftan, eğer söz konusu E istatistiği negatif değer alıyorsa ($E<0$), bu piyasanın dengede olmadığını göstergesidir. Tahmin sonuçları Tablo 4.24'de verilmektedir.

**Tablo 4.24 Uzun-Dönem Denge E İstatistiği İçin Tahmin Sonuçları
(2002-2009 Dönemi)**

Değişkenler	Katsayı	Prob.	t değeri
<i>Bağımsız Değişken:</i> LNROA			
C	0,019	0,47	0,73
LNAFR	-0,004	0,02	-2,43
LNPPE	0,002	0,69	0,39
LNPCE	-0,003	0,00	-3,31
LNETA	0,002	0,38	0,88
LNLTA	0,008	0,00	4,37
LNBR	0,000	0,79	0,26
Toplam Panel Gözlem	216		
R-kare	0,80		
Durbin Watson istatistiği	1,83		
<i>Uzun-Dönem Denge E İstatistiği</i>	-0,006		<i>Sonuç: Uzun Dönem Denge Koşulu Sağlanmaktadır</i>
E=0 testi için F istatistiği	1,23	0,27	H ₀ : Piyasa Uzun Dönem Dengesinde → Reddetme

Notlar:

- (1) Yukarıdaki tablo; Türk bankacılık sektöründeki 27 bankanın 2002-2009 yıllarına ait *yıllık* verileri kullanarak gerçekleştirilen sabit etki panel veri bağlaşım (regresyon) sonuçlarını sunmaktadır.
- (2) *Bağımlı değişken (IR)*: faiz gelirleri/toplam varlıklar. *Bağımsız değişkenler*: mevduat birim girdi fiyatı (AFR), işgücü birim girdi fiyatı (PPE), sermaye birim girdi fiyatı (PCE), özkaynakların toplam varlıklara oranı (ETA), toplam kredilerin toplam varlıklara oranı (LTA), bankanın şube sayısının sektördeki toplam şube sayısına oranı (BR).
- (3) Panzar-Rosse H istatistiği İndirgenmiş-biçim gelir fonksiyonunun girdi fiyatlarına (AFR, PPE ve PCE) göre olan esnekliklerinin toplamıdır.
- (4) Tabloda verilen t -değerleri White'ın (1980) heteroskedastisite- uyarlanmış dirençli (robust) t değerleridir.

Tablo 4.24'den de görüleceği üzere uzun dönem denge koşulu sağlanmaktadır. Uzun-dönem koşulu sağlanmasa bile, yani piyasa kısa dönemde olsa bile, Panzar-Rosse H istatistiğinin pozitif değer alması aksak rekabetçi (tek el veya oligopolcu) davranış şeklini reddetmektedir (Shaffer, 1983).

Çalışmada ayrıca *büyük* bankalar²⁸ için olan rekabetçi davranış yapısının diğer bankalara göre farklı olup olmadığı incelenmiştir. Tablo 4.25'de buna yönelik olarak büyük bankalar için kukla değişken konularak gerçekleştirilen başlangım (regresyon) sonuçları sunulmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre, büyük bankalar için faiz gelirlerinin mevduat fiyatı esnekliğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlemlenmektedir. Bu farklılığı dikkate alarak H istatistiğini hesaplırsak, büyük bankalar için olan Panzar-Rosse H istatistiği 0,77 olmaktadır. Diğer bankaların H istatistiği ise 0,62 olarak tahmin edilmektedir. Dolayısıyla, bu sonuçlara göre büyük bankaların aralarında daha rekabetçi bir davranış içinde oldukları tahmin edilmektedir. Bu bulgu iktisat yazınında yeni bir iddia değildir. Küçük bankaların bölgesel kısıtlar altında çalıştıkları, bir çoğunun *niş piyasalar* denilen özel piyasalara yöneldikleri, bu piyasalarda güçlü pozisyonlar edinebildikleri, bölgesel ve niş piyasaların bankaları olmalarında dolayı müşteri firmalar hakkında büyük bankalara göre daha fazla bilgiye sahip oldukları, ve büyük bankaların karşılaştıkları yurtdışı bankacılık sistemi baskısından uzak oldukları düşünceleri büyük bankaların daha rekabetçi bir davranış sergilemelerinin en temel açıklamaları olarak ifade edilebilir. Bir başka açıklama ise küçük bankaların büyük bankaları lider olarak alıp onları takip ettikleri ve büyük bankaların aralarındaki bu liderlik yarışında çok daha agresif bir rekabet davranışına yönelmeleri olabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu tür bulgular uluslararası iktisat yazınında son yıllarda sıklıkla görülmektedir (Bikker ve Groeneveld, 2000, s.16; Greenberg ve Simbanegavi, 2009, ss.12-14; De Rozas, 2007, ss.27-28; Schaeck ve Čihák, 2007, s.7-8).

Tahmin sonuçları büyük bankaların rekabetçiliğinde bir farklılığı işaret etmektedir ancak bu farklılığın istatistiksel olarak gücü düşük gözükmemektedir. Çünkü istatistiksel anlamlılık yalnızca faiz gelirinin mevduat fiyatı esnekliğinde görülmüştür, diğer esnekliklerde bireysel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

²⁸ Büyük banka olarak aktif büyüklüğü sektörün %5'i ve daha büyük olan bankalar alınmıştır. Tek bir liste elde edilebilmek üzere 2002-2009 yıllarının ortalaması alınarak hesaplama yapılmıştır. Bunun sonucunda büyük bankalar şu şekilde belirlenmiştir: Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş., Akbank T.A.Ş., Millennium Bank A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş., Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., Halk Bankası A.Ş. ve Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.

Tablo 4.25 Büyük Bankaların Rekabetçiliğine İlişkin Tahmin Sonuçları (2002-2009 Dönemi)

Değişkenler	Katsayı	Prob.	t değeri
<i>Bağımsız Değişken: LNIR</i>			
C	-1,935	0,00	-8,88
LNAFR	0,362	0,00	9,19
LNPPE	0,190	0,05	1,94
LNPCE	0,065	0,03	2,25
LNETA	0,093	0,02	2,31
LNLTA	-0,171	0,00	-5,02
LNBR	-0,003	0,94	-0,07
<i>LNAFR Büyük Banka Kukla Değişkeni</i>	<i>0,154</i>	<i>0,00</i>	<i>5,07</i>
<i>LNPPE Büyük Banka Kukla Değişkeni</i>	<i>-0,031</i>	<i>0,80</i>	<i>-0,26</i>
<i>LNPCE Büyük Banka Kukla Değişkeni</i>	<i>0,062</i>	<i>0,20</i>	<i>1,29</i>
Toplam Panel Gözlem	216		
R-kare	0,99		
Durbin Watson istatistiği	1,86		
<i>Büyük Bankalar H İstatistiği</i>	<i>0,77</i>		
<i>Diğer Bankalar H İstatistiği</i>	<i>0,62</i>		

Notlar:

- (1) Yukarıdaki tablo; Türk bankacılık sektöründeki 27 bankanın 2002-2009 yıllarına ait *yıllık* verileri kullanarak gerçekleştirilen sabit etki panel veri bağlaşım (regresyon) sonuçlarını sunmaktadır.
- (2) *Bağımlı değişken (IR)*: faiz gelirleri/toplam varlıklar. *Bağımsız değişkenler*: mevduat birim girdi fiyatı (AFR), işgücü birim girdi fiyatı (PPE), sermaye birim girdi fiyatı (PCE), özkaynakların toplam varlıklara oranı (ETA), toplam kredilerin toplam varlıklara oranı (LTA), bankanın şube sayısının sektördeki toplam şube sayısına oranı (BR).
- (3) Panzar-Rosse *H* istatistiği İndirgenmiş-biçim gelir fonksiyonunun girdi fiyatlarına (AFR, PPE ve PCE) göre olan esnekliklerinin toplamıdır.
- (4) Tabloda verilen *t*-değerleri White'ın (1980) heteroskedastisite- uyarlanmış dirençli (robust) *t* değerleridir.

Diğer taraftan, tüm esneklik katsayıları için gerçekleştirilen Chow testine göre büyük bankalar için bu 3 esneklik katsayısında *toplu olarak* 0,05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu hesaplanmıştır. Çalışmada Chow testinin öngördüğü söz konusu bu farklılığın, istatistiksel olarak 0,05 anlamlılıkta, hangi aralıkta seyrettiğini de incelenmiştir. Tablo 4.26, bu konudaki sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 4.26 Büyük Bankaların Rekabetçiliğindeki Fark İçin Alt-Üst Değerler (2002-2009)

H Değeri Farkı (D)	F Değeri	Prob.	D=D _L Testi ($\alpha=0,05$)	H Değeri Farkı	F Değeri	Prob.	D=D _L Testi ($\alpha=0,05$)
D _L =0,010	4,19	0,04	Reddet	D _U =0,355	3,92	0,05	Reddetme
D _L =0,015	3,95	0,05	Reddetme	D _U =0,360	4,16	0,04	Reddet

Sonuçlara göre büyük bankalar için, üç esneklik konusunda birden 0,05 düzeyinde anlamlı olan farklılığın en düşük ve en yüksek değerleri sırasıyla 0,015 ve 0,355 şeklindedir. Tablo 4.25'e göre diğer bankaların aralarındaki H istatistiği 0,62 ise, büyük bankaların H istatistiği; 0,05 anlamlılık düzeyinde 0,635 (=0,62+0,015) ile 0,975 (=0,62+0,355) arasında bir değer alabilir. Görüldüğü gibi alt ve üst değer arasında büyük bir fark vardır, bu durum yüksek varyansın bir sonucudur, veri bu farklılığı işaret etmekte ama bu farklılığa güçlü bir destek vermemektedir. Burada söz edilmeye değer olan bulgu en düşük değer ile ilgilidir: 2002-2009 verisi büyük bankaların diğer bankalara göre, 0,05 anlamlılık düzeyinde, en azından 0,015 birimlik daha fazla bir rekabet içinde olduklarını göstermektedir. Diğer taraftan bireysel olarak bakılırsa, Tablo 4.25'de de görüldüğü üzere nokta tahmin değerleri büyük bankalar için 0,154 birimlik daha yüksek bir rekabetçilik öngörmektedir. Diğer bir ifade ile, veri büyük bankalar için daha fazla bir rekabetçiliği işaret etmekte fakat bu farka ilişkin sayısal değer hakkında bilgi yansıtamamaktadır.

Beşinci Bölüm

Uluslararası Finansal Piyasalardaki Son Gelişmeler ve Türk Bankacılık Sistemi

5.1.Küresel Kriz Sonrası Uluslararası Bankacılık Sisteminde Dönüşüm

2009 yılında G-20 liderlerinin üzerinde anlaştığı reform ajandası finansal sistem için global ölçekte bir dizi kuralları beraberinde getirmektedir. Bu düzenlemelerin temel odak noktası bankacılık sektöründe rekabetin artırılması, sektörler arası - ülkeler arası düzenleyici kurallarda ortaya çıkan farklılıkların giderilmesi ve finansal sektöre yönelik düzenlemelerin daha etkin bir yapıya kavuşturulmasıdır. Böylece bu düzenlemeler ile finansal sektörde krize neden olan fay hatlarının belirlenmesi ve ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde ilk önce reform çalışmalarının taslağını oluşturan küresel krize neden olan finansal sistemdeki yapısal kırılmalıkların ortaya konulması ve daha sonra bu kırılmalıkları ortadan kaldırmaya yönelik reform çalışmalarına yer verilecektir.

5.1.1. Finansal Sistemde Küresel Krize Neden Olan Fay Hatları

Görece çok küçük bir piyasa olan eşik altı konut kredisi piyasasında yaşanan türbülans başta ABD’nde finansal piyasaları ve daha sonra dünya piyasalarını etkilemiştir. Eşik altı konut piyasasında ortaya çıkan toplam zarar 300 milyar ABD Dolarından daha az olmasına karşılık, çıktıda meydana gelen azalış 5 trilyon ABD Dolarından daha fazla, hisse senedi piyasalarında meydana gelen kayıp ise 200 trilyon ABD Dolarından daha yüksek olmuştur (Blanchard, 2009: 4).

Hisse senedi piyasalarında ve çıktıda neden bu kadar büyük bir düşüş gerçekleşmiş ve tüm dünya piyasaları bu durumdan neden etkilenmiştir? Bu soruya verilecek ilk yanıt: finansal yenilikler ve finansal kurumlar arasındaki yakın bağlantılar, likidite krizini finansal kurumlar için iflas sorununa ve giderek ekonomik krize dönüşmesine yol açmıştır. 2007-2009 finansal krizi finansal sistemdeki derin yapısal zayıflıkların, düzenleyici ve denetleyici çerçevede ortaya çıkan yetersizliklerin ve bölünmüş yapının ortaya çıkmasının bir nedenidir.

Krizin bu denli büyük olmasında ve tüm dünya piyasalarına yayılmasına neden olan faktörlerin başında menkul kıymetleştirme işlemi gelmektedir. Menkul kıymetleştirme işlemi ile riskli olmadığı düşünülen yeni ve

değerlemesi oldukça zor finansal varlıklar meydana getirilmiş ve bu finansal varlıklar dünyanın dört bir yanındaki yatırımcılara satılmıştır.

Krizin ortaya çıkmasına neden olan diğer bir faktör de yatırımcıların konut fiyatlarının hiç düşmeyeceğine ilişkin beklentileridir. Konut fiyatlarının hiç düşmeyeceği beklentisi çoğu konut kredisini (mortgage) göreceli olarak risksiz görülmesine neden olmuştur. Yatırımcılar büyük ılımlılık döneminde görülen ekonomik büyümenin bir sonucu olarak konut kredisinin tutarı görece olarak evin fiyatından yüksek olsa bile zaman içerisinde konut fiyatlarında meydana gelen artış konut kredisinin değerini zaman içerisinde azalacağını düşünmüşlerdir.

Krizle neden olan bir diğer önemli nokta da zayıf aracılık yüklenimidir (underwriting). Eşik altı konut kredilerinin (sub-prime mortgage) temel özelliği, krediyi kullananın temerrüde düşme, iflas etme olasılığının yüksek olması veya ödeme kapasitesinin kredi değerliliğinden düşük olması olarak ifade edilebilecek. Zayıf kredi geçmiştir. Kısaca eşik altı konut piyasasındaki krediler "ninja"-no income, no job ve no assets- olarak adlandırılır. Yukarıda belirtildiği gibi görece küçük olan bu piyasalarda krizin çıkmasının nedeni zayıf aracılık yükleniminin varlığıdır (Dodd ve Mills, 2008).

Zayıf aracılık yüklenimi ile kastedilen "risk layering" olarak adlandırdığımız uygulamalardır. Bunlara örnek olarak alınan değişken faizli kredinin faizi yükseldiğinde veya kredinin geri ödemesi başladığında borçlunun aylık ödemelerinde meydana gelen artıştır. Kredi için başvuranın geliri ve varlıkları değerlendirilmesinde herhangi bir dokümanın kullanılmaması, sınırlı bir değerlendirme yapılması, evin değerinden daha yüksek kredi kullandırılmasıdır (yüksek kredi / menkul kıymetin değeri, loan-to value, LTV) (Bies, 2006).

Bir diğer neden de geleneksel bankacılık sisteminde görülen değişmedir. Geleneksel olarak, bankalar fon yaratırlar ve yaratmış oldukları bu fonları kredi olarak kullanırlar. Eğer krediyi alan krediyi ödemez ise; ortaya çıkan zararı bankalar üstlenmek durumunda kalır. Geleneksel olarak bu mekanizma, bankalara borçlunun kredi değerliliğini doğru değerlendirmesi konusunda olumlu bir teşvikte bulunmaktadır.

Fakat iş modeli zaman içerisinde değişme göstermiştir. Geleneksel mekanizma yerine artık konut kredisini veren (originating), bunu vadesine kadar elinde tutmak yerine finansal araçlar kanalı ile bu kredileri menkul kıymetleştirip satmaya başlamışlardır (distribute). Bu yeni iş modelinde kısaca krediyi başlatıp dağıtan (originate-to-distribute model) bir süreç işlemektedir. Bu iş modelinde konut kredisini borç veren, bu krediyi

yatırımcıya satarak finanse etmektedir. Bu modelin diğer kredi portföylerinden farkı krediyi veren yani başlatan, bu krediyi portföyünde tutmakta ve krediyi ödeyenin yapmış olduğu ödemelerden gelir elde etmektedir. Bu sistemde krediyi kullandıran veya ilk başlatan banka veya aracı kurum krediyi alan kişinin krediyi ödememesinden (default) etkilenmemektedir. Çünkü bunu vadesinden önce elinden çıkartmaktadır. Bu sistemde krediyi kullandıranlar geleneksel bankacılık sisteminin tersine kullandırmış oldukları kredileri doğru bir biçimde değerlendirme gibi bir kaygı içerisinde bulunmamaktadırlar. Bu yolla birçok konut kredisinin, verildikten sonra satılması mümkün olmaktadır. Burada kredilerin performansına bakılmaksızın kredinin onaylanması önemli olmaktadır (Allen ve Carletti, 2010:2-3).

Yukarıda kısaca özetlediğimiz gibi eşik altı konut piyasasında yaşanan krizin tüm para ve sermaye piyasalarına yayılmasının nedeni ise oldukça belirgindir. Süreç zayıf aracılık yüklenimi ile başlamakta verilen konut kredileri karmaşık bir süreç sonucunda varlığa dayalı menkul kıymet haline dönüştürülmekte ve daha sonra bu menkul kıymetler menkul kıymetleştirme işlemi ile teminata dayalı borç (collateralized debt obligation) haline gelmekte ve dilimlere ayrıldıktan sonra kredi derecelendirme kuruluşları tarafından verilen kredi değerliliğine göre satılmaktadır. (Dodd ve Mills, 2008). Kısacası krizin büyümesine ve diğer piyasalara yayılmasına neden olan en önemli faktörlerden biri menkul kıymetleştirme işlemidir.

Menkul kıymetleştirme işlemi yapan, örneğin yatırım bankaları ülkenin dört bir yanından gelen konut kredilerinden oluşan ve riskin dağıtıldığı bir havuz oluşturmakta ve konut kredileri bu havuzdan farklı risklilik düzeylerine göre dilimlere ayrılmaktadır. Dilimlere ayırma işlemi, iflas riski (ödememe riski) göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Senior olarak adlandırılan krediler, iflas riski açısından daha güvenli olanlardır. Faiz ve anapara ödemeleri kredi değerliliği göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Buna karşılık, daha düşük düzeyde olan (junior) kısım ise iflas riskinin daha yüksek olmasından dolayı daha yüksek kupon ödemesini içermektedir. Kısacası bu finansal ürünlere yapılandırılmış borç (structured debt) enstrümanlarının bir türü olan teminata dayalı borç (collateralized debt obligation, CDO) enstrümanları denilmektedir. Böylece, daha düşük kısımda yer alanları (junior) ilk ödememe durumunda ortaya çıkacak zararları dağıtabilmiştir. Sonraları daha fazla zarar biriktiğinde ise bunu daha üst seviyede yer alan bir sonraki menkul kıymete ve kademe kademe daha üstte yer alan menkul kıymete yayılmıştır.

Eşik altı konut kredilerinin 2005 ve 2006 yılında, yaklaşık yüzde 80'lik kısmı yukarıda değindiğimiz menkul kıymetleştirme yoluyla finanse edilmiştir.

Bu krediler, konut kredilerine dayalı menkul kıymet (residential mortgage-backed securities, RMBS) ler olarak yüzlerce konut kredisi ile birlikte özel amaçlı araç (special purpose vehicle, SPV) havuzuna satılmış, bunların finansmanı ise yatırım yapılabilir seviyede menkul kıymetler olarak (AAA, AA, A ve BBB) farklı derecelerde finansal piyasalara arz edilmiştir (Gorton ve Metrick, 2009a:8-9).

Ekim 2001 yılında çıkan yasa ile (Recourse Rule) finansal kurumlara menkul kıymetleştirilmiş varlıklara karşı bulunduracakları sermaye tutarı, bu varlıkların kredi değerliliği (rating) ile ilişkilendirilmiştir. Eğer bir finansal kurum AAA veya AA kredi değerliğine sahip menkul kıymeti elinde tutarsa bu menkul kıymet için ayıracağı sermaye tutarı daha az olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, eğer banka 100 ABD Dolar'lık AAA veya AA ratinge sahip bir konut kredisine dayalı bir menkul kıymete yatırım yaptığında tutacağı sermaye miktarı 1.60 ABD Doları olmaktadır. Eğer BB ratinge (yüksek riskli finansal varlık) sahip bir finansal varlığa yatırım yaparsa tutacağı sermaye 10 kat daha fazla yani 16 ABD Doları olmaktadır (The Financial Crisis Inquiry Report, 2011:100).²⁹

Banka bu düzenlemeden dolayı elinde tuttuğu mortgage kredilerinin kredi olarak bilançosunda tutmak yerine bir havuzda toplayarak ve bunları menkul kıymetleştirerek bulundurması gereken sermaye tutarını azaltabilmekteydi. Örneğin banka vermiş olduğu 100 ABD Dolarını bilançosunda normal bir kredi olarak tuttuğunda ayırması gereken karşılık 5 ABD Doları iken ve bunun 4 ABD Doları beklenmeyen zararı karşılamak için 1 ABD Doları ise beklenen zarar için rezerv olarak tutması gerekirken bunu menkul kıymetleştirip satması durumunda 100 ABD Doları tutarındaki konut kredisi için elinde tutması gereken sermaye tutarı 4.10 ABD Doları olmaktadır. Son olarak bu düzenleme ile banka düzenleyici sermaye standartlarına göre AAA ratinge sahip şirket tahvillerine 100 ABD Doları yatırım yaparsa bunun için bulundurması gereken sermaye tutarı 8 ABD Doları olmaktadır. Kısacası bankaların ne kadar sermaye tutacakları rating kuruluşlarının değerlendirmesine bağlı olmaktadır (The Financial Crisis Inquiry Report, 2011:100).³⁰

²⁹ Krizde kredi değerlendirme şirketleri ile kompleks yapılandırılmış finansal ürünler sunan finansal araçlar arasında bir çıkar çatışması olmuştur. Rating şirketleri bu kompleks yapılandırılmış ürünlere kredi notu vermiş ve bunun karşılığında ücret almışlardır. Aynı zamanda kriz süresince not indirimleri sistemik piyasa kayıplarına neden olmuş ve piyasalarda likiditenin kurumasına yol açmıştır. (Sy, 2009)

³⁰ Kredi genişlemesinin olduğu dönemde varlığa dayalı menkul kıymetler yaklaşık yüzde 60 AAA kredi değerliliğine sahipti aynı dönemde AAA kredi değerliğine sahip şirket tahvillerinden sadece yüzde 1 daha az bir oranı oluşturmaktadır (Rajan.,2010:257).

Menkul kıymetleştirme işlemi ile çok sayıda yeni finansal enstrümanın ya da eski enstrümanların yeniden kullanılmasının yolu açılmıştır. Bu enstrümanlardan en önemlileri ise kredi iflas takası (credit default swap, CDS), teminatlaştırılmış borç tahvilleri (collateralized debt obligations, CDO), ve teminatlaştırılmış kredi tahvilleridir (collateralized loan obligations, CLO).

Örneğin AIG AAA kredi değerliliğine sahip bir sigorta şirketidir. Şirketin normal faaliyetleri düzenleyici ve denetleyici otoriteler tarafından yoğun bir biçimde denetime ve gözetime tabidir. Şirket daha karlı olacağını düşündüğü yatırım stratejisini hayata geçirebilmek için kompleks ve riskli ürünler örneğin CDS ihraç etmiştir. CDS'leri ihraç etmesinde temel nedeni firma, konut kredilerine dayalı krediler ve CDO'lar için bir nevi kredi koruması sağlamaktaydı. 2002 yılında bu işlemlerin değeri 20 milyar ABD Doları iken, 2005'de bu tutar 211 milyar ABD Dolarına ve 2007'de 533 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. AIG bu işlemleri yaparken menkul kıymetin değerinin düşmesi veya kendi uzun vadeli kredi değerliliğinde meydana gelecek bir not düşürümüne karşı herhangi bir teminat (collateral) vermiyordu (The Financial Crisis Inquiry Report, 2011:141).

Firma bunu yapabilmek ve tüm gözetim - denetim mekanizmalarından sıyrılabilmek için bünyesinde "monoline" adı verilen yapıları kullanmıştır. Monoline'lar bir nevi finansal garantör veya tahvili sigortalayan olarak adlandırılabilir. Monoline'lar yatırım yapılabilir seviyedeki bonoların-tahvillerin iflas etmesi riskine karşı sigortalama işlevini gören şirketlerdir. Örneğin eyaletlerin iflası halinde borcun borçluya ödenmesini sağlar bu kurumlar regülasyonların ana merkezinden uzakta faaliyette bulunurlar ve bunların krizin oluştuğu dönemde 3 trilyondan fazla finansal varlığı sigortalamasına karşı sermayesi 34 milyar ABD Dolarıdır (Blanchard, 2009: 8).

Krizin büyümesine ve diğer piyasalara yayılmasına neden olan diğer bir faktörde türev piyasalardır. Bu piyasalar krizin finansal piyasalar ile finansal araçlar arasında yayılmasına neden olan bir mekanizma olarak görev yapmıştır. Türev ürünler, tezgah üstü (over-the-counter) piyasalarda işlem görmektedirler. Son yaşanan krizde kredi iflas takasları CDS'ler bu finansal piyasaların merkezinde yer almıştır (IMF, 2010a).

Global anlamda türev piyasaların büyümesine neden bir diğer önemli faktörde finansal araçların sermaye yeterliliğini sahip oldukları türev ürünleri hedge ederek gerçekleştirebilmeleridir. Finansal araçlar, türev enstrümanları risklerini hedge etmek için kullandıkları gibi aynı zamanda firmanın VaR (Value at Risk, VaR) değerini düşmesine katkıda bulunmak suretiyle risk yönetimi konusunda bir takım avantajlar sağlamak için başvurmuşlardır. Bu avantajlardan en önemlisi Basel I düzenlemeleri olarak bilinen

düzenlemelerde bankaların karşılamak durumunda oldukları sermaye yeterlilik oranını azaltmasıdır. 1998 yılında Basel'de dünyanın merkez bankası yetkililerinin ve bankacılık denetleme ve düzenleme otoritelerinin katıldığı toplantı yapılmıştır. ABD Bankacılık düzenleme otoriteleri de bu toplantıda alınan kararları uygulamaya geçirmişlerdir. Burada alınan kararlardan en önemlisi bankaların riskli varlıklar için bulunduracakları sermaye miktarının artırılmasıdır. Fakat Basel kurallarında belirtilen sermaye yeterliliği konut kredileri ve konut kredilerine dayalı menkul kıymetler için diğer ticari ve tüketici kredileri ile kıyaslandığında daha gevşek düzenlemeleri içermektedir. Örneğin bankaların ellerinde tuttukları Fannie ve Freddie şirketlerine ait menkul kıymetler için bulundurması gereken sermaye yeterliliği diğer finansal varlıklar ile karşılaştırıldığında daha azdır. Uluslararası sermaye standartlarına uyum bankaları türev ürünleri kullanarak kredi veya piyasa riskini hedge etmeleri durumunda diğer faaliyetleri veya alım-satım sırasında karşılaştıkları riskler için bulundurmamak durumunda oldukları sermaye tutarının daha az olmasına neden olmaktadır. Böylece tezgah üstü türev piyasalar büyük bankalara ve yatırım bankalarına kaldıraç oranlarını artırarak hisse senedi swap (equity swap) işlemlerine girmelerine ve böylece gerçekte hisse senedini elinde tutan kişi gibi getiri elde etmesine imkan sağlamıştır. Çoğu zaman bu işlemler için teminat bile gerekli olmamaktadır. Böylece finansal araçlar türev enstrümanları kullanarak sanki menkul kıymeti satın almış gibi aynı gelir-zarar- ile karşı karşıya kalabilmektedirler. AIG kriz döneminde kredi riskine karşılık tezgah üstü piyasada 1.5 trilyon ABD Doları pozisyona girmiştir. Bu pozisyonda bir dolarlık ilk teminat veya ortaya çıkması olası zarar için karşılık ayırmadan bu işlemi gerçekleştirmiştir. 2004'ün sonunda piyasadaki CDS'lerin değeri dünya çapında 6.4 trilyon ABD Doları 2007'nin sonunda bu tutar 58.2 trilyon ABD Doları olmuştur. Bu oranın büyük bir kısmı spekülatif veya yatırımcısının kim olduğu bilinmeyen CDS'ler (naked CDS) den oluşmaktadır. ABD'nin beş bankası ve AIG'nin finans kolu AIG Finansal Ürünler tüm ülkenin OTC piyasalarında gerçekleşen türev işlemlerin yüzde 97'ni gerçekleştirmekte aynı zamanda bu beş banka (JP Morgan Chase, Citigroup, Bank of America, Wachovia ve HSBC) dünyanın en önemli OTC türev ürünler dealer olmaktadır (The Financial Crisis Inquiry Report, 2011:300).

Konuta dayalı menkul kıymetleştirme (Residential Mortgage-backed securities) RMBS'lerin değerinin belirlenmesi kolayken, bunlardan türetilen CDO'lar veya CLO'ları değerlemek oldukça zordur. Çünkü bu menkul kıymetler her menkul kıymetleştirme düzeyinde özel amaçlı araçlar düşük kredi değerliliğine sahip (BBB, BBB) dilimler çoğunlukla AAA veya AA kredi değerliliğine sahip yeni finansal araçlara dönüştürülmesinde tahmin edilebilir (well-behaved) iflas modelleri kullanılmış ve bu ürünler buna dayalı olarak

türetilmiştir. Bu dilimlere ayrılmış ve yeniden oluşturulmuş yüksek kredi değerliliğine sahip menkul kıymetler, yatırım ve teminat amacıyla oldukça talep görmüştür. Çünkü dünyada AAA kredi değerliliğine sahip menkul kıymetin az olması, bu talebi karşılamakta oldukça yetersiz olması bu menkul kıymetler olan talebi arttırmıştır (Gorton ve Metrick, 2009a:8-9). Bankalar açısından yüksek kredi değerliliğine sahip menkul kıymetleri ellerinde bulundurmak istemelerinin nedeni Basel II olarak bilinen düzenlemelerdir. Bu düzenlemelere göre bankalara kredileri veya yapmış oldukları yatırımlar karşılığında uğramış oldukları kayıpları karşılayabilmek amacıyla rezerv olarak tutacakları sermaye konusunda bir takım düzenlemeler getirmektedir. Bu düzenlemelerden biri de finansal kurumlar için sermaye yeterliliğidir. Bu oran yatırımlardan beklenen riske göre farklılaşabilmektedir. Örneğin banka elinde görece güvenli bir ülkenin hazine bonosunu veya devlet tahvilini tutuyorsa çıkması muhtemel zarar için daha az sermaye ayırmak durumundadır. Bu işleme risk ağırlıklandırma olarak adlandırılır. Global krizden önce yüksek kredi değerliliğine sahip konut kredilerine dayalı menkul kıymetler, CDO'lar ve benzer tipte menkul kıymetler göreceli olarak düşük risk ağırlıklı olarak değerlendirilmiş ve düzenleyici otoriteler bu menkul kıymetlerin güvenli olduğunu düşünmüşlerdir. Bankalar açısından bu durum ise konut kredisi veya diğer krediler vermek yerine ellerinde konut kredilerine dayalı menkul kıymetleri tutma konusunda daha istekli olmuşlardır.

Bir diğer problemde menkul kıymetleştirme işlemi yaratılan menkul kıymetlerin değerlemesinde yaşanan problemlerdir. JP Morgan VaR modelini endüstride ilk defa kullanan kuruluştur. Bundan sonra diğer şirketlerde farklı biçimlerini uygulamışlardır. Bu modeller sözde yüzde 95 güvenle piyasa fiyatları değişmeleri karşısında firmanın ne kadar zarar edeceğini tahmin etmektedir. Bu modellerin yapmış olduğu tahminlerde konut kredilerine dayalı menkul kıymetlerin fiyatlarına ilişkin geçmişse dönük olarak yeteri kadar veriye sahip olmamaları bu modellerin tahmin öngörülerinin oldukça yetersiz olmasına neden olmuştur (The Financial Crisis Inquiry Report, 2011).

Eşik altı konut piyasasında ortaya çıkan krizin diğer ülkelerin sermaye piyasalarına yayılmasının bir diğer nedeni finansal globalizasyon sürecidir. Artan finansal entegrasyon, ülkeler arasında finansal kurumların birbirleriyle ilişki içinde olmalarına neden olmuştur. Menkul kıymetleştirme süreci buna katkıda bulunmuştur. ABD'nin finansal anlamda Avrupa ile bağları oldukça kuvvetlidir. ABD bankalarının 2009'un 4. çeyreği itibariyle Avrupa ülkelerinden alacaklarının toplam aktiflerine olan oranı yüzde 32.9'dur (Tablo 5.1).

2007 yılının yaz ayına kadar piyasalar finansal bir şok ile sarsılmadan öncesine kadar sistem bu şekilde trilyon dolarlık menkul kıymetleri dilimlere ayırıp (tranching) dünyanın dört bir yanındaki yatırımcıya satılmıştır. Menkul kıymetleştirme sayesinde oluşan finansal ağ ve baş döndürücü karmaşık yapı artık riskin tek bir finansal kurumda değil tüm global finansal sisteme yayılmasını sağlamıştır. Global anlamda bankacılık sektörüne ilişkin regülasyonlarda bu sürece katkıda bulunmuş bankaların bu kredileri menkul kıymetleştirerek bankalara riski bilançoları dışında tutuma imkanı tanımıştır.

Tablo 5.1 ABD Bankalarının Avrupa Ülkelerinden Toplam Finansal Alacakları (2009 4.çeyreği)

	Trilyon dolar	Toplam varlıkların yüzdesi	Tier 1 sermaye yeterlilik rasyosunun yüzdesi
GIIPS 1/	643	4.1	57.1
Diğer Kıta Avrupası 2/	2,523	16.0	224.0
İngiltere	2,015	12.8	178.9

Kaynak: International Monetary Fund (2010b: 31)

Not: 1/ Yunanistan, İrlanda, İtalya, Portekiz ve İspanya

2/ Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Lüksemburg, Hollanda, Slovakya, Slovenya, ve İsviçre

İşte, bu yeni finansal ürünler – özellikle yapılandırılmış kredi ürünleri ve bankaların riski bilançoları dışında tutma kabiliyetlerinin artması – ve büyük çaplı kompleks bankacılık sistemi bu piyasada başlayan likidite krizinin tüm ABD piyasalarına ve dünyaya yayılmasında etkili olmuştur. Yeni kompleks finansal ürünler, yasal otoriteler tarafından faaliyetleri düzenlenen finansal kurumlar tarafından kaldırılacak yardımıyla risk almak amacıyla kullanılmıştır.

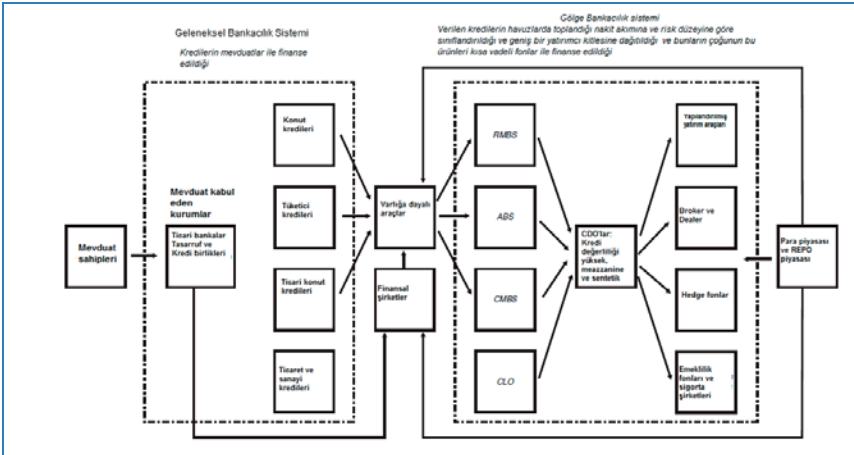
Krizi büyüten ve etkisinin tüm kıta Avrupasına da yayılmasına neden olan diğer bir mekanizma gölge bankacılık sistemidir. Bankalar tarafından verilen kredilerin fonlanması artan bir biçimde banka dışı finansal kurumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Banka dışı finansal kurumlar; yatırım bankaları, hedge fonlar, para piyasası (money-market fund) fonları ve finansal şirketleri bir diğer ifade ile varlığa dayalı akımlar (asset-backed conduits) veya yapılandırılmış yatırım araçları (structured investment vehicles) olarak sıralanabilir. Şekil 5.1'de gösterildiği gibi bunların hepsi gölge bankacılık (shadow banking system) sistemi olarak ifade edilmekte ve bu sistemdeki en büyük oyuncular yatırım bankaları olmaktadır. Bu sistem yeteri kadar denetleyici ve düzenleyici otoritenin denetiminde değildir. Ayrıca bu bankacılık sisteminde kamuoyu ile bilgi paylaşımı finansal kurumların

kendi isteğine bırakıldığından kurumların bu konuda herhangi bir yükümlülüğü de bulunmamaktadır. (Zandi, 2008: 119).

Amerikan otoriteleri özellikle de FED'in bu bankacılık sistemine bakışı şu şekildedir: Eğer gölge bankacılık sisteminde bir problem ortaya çıkarsa bu sistemdeki oyuncular büyük ticari bankalardır. Bu bankalar normalde iyi yönetilmekte ve aynı zamanda yeterli sermayeye ve düzenlemeye tabii kurumlardır. Bu kurumlar bu sisteme gerekli desteği sağlarlar. Eğer problem piyasanın kendi kendine çözmesine imkân vermeyecek derecede karmaşık hale gelirse o zamana FED finansal istikrarı sağlayabilmek için gerekli sorumluluğu alır (The Financial Crisis Inquiry Report, 2011)

Gölge bankacılık sistemi finansal kurumların merkez bankasının likidite imkânına veya devlet garantisi olmaksızın vade, kredi ve likidite dönüşümünü sağlayan finansal kurumlar olarak faaliyette bulunurlar. Son yirmi yılda bu sistem; opak, riskli ve uzun vadeli menkul kıymetleri para benzeri olarak görülen risksiz kısa vadeli yükümlülüklerle dönüştürerek krediler için pahalı olmayan bir fonlama kaynağı yaratmıştır. Finansal krizden önce bu kurumların vade ve kredi dönüşümünü gölge bankacılık sisteminde gerçekleştirmeleri konut ve ticari emlak piyasasında varlık balonunun oluşmasının en önemli nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. (Pozsar et al., 2010: 65).

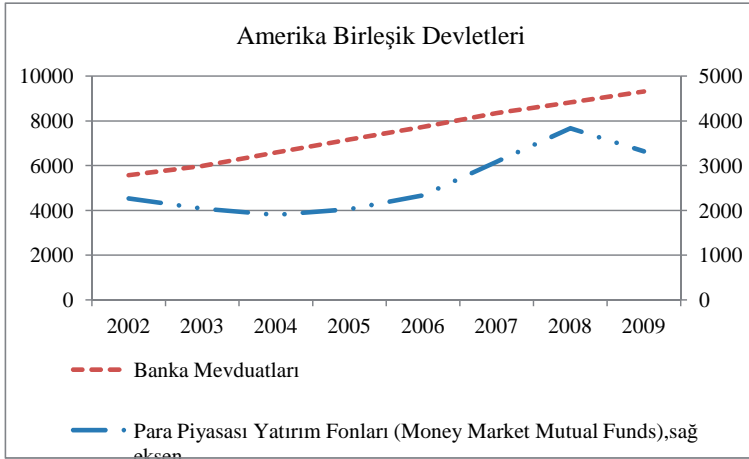
Şekil 5.1 Geleneksel Bankacılık ve Gölge Bankacılık Sistemi

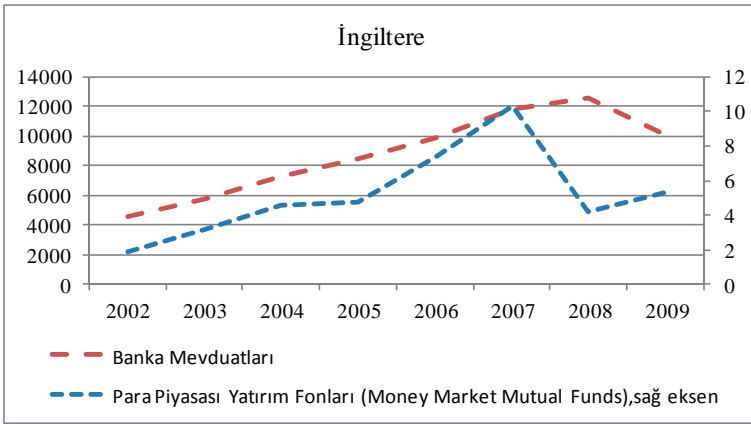
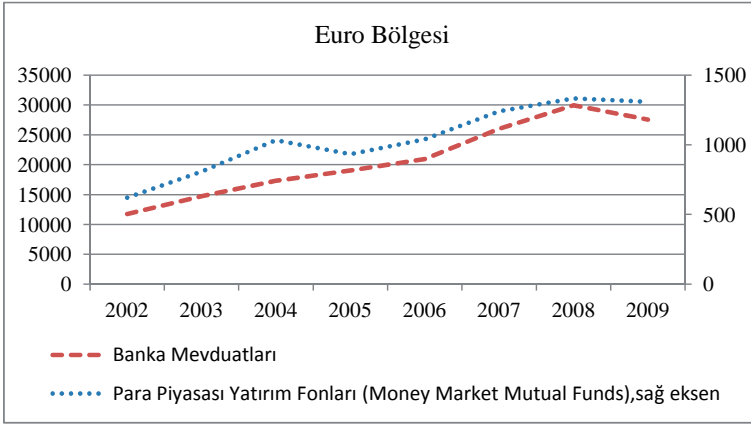

Kaynak: Zandi Mark., (2009:121)

1990'larda gölge bankacılık sisteminin hacmi geleneksel bankacılık sistemini yakalamış ve 2000'den sonra da geçmiştir. Bankalar bunun temel nedeninin Büyük Depresyon sonrasında 1933 yılında yürürlüğe giren Glass-Steagall yasasından kaynaklandığı savunulmaktadır. Bu yasa ile ticari bankaların menkul kıymet piyasalarına katılması ve kaldıraçlı işlemler gerçekleştirmesi sınırlandırılmaktadır. 1981 yılında ABD Bankacılık Denetleme Kurumu ilk yasal asgari sermaye yeterlilik oranının - varlıkların borç ve diğer yükümlülüklerinin aşan kısmı-yüzde 5 olacağını ilan etmiştir. Buna karşılık Wall Street'te faaliyette bulunan yatırım bankaları çok daha fazla kaldıraç kullanarak tabii olduğu bu net sermaye yeterliliği kuralını aşabilmişlerdir. Gölge bankacılık sisteminde ana oyuncular arasında yer alan para piyasası fonları ve yatırım bankaları bankaların tabii olduğu kurallara ve gözetim mekanizmasına tabii almamışlardır. Sisteme gelen fonlar geleneksel bankacılık sisteminde olduğu gibi devlet güvencesine sahip mevduatlardan değil genellikle para piyasası fonları, şirketler kesimine ait menkul kıymetlerin işlem gördüğü piyasalardan ve repo piyasasından gelmişler ve mevduatlara verilen güvence para piyasası fonlarını kapsamamıştır (Şekil 5.2).

Şekil 5.2 Mevduatlar ve Para Piyasasından Sağlanan Fonlar (Milyar, ABD doları)

Kaynak: International Monetary Fund., (2010b),

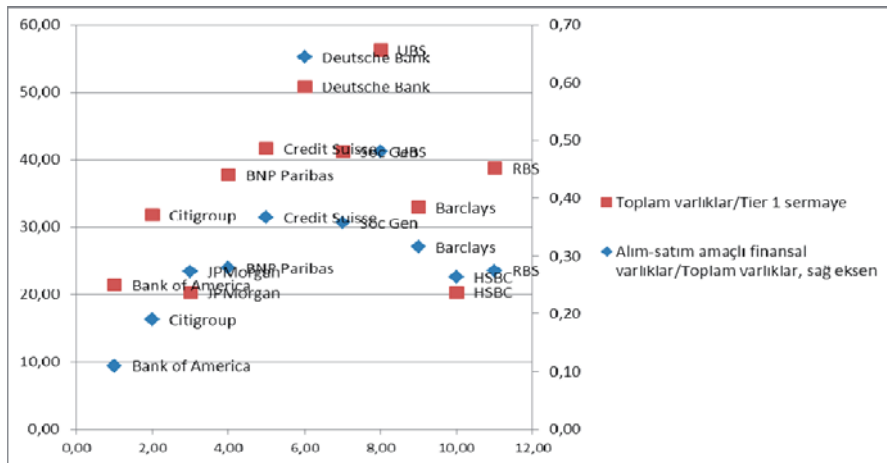
Kapsamamasının nedenlerinden biri burada bir finansal panik yaşanma olasılığının otoriteleri fazla endişelendirmemesidir. Teoride belirtildiği gibi, insanlar bunun riskli olduğunu bilmektedir. Eğer firma başarısız olursa veya olduğunda varlığını kaybedeceğini bilmektedir. Bundan dolayı para piyasası fonları herhangi bir sermaye yeterliliğine veya kaldıraçlı işlemleri nedeniyle herhangi bir düzenlemeye tabii olmasına gerek yoktur (The Financial Crisis Inquiry Report, 2011).

ABD’nde ticari bankacılığın ve yatırım bankacılığın birbirinden ayrılmasının bir diğer nedeni de finansal istikrar ile ilgili olmaktadır. Mevduat kabul eden kurumların mevduat güvencesine ulaşabilme imkânlarının bulunması bu kurumların diğer ticari faaliyetlere girebilmek için risk almalarına neden olmaktadır. Yatırım bankaları çoğunlukla aracılık faaliyetleri sonucunda kısa vadede alacakları komisyon gelirlerine odaklı bir

yapıya sahipken, ticari bankalar bunun tam tersine varlıkların vade dönüşümüne aracılık ederek uzun vadeli kredi verme ve izleme görevini yerine getirmektedirler. Bu yasa Nisan 1987'de aşamalı bir biçimde esnetilmiştir. Örneğin bu tarihte JP Morgan; Morgan Bank ve Morgan Stanley adıyla ikiye ayrılmıştır. FED bu tarihten itibaren ticari bankaların holding şirketlerinin şirket kurabilecekleri ve şirketlere ait menkul kıymetlerin aracılık yüklenimi işlerinin gerçekleştirebileceklerine izin vermiştir. Daha sonra 1999 yılında Gramm-Leach-Bliley Finansal Sektörün Modernizasyonu yasası ticari bankalar ve yatırım bankaları arasındaki ayırımın önündeki yasal engelleri kaldırmıştır (ECB, 2010).

Krizden önce finansal sistemde görülen bir diğer çarpıklık ise kaldıraç oranlarında meydana gelen artışlardır. Kaldıraçlı işlemlerin artmasının bir başka nedeni de finansal kurumların portföylerinin gittikçe daha az sermaye ile finanse etmeleri ve böylece sermayenin getiri oranının artmasıdır. Bunun nedeni hiç şüphesiz ki finansal kurumların aşırı optimist olmaları ve riski görmemezlikten gelmeleridir. Bankaların yüksek kaldıraç oranları ile faaliyette bulunmalarının bir diğer nedeni de bilançolarını büyüterek sabit maliyetli banka şubeleri ve yasal düzenlemeler karşısında bir üstünlüğe sahip olmak istemeleridir. Bankaların kaldıraç oranlarının arttırmaları ve bilançolarının büyütme varlık fiyatların da artış beklentisini beslemekte ve bu da varlık balonunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır (The Warwick Commission, 2009).

Şekil 5.3 LCIFI Toplam Varlıklarının Tier 1 Sermaye ve Alım-Satım Amaçlı Finansal Varlıkların Toplam Varlıklara Oranı (2007 sonu itibariyle)

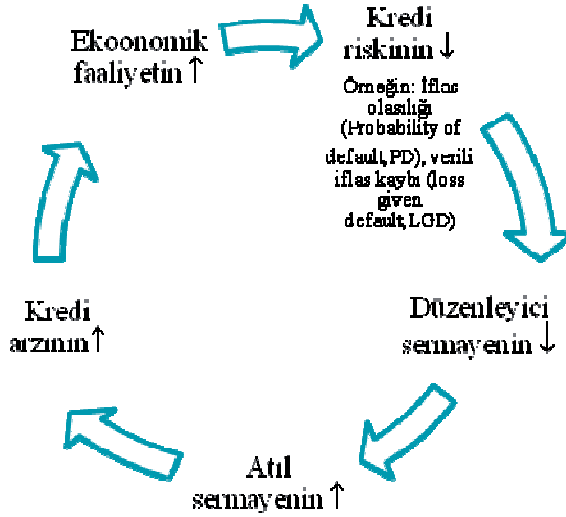

Kaynak: Bank of England (2009)

Mevcut Basel düzenlemeleri ile düzenleyici sermaye kuralları bankaların portföylerinde tutmuş oldukları risk ağırlıklandırılmış varlıkların minimum sermayeye olan oranını düzenlemektedir. Bu rasyo bankaların kaldıraç oranları üzerinde doğrudan bir sınırlama getirmemektedir. Eğer düzenleyici kurumlar risk ağırlıklandırmayı tamamiyle yapabilirlerse, risk tabanlı sermaye yeterliliği (risk-based capital requirement) bankaların bilançolarındaki riski sınırlamak için yeterli olabilecektir. Fakat pratikte düzenleyici risk ağırlıklandırılması ölçme hataları ile yüz yüzedir. Son yaşanan krizde risk modelleri bankaların alım-satım amaçlı portföylerinin riskini doğru bir biçimde ortaya koyamamakta ve aynı zamanda bankalara işlem yapma konusunda ve bilançolarını büyütme konusunda bir teşvike de neden olmaktadır. Şekil 5.3 finansal kurumların bilançolarını oldukça likit olduklarını düşündükleri alım-satım işlemlerine odaklı bir biçimde kaldıraç oranlarını arttırarak büyüttüğünü göstermektedir (Bank of England, 2009: 48).

Bu noktada aşırı kaldıraç, bankaların bilançolarını ortaya çıkan zararlara karşı oldukça duyarlı hale getirmektedir. Bu amaçla kaldıraç oranları risk temelli sermaye yeterliliği açısından özellikle kredi çevriminin (credit cycle) büyümesine engel olan bir mekanizma olarak kullanılmaktadır. Birçok ülke kaldıraç oranını düzenleyici bir araç olarak kullanmaktadır. Fakat bu tanımlama ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bu durum, özellikle basit çeşitli finansal kurumların farklı finansal varlıklar nedeniyle karşılaştıkları riskleri ve muhasebe uygulamaları nedeniyle risklerin değerlendirmesinin farklı olabildiği iş modelleri arasında doğru bir karşılaştırma yapabilmek için risk temelli olmayan kaldıraç oranlarına ihtiyaç duymaktadır. En azından kurumların üzerinde anlaştığı bir sermaye kavramına, bütün muhasebe farklılıklarına tamamiyle uyarlanabilecek bilanço içi ve dışı varlıkların ölçüsüne ihtiyaç vardır. (Bank of England, 2009:48).

Şekil 5.4 Riske Duyarlı Düzenleyici Sermayenin Ekonomik Konjonktürü Büyütücü Etkisi

Kaynak: European Central Bank., (2009)

Yapılan akademik tartışmalardan bir tanesi de Basel II'nin banka sermayesini düzenlemeye yönelik almış olduğu önlemlerin potansiyel olarak konjonktür ile aynı yönlü (pro-cyclical) bir görünüm arz ettiğidir (Şekil 5.4). Örneğin ekonominin daralma dönemlerinde PD ve LGD yüksek ve aynı zamanda sermaye gereksinimi yüksek olmaktadır. Bankalar ise (i) geri dönmeyen kredilerin ortaya çıkardığı zararlar nedeniyle karlarında azalış ve bilançosunda meydana gelen azalmadan ötürü daha fazla rezerv tutması (ii) varlıkların değerinin azalması ve artan sermaye talebi nedeniyle sermayenin maliyetinin artması. Yüksek sermaye zorunluluğu ve yeni sermaye yaratmada karşılaşılan zorluklar nedeniyle bankalar hanehalkına ve şirketlere kullandırmış oldukları kredileri azaltırlar. Kısacası ekonominin küçülme dönemlerinde sermaye yeterliliği artmakta buna karşılık ekonominin büyüme dönemlerinde sermaye yeterliliği azalmaktadır. Buna düzenleyici sermayenin konjonktür ile aynı yönlü olması denilmektedir. Bir diğeri ise, kredi arzının sermaye yeterliliği ile ters yönde olması ki buna da kısaca banka sermayesi kanalı denilmektedir (ECB, 2009:143-145).

Basel I'e kıyasla Basel II'de sermaye yeterliliği daha konjontürel (cyclical) bir yapı göstermektedir. Yapılan çalışmalardan elde edilen sonuç göstermektedir ki Amerika Birleşik Devletlerinde 1990'ların başında meydana gelen kredi daralmasında (credit crunch) Basel II düzenlemesi

bankaların sermayesinde yüzde 15 daha fazla maliyete neden olduğudur (Catarineu-Rabell, Jackson ve Tsomocos,2003).

Aynı Şekilde Kashyap ve Stein, 1998-2002 arası dönemde ekonomide meydana gelen yavaşlama nedeniyle bankaların ek sermaye için yüzde 35 ile 40 arasında daha fazla maliyete katlandığını ortaya koymaktadır (Kashyap ve Stein, 2004).

Kaldıraç oranının ortak bir tanımının olması oldukça önemlidir. 2010 ve 2011 yılında AB üyesi 91 banka için uygulanan stres testlerinin sonuçlarına bakıldığında bunun ne kadar önemli bir sorun olduğunu görülür. Bu testlerde varsayılan makro ekonomik senaryo büyük çaplı olmasa da ekonominin çift dip yapacağı varsayılmaktadır. Modelde borç krizi ile ilgili olarak getiri eğrilerinin pozitif eğimli olacağı ve risk primlerinin daha da genişleyeceği varsayılmaktadır. Bu Şokun risk primlerine yansımaları ise 145 baz puan (basis point, bps) dir. 75 bps tüm Avrupa ülkelerinin risk primlerinde artış buna ek olarak Yunanistan için 685 bps, Portekiz için 158 bps, İrlanda için 142 bps, İspanya için 86 bps öngörölmüş buna ek olarak bir bütün olarak 70 bps bir artış da hesaba katılmıştır. Borç krizi sonucunda ortaya borç geri ödememe (haircut) sadece bankaların alım-satım bilançosuna (trading book) uygulanmıştır. Banka bilançosunda (banking book) herhangi bir iflas öngörüsüne yer verilmemiştir. Alım-satım bilançosu, bankaların gerçek değerinden (fair value) ellerinden tutukları finansal varlıklarından mark-to-market değeri üzerinden elde ettikleri kar ve zararları içermektedir. Kısaca bu bize bankanın uzun dönemde üstlenmiş olduğu risklerin bu bilançoda yer almayacağını gösterir. Banka bilançosu (banking book) ise, bankanın elinde tutuğu ülke bono-tahvillerinden, konut kredilerinden kısaca perakende kredilerden, hisse senetlerinden ve KOBİ'lere verilen krediler karşılığında üstlenilen riskleri içerir. Kısacası buradaki riskler vadeye kadar elde tutulan ve elde tutulduğu sürece değeri mark-to-market değerinin ne olduğuna bağlı olarak değişen (likidite koşullarından etkilenen) varlıklardan oluşur. Bu noktada alım-satım bilançosu üzerinden, AB'nin tümü için haircut kayıpları 26.4 milyar Avro ve bunun 14.4 milyar Avro'su PIIGS'lerden (Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya) kaynaklanmıştır. Fakat banka bilançosunda da ortaya çıkan risk çok daha büyük olmaktadır. PIIGS'lerin iflası nedeniyle ortaya çıkan kayıp 75.8 milyar Avro, toplamda ise kayıp 90.2 milyar Avro düzeyindedir (Wignall-Blundell ve Slovik, 2010:5-8).³¹

Yine benzer bir değerlendirme Deutsche Bank'dan gelmiştir. Avrupa'nın 42 büyük bankası için yapmış olduğu stres testine göre Avrupa bankalarının

³¹ Örneğin OECD ülkelerinin ülke riski (sovereign default) sıfır risk ağırlık olarak ağırlandırılmaktadır. Fakat bu durum günümüzde pek geçerli değildir.

maddi özkaynaklarının (tangible common equity) yüzde 3.2 olduğu bir başka ifade ile oldukça kırılğan ve sağlıklı (anemik) bir biçimde faaliyetlerine devam ettikleridir. Tam tersine bu oran ABD stres testine tabi bankalarda yüzde 6.9'dur. Basel düzenlemelerinden kaldıraç oranlarına ait kurallarda bu oranın yüzde 6-8 arasında olması öngörülmektedir. 42 Avrupa bankası 758 milyar ABD Doları ile 1.26 trilyon ABD Doları arasında sermayeye ihtiyaç duymaktadırlar (The Wall Street Journal, 15 July 2010).

Bir diğer önemli faktör düzenleyici çerçevedeki yasal boşluklardır. Örneğin bankaların varlıklarını bilanço dışına çıkarmaları bir diğer ifade ile yapılandırılmış finansal araçlara kaydırmaları bankaların tuttukları sermayelerinin azalmasına neden olmaktadır. Örneğin 2001 yılında Citigroup bilanço dışı varlıkları 2.1 trilyon ABD Doları iken bilançosundaki varlıklar 1.8 trilyon ABD Dolarıdır (Blanchard, 2009: 8).

Tablo 5.2 krizden önce Avrupa'da faaliyette bulunan finansal kurumların ABD'li partnerlerine kıyasla daha yüksek kaldıraç oranlarına sahip olduklarını göstermektedir.

The Wall Street Journal gazetesinde yer alan bir haberde Avrupa bankalarında kaldıraç oranı 35 olduğu ve aynı oranın Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük bankalarında 55 olduğudur. Deutsche Bank için bu oran 50 dir. Bir başka ifade ile Deutsche Bank'ın yükümlülükleri 2 trilyon Avro'dur. Bu oran Alman ekonomisinin yüzde 80'den daha fazladır. Barclays PLC, nin yükümlülükleri ise 1.3 trilyon İngiliz Sterlini kaldıraç oranı ise 60'dır. Bir başka ifade ile bir bütün olarak İngiltere ekonomisinden daha büyüktür (The Wall Street Journal 22 September 2008).

Tablo 5.2 Kaldıraç ve Kısa Vadeli Yükümlülükler, 2007

Kurum	Toplam varlıklar/sermaye (Kaldıraç oranı)*	Mevduat ve kısa vadeli fonların/toplam varlıklar (%)
ABN Amro	33	78
Bank of America	12	73
Barclays	38	71
Bear Stearns	34	13
BNP Paribas	29	79
Citigroup	19	66
Credit Suisse	24	55
Deutsche Bank	53	80
Goldman Sachs	22	16
HSBC	17	74
JP Morgan Chase	13	68
Lehman Brothers	31	19
Merrill Lynch	32	29
Morgan Stanley	33	30
RBS	21	75
Société Générale	34	70
UBS	52	91
Avrupa Birliği bankaları (ortalama)	33	75
ABD bankaları (ortalama) (yatırım bankaları hariç)	14	69
ABD yatırım bankaları (ortalama)	30	22

Kaynak: Noia. et al., (2009:18)

Not: Kaldıraç oranı hesaplanırken şerefiye dahil edilmemiştir.

Kaldıraçlı işlemler –borçlanarak yapılan yatırım- konjonktür ile örtüşen (procyclical) bir yapı sergilemekte ve finansal konjonktürün yardımı ile büyümektedir (Adrian ve Shin, 2008a ve 2009, Frank et al., 2008).

Adrian ve Shin (2009), çalışmasından hareketle kaldıraçlı işlemler ve krizdeki rolüne kısaca bakılıcak olursa; örnekteki bilanço kişinin (finansal kurumların) 100 ABD Doları değerindeki servetinin veya varlığının 90 ABD Dolarlık kısmının kredi ile borçlanarak finanse ettiğini göstermektedir. Kısacası kaldıraç çarpanı $L = A / (A-90)$ dır. Bir başka ifade ile varlıklar/sermaye 100 /10. Kaldıraç oranı 10 ABD Dolarıdır.

Aktif	Pasif
Varlıklar (evin değeri, A) 100	Ev kredisi (mortgage, Debt, D) 90 Sermaye (equity, E) 10

Şimdi menkul kıymetin veya evin değeri \$1 artsın bu durumda kaldıraç $L = \text{Varlıklar} / \text{Sermaye} = (101 + D) / 11$ $D = \$ 9.18$ olacaktır.

Aktif	Pasif
Varlıklar (evin değeri, A) 101	Ev kredisi (mortgage) 90 Sermaye (equity) 11

Finansal kurum \$10 hedeflesin veya bir başka ifade ile banka veya finansal kurum kaldıraç çarpanını \$ 10 tutabilmek için \$ 9 daha borçlanmak durumunda kalacaktır. Kısacası varlıkların değerindeki \$1 artış bankanın borçlarını \$9 arttıracaktır.

Aktif	Pasif
Varlıklar (evin değeri, A) 110	Ev kredisi (mortgage) 99 Sermaye (equity) 11

Şimdi de varsayımsal olarak bankanın elinde tutmuş olduğu menkul kıymetin fiyatı \$ 109 düşüğünü varsayalım;

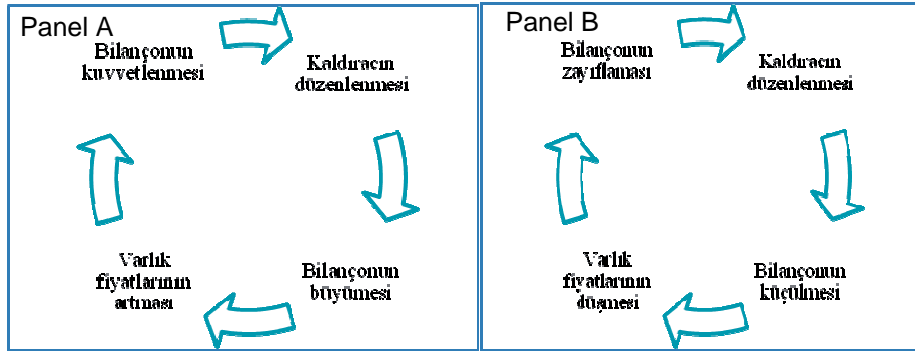
Aktif	Pasif
Varlıklar (evin değeri, A) 109	Ev kredisi (mortgage) 99 Sermaye (equity) 10

Böylece menkul kıymetin fiyatlarındaki düşüş bankaların, aracı kurumların ellerinde tutmuş oldukları menkul kıymetleri satmasına neden olacaktır. Bu durumda kaldıraç $L = \text{Varlıklar} / \text{Sermaye} = 109 / 10 = 10.9$ ABD Doları olacaktır. Banka kaldıraç \$ 10 seviyesinde tutabilmek için varlıklarını 9 ABD Doları azaltacak ve 9 ABD Doları borcunu ödeyecektir. Böylece hisse senedi fiyatlarındaki düşüş hisse senedi satışlarını tetikleyecektir. Aşağıdaki Şekil 5.5'de (Panel A) varlık talebindeki artış aktif fiyatlarının artmasına neden olmakta bu durumda potansiyel olarak bilançonun kuvvetlenmesine yol açmakta bu da aktif talebini arttırmakta böylece aktif fiyatları artmakta ve böylece tekrar bilanço sağlamlaştırmaktadır.

Tersine, finansal konjonktürün küçölme dönemlerinde ise (Panel B) varlık arzındaki artış fiyatların düşmesine neden olmakta bu durum bilançonun zayıflamasına neden olmakta bu da menkul kıymet satışını tetiklemekte bu da tekrar menkul kıymet fiyatları düşmesine neden olmakta ve böylece bilanço zayıflamaktadır (Adrian ve Shin, 2009: 9-12).

Varlık fiyatlarında oluşan balonun patlaması durumunda finansal kurumlar açısından ortaya çıkan bir diğer istenmeyen durum ise, bankaların bilanço dışında tutmuş oldukları yükümlölüklerinde meydana gelen artışlar ve finansal kurumun vermiş olduğu krediler karşılığında almış olduğu teminatların değerinde meydana gelen azalışlardır (IMF, 2009: 5).

Şekil 5.5 Finansal Konjonktür ve Kaldıraçlı İşlemler

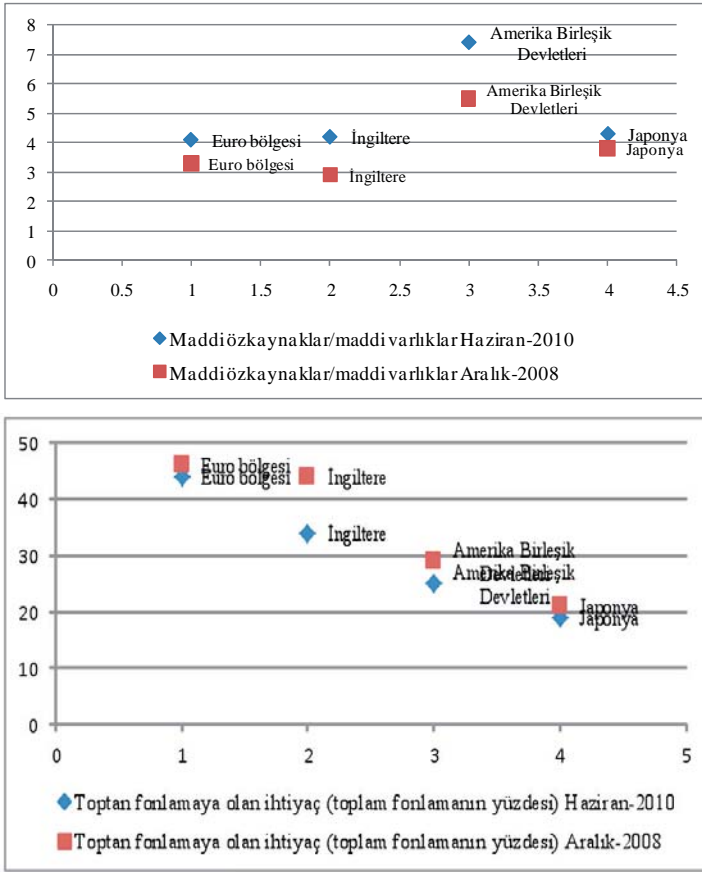
Kaynak: Adrian ve Shin (2009: 9-12).

Günümüzde piyasa merkezli finansal sistemin varlığı bankacılık ve sermaye piyasalarındaki gelişmelerin birbirinden ayrıştırılamamasına neden olmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemde yaşadığımız finansal dalgalanmaların (konjonktürün) merkezinde finansal aracılarda yer almaktadır. Özellikle büyük ılımlılık olarak adlandırdığımız dönem - düşük kısa vadeli faiz oranları, pozitif eğimli getiri eğrileri, düşük risk primleri ve finansal piyasalarda görülen volatilitenin azalması - finansal aracılarda bilançolarını büyütmesine neden olmuştur (Adrian ve Shin, 2008b ve 2008c).

Varlık fiyatlarının arttığı dönemlerde aynı anda teminatların değeri artmakta bu durum kredi artışına ve kaldıraçın (kredi kulanlar hem de finansal aracılarda) artmasına neden olmaktadır. Kaldıraçın varlığı altında fiyatlarda meydana gelen azalmanın borçlunun bilançosunda meydana getireceği bozulma kreditorün riskini artmasına neden olmakta ve böylece bankaların geri dönmeyen kredilerinde artış ve sermayelerinde erimeye yol açmaktadır.

Brunnermeier (2009), belirttiği gibi bankacılık sisteminde geleneksel bankacılık sisteminden gölge bankacılık sistemine kayış ile birlikte artan bir biçimde toptan fonlama (wholesale funding) ihtiyacının artmasına neden olmuştur (Şekil 5.6). Gölge bankacılık sistemini istikrarsız kılan ve aşırı biçimde kısa vadeli borçlanma ihtiyacı olmaktadır. Kısaca geleneksel bankacılık ve gölge bankacılık sistemine incelediğimizde; geleneksel bankacılık sisteminde bankaların şubeleri mevduat toplar fakat gölge bankacılık sisteminde para piyasası araçlarının örneğin ticari kağıtlar varlığa dayalı ticari kağıtlar ve repo gibi bunun yanında uzun vadeden orta vadeye tahvil gibi araçları para piyasasındaki yatırımcılardan emeklilik fonları, sigorta şirketleri gibi yatırımcılara arz edilmesi ile fon toplar.

Şekil 5.6 Banka sermayesi ve toptan fonlamaya olan ihtiyaç

Kaynak: International Monetary Fund (2011)

Bu yolla gölge bankacılık sisteminin gerçekleştirmiş olduğu finansal aracılık işleminin hacmi 20 trilyon ABD Doları olmuştur. Bu rakam geleneksel bankacılığın iki katıdır (Pozsar et al., 2010: 65). Bir çok özel kuruluş bunların içinde yapılandırılmış yatırım araçlarını satan ve köprü görevi gören kuruluş varlığına dayalı menkul kıymetleri satın alırken kısa vadeli ticari kağıtları (commercial paper) satarak alım gerçekleştirmişlerdir. Bu anlamda bu kriz banka hücumlarının modern versiyonudur .

Çoğu yatırım projesi ve konut kredisinin vadesi uzundur. Geleneksel bankacılık modelinde bu krediler, ticari bankalar tarafından kısa vadeli mevduatlar ile finanse edilmişlerdir. Bu anlamda, aynı vade uyumsuzluğu gölge bankacılık sisteminde bilanço dışı yatırım araçlarını ya da köprü vazifesi gören (conduits) araçları içermektedir. Bu yapılandırılmış yatırım araçları, ortalama vadesi 90 gün veya ortalama vadesi 1 yılın üzerinde kısa vadeli varlığa dayalı ticari menkul kıymeti para piyasası fonlarına satarak fon yaratırlar. Kısa vadeli varlıklar “varlığa dayalı” olarak adlandırılırlar. Çünkü bu menkul kıymetler konut kredilerine ya da diğer kredilerden oluşan kıymetlerin teminat olarak kabul edilmesine dayanmaktadır. İflas halinde varlığa dayalı ticari menkul kıymetleri elinde teminat olarak tutan kişi, bunları haczetme ya da satma yetkisine sahiptir. Bilanço dışı araçların stratejisi; uzun vadeli menkul kıymetlere yatırım yapmak ve kısa vadeli kağıtlar ile borçlanmaktır.³² Bu durum, bankaları fonlama likiditesi riski ile karşı karşıya getirmektedir. Yatırımcı aniden bu varlığa dayalı ticari menkul kıymetleri almaktan vazgeçtiğinde ya da bu araçları kısa vadeli borçları ile çevirmeyi engellediğinde bankalar açısından fonlama likiditesi riski ortaya çıkmaktadır. Fonlama likiditesini sağlamak için krediyi veren banka bu araçlara kredi hattı açar. Buna da likidite desteği denilmektedir. Sonuç olarak, bankacılık sistemi

³² Eşik altı konut kredilerinde başlayan krizini tüm ABD finansal piyasalarına ve global piyasalara sıçramasına neden olan mekanizmalardan biri de finansal kurumlar arasındaki likidite etkileşimidir. Bu etkileşim piyasa likiditesi (market liquidity) ve fonlama likiditesi (funding liquidity) olarak veya iflas riski olarak karşımıza çıkmıştır (Frank et al., 2008: 1-2). Piyasa likiditesi varlıkların fiyatlarında önemli bir değişime olmaksızın rahatlıkla işlem görülebilir. Fonlama likiditesinden kastedilen ise, ödeyebilme gücüne sahip ekonomik birimlerin yükümlüklerini yerine getirebilmek için piyasadan borçlanabilmesidir. Piyasalarda tansiyonun yüksek olmadığı dönemlerde piyasa likiditesinde yaşanan şoklar kısa süreli olmaktadır. Bu şoklar piyasa oyuncularına karlı yatırım olanakları sunar ve aynı zamanda getiri farklılıklarının yüksek olduğu iki piyasa arasında getiri farklılıklarından yararlanmak için hareket edilmesi nedeniyle derinliği az olan piyasalara likidite sağlar ve fiyat farklılıklarının azalmasına yardımcı olur. Fakat kriz dönemlerinde yaşanan şoklar kısa süreli olan şoklar likidite şoku olarak şiddeti ve etkisi artarak finansal piyasaları etkileyerek sistemik riskin oluşmasına neden olur. Bu mekanizmalar doğrudan finansal işlemlerin diğer tarafında yer alan finansal kurumların bilançoları arasında karşılıklı etkileşimin, riskin ortaya çıkmasına neden olur. Piyasalarda stresin arttığı dönemlerde karşı taraf problemleri (counterparty risk) “domino” etkisi adını verdiğimiz etki yardımıyla ödeme sistemi aracılığı ile birinin varlığı diğerin yükümlülüğü olarak finansal kurumlar arasında şokların yayılmasına neden olarak sistemik riskin ortaya çıkmasına neden olur (Frank et al., 2008:2-5; Adrian ve Shin, 2008a).

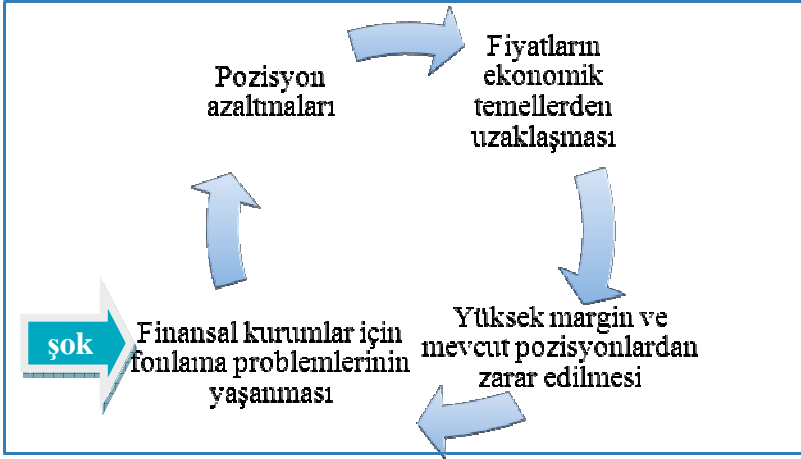
uzun vadeli varlıkları tutması ve kısa vadeli kredilerinden dolayı, bunlar bilançosunda gözükmese bile fonlama likiditesi ile karşı karşıya kalmaktadır.

Krizde göze çarpan bir diğer önemli bir trend ise; yatırım bankalarının bilançolarında vade uyumsuzluğunun artmasıdır. Bu değişme, bankanın bilançosunu kısa vadeli repo ile finanse etmesine yol açmıştır. Repo sözleşmeleri bankanın teminat olarak tutmuş olduğu varlıkları bugün satması ve sonraki bir tarihte alacağını beyanen borçlanmasıdır. Repo ağırlıklı finansman, özellikle de gecelik vadede repo işlemlerinin yatırım bankalarının toplam varlıklarına olan oranı 2000'den 2007'e iki katına çıkmıştır. Vadesi 3 aya kadar olan repo işlemlerinin toplam aktifler içindeki payı ise aynı kalmıştır. Bu durum, yatırım bankalarının her gün borçlanma ihtiyacının artan bir kısmının gecelik borçlanma ile gerçekleştirdiğini göstermektedir. Özet olarak krizin temel nedeni; ticari bankalar ve yatırım bankalarında gözlenen vade uyumsuzluğu problemidir. Özellikle de; bankaların bilanço dışında tutmuş oldukları menkul kıymetlere yönelik sağlamış oldukları likidite desteği ve yine bankaların repoya olan artan ihtiyaçlarıdır. Fonlama likiditesinde ortaya çıkan azalma 2007 yılının yaz aylarından başlamak üzere finansal piyasalarda stresin artmasına neden olmuştur (Brunnermeier, 2009: 79-80).

Sonuç olarak, bankalar kredilerinin büyük bir kısmını günlük koşullara göre şekillenen piyasalardan borçlanmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir nokta da; teminatlı kredilerin (collateral loan), özellikle de gecelik verilen kredilerin her gün artan teminat tamamlama (margin, haircut) koşuluyla verilmesidir. Krizi büyüten mekanizma iki likidite spirali ile açıklanmaktadır: Bunlardan ilki; kayıp (loss spiral), diğeri ise margin/haircut olarak ifade edilen teminat spirali.

Kayıp spirali kaldıraçlı işlem yapan yatırımcılardan kaynaklanır. Bu süreç beraberinde fiyatların daha da azalmasına neden olur (Şekil 5.7).

Şekil 5.7 Likidite Spirali

Fonlama problemlerinin ortaya çıkması kaldıraçlı işlem gerçekleştiren yatırımcıları pozisyonlarını azaltmaya yöneltir. Bu, zararların daha da artmasına, varlık fiyatlarında daha fazla düşmeye, sonuç olarak finansal kurumların ihtiyat amacı ile ellerinde daha fazla fon tutmalarına, daha yüksek teminat istemelerine ve böylece fonlama problemlerine neden olmuştur. Yüksek teminat spiralinde ise piyasada büyük çaplı düşüşler olduğunda teminat oranları artmakta ve bu da kredi koşullarının daha sıkılaştırılmasına neden olmaktadır.

Haircut, varlığın piyasa değerinde bir azalma riskine- varlık satıldığında değerinde meydana gelen azalma- karşılık bunu telafi etmesidir. Bu oran menkul kıymetin cinsine, piyasa riskine ve vadeye bağlıdır. Oran 0 ile 100 arasında dalgalanır. Yüksek oran, varlık finanse edildiğinde varlığın değerini azaltır (IMF, 2007:21).

Örneğin banka kendisine yatan 100 milyon ABD Doları ile 100 milyon ABD Doları değerinde tahvil veya bono alırsa bu durumda margin (haircut) sıfırdır. Eğer mevduat 90 milyon ABD Doları ve piyasa değeri 100 milyon ABD Doları değerinde bono aldığında şimdi bu durumda margin yüzde 10'dur. Banka diğer 10 milyon ABD Doları başka kaynaklardan yeni yükümlülük yaratarak finanse edecek (Gorton ve Metrick, 2009b).

Tablo 5.3 Finansal Stres Süresince Margin/Haircut

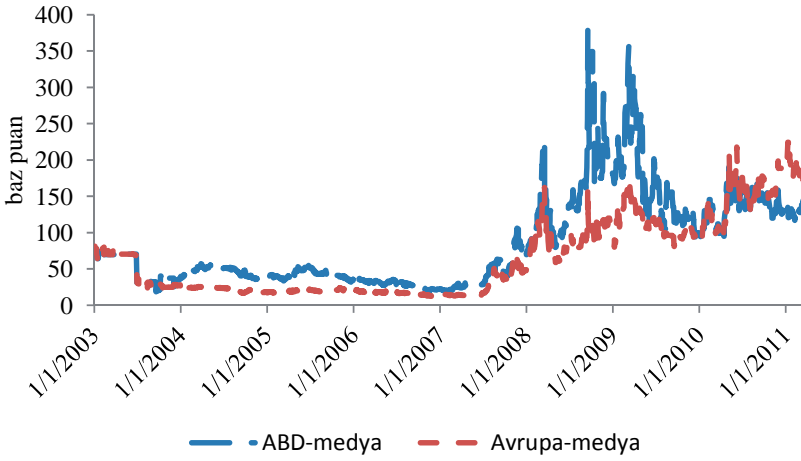
	Ocak-Mayıs 2007	Nisan 2008
	Tahvil	
Yatırım yapılabilir seviyedeki	% 0-3	%3-7
Yüksek riskli	%10-15	%25-40
	Kaldıraçlı Krediler	
Senior	%10-12	%15-20
Il lien	%15-20	%20-30
Mezzanine	%18-25	%30+
	ABS ve CDO	
AAA	%2-4	%15 +
AA	%4-7	%20
BBB	%10-20	%40-70
Hisse senedi	%50	%70

Kaynak: Citigroup, IMF

Krizin şiddetini arttıran bir diğer faktör de finansal kurumların sermaye yeterlilik rasyosunu tutturma çabasıdır. Finansal kurumların ellerinde tutmuş oldukları varlıkların değerinde meydana gelen azalış, sermayelerinde azalışa neden olmuş ve sermaye rasyolarını iyileştirebilmek için sermaye yeterlilik rasyolarını karşılayabilmek, yatırımcılara iflas etmeyeceğini göstermek ve yeniden güven sağlamak adına ya dışarıdan yeni sermaye sağlamışlar ya da kaldıraçlı pozisyonlarını azaltmışlardır (de-leveraging). Başka bir ifade ile ellerinde tutmuş oldukları varlıkları fiyatlarının ne olduğuna bakmaksızın satmak (fire-sales) veya kullandırmış oldukları kredileri azaltmak suretiyle bilançolarını küçültmüşlerdir (Blanchard, 2009:10).

Şekil 5.8 ve 5.9 kriz süresince bankacılık sisteminde bankaların birbirleriyle gerçekleştirmiş oldukları işlemlerde üstlenmiş oldukları riskin (counterparty risk) arttığını göstermektedir.

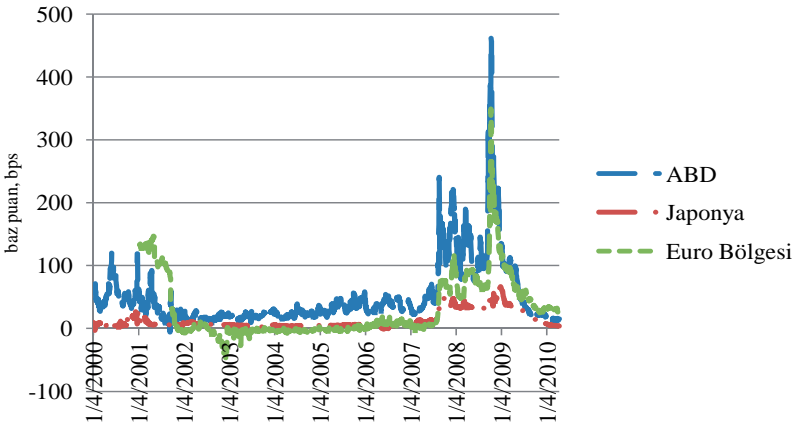
Şekil 5.8 Bankacılık Sektörünün CDS'leri

Kaynak: IMF

Not: 10-yıllık medyan

Şekil 5.9 Bankalararası Para Piyasası Spredleri

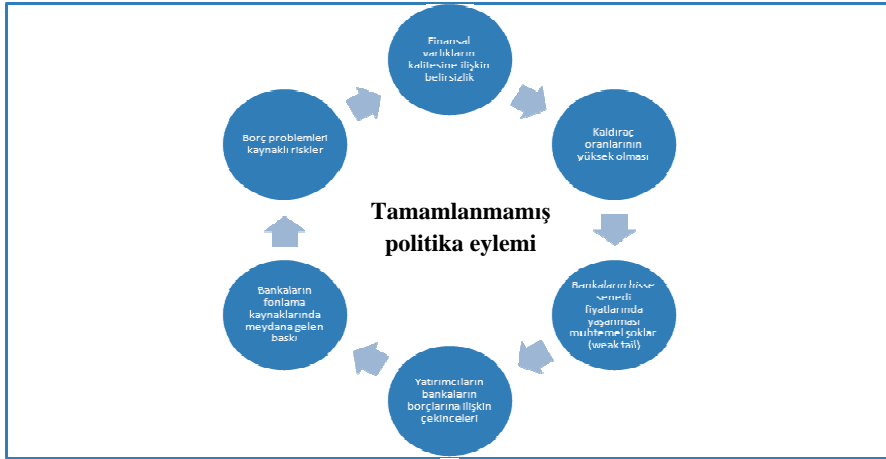

Kaynak: IMF

5.1.2. Krizden Elde Edilen Deneyimler Işığında Finansal Sistemde Düzenleyici Reform Çalışmaları

2008 yılında kompleks ve bir birleri ile bağlantılı (interconnected) finansal kurumlar (bundan sonra LCIFI olarak ifade edilecektir) eşik altı konut kredilerinde temerrüde düşme oranlarında meydana gelen artıştan kaynaklanan büyük çaplı zararların ortaya çıkması ve yıl boyunca global ekonomide görülen yavaşlama ve sanayileşmiş ekonomilerdeki resesyonun derinleşmesi LCIFI'ların bilançolarında (banking book) stresi arttırmıştır. Aynı zamanda 2008 yılı boyunca fonlama piyasasında karşı taraf riski (counterparty risk) olarak ifade edebileceğimiz riskin artmasına ve bu da fonlama piyasaların donmasına neden olan bir diğer faktördür. (Şekil 5.10).

Şekil 5.10 Bankacılık Sektöründeki Problemler

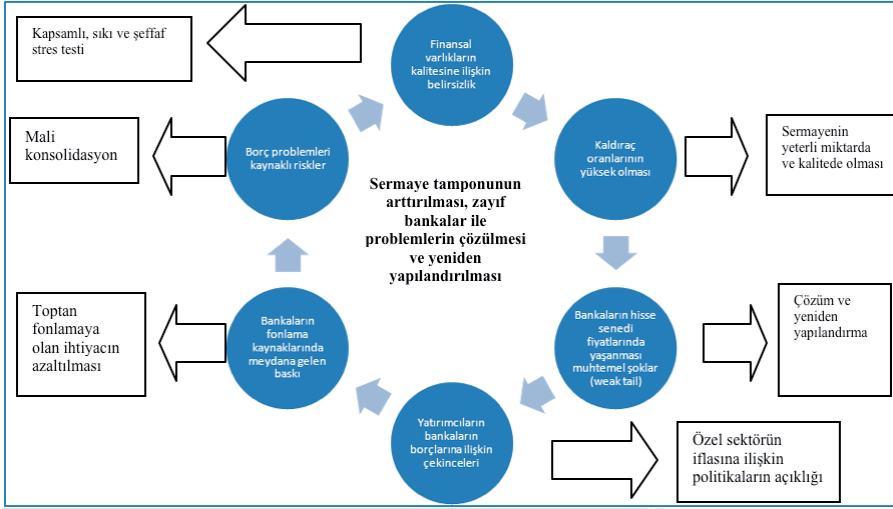

Kaynak: IMF

Bu bağlamda son yaşanan kriz büyük, LCIFI'ların önemli riskler ile yüz yüze olduklarını ve düzenleyici ve denetleyici sistemdeki fay hatlarının su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Son yirmi yılda krizleri takiben gelişmiş ülkelerde bankalar global anlamda hem bilançolarını hem de şube sayılarını arttırmışlardır. Bir çok örnek göstermektedir ki artık bankalar yerel bankacılık modelinden uzaklaşarak global ve bölgesel olarak aktif birer büyük ve kompleks finansal kurumlar haline dönüşmüştür. Ülkeler arasındaki finansman imkânları bu tip bankaların ellinde gittikçe artan bir şekilde ülkeler arasında bağlantılı hale gelmiştir. Bazı finansal olarak önemli ekonomilerde düzenleyici rasyoların çeşitli risklerin oluşmasına karşı duyarlı bir yapı göstermemektedir. Örneğin bu ülkelerin finansal kurumlarında sermaye

düzeyi düşük veya tampon vazifesi göremeyecek derecede yetersiz kalitededir. (Ötger-Robe et al., 2010).

Şekil 5.11 Bankacılık Sektöründe Yaşanan Sıkıntılara Yönelik Politika Çözümleri

Kaynak: IMF

Yapılan reformlar, uluslararası ve yerel bağlamda bu eksiklikleri ve hataları düzeltmek ve böylece mali sistemi koruyarak daha ileri bir seviyeye taşıma amacı gütmektedir. Bu reformların temel amacı finansal kurumların daha az kaldıraçlı işlemlere başvurmalarını sağlamak, daha az riskli (veya daha korunaklı), güçlü ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi destekleyici sağlam bir finansal sistemi yaratmaktır. Basel Bankacılık İzleme Komitesi tarafından sermaye standartlarına ilişkin son dönemde yapılan düzenlemelerin finansal kurumların sermaye miktarı ve kalitesinde önemli iyileşmelere yol açacağı tahmin edilmektedir. Yeni getirilen sermaye standartları yatırım bankalarının yatırım eylemlerini önümüzdeki dönemde önemli ölçüde etkileyecektir. Yeni getirilen düzenleme ile bankaların alım-satım amaçlı kâğıtlarının tutulduğu bilançoların (trading book) karşılaşmış olduğu risklere karşı daha sıkı düzenlemeler içermesi bu kurumların faaliyetlerini etkileyecektir. Buna ek olarak yatırım bankalarının faaliyetleri diğer ülkelerin düzenleyici kurumlarının almış olduğu yeni muhasebe standartları, menkul kıymetleştirme işlemine ilişkin yüksek standartlar, türev enstrümanlara yapılan yatırım ve diğer alım-satım işlemlerini bir diğer ifade ile bankaların belirli aktivitelerini sınırlayacaktır (Ötger-Robe et al., 2010).

Tablo 5.4 Yatırım Bankalarının Faaliyetlerini Etkileyen Düzenlemeler

Menkul kıymetleştirme	Türev Ürünler	Alım-satım
<ul style="list-style-type: none"> • Menkul kıymetleştirme işlemlerinde yüksek risk ağırlıklandırma (Basel II) • Kaldıraç oranı (Basel III) • Muhasebe reformu • Kredi işlemini yapan (Originator) için yüzde 5 risk saklama zorunluluğu • Rating şirketleri • Sistemik öneme sahip finansal kurumlar için sistemik ek zorunluluk (surcharge) • Çekirdek olmayan fonalamlar için vergi 	<ul style="list-style-type: none"> • Alım-satım bilançosuna daha yüksek risk ağırlığı (Basel II) • Kaldıraç oranı (Basel III) • Karşı taraf risk düzenlemesi (Basel III) • OTC piyasalarda türev ürünler için Merkezi karşı taraf takası • OTC türev ürünler; standart olmayan kontratlar için daha yüksek sermaye zorunluluğu • Frank-Dodd Yasası • Sistemik öneme sahip finansal kurumlar için sistemik ek vergi • Çekirdek olmayan fonalamlar için vergi 	<ul style="list-style-type: none"> • Alım-satım bilançosuna daha yüksek risk ağırlığı (Basel II) • Kaldıraç oranı (Basel III) • Karşı taraf risk düzenlemesi (Basel III), diğer finansal kurumlar için yatırımlarda kesinti • OTC piyasalarda türev ürünler için Merkezi karşı taraf takası • OTC türev ürünler; standart olmayan kontratlar için daha yüksek sermaye zorunluluğu • Frank-Dodd Yasası • Sistemik öneme sahip finansal kurumlar için sistemik ek vergi • Çekirdek olmayan fonalamlar için vergi

Kaynak: Ötger-Robe et al.,(2010:23)

LCIFI'ların yatırım bankacılığı bölümleri oldukça esnek bir iş modeline odaklı bir yapı sergilemektedirler. Bundan dolayı iş modellerinde düzenleyici reformların etkisiyle ortaya çıkan faaliyetlerini kısıtlayan düzenlemeleri esnek iş modeline sahip olmalarından dolayı bu yeni ortama adepte edebileceklerdir. Dolayısıyla bu düzenlemeler nihai şeklini alana kadar bu kurumların iş modellerinde yine bu faaliyetler görülmeye devam edecektir.

Burada temel dikkate edilmesi gereken nokta ise bankacılık sektörüne yönelik sıkı düzenlemelerin sistemik riskin oluşmasını engellemeye yönelik olması yani bir diğer ifade ile finansal aracılık faaliyetini kesintiye uğratmamasıdır. Kısacası bu yeni düzenlemelerde dikkat edilmesi gereken en önemli nokta riskin düzenlemenin olmadığı veya kısmen düzenlemeye tabi alanlara kayması ve bu alanlarda sistemik riskin oluşmasının olası olmasıdır. Buna ek olarak koordineli bir reform sürecine olan ihtiyaçtır. Çünkü düzelmelerin istenmedik bir biçimde finansal sektörün ekonomik iyileşmeyi desteklemesine zarar verebilmesi olasıdır. Ülkeler arasında faaliyette bulunan ve çoğu sistematik olarak önemli LCIFI'ların uluslararası işbirliği ile etkin bir ülkeler arası gözetime ve batmasına izin verilmeyecek kadar önemli "too important to fail" kurumların etkili piyasa disiplini sağlayacak adımların atılmasına ek olarak riskin oluşmasına yardımcı olacak belirli piyasaların etkin bir biçimde düzenlenmesi, finansal bünyeleri zayıf olan kurumlar için düzeltici önlemlerin alınması, global ölçekte etkin önlemlerin alınması, ülkeler arasında faaliyette bulunan bu kurumların iflasına karşılık

ortaya çıkan maliyeti taraflar arasında üstlenilmesini sağlayan bir mekanizmaların oluşturulması hedeflenmektedir.

Finansal kriz yaklaşık dört yıl önce başlamasına rağmen hala finansal piyasalarda güvenin tam olarak sağlanamadığı görölmektedir. Piyasalar hala bazı finansal kurumların yüksek kaldıraç oranlarına sahip olması, yetersiz sermaye ve varlıkların kalitesine ilişkin kuşkular hala problemin ekonominin merkezinde yer almasına neden olmaktadır. Ülkelerin bankacılık sistemine yönelik uygulamaya koydukları eylem paketleri sektörde önemli iyileşmelere neden olmasına rağmen fonlama maliyetinde ortaya çıkan artış bankaların gelirlerini olumsuz yönde etkilemekte ve bankaların sermaye yaratmasını sınırlamaktadır. Sistemde yer alan zayıf bankaların bir an önce yeniden yapılandırılması veya bir çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Tamamlanmamış politika eylemleri ve bankacılık sektörüne ilişkin yetersiz reformlar global bankacılık sisteminin farklı kategorilere ayrılmasına neden olmakta bu durumda sistemi şoklara karşı kırılđan hale getirmektedir.

Aşırı kaldıraçlı işlemler ve riskli pozisyon alma uzunca bir süre reel faiz oranlarının son derece düşük olması, yüksek büyüme ile birlikte finansal düzenleyici çerçevede ortaya çıkan ciddi eksiklikler düzenleyici kurumların sıkı düzenlenen ve daha az düzenlenen finansal kurumlar arasındaki bağı yeterince değerlendirememeleri finansal kurumların aşırı risk almasına neden olmuştur.

Küresel kriz sonrasında yaşanan krize neden olan problemlerin önlenmesi ve denetleyici ve düzenleyici çerçevede yaşanan boşlukların ortadan kaldırılması son derece önemli olmaktadır. Bu bağlamda Finansal İstikrar Kurumu (Financial Stability Board, FSB) ve G20 IMF ve diğer uluslararası kurumlarında katılımıyla öncelikli konuları belirlemiş ve belirli bir programı uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede üzerinde uzlaşılan beş öncelikli alan karşımıza çıkmaktadır. Bu alanlarda yapılan düzenlemeler finansal sistemi daha rekabetçi, entegre, sağlam, yenilikçi fakat basiretli davranan ve vergi verenlerin desteğinden bağımsız bir sistemin oluşturulmasıdır.

- i. *Sistemik olarak önemli finansal kurumların nasıl yeniden değerlendirileceği ve bu kurumları güçlü kılacak düzenleyici çerçevenin genişletilmesi.* Denetimde ortaya çıkan önemli yanlışlardan biride banka dışı finansal kurumların gevşek denetimi olmuştur.

- Bu bağlamda üzerinde uzlaşılan temel noktalardan biri sadece bankacılık sektörüne değil finansal sistemi tehdit eden tüm finansal kurumlara sıkı düzenlemeler getirilmesidir.
- Bir diğer noktada sistemik kurumların, finansal sistem için önemli olan veya yüksek kaldıraç ile çalışan bir diğer ifade ile büyük finansal kurumların (bilanço dışı kalemlerinin belirlenmesi) belirlenmesi ve aynı zamanda bir araya geldiklerinde ve kriz döneminde birlikte hareket ettiklerinde takdirde sistemik risk oluşturacak küçük finansal kurumların da belirlenmesidir.

Bu bağlamda oluşturulan politika seçenekleri ise:

- Sistemik riskin doğru bir biçimde değerlendirilmesine yarayacak metodolojilerin geliştirilmesi. Buna ek olarak sadece bankalar için değil herhangi bir finansal kurumdan kaynaklanabilecek potansiyel risklerin anlaşılması
- Banka dışı finansal kurumları da içerecek şekilde sistemik öneme sahip finansal kurumlara sermaye yeterliliği, kaldıraç ve likidite gibi konularda batmayacak kadar büyük (too big too fail) algısından kaynaklanan ahlaki çöküntüde (moral hazard) kapsayacak biçimde basiretli düzenlemeler getirilmesi
- Sistemik riskin düzenlemesinden sorumlu tek bir düzenleyici otoritenin oluşturulması
- Sistemik olmayan kurumların izlenmesine devam edilmesi, Bu bağlamda G20 tüm finansal kurumlara daha sıkı basiretli standartları uygulama konusunda çağrıda bulunmuştur. Hedge fonlara sistemik riske katkılarının belirlenebilmesi amacıyla denetleyici kurumlara kayıt ve bilgi-belge açıklama zorunluluğunun getirilmesi

ii. *Denetleme işlevinin konsolide edilerek daha etkin hale gelmesi.*³³

³³ Zaman içerisinde finansal sistemde meydana gelen değişme ve dönüşüm düzenleyici ve denetleyici çerçevesinde değişmesine ve dönüşmesine neden olmuştur. Zaman içerisinde çerçeve "uyum tabanlı" bir çerçeveden "kuvvetlendirici tabanlı" bir yapıya doğru dönüşmüş bu yapıda düzenleyici kurumların temel amacı sistemin sağlıklı ve güvenli bir biçimde sürmesidir. Bu noktada finansal kurumların risk alması temel olarak "uyum tabanlı" çerçevede gerçekleşmiştir. Özellikle de göreceli olarak detaylı kurallara dayalı rejimlerde karşılaşılmıştır. Bu durum çok kolay bir biçimde görülen düzenlemelerdeki boşluklara odaklanılmasına neden olmuştur. Örneğin sermaye yeterlilik rasyoları gibi. Buna ek olarak geçmişe odaklı bir yapı ve çerçevenin bulunması düzenleyici kurumları geleceğe yönelik iş modellerinin tam olarak anlaşılmasına ve gelecekte yüz yüze kalınması muhtemel

- Yasal çerçevede yaşanan aksaklıkların çözülmesi bilgi paylaşımının ve işbirliğinin daha kurumsal bir hale getirilmesidir. Özellikle sanayileşmiş ekonomilerde denetleyici otoriteler bilgi açısından ve ülke içindeki ve ülkeler arasındaki farklı finansal kurumlar arasındaki ilişkiyi anlayabilme konusunda bir eksikliğe sahiptirler.

Politika Opsiyonları

- Bazı alanlarda atılacak adımlar ile denetim ve gözetim işlevini yatay-fonksiyonel bir biçimde konsolide edilmesine neden olacak hukuksal yapının güçlendirilmesi: (i) sadece tek bir kuruma değil finansal grupların hepsine basiretli düzenlemelerin uygulanması (ii) denetim ve gözetim işlevini yapan tüm kurumlar arasında bilgi paylaşımı
- Denetim ve gözetim işlevini gerçekleştirecek otoriteler arasında daha yakın işbirliğini kapsayacak kurumsal mekanizmaların kurulması.
- Global bankaların faaliyette bulunduğu ülkelerdeki düzenleyici ve denetleyici otoriteleri de içersine alacak global bankaların ülkelerarası denetim ve gözetimin daha etkin biçimde gerçekleştirecek düzenleyici ve denetleyici yapıların kurulması. Bu yapının elde edilen tüm bilgilerin paylaşılması, ülkeler arasında uyumun sağlanması ve denetleyici-düzenleyici kurumlar arasındaki sorumlulukların açıkça değerlendirilmesi.

risklerin görülememesine ve de risk yönetimi alanında ortaya çıkan kusurları tam olarak görememelerine neden olmuştur.

Bankacılık sektöründe uyumlu tabanlı yaklaşım mevduat kabul eden kredi veren kısacası kredi riski ana risk faktörü olan kurumlardan olduğuna nettir ve bu yaklaşım oldukça iyi bir biçimde çalışmıştır. Fakat 1970'lerde ve 1980'lerde de deregülasyon süreci ve teknolojik devrim ile birlikte finansal kurumlar, faaliyetleri ve finansal ürünleri oldukça büyük çaplı bir değişim geçirmiştir. Özellikle kompleks finansal ürünler ile bilanço dışı kalemlerdeki artış dikkate çekicidir. Buna ek olarak bankalar, aracı kurumlar yatırım bankaları ve sigorta şirketleri arasındaki sınır gittikçe belirsiz hale geldi. Bankaların bilançoları bankaları ticari işlemlerinden kaynaklanan piyasa riskini ele almaktadır. Örneğin bankanın hisse senedi işlemleri, borçlanma enstrümanlarına, türev ürünlere ve döviz cinsinden varlıklara yapmış olduğu yatırımları kapsamaktadır. Zaman içerisinde görülen bu değişim birçok denetleyici ve düzenleyici otoritenin de değişmesine neden olmuş ve risk tabanlı veya riske odaklı bir yapıya geçişlerdir. Risk tabanlı veya risk odaklı yaklaşım ise farklılık göstermektedir. Bunun nedeni ise riskin ölçülmesinde metodolojide meydana gelen farklılıklardır. Finansal globalizasyon süreci ise dolaylı yoldan etkilemiştir. Piyasalar arasındaki rekabet bazı finans merkezlerinin piyasa-dostu düzenleyici ve denetleyici çerçeveyi benimsemelerine neden olmuştur (Viñals et al.,2010:7-8)

- i. *İktisadi konjonktürü büyütücü etkisini (procyclicality) azaltabilmek için mevcut düzenlemelerin ve kurumsal uygulamaların uygulanması.*
- Düzenleyici çerçevenin konjonktür büyütücü etkisi kriz öncesinde görülen aşırı kredi genişlemesi ve kaldıraçlı pozisyonların alınmasına neden olmuştur. Bu duruma neden olan temel düzenleme Basel II'nin Pillar I olarak adlandırılan sermaye yeterlilik rasyosuna ilişkin düzenlemelerdir. Bu düzenleme konjonktürü büyüten faktörler olarak risk ağırlıklandırılmış varlıkları tanımlamaktadır. Aynı zamanda krediler için ayrılan karşılıklar (loan loss provision) kredilerin ödeme geçmişleri ile ilgili olmakta bu durum ekonominin büyüme dönemlerinde kuvvetli seyretmekte ve bankalara kullandırmış oldukları kredileri arttırma yönünde bir teşvikte bulunmaktadır. Bir diğer faktörde finansal varlıkları gerçek değeri üzerinden değerlendirilmesidir (fair value accounting, FVA) bu da bankalara bilançolarında tutmuş oldukları varlıkları piyasada o anda geçerli olan değerlerden değerlemesini (mark-to-market) bir diğer ifade ile finansal varlığın "gerçek" değerini yansıtan değerinden fiyatlardan değerlendirilmesi imkanı sağlamakta bu da ekonomik konjonktürü büyütücü ve besleyici bir etki yapmaktadır.

Politika Opsiyonları:

- Sermaye yeterlilik rasyosunun konjonktür-karşıtı hale getirilmesi veya bir diğer ifade ile düzenleyici ve denetleyici otoriteler tarafından sermayeye ilişkin düzenlemelerin getirilmesi veya finansal kurumlar tarafından ihraç edilen borçlanma senetlerinin belirli koşullar altında hisse senedine dönüştürülmesi
 - Dinamik karşılık ayırma (dynamic provisioning requirements) ilkesinin uygulaması.
 - Gerçek değerli muhasebe uygulamasından vazgeçmemek fakat buna ek olarak likit olmayan finansal varlıkların değerine tampon veya sınırlı esneklik getirmek.
- ii. *Sistemik öneme sahip finansal kurumlar ve piyasalar için kamuoyunu şeffaf bir biçimde bilgilendirme ile ilgili düzenlemelerin kuvvetlendirilmesi.*
 - Finansal krizin ortaya koyduğu temel eksiklerden birisi de finansal verilerin içerdiği bilgilerdeki boşluk ve riskin altında yatan faktörlerin tam olarak anlaşılabilmesidir. Finansal işlemlerin yeni alanlara

kayması ile birlikte ya çok az ya da hiç bilgi paylaşımının olmaması düzenleyici otoriteleri riskin nerede yoğunlaştığını değerlendirememesine neden olmuştur.

Politika Opsiyonları:

- Makro ekonomik gelişmeler ve finansal sektör arasında bilgi alış verişinin iyileştirilmesi.
- Sistemik öneme sahip kurumların kamuoyu ile bilgi paylaşımına ilişkin yapının kuvvetlendirilmesi.
- Finansal sağlamlık göstergelerinin yenilenmesi ve kapsamının genişletilmesi.
- Basel II basiretli çerçeve dahilinde sistemik finansal kurumların riskin değerlendirilmesinde risk yönetim tekniklerini ve modellerinin açıklanması

iii. Merkez bankalarına finansal istikrarı sağlama konusunda daha geniş yetki verilmesi. Bu amaç doğrultusunda merkez bankalarına finansal sistemin sağlıklı bir biçimde işlemesi görevinin verilmesi merkez bankalarının kredi artışının önüne geçmeleri ve varlık fiyatlarında meydana gelen büyük çaplı artışları önleyerek günümüzde krize neden olan zayıflıkları engelleyebilecektir (IMF, 2009 ve Rennhack, 2009:3-8).

Nisan 2009 yılında G-20'lerin üzerinde anlaştıkları finansal sektörü kuvvetlendirmeye yönelik reform çalışmalarının iki önemli kısmı mevcuttur. Bunlardan ilki sermayeye yönelik yeni standartlar diğeri ise likiditeye ilişkin olarak global likidite standartları olmaktadır.

Basel III düzenlemeleri G20'lerin düzenleyici reform ajandasının en önemli gündem konularından biri olmaktadır. Basel Komitesinin almış olduğu kararlar 2010 yılının sonunda yayınlanmıştır. Basel II ile kıyaslandığında 27 ülke arasında daha önce görülmemiş derecede koordinasyonun sağlanması ile rekor sayılabilecek kısa bir zaman diliminde yaklaşık iki yıldan daha az bir sürede tamamlanmıştır. Basel III temel olarak Basel I den ve Basel II den farklılık göstermektedir. Bu farklılıklardan ilki potansiyel olarak daha detaylıdır. İkincisi ise, hem kurumsal anlamda hem de sistem seviyesinde risk bakımından mikro ve makro basiretli reformları içermektedir (Walter.,2011)

Tablo. 5.5 Düzenleyici Reform Çalışmaları

		Bankaların İflas Olasılığını (Pd) Azaltılması	Bankaların Sistemik Zararların, Verili İflas Veya Zararlarının Azaltılması	Beklenmedik Sistemik Zararların Yapısal Önlemlerle Azaltılması
Mikro basiretli: Bankaların kendine özgü riskleri için (idiosyncratic risks)	Amaçları	<ul style="list-style-type: none"> • Tüm bankaları bankaların kendine özgü risklerine karşı daha sağlam hale getirmek • Tüm bankalarda basiretli risk uygulamalarını teşvik etmek 	<ul style="list-style-type: none"> • Tüm bankaların kendilerine özgü risklere karşı dayanıklı olması, strese neden olabilecek veya bir bankanın batmasına neden olacak sistemde büyük çaplı zararlara neden olarak sistemin geri kalanında zararlara neden olmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tüm bankaları kendilerine özgü risklere karşı daha dayanıklı hale getirilmesi
	Araçları	<ul style="list-style-type: none"> • Sermayenin kalitesini arttırmak • Riski daha iyi tanıma • Yüksek minimum risk tabanlı CAR • Risk tabanlı olmayan kaldıraç oranları • Güçlü likit varlık tamponu • Net istikrarlı fonlama rasyosuna limit/ volatil fonlamaya vergi • Diğer doğrudan Risklere sınırlamalar • Yoğun, Proaktif ve ihtiyari düzenleme (discretionary supervision)–Pillar 2 	<ul style="list-style-type: none"> • Kolonun solundaki önlemler 	<ul style="list-style-type: none"> • Sınırlı bankalar (narrow banks) • Bankaların büyüklüğünün / kapsamının sınırlandırılması (Volcker kuralı, Lincoln değişikliği) • Ulusal düzeyde fonların güvence altına alınması

		Bankaların İflas Olasılığını (Pd) Azaltılması	Bankaların Sistemik Zararların, Verili İflas Veya Zararlarının Azaltılması	Beklenmedik Sistemik Zararların Yapısal Önlemlerle Azaltılması
Makro-basiretli: sistemik riskin zaman zaman boyutunu göz önünde bulunduran (konjonktür ile aynı yönlü)	Amaçları	<ul style="list-style-type: none"> • İyi zamanlarda riskin ve beklenen kayıpların oluşmasını iş çevrimin erken aşamalarında fark edebilmek. • Kaldırıcın sınırlandırılması • İş çevrimi boyunca vade uyumsuzluğunun ve kaldırıc da meydana gelen dalgalanmaların yumuşatılması • Canlanma dönemlerinde aşırı kredi genişlemesini ve büyük çaplı vade uyumsuzluklarının azaltılması 	<ul style="list-style-type: none"> • Canlanma dönemlerinde sistemik kırılma risklerinin engellenmesi ve bulaşma kanallarının sınırlandırılması (örneğin, kaldırıc, kompleks ve finansal kurumların birbirleri ile olan bağları) 	<ul style="list-style-type: none"> • Finansal sistemin iş çevrimini büyüten yapısına sınırlamam getirilmesi
	Araçları	<ul style="list-style-type: none"> • Yukarıda yer alan mikro basiretli uygulamalar • Kredilerde geleceğe dönük (forward-looking) karşılık uygulaması, rezervlerin mark-to-market değerinden değerlendirilmesi • LTV'nin sınırlandırılması, teminatlar üzerinden minimum haircut • Basel II'nin iş çevrimini büyüten sermaye yeterliliği özelliğinin azaltılması • Sermaye koruma kuralı • İş çevrimi ile ters yönde sermaye tamponu • NSFR'nin sınırlandırılması, volatil fonlamalar üzerinden vergi alınması • Yoğun, proaktif ve ihtiyari düzenleme (discretionary supervision) –Pillar 2 	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomini canlanma dönemlerinde kaldırıc ve vade uyumsuzluğunu sınırlandıracak Sütunun solunda yer alan önlemler • Yoğun, proaktif ve ihtiyari düzenleme (discretionary supervision) – Pillar 2 	<ul style="list-style-type: none"> • Sınırlı bankalar (narrow banks) • Bankaların büyüklüğünün /kapsamının sınırlandırılması (Volcker kuralı, Lincoln değişikliği) • Ulusal düzeyde fonların güvence altına alınması • Yoğun, proaktif ve ihtiyari düzenleme (discretionary supervision) – Pillar 2

<p>Makro-basiretli: sistemik riskin yatay kesit boyutu (bağlantı riski)</p>	<p>Amaçları</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sistemik öneme sahip finansal kurumların kendilerine özgü risklere karşı daha dayanıklı hale getirilmesi • Sistemik önemem sahip finansal kurumların neden olduğu dışsallıkların içselleştirilmesi • Sistemik öneme sahip finansal kurumlarda basiretli risk yönetiminin teşvik edilmesi ve yayılma etkisinin azaltılması 	<ul style="list-style-type: none"> • Sistem içerisinde bulaşma kanallarının sınırlandırılması: kompleks, birbirleriyle bağlantılı • Inter bank piyasasına fon sağlama pozisyonundaki ana oyuncuların ellerinde tuttukları likiditenin azaltılması • Yayılma etkisinin azaltılmasına yönelik eylemler ve daha güçlü fonlama bağlantısı 	<ul style="list-style-type: none"> • Bankaların oldukça büyük, bağlantılı ve kompleks olmalarının engellenmesi • Bankaların negatif yayılma etkisi yaratmasının engellenmesi
	<p>Araçları</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sistemik riske dayalı ek sermaye / likidite prim • Sistemik öneme sahip finansal kurumlara daha yoğun denetim • Şarta bağlı sermaye zorunluluğu • Şirketin tasfiyesi • Yoğun, proaktif ve ihtiyari düzenleme (discretionary supervision) –Pillar 2 	<ul style="list-style-type: none"> • NSFR sınırlandırılması / volatil fonlamanın vergilendirilmesi • Kaldırıcın sınırlandırılmasına yönelik sütunun sol tarafında yer alan diğer önlemler • Yeterli çözüm kuvveti • Ülkeler arası çözüm çerçevesi • Ortaya çıkan maliyetin paylaşılması • Kompleks finansal kuruluşların yan kuruluş haline getirilmesi • Yoğun, proaktif ve ihtiyari düzenleme (discretionary supervision) – Pillar 2 	<ul style="list-style-type: none"> • OTC piyasalarda işlem gören türev ürünlerin merkezi karşı taraf aracılığı ile işlem görmesi • Bankaların büyüklüğünün /kapsamının sınırlandırılması (Volcker kuralı, Lincoln değişikliği) • Yoğun, proaktif ve ihtiyari düzenleme (discretionary supervision) – Pillar 2

Kaynak: Ötker-Robe et al.,(2010:29-30)

Mikro basiretli reformlar:

- Risk yelpazesinde önemli derecede bir artış söz konusudur. Özellikle de kriz süresince oldukça problematik alanlar olan alım-satım bilançosu riskleri, karşı taraf kredi riski (counterparty credit risk) ve menkul kıymetleştirme işlemlerinden kaynaklanan riskleri ele almaktadır.
- Sermayenin tanımına temel olarak bir sınırlama getirmektedir özellikle de çekirdek sermaye tanımına. Aynı zamanda kompleks ve melez finansal araçların hariç tutulması çünkü finansal stres süresince bu enstrümanların kayıpları absorbe etmediği görülmüştür. Sermayeye erişimin olmadığı noktada kayıpları absorbe edebilmek için tüm sermaye araçlarına yükümlülükler getirilmesi
- Risk temelli bir çerçeve içinde kaldıraç oranlarının bir siper vazifesi görmesi.
- Kısa ve uzun vadeli uyumsuzluklara karşı global likidite standartlarının getirilmesi.
- Pillar 2 düzenleyici sürecin kuvvetlendirilmesi ve Pillar 3 alım-satım ve menkul kıymetleştirme işlemleri için piyasa disiplinin kuvvetlendirilmesi.

Buna ek olarak diğerlerinden farklı olarak Basel III sermaye çerçevesine makro basiretli bileşenleri dahil etmiştir. Bunlar:

- Finansal kurumlara stresin arttığı dönemlerde kullanılmak üzere iyi dönemlerde tampon olarak sermaye biriktirmeleri aynı zamanda sermayenin çarpık biçimde dağılımın engellemek amacıyla açık bir biçimde sermayeyi koruyucu düzenlemeler getirilmesi.
- Ekonominin canlanma dönemlerinde bankacılık sisteminde kaldıraç oranının sınırlandırılarak borçluluğun aşırı seviyeler çıkmasını engellemek.

Bunlara ek olarak Basel III yeni bileşenleri olarak düzenleyici çerçeve içerisinde yer alan, likidite standartları ve kaldıraç oranlarıdır. Özellikle son yaşadığımız krizde aşırı kaldıraç ve bankaların zayıf likidite durumu krizin temel çekirdek noktası olarak karşımıza çıkmaktadır (Walter.,2011)

Kriz sonrasında likiditeye ilişkin düzenlemelere baktığımızda ise; bankalar ve diğer tüm piyasa katılımcıları Likidite Karşılama Oranı (Liquidity

Coverage Ratio, LCR) olarak ve Net İstikrarlı Fonlama Oranı (Net Stable Funding Ratio, NSFR) gibi benzer yöntemi kullanacaklardır.

LCR, global likidite standartlarından biri olup düzenleyici reformların en önemlisidir. Bu rasyo uluslararası alanda aktif bankaların kısa vadeli spesifik, sistemik stres altında ve bankanın güvenli kaynaktan yapmış olduğu borçlanma dahil bankanın toptan yükümlülüklerine yönelik bir hücumu karşılık 30 gün vadeye kadar elinde bulundurduğu yüksek kaliteli likit varlıkları kapsar. Bu rasyo yüksek kaliteli likit varlıkların 30 günlük zaman diliminde gerçekleşmesi beklenen net nakit akımlarına olan oranı bu oran en azından yüzde 100 olması gerekmektedir.

NSFR bankaların stresin arttığı dönemlerde toptan fonlamaya olan ihtiyacı azaltmaya yönelik olarak bankaların uzun vadeli fonlamayı tercih etmelerine yönelik olarak getirilen bir düzenlemedir. The NSFR, şu şekilde hesaplanmaktadır: Borçlanılabilir İstikrarlı Fonlamanın (Available Stable Funding, ASF) Zorunlu İstikrarlı Fonlamaya (Required Stable Funding, RSF) oranıdır en azından bu oranın yüzde 100 olması gerekmektedir. Avrupalı bankalar NSFR uygulamasından en fazla etkilenecekler listesinde en üstte yer almaktadır. Çünkü Avrupalı bankaların toptan fonlamaya olan yüksek derecede bağlılıkları ve yüksek LTV oranı Avrupalı bankaları en fazla etkilemektedir (Ötker-Robe et al.,2010).

Bu bağlamda Basel III reformlarından beklenen fayda gelecek kriz olasılıklarının ve maliyetlerinin azaltılmasıdır. Bu düzenlemelerin bir takım maliyetleri de ortaya çıkmaktadır. Bu maliyetlerin başında yüksek miktarda düzenleyici sermaye ve likidite gereksinimi ve buna ek olarak ayrıca yoğun ve sürpriz bir şekilde gerçekleşecek düzenlemelerdir. Literatürde Basel III uygulamaların makro ekonomi üzerindeki etkileri bankaların kredi primlerinde (spread) daha yüksek sermaye yeterliliğinden dolayı bir atışa neden olmaktadır. Finansal kurumlar 2015 yılına kadar ortaya çıkan bu yükümlülüğü karşılayabilmek için yüzde 4.5 çekirdek sermaye (common equity) için, yüzde 6 Tier 1 sermaye rasyosu için bankalar kredi spreadlerini ortalama olarak 15 baz puan arttırmak durumunda kalacaklardır. 2019 yılında yürürlüğe girecek yüzde 7 çekirdek sermaye rasyosu ve yüzde 8.5 Tier 1 sermaye rasyosu için ise kredi spreadlerini 50 baz puan arttıracığı varsayılmaktadır.

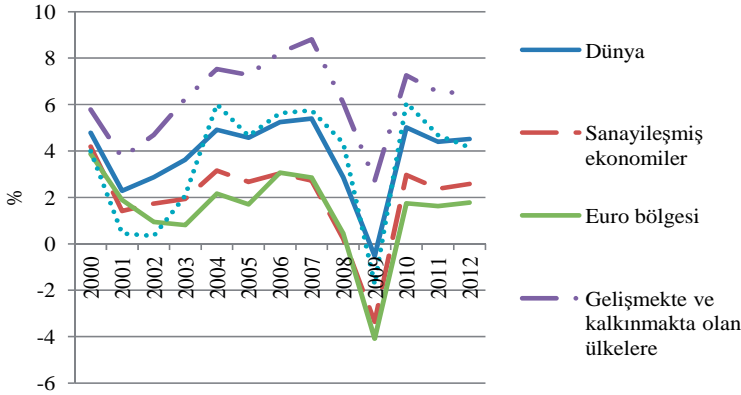
Aktivist bir para politikası uygulanmadığını varsaydığımızda Basel III orta vade de GSYİH üzerinde etkisinin -0.05 ile -0.15 arasında değişeceği öngörülmektedir (Slovik ve Cournède, 2011). Yine Basel III makro ekonomi üzerindeki etkisini İtalya için analiz eden bir çalışmadan elde edilen bulgular

sermaye rasyosunda ortaya çıkan her yüzde 1'lik artış sekiz yıllık bir zaman diliminde GSYİH'yi 0.00-0.4 azalttığı sonucuna ulaşılmıştır (Locarno, 2011).

5.2.Küresel Krizin Türk Bankacılık Sektörüne Etkisi

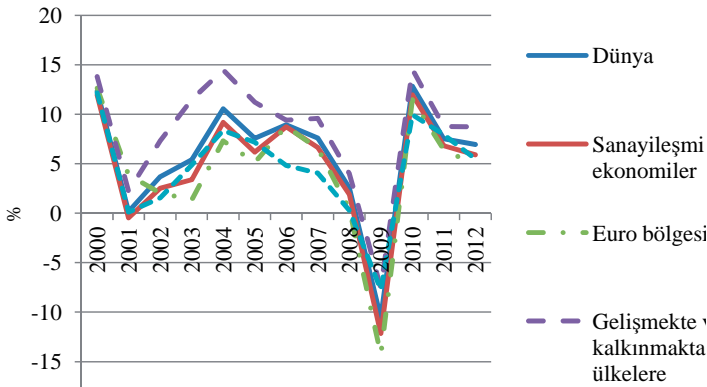
Küresel kredi kriz Türkiye gibi gelişmekte olan piyasa ekonomilerini iki kanaldan etkilemiştir. Bu kanallardan ilki; global resesyonun bir sonucu olarak ihracat talebini azalması diğeri ise, uluslararası finansal piyasalarda kaldıraçlı pozisyonların tersine çevrilmesi (de-leveraging) sonucu sermaye akımlarının aniden durması – çıkması biçiminde etkilediği görülmektedir (Ghosh.,et al.,2009).

Şekil 5.12 Reel GSYİH (%)

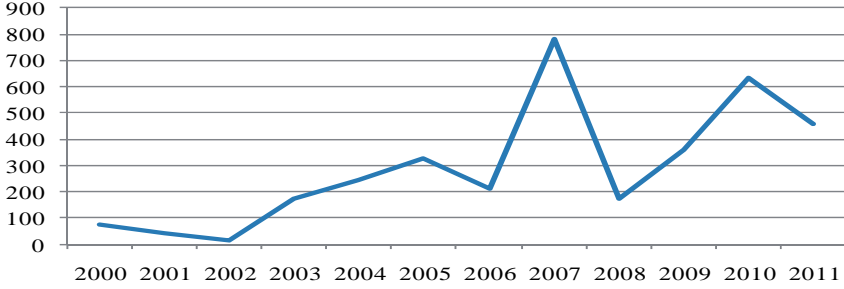

Kaynak: IMF

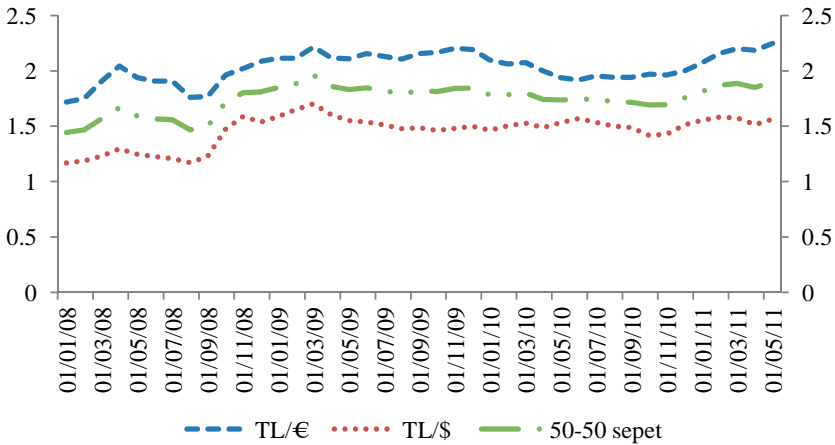
Şekil 5.13 Mal ve hizmet ihracatı (GSYİH'nın yüzdesi)

Kaynak: IMF

Şekil 5.14 Gelişmekte olan Piyasa Ekonomilerine Finansal ve Portföy Akımları (milyar ABD Doları)**Kaynak:** IMF

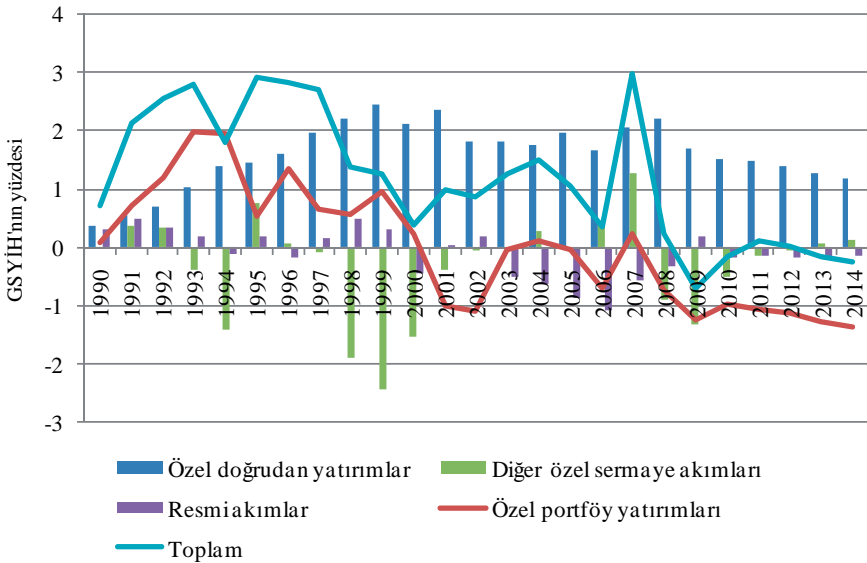
İlk kanal olan dış ticaret kanalına baktığımızda Türkiye ihracatının yaklaşık yüzde 52 kısmını Avrupa'nın beş büyük ekonomisi ve sanayileşmiş ekonomilere yapmaktadır. Sırasıyla bu oranlar yüzde 32 ve yüzde 20'dir. Avrupa'nın 5 büyük ekonomisi arasında ilk sırada yüzde 14 ile Almanya gelmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin Avrupa bölgesine ikili ticaret dengesinde meydana gelen kötüleşmenin temel nedeni döviz kurunda meydana gelen hareketlerdir (Şekil 5.15). Toplam ihracatımızın yüzde 48'lik kısmı Euro ile yapılması bu kötüleşmenin altında yatan en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (IMF, 2010:55-58).

Şekil 5.15 TL / Euro, TL/ Dolar ve TL /sepet değerleri**Kaynak:** TCMB

Bundan başka finansal olarak kırılgan ekonomiler- yüksek cari işlemler açığı, yüksek borçluluk seviyesine sahip ve yurtiçi kredi atışı hızlı- global krizden daha büyük çapta etkilenmiştir. Bunun tersine daha etkin politikalar uygulayan örneğin esnek döviz kuru, güçlü mali durumu ve kredibilitesi olan kurumsal bir çerçevesi olan (mali kural) ülkeler krizden daha az etkilendikleri görülmektedir. (Berkmen et al., 2010).

Bu krizde banka kredileri gelişmiş ülkelerde yaşanan finansal stresin gelişmekte olan ülkelere yayılmasına neden olan temel mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı Avrupa bankaları önderliğinde gelişmekte olan piyasa ekonomilerine yönelik sermaye akımlarının boyutu sanayileşmiş ülkelerin GSYİH'larının yüzde 10'na denk gelmektedir (Danninger et al, 2009).

Şekil 5.16 Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerine Yönelik Sermaye Akımları (GSYİH'nın yüzdesi)

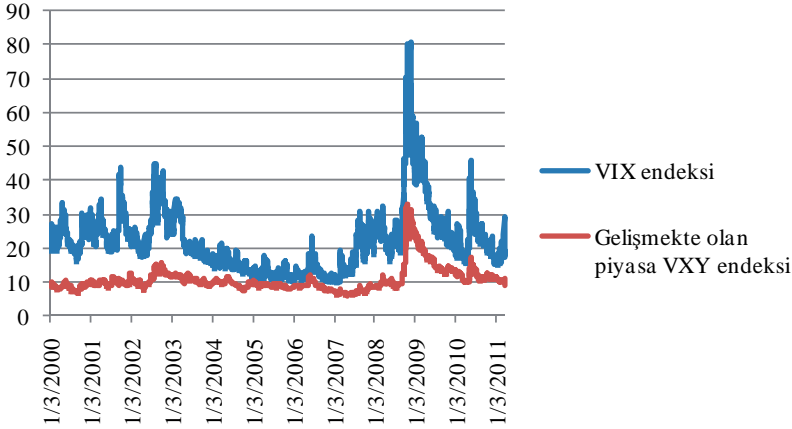

Kaynak: IMF

Gelişmiş ülkelerde yaşanan şokun gelişmekte olan ülkelere etkisini analiz eden çalışmalardan elde edilen bulgulardan ilki, bu yayılmada birçok faktörün etkisinin olduğudur. Bu faktörlerden kastedilen tüm gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde aynı etkilere yol açan faktörlerdir. Bir diğeri de ülkeye özgü faktörlerdir. Bu gelişmekte olan ülkeler ve sanayileşmiş ülkeler arasında birlikte hareket olarak adlandırılır. Burada ortak faktörün global

şoklar olduğu söylenebilir. Bu şoklara örnek global anlamda piyasanın algılanmasında ve riskten kaçması verilebilir (IMF, 2009: 143-145).

Şekil 5.17 Oynaklık¹

Kaynak: IMF

VIX = Chicago Borsası Opsiyon Borsası Volatilite Endeksi; VXY = JPMorgan Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomisi Volatilite Endeksi

2007'nin yaz ayında başlayan finansal kriz birçok kişi tarafından sürpriz olarak algılandı. Krizin başlangıcında yalnızca ABD eşik altı konut piyasasında bir sıkıntı olarak algılanmasına karşılık hızlı bir şekilde ilk önce finansal piyasalara ve daha sonra da reel ekonomiyi etkiledi. 2007 yılında yaşanan sub-prime kredi krizi 1998'in ikinci yarısında yaşanan Rusya LTCM, 1999'ların başında Brezilya, 2000'de dot-com kriz, 2001-2005 Arjantin krizleri ile birçok açıdan benzerlik göstermektedir.

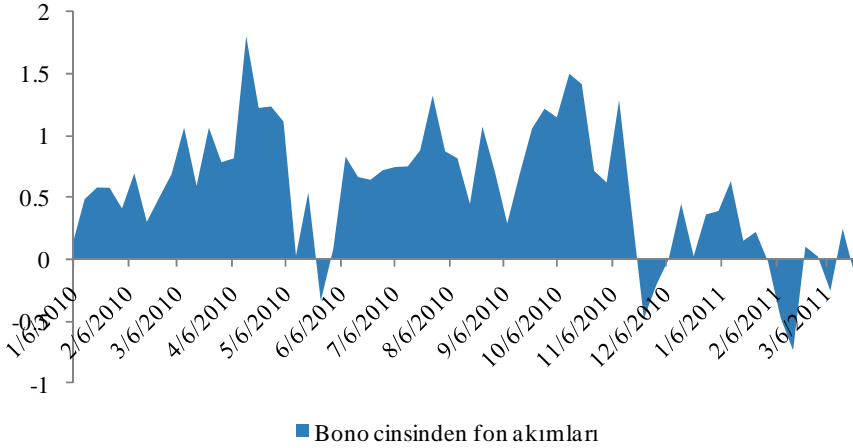
Bu şoklar sürü davranışıyla kendisini beslemektedir. Sürü davranışından kastedilen ortak kredi verenlerin varlığıdır (common lender). Buna neden olan ise, son yirmi yılda gelişmekte olan ülkelerin çoğunda artan bir biçimde görülen finansal entegrasyon bir diğer ifade ile finansal globalizasyondur.

Dungey ve diğerleri tarafından yapılan bir çalışmada beş kriz ile sub-prime krizi bulaşıcılık (contagion) açısından ele alınmıştır. Dungey, 2010;27 çalışmaya göre krizler üç kanaldan diğer ülkelere ve finansal piyasalara yayılmaktadır. Bu kanallardan ilki direkt kanal, krizin çıktığı piyasadaki uluslararası piyasalara, diğeri piyasa kanalı ise bono-tahvil veya hisse

senedi piyasalarını içermekte ve son kanal ülke kanalıdır. Bu kanal ülkenin varlık piyasaları ile birlikte hareket etmektedir.

Rusya/LTCM krizinde bu üç kanal da etkilidir. Brezilya krizi ise gelişmiş ülkelerden ziyade daha fazla gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir. Dot-com krizinde ise Rusya hisse senedi piyasaları borsalar aracılığı ile etkilenmiştir. Her üç kanal da dot-com krizinde krizin diğer ülkelere ve piyasalara yayılmasında etkili olmuştur. Tahvil-bono piyasaları Arjantin krizinden daha az etkilenmişlerdir. Sub-prime kredi krizi bir açıdan diğer krizlerden farklıdır. Üç bulaşma kanalında istatistiksel olarak anlamlı değildir. Krizin yayılması menkul kıymet piyasaları ve ülkeler arasında olmuştur. Bu anlamda 2007 sub-prime kredi krizinin son yılların en kötü krizi olduğunu söylemek yanlıştır. 1998'deki Rusya/LTCM krizi 2007 sub-prime kredi krizinden daha kötü olduğu söylenebilir. Çünkü ilginç bir şekilde her iki krizde tahvil-bono piyasasında başlamasına rağmen 2007 sub-prime kredi krizinde piyasa kanalı etkili değildir. Sadece bu krizde hisse senedi piyasaları kanalı ve ülke kanalı etkilidir (Dungey et al., 2010:27) .

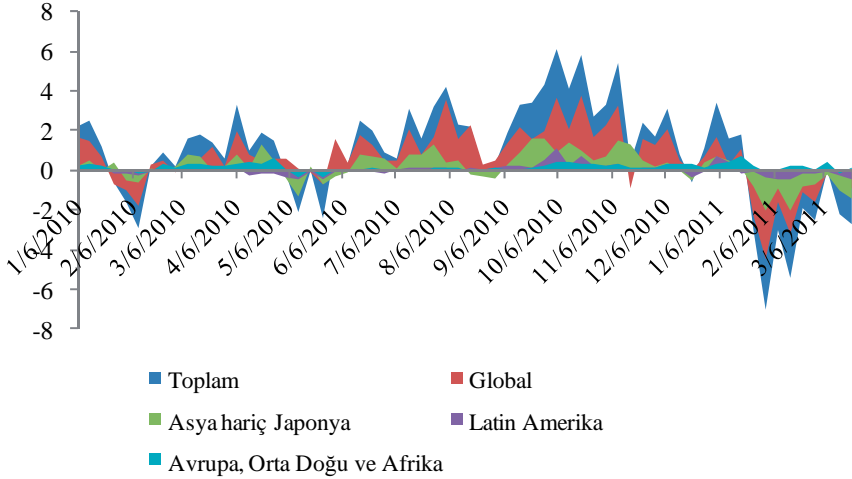
Şekil 5.18 Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerine Bono-Tahvil Cinsinden Net Sermaye Akımları (milyar dolar, haftalık)

Ülkeye özgü faktörler ise iki grupta toplanmaktadır: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki finansal ve ekonomik bağlar ve uygulanan politikalardan veya yapısal faktörlerden kaynaklanan kırılganlıklar. Şoklara karşı ülkelere özgü finansal kırılganlık kaynakları, yurtiçi bilanço kırılganlıkları ve açıklık ile ilgili olmaktadır. Bu faktörler ülkeleri yatırım yapan ekonomiler kaynaklı şoklara karşı ülkeyi ödemeler bilançosu ve döviz kuru

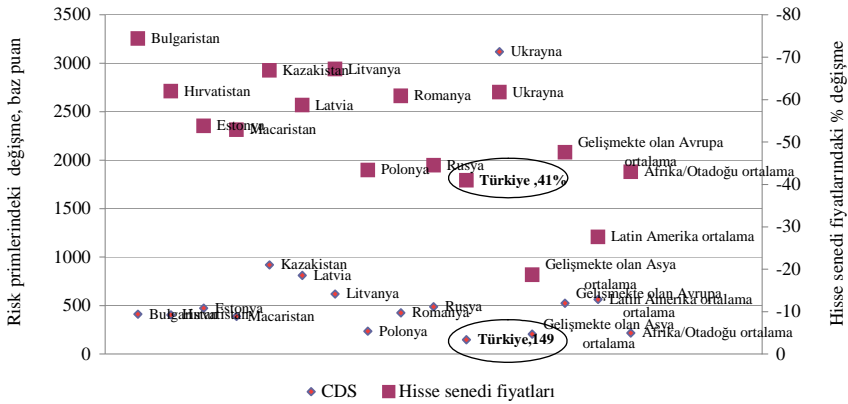
krizi ile yüz yüze getirmektedir. Bunun yansıması risk primlerinde artış ve hisse senedi fiyatlarında düşüş olarak karşımıza çıkmaktadır (IMF, 2009: 143-145).

Şekil 5.19 Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerine Hisse Senedi Cinsinden Net Sermaye Akımları (milyar dolar, haftalık)

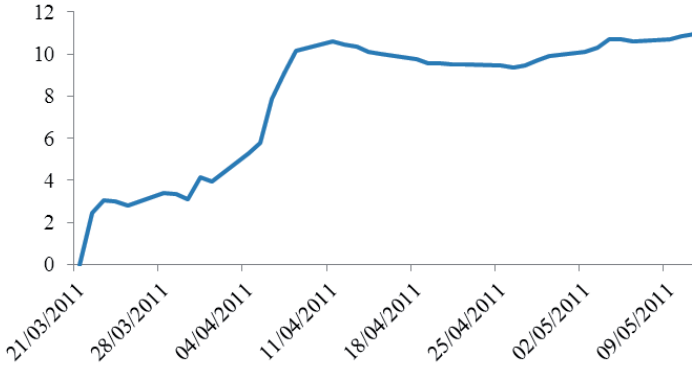
Kaynak: IMF

Şekil 5.20 Finansal Bulaşıcılık

Kaynak: IMF

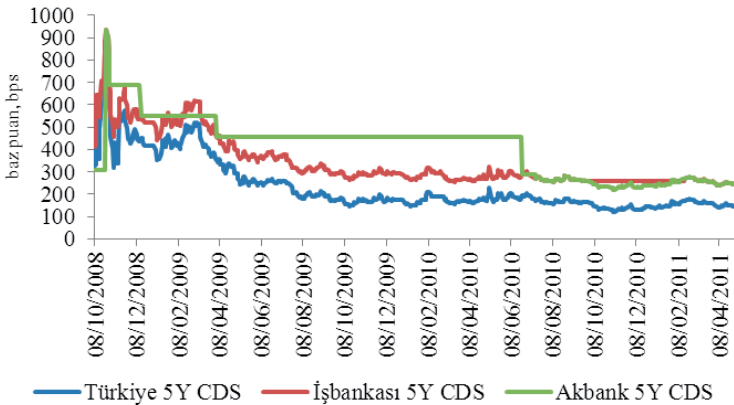
Şekil 5.21 Avrupa Yatırım Yapılabilir Seviyenin Altındaki Şirketlerin Risk Primleri: ITraxx Crossover-Bir Standart Sapma

Kaynak: Datastream

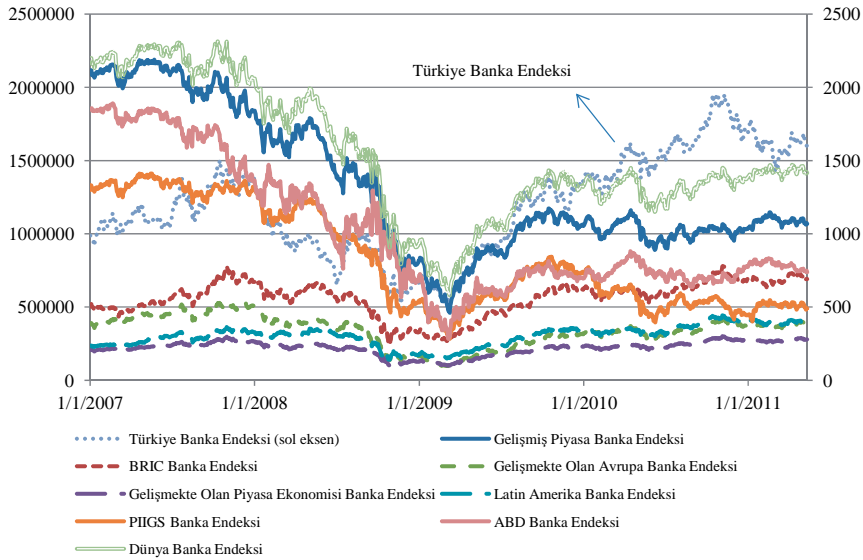
Fakat genel olarak görülen, bu krizde gelişmekte olan ülkelerin global krize karşı dayanıklı olduklarıdır. Bu konuda temel yaklaşımlardan ilki; bu krizde gelişmekte olan ülkelerin sağlam makro ekonomik temellerle sahip olduklarıdır. Temel gösterge olarak kredi değeri (rating) veya risk primleri alınabilir. Türkiye ekonomisinde kriz süresince ülke riskinin ve bankacılık sektörüne ilişkin risk priminin birlikte hareket ettiği görülmektedir (Şekil 5.21). Görece Türk bankacılık sistemi küresel krizde diğer ülkelerin bankaları ile karşılaştırdığımızda hisse senetleri fiyatları bağlamında daha iyi bir performans göstermiştir. (Şekil 5.22).

Şekil 5.22 Türkiye: Ülke ve Bankacılık Riskinin Birlikte Hareketi (baz puan, bps)

Kaynak: Datastream

Şekil 5.23 Datastream Bankacılık Sektörü Hisse Senedi Fiyat Endeksi (Endeks değeri)

Kaynak: Datastream

Not : BRIC: Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin

PIIGS : Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya

Bu noktada gelişmekte olan piyasa ekonomilerini iki grupta toplayabiliriz: İlk grupta sürdürülemez bir şekilde kredi genişlemesi ya da uygulanan maliye politikası sonucu “ülke içinde oluşan ve büyüyen” kriz ile yüz yüze kalan ülkeler ve sadece “izleyici” pozisyonunda krize yakalanan ülkeler. İlk gruptaki ülkeler sürdürülemez yurtiçi kredi ve yurtiçi talep artışı sonucunda oluşan, sürdürülemez borç problemi (yeniden yapılandırılması veya zarar yazılması durumunda yüksek borç seviyesine ulaşması)olan, özellikle de yabancı para birimi cinsinden borçların yoğun olduğu, örneğin, Avrupa ekonomileridir. Gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin krizden etkilenmemelerinin nedenlerinden biri olarak da likidite problemleri ile yüz yüze kalan gelişmekte olan piyasa ekonomilerine uluslararası finansal çevrelerin erken bir biçimde uluslararası son borç verme rolüne soyunması gösterilebilir. Bu imkan, gelişmekte olan ülkelere aynı zamanında ve koşulsuz gelmiş, engelleyici ve boyutları itibarıyla onları şoklara karşı korunaklı hale getirmiştir. Örneğin Japonya Endonezya'ya açmış olduğu likidite swap hattını, iki ay sonra Hindistan için de açmıştır. Lehman Brothers'ın batışından sonra FED'in, sistemik olarak ilgili olduğunu düşündüğü Brezilya, Kore, Meksika ve Singapur'a açmış olduğu swap hattı ve IMF'nin kısa vadeli likidite desteği oldukça önemlidir (Tablo 5.6). Bu bağlamda uluslararası son borç verme

fonksiyonu krizin gelişmekte olan ülkeler arasında yayılmasını engellemiştir (Izquierdo ve Talvi, 2010:7-10).

Tablo 5.6. Uluslararası Toplumun Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerine Likidite Desteği

G-20 Londra zirvesi öncesi	
2008	
Nisan	<ul style="list-style-type: none"> Japonya Endonezya ile \$ 6 milyar swap anlaşması yaptı
Haziran	<ul style="list-style-type: none"> Japonya Hindistan ile \$ 3 milyar swap anlaşması yaptı
Ekim	<ul style="list-style-type: none"> Fed Brezilya, Meksika, Güney Kore, Singapur'a \$ 120 milyar swap hattı açtı
Kasım	<ul style="list-style-type: none"> G-20 toplantısında liderler IMF ve diğer kurumlar için kaynaklarının yeniden gözde geçirilmesi konusunda anlaştı Macaristan IMF,DB ve AB'den \$ 25 milyar yardım aldı IMF Ukrayna, Şzlanda, Pakistan ve Seychelles ile stand-by anlaşması yaptı (toplam \$ 30 milyar)
Aralık	<ul style="list-style-type: none"> Japon merkez bankası ve Çin merkez bankası Güney Kore ile toplam \$ 43 milyar swap anlaşması yapmıştır
2009	<ul style="list-style-type: none"> IMF'nin yeniden sermayelendirilmesi (\$500 milyar) IMF'nin \$ 250 milyar Yeni Çekme Hattı (SDR) tahsis etmesi Kalkınma Bankalarının yeniden sermayelendirilmesi (\$ 100-300 milyar) Dış ticaret kredisi finansmanı (\$ 250 milyar) IMF Esnek Kredi Hattı (Flexible Credit Line, FLC) ve Yüksek Erişimli Tedrici Anlaşma
G-20 zirvesi sonrası	
Mayıs	<ul style="list-style-type: none"> IMF Meksika arasında \$ 47 milyar FCL anlaşması Asya Kalkınma Bankasının sermayesi \$ 110 milyar artırıldı IMF, Polonya ve Kolombiya ile \$ 31 milyar tutarında FCL anlaşması yaptı
Ağustos	<ul style="list-style-type: none"> Romanya ile stand-by anlaşması \$ 17 milyar
Eylül	<ul style="list-style-type: none"> IMF'nin Özel Çekme Hakları yeniden dağıtıldı IMF'nin yeniden sermayelendirilmesi gerçekleşti

Kaynak: Izquierdo ve Talvi (2010:9)

Bunun tersine geçmiş krizlerden ders alan ve kamu kesiminde yabancı para birimi cinsinden uyumsuzlukları azaltan Latin Amerika Ülkeleri ile özel

sektörün bilançosunda benzer risk azaltımına giden Asya ekonomileri sayılabilir.

Gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde krizin bankacılık sektörüne olan etkilerini araştıran çalışmalara baktığımızda, Cetorelli and Goldberg (2010) global bankaların gelişmekte olan piyasa ekonomisi bankalarına kullandırmış oldukları kredilerde meydana gelen ani duruşu ve tersine dönmeyi (sudden stop) analiz etmişlerdir. Diğer çalışmalar ise, uluslararası bankalararası para piyasasında dolar likiditesinde meydana gelen stresin gelişmekte olan piyasa ekonomilerine ve döviz swap piyasasında meydana getirmiş olduğu stresi araştırmışlardır (McCauley ve Zuckunft (2008), Baba ve Shim (2010)).

Küresel krizin bankacılık sektörüne olan etkilerini araştıran çalışmalarda krizin ülkelere olası yayılma mekanizmalar olarak (i) finansal varlıkların mark-to-market değerinde meydana gelen değişmelere (Şekil 11). (ii) uluslararası reel ekonomik aktivitede meydana gelen azalış ile birlikte yurtiçi talepte meydana gelen azalmaya bağlı olarak tahsili gecikmiş alacalarda meydana gelen artışa bakılmaktadır (Ree, 2011).

Tablo 5.7. Türkiye Ekonomisi ve Uluslar arası Finansal Piyasalar Arasındaki Korelasyon: Ağustos 2008- Mayıs 2011

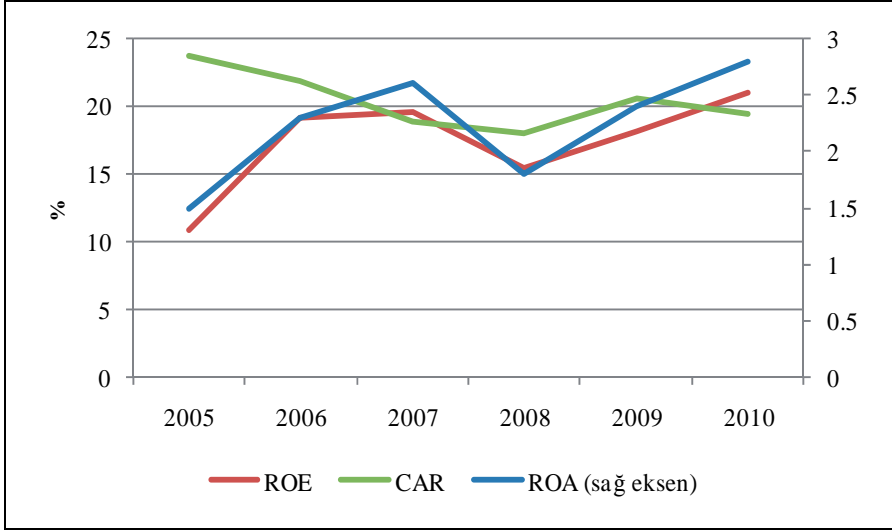
	Akbank 5Y-CDS	DS ABD Banka Endeksi	DS Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomisi Banka Endeksi	DS Türkiye Banka Endeksi	Isbank 5Y CDS	Türkiye 5Y CDS
Akbank 5Y-CDS	1	-0.28	-0.81	-0.80	0.68	0.68
DS ABD Banka Endeksi	-0.28	1	0.53	0.50	-0.39	-0.39
DS Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomisi Banka Endeksi	-0.81	0.53	1	0.97	-0.88	-0.88
DS Türkiye Banka Endeksi	-0.80	0.50	0.97	1	-0.87	-0.87
Isbank 5Y CDS	0.68	-0.39	-0.88	-0.87	1	0.99
Türkiye 5Y CDS	0.68	-0.39	-0.88	-0.87	0.99	1

Kriz süresince Türkiye'nin net finansal varlıkları 2003-07 arasında GSYİH'nın yüzde 11 kadar bir iyileşme göstermiştir. Buna katlı yapan en önemli faktör kamu kesiminin (merkezi hükümetin ve merkez bankasının) net borçluluk oranını yüzde 26 azalması, aynı zamanda hanehalkının kaldıraç oranını yüzde 10 arttırması ve finansal olmayan sektörün yüzde 5 oranında arttırması yatmaktadır. Kısacası hem kamu sektörü hem de firmalar net finansal pozisyonda oldukları görülmektedir. Buna karşılık hem kamu sektörü hem de firmalar net finansal yükümlülüğe sahipken hanehalkı ve bankalar net pozisyona sahiptirler. Sonuç olarak ekonominin net yükümlülüğü GSYİH'nın yüzde 8'i kadar bir seviyede gerçekleşmektedir. Finansal krizin başladığı 2008 yılında net finansal pozisyon değerlemenin etkisi ile bir diğer ifade ile firmaların yükümlülüklerinin liranın değer kaybetmesi nedeniyle artması nedeniyle artmıştır. Bir bütün olarak net finansal varlık 2009 yılında bir iyileşme göstermiştir (IMF, 2010).

Bankacılık sektörü krize oldukça dayanıklı bir yapı göstermiştir. Güçlü sermaye yapısı, oldukça düşük yabancı para riski, mevduat temelli bir fonlama yapısı bankaların finansal ve reel şokları sorunsuzca atlatmasına neden olmuştur. Kriz döneminde alınan önlemler sayesinde- politika faiz oranlarını düşürülmesi ve karşılıklar kararname ile karşılık oranlarında meydana gelene değişme- bankaların karlarında ve sermaye rasyolarında yüksek faiz marjı ile bir iyileşme sağlamış aynı dönemde krizin etkisi ile geri dönmeyen kredilerde meydana gelen artışı telafi etmiştir. Buna ek olarak kriz döneminde bankaların portföylerinde sıfır risk ağırlıklı kamu menkul kıymetlerine olan kayış görülmüştür.

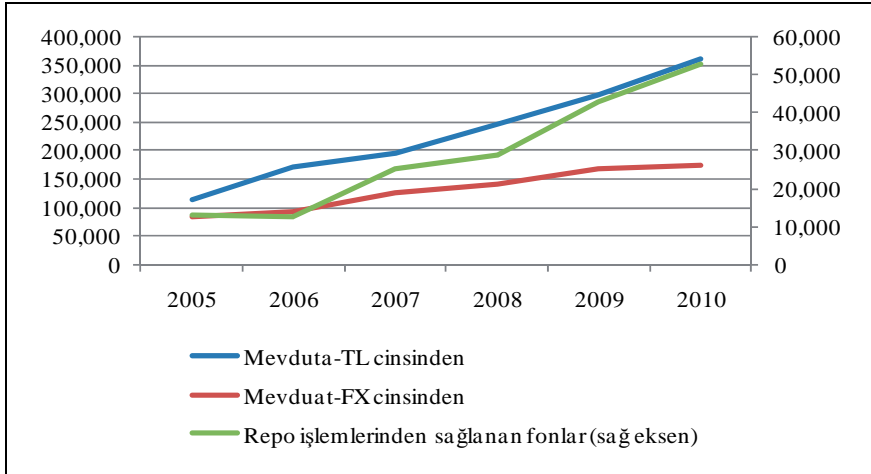
Bu nedenler bankacılık sektörünün karlılığına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. 2010 döneminde Türk bankacılık sektörünün özkaynak ve aktif kârlılıkları ile net faiz marjının AB üyesi ülkelere göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir (IMF, 2010). Yine kriz döneminde Türk bankacılık sektörünün diğer ülkelerle karşılaştırıldığında yüksek sermaye yeterlilik rasyosu ve düşük kaldıraç oranlarıyla çalıştığı görülmektedir. Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırıldığında bankacılık sektörünün yeterli sermayeye sahip olduğu ve borçluluk oranının düşük olduğu görülmektedir (TCMB, 2010).

Şekil 5.24 Türk Bankacılık Sistemi 2005-2010

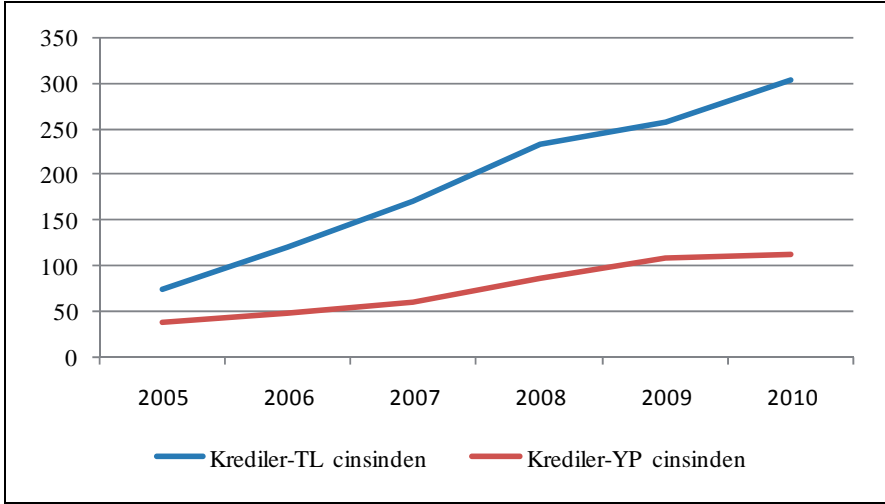
Kaynak: BDDK

Şekil 5.25 Fonlama, TL cinsinden mevduatlarda artışa karşın Repo işlemlerinden sağlanan fonlarda artış (milyon,TL)

Kaynak: BDDK

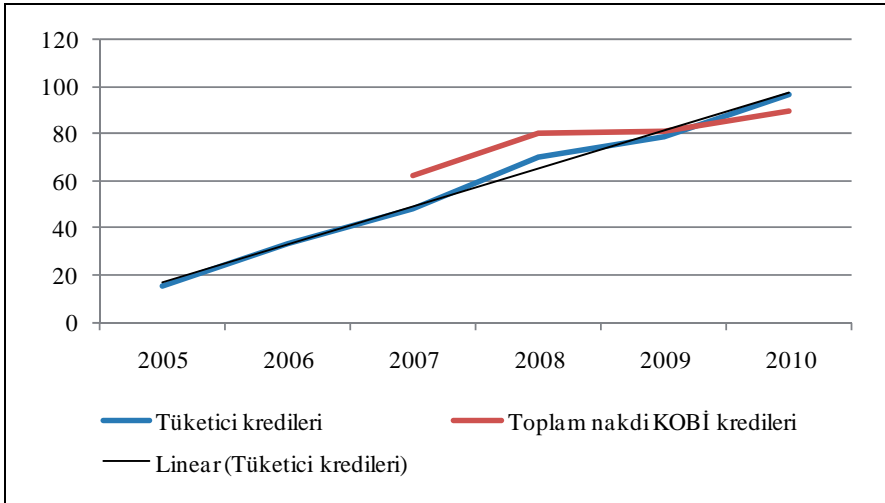
Şekil 5.26 Krediler (milyon, TL)*

Kaynak: BDDK

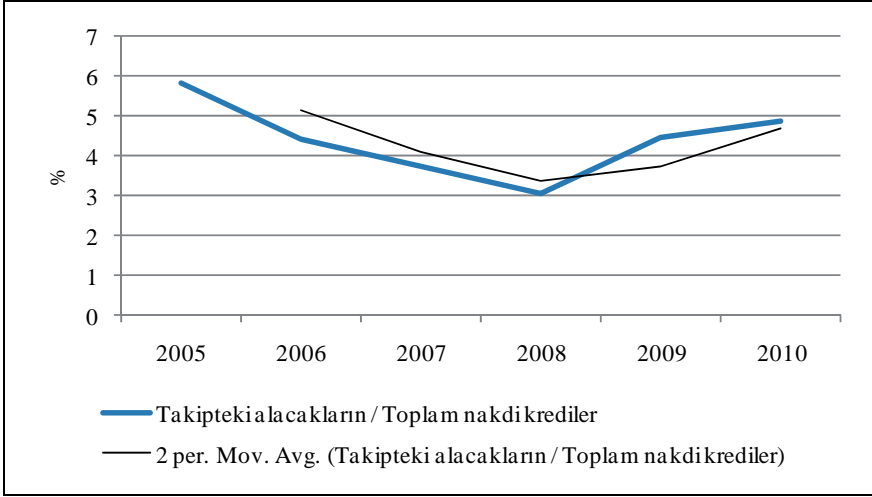
* Kredi piyasasında 2009 yılından itibaren bir toparlanma gözlenmektedir

Şekil 5.27 Tüketici Kredileri (milyon, TL)

Kaynak: BDDK

Şekil 5.28 Krizin etkisi ile takipteki kredilerde meydana gelen artış

Kaynak: BDDK

Tablo 5.8 Türk Bankacılık Sitemine Bir Bakış, 2007-2010 (%)*

	2007	2008	2009	2010
Bankacılık Sistemi				
Varlıklar (GSYİH'nin yüzdesi)	69.0	77.1	87.4	95.0
Krediler / toplam varlıklar	48.9	49.8	46.6	52.2
Kamu menkul kıymetleri/toplam varlıklar	28.3	26.5	31.5	27.1
Krediler/toplam mevduatlar	79.7	80.2	75.6	85.2
Kredi büyümesi (yıldan yıla)	30.3	28.7	6.9	33.9
TGA (Brüt, toplam kredilere oranı)	3.6	3.8	5.6	3.7
Karşılık oranı (TGA'nın yüzdesi)	86.8	79.8	83.6	87.0
Kamu Bankaları				
Varlıklar (GSYİH'nin yüzdesi)	21.0	23.5	28.2	28.3
Krediler / toplam varlıklar	54.2	58.8	60.3	73.6
Kamu menkul kıymetleri/toplam varlıklar	39.5	38.2	39.9	36.3
Krediler/toplam mevduatlar	54.2	58.8	60.3	73.6
Borçlanılan fonlar/toplam aktifler	5.1	5.7	4.8	13.8
Kredi büyümesi (yıldan yıla)	32.5	36.1	19.3	38.2
TGA (Brüt, toplam kredilere oranı)	4.1	3.8	4.5	3.2
Karşılık oranı (TGA'nın yüzdesi)	96.0	87.9	86.6	87.7
FX Riski (Bankacılık sistemi)				
FX Varlıkların/ FX yükümlülükler (bilanço dışı dahil)	100.1	100.0	100.2	105.5
FX Varlıkların/ FX yükümlülükler (bilanço içi)	84.6	86.9	93.4	100.3
FX kredilerin/toplam krediler	24.0	28.6	26.6	27.0
FX mevduatların/toplam mevduatlar	33.4	33.5	31.6	29.7
Sermaye Rasyosu				
CAR	18.9	18.0	20.6	19.0
Özkaynaklar/toplam varlıklar	13.0	11.8	13.3	13.6
Karlılık ve Likidite Oranları				
ROA	2.8	1.8	2.4	2.8
ROE	21.6	15.5	18.3	21.6
Likit varlıkların/toplam varlıklara	37.1	26.6	33.0	40.0

Kaynak: IMF ve BDDK

*2007-2008 ve 2009 rakamları IMF (2010) raporundan alınmıştır. 2010 yıl sonu rakamları BDDK verilerinden hareketle hesaplanmıştır.

Sonuç

Finansal sistem ve onu oluşturan en önemi alt sektör olarak bankacılık sektörünün ekonomideki temel işlevi fon arz edenler ile fon talep edenler arasında aracılık yapmasıdır. Bankacılık sektörü bu işlevi dolaylı olarak yerine getirmektedir. Finansal sistemin büyük bir kısmını bankacılık sektörü oluştururken geri kalan kısım sigorta şirketleri, emeklilik fonları, hisse senedi ve tahvil piyasası gibi diğer kurumlar tarafından paylaşılmaktadır. Ekonomide reel kesimin gereksinim duyduğu finansmanın en düşük maliyetle elde edilmesi yatırımların beklenen karlılığını arttıracaktır. Bankacılık sektörünün hangi piyasa koşullarında çalıştığı sektörün verimliliğini ve etkinliğini belirleyen temel unsurdur. Bankacılık sektöründeki yüksek verimlilik ekonominin diğer sektörlerine de yansıtacaktır. Ekonomik istikrar ancak düzenli ve verimli işleyen finansal sektörle gerçekleştirilebilir. Türkiye'de bankacılık sektörü Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte kamu ve özel kesim sermayeli ikili yapıda hızla gelişmiştir. Sektör çok şubeli mevduat bankacılığı ağırlıklı olup yatırım ve ihtisas bankacılığına da yer verilmiştir. Bankacılık sektörünün gelişim süreci önemli çalkantılar ve sistemik krizleri de içerir. Son olarak 2000-2001 krizi sonrası Türk Bankacılık sisteminde radikal değişiklikler yaratan yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Finansal sistemin tümünü etkileyecek biçimde yeni yasal düzenlemeler yapılmış, yeni kurumlar oluşturulmuştur. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, sektörün piyasa yapısını ve rekabetçi düzeyini etkilemiştir. Rekabetçi sonuçların elde edilmesinin önündeki temel engellerden biri, piyasaya giriş engelleridir. Piyasaya girişin bir şekilde engellenmiş olması, piyasada faaliyet gösteren firma/firmaların piyasa gücü elde etmelerine ve dolayısıyla rekabetle amaçlanan etkin sonuçların elde edilmemesine neden olur. Yapısal göstergeler dikkate alındığında Türk Bankacılık Sektörünün rekabetçi yapısının göreceli olarak Euro bölgesine göre daha düşük olduğu görülmektedir. 2001 krizi sonrasında sektörde yoğunlaşma artarak devam etmiştir. Karlılık açısından karşılaştırıldığında Euro bölgesine göre Türk bankacılık sisteminde karların daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Yeniden yapılandırma sonrası Türk bankacılık sistemi sorunlu bankaların sistemden çıkarılarak banka sayısının azaldığı, küçük ve orta ölçekli bankaların birleşmeye yönlendirildiği, yabancı sermayeli bankaların sisteme girdiği, büyük bankaların piyasadaki paylarının yükselerek yoğunlaşmayı arttığı ve rekabetin benzer büyüklükteki bankalar arasında yaşandığı bir görüntü taşımaktadır. Sistemin kendi özelliklerinden dolayı bankaların birden fazla ürün yaratabilmeleri, sektör analizinin farklı mal grupları için yapılması durumunu beraberinde getirmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında piyasadaki banka sayısı ve bu bankaların piyasa paylarından hareketle sektörün aksak rekabet piyasası özellikler taşıdığı gözlenmektedir.

Çalışmada bankacılık sektöründeki yoğunlaşma düzeyini ölçebilmek için literatürde yer alan yapısal ve yapısal olmayan yaklaşımlar modelleri kullanılmış ve test edilmiştir. Yapısal yaklaşım çerçevesinde yaygın olarak kullanılan yoğunlaşma endekslerinden k-banka yoğunlaşma endeksi, Herfindahl-Hirschman Endeksi, Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi, Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi, Hannah ve Kay Endeksi, Hause Endeksi, Entropi Endeksi ve Hakimiyet Endeksi kullanılmıştır. Bu endeks değerlerinin hesap edilmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçlar özetle aşağıdaki gibidir:

- i. Türk Bankacılık piyasasında özellikle 2000 yılından sonra aktif büyüklüğu toplam bankacılık sektörü aktifindeki payı %5'den daha büyük olan banka sayısı genellikle 7'dir.
- ii. Türk Bankacılık sektöründe kredi piyasasındaki yoğunlaşma, aktif yoğunlaşmasından ve mevduat piyasasındaki yoğunlaşmadan daha düşüktür. Türk Bankacılık sektöründe küçük bankalar mevduat toplama konusunda oligopol piyasalardaki takipçi firmalar gibi bir rekabet stratejisi izlerken, kredi piyasasında tekelci rekabet piyasasındaki firmalar gibi davranmaktadırlar. İlk dört büyük bankanın yoğunlaşma oranları dikkate alındığında aktif ve mevduat açısından yoğunlaşma eğilimi 2000 yılından itibaren artmaktadır.
- iii. Hesap edilen HHI endeks değerleri göz önüne alındığında bankacılık sektöründeki yoğunlaşmanın 2000 yılından sonra arttığı gözlemlenmektedir. Bunun yanında HHI endeks değeri 1000-1200 aralığında yer aldığından Türk Bankacılık Sektörünün Tekelci Rekabet Piyasası özellikleri taşıdığı söylenebilmektedir.
- iv. Küçük bankalara daha büyük ağırlıkların verildiği RTHI değerleri dikkate alındığında Türk Bankacılık Piyasasının, küçük bankalar için daha rekabetçi olduğu sonucu çıkartılabilmektedir. RHTI değerleri "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" sonrasında küçük bankalar ile büyük bankalar arasındaki kredi piyasası rekabetinin arttığını göstermektedir.
- v. HKI değerleri dikkate alındığında, Türk Bankacılık Sektöründe küçük bankalar arasındaki rekabetin daha yüksek, bunun yanında büyük bankalar arasındaki rekabetin ise daha düşük düzeyde olduğu sonucu çıkartılabilmektedir.
- vi. Hesaplanan Entropi Endeks değerlerine göre, Türk Bankacılık Sektöründe, özellikle 2001 yılından itibaren, yoğunlaşmanın artıyor olmasına rağmen rekabetçi bir yapının olduğu gözlenmektedir.

- vii. Hakimiyet Endeks değerleri dikkate alındığında, aktiflerin yoğunluğu açısından ilk yedi bankanın genellikle oligopol grubu oluşturduğu görülmektedir. Türk Bankacılık piyasasında ilk yedi banka genellikle aktif büyüklüğü toplam aktiflerin %5'i ve daha fazlası olan bankalardan (büyük bankalardan) oluşmaktadır. Zaman içinde oligopol grubun daraldığını gözlemlenmektedir. Benzer bir eğilim kredi piyasasında da söz konusudur. Mevduat piyasasında ise 1999 ve 2000 yıllarında oligopol grup iki bankadan oluşmaktadır. Bunun temel nedeni bu iki yılda bankacılık piyasasının oldukça istikrarsız olması sonucunda mudilerin mevduatlarını yatırmak için büyük bankaları tercih etmeleridir. Bu iki yılda mevduat hacminde en büyük iki banka kamu bankalarıdır.
- viii. Hesaplanan Hâkimiyet Endeks değerlerine göre, Türk Bankacılık piyasası bir bütün olarak oligopolist eğilimleri çok fazla taşımamaktadır. Bununla birlikte 2001 yılındaki kriz sonrası yeniden yapılanan bankacılık sektöründe banka sayısındaki azalma ve sektördeki birleşme eğilimleri oligopolist yapıyı arttırmıştır.
- ix. Hakimiyet Endeks değerleri dikkate alındığında, pazar payı dağılımı eşitsizliği açısından oligopol grup içindeki farklılığın görece çok daha düşük olduğu sonucu çıkartılabilmektedir. Oligopol grup daha fazla ortak hareket ederken, takipçi grubun kendi arasındaki rekabet daha yoğun görünmektedir.
- x. Oligopol grup içindeki farklılığın en yüksek olduğu alt piyasa kredi piyasasıdır. Oligopol grubun en az farklı olduğu alt piyasa ise mevduat piyasasıdır. Oligopol grup mevduat toplama konusunda ortak rekabet stratejileri uygularken, bu rekabet stratejileri konusunda daha saldırgan davranabilmektedirler. Kredi alt piyasasında oligopol grubun kendi içindeki farklılığı daha yüksektir. Oligopol grup kredi pazarlamak konusunda birbirlerinden daha farklı davranabilmektedir.
- xi. Takipçi gruptaki farklılaşma oligopol grup farklılaşmasından daha yüksektir. Takipçi grup farklılaşma oranı ortalama %11 civarındadır. Oligopol gruptan farklı olarak takipçi grupta mevduat piyasasındaki farklılaşma daha yüksek, kredi piyasasındaki farklılaşma daha düşüktür. Bir diğer ilgi çekici sonuç ise takipçi gruptaki farklılaşma 2001 krizinden sonra hızla azalmıştır. Oligopol grupta farklılaşma 2001 krizi sonrası artarken takipçi grupta azalmasının temel nedeni kiriz sonrasında piyasadan küçük bankaların çekilmesi olmuştur.

Çalışmada ayrıca yapısal yaklaşım çerçevesinde Boone Katsayı da tahmin edilmiştir.

Boone katsayısı tahminlerinden elde edilen sonuçları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- i. Elde edilen Boone Katsayısı tahmin sonuçları, 2002-2009 yılları arasında bankalar arasında rekabetçi bir yapının varlığını göstermektedir.
- ii. Boone Katsayısı değerleri dikkate alındığında, Türk Bankacılık sektöründe rekabetçi bir davranış gözlemlense de, bu rekabetçi davranışların yoğun olduğu söylenemez.
- iii. İlk dört banka için elde edilen Boone katsayı değerleri sektör Boone Katsayı değerlerinden mutlak değer olarak daha küçüktür. Bunun anlamı ilk dört bankanın kendi arasında daha az rekabetçi davranışlar göstermekte olduğudur. Bu sonuçlar, bankacılık sektöründeki büyük bankalar oligopolistik davranışlar gösterirken, tüm sektör açısından tekelci rekabet eğilimlerinin bulunduğu şekilde yorumlanabilir. Diğer bir ifade ile büyük bankalar ile küçük bankalar arasında pazar payı konusunda rekabetçi bir yapı söz konusu iken, büyük bankalar kendi aralarında çok fazla rekabetçi bir eğilim göstermemektedirler.

Çalışmada Yapısal Olmayan Modeller çerçevesinde Bresnahan-Lau Modeli Türk Bankacılık sektörü için iki farklı nitelikte veri seti ile tahmin edilmiştir. Panel veri seti analizi sonuçlarına göre, mevduat bankacılığı yapan 30 banka arasındaki rekabetin düzeyi tekelci rekabet olarak görünmektedir. Son yıllarda rekabet düzeyini gösteren θ katsayısı 1'e yaklaşmaktadır. Analizde θ 'nın 1 olması Cournot Oligopol şartlarını temsil etmektedir. Tam rekabet şartlarının geçerli olabilmesi için θ katsayısının 0 olması gerekmektedir. Bu çalışmada θ katsayısı ortalama 0,52 olarak bulunmuştur.

Bresnahan-Lau Modelinin zaman serisi analizi dört farklı dönem için yapılmıştır. 1970-2009 dönemi için yapılan tahminde λ parametresi 0,89 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre Türk Bankacılık sektörü tekelci rekabet şartları altında çalışılıyor olsa da sektördeki rekabet düşük düzeyde görünmektedir. 1980-2009 döneminde rekabetçi düzey artmış iken 1990-2009 döneminde oligopolist bir yapı arz etmektedir. 2000-2009 döneminde rekabet düzeyi oldukça yüksek çıkmıştır.

Çalışmada Türk Bankacılık Sektörünün rekabetçiliği diğer bir yapısal olmayan model olan Panzar-Rosse yaklaşımı kullanılarak da incelenmiştir. Panzar-Rosse H istatistiği, banka sektörünün %96'sını kapsayan 27 bankanın oluşturduğu piyasa için sabit etkiler panel veri bağılaşımı (regresyonu) yoluyla tahmin edilmiştir. Tahmin edilen değer 0,68'dir. Bu değer pozitif olduğu için, sektördeki bankaların tekelci rekabet davranışı sergiledikleri sonucuna varılmıştır. Ayrıca denge testi için de tahminler gerçekleştirilerek bu dönemde Türk Bankacılık Sektörünün uzun dönem dengesinde olduğu gösterilmiş ve H istatistiği için önemli bir koşulun sağlandığı kontrol edilmiştir. Çalışma sonuçları ayrıca büyük bankaların diğer bankalara göre daha rekabetçi davranış sergiledikleri yolunda işaretler vermektedir. Çalışmanın sonuçları yapısal olarak yoğunlaşmanın olduğu banka sektörlerinde rekabetçi davranışın *olası olduğu* yolundaki görüşü destekler niteliktedir.

Kaynakça

- Adrian, T., Shin, Hyun S. (2009). Liquidity and Leverage. *Federal Reserve Bank of New York Staff Report No.328*, January 2009 (New York: Federal Reserve Bank of New York January 2009).
- Adrian, Tobias., Shin, Hyun Song. (2008c). Liquidity, Monetary Policy, and Financial Cycles *Current Issues in Economics and Finance* January/February 2008 Volume 14, Number 1 Federal Reserve Bank of New York.
- Adrian, Tobias., Shin, Hyun Song. (2008b). Financial Intermediaries, Financial Stability and Monetary Policy. the paper at presented at the Federal Reserve Bank of Kansas City Symposium at Jackson Hole, Wyoming, August 21-23, 2008.
- Adrian, Tobias., ve Shin, Hyun Song. (2008). Liquidity and Financial Contagion. *Banque de France Financial Stability Review – Special Issue On Liquidity* No. 11 February.
- Akçokoca, E. (2002). *Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı*. Ankara: BDDK.
- Akgüç, Ö. (1992). *100 Soruda Türkiye’de Bankacılık*. (5b.), Ankara: Gerçek Yay.
- Akman, Z. (2006). *Türk Bankacılık Sektörünün Yapısal Sorunları ve Avrupa Birliği Normlarına Göre Yeniden Yapılandırılmaları*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aktan, B. ve Masood, O. (2010). The State of Competition of the Turkish Banking Industry: An Application of the Panzar-Rosse Model, *Journal of Business and Management*, 11(1), 131-145.
- Alegria, C. ve K. Schaeck, K. (2008). On Measuring Concentration in Banking System. *Finacial Research Letters*, 3, 59-67.
- Al-Fayoumi, N., ve Abuzayed, B., (2010). *Competitive Conditions in MENA Banking Markets*, Economic Regulation and Competition Policy for Development: Practices and Challenges konferansında sunulan bildiri, University of Jordan, Faculty of Business, Jordan.
- Allen, F. ve Gale, D. (2004). Competition and Financial Stability. *Journal of Money, Credit and Banking*, 36, 3. 453–480.
- Allen, F., Carletti, E. (2010). The Global Financial Crisis. *Central Bank of Chile Working Paper No.575*, May 2010 (Santiago: Central Bank of Chile).
- Altay, O. (2001). Avrupa Birliği Katılım Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü. *Manas Kyrgyz-Turkish University, Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 22 – 49.

- Altunbaş, Y., Gardener, E.P.M., Molyneux, P., ve Moore, B. (2001). Efficiency in European Banking. *European Economic Review* 45, 1931-1955.
- Altunbaş, Y., Molyneux, P. ve Thornton, J. (1997). Big Bank Mergers in Europe: An Analysis of the Cost Implications, *Economica* (64), 317-29.
- Amir, R. (2003). Market Structure, Scale Economies and Industry Performance. *CORE Discussion Paper Series* 2003/65.
- Anil K. K. ve Stein, Jeremy C. (2004). Cyclical Implications of Basel II Capital Standards. *Economic Perspectives*, Federal Reserve Bank of Chicago, Vol. 28, 2004, pp. 18-31, Ankara.
- Ariss, R. T. (2010). On The Implications Of Market Power İn Banking: Evidence From Developing Countries. *Journal of Banking & Finance* 34, 765–775.
- Arslan, İ. (2007). Basel Kriterleri ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 49 – 66.
- Artun, T. (1983). *İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık.2. Basım*, İstanbul: Tekin Yayınları.
- ASOMEDYA (2001). Türkiye'de Bankacılık ve Finansal Krizleri. *Asomedy*, Mart.
- Aydın, İ., (1996). *Türk Bankacılık Sistemi Piyasa Yapısı. 1991-1994*, SPK Yayınları, No.40, Ankara.
- Bain, J. S., (1951). Relation of Profit Rate to Industry Concentration: American Manufacturing, 1936-1940, *Quarterly Journal of Economics*, 65, 293-324.
- Bain, J. S., (1956). *Barriers to New Competition: Their Character and Consequences in Manufacturing Industries*, Cambridge: Harvard University Press, MA.
- Bank of England. (2009). *Financial Stability Report*. December 2009, Issue No. 26
- BDDK. (2003). *Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu VII*.
- BDDK. (2005). *Basel 2'ye Geçiş İlişkin Yol Haritası*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu – Araştırma Dairesi, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Basel/Basel_II.aspx.
- BDDK. (2008) *Bankacılık Sektörü Basel-II İlerleme Raporu-Kasım 2008*. BDDK, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Basel/Basel_II.aspx
- BDDK. (2009 a). *Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler (Sayı:4)*, Ankara.
- BDDK. (2009 b). *Bankacılık Sektörü Basel-II İlerleme Raporu-Eylül 2009*. BDDK, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Basel/Basel_II.aspx
- BDDK. (2010 a). *Finansal Piyasalar Raporu,(Sayı: 19)*, Ankara.
- BDDK. (2010 b). *Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu-Ekim 2010*. BDDK http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Basel/Basel_II.aspx

- BDDK. (2011 a). *Basel II Üçüncü Sayısal Etki Çalışması (QIS-TR3) Değerlendirme Raporu-Mart 2011*. Risk Yönetimi Dairesi, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Basel/Basel_II.aspx.
- BDDK. (2011b). *Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu-Mart 2011*. BDDK, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Basel/Basel_II.aspx.
- BDDK. <http://www.bddk.org.tr/>
- Benston, G. J., Hanweck, G. A., ve Humphrey, D.B. (1982). Scale Economies in Banking: A Restructuring and Reassessment. *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. 14, No. 4, Part 1, 435-456.
- Berger, A. N., ve Hannan, T. H. (1998). The Efficiency Cost Of Market Power in The Banking Industry: A Test Of The “Quiet Life” And Related Hypotheses. *Review of Economics and Statistics*, Vol. 80, 454–465.
- Berger, A.N., (1995). The Profit-Structure Relationship in Banking- Test of Market Power and Efficient-Structure Hypothesis, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 27, 404–431.
- Berger, A.N., ve Humphrey, D.B. (1997). Efficiency Of Financial Institutions: International Survey And Directions For Future Research, *European Journal of Operational Research*, 98, 175–212.
- Berger, A.N., ve Mester, L.J. (1997). Inside The Black Box: What Explains Differences in The Efficiencies Of Financial Institutions?. *Journal of Banking and Finance* 21, 895–947.
- Bhargava, A., Franzini, L., ve Narendranathan, W., (1982). Serial Correlation and the Fixed Effects Model. *The Review of Economic Studies*, 49, 533-549.
- Bies, S.,(2006), Supervisory Perspective on Current Bank Capital, Market Risk, and Loan Product Issues *at the Bank Administration Institute Treasury Management Conference*, Orlando, Florida May 4, 2006.
- Federal Reserve, <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/2004speech.htm>
- Bikker, J. A, ve Haaf, K. (2002). Competition, Concentration and Their Relationship: An Empirical Analysis of the Banking Industry. *Journal of Banking & Finance*, 26(11), 2191-2214.
- Bikker, J.A, ve Haaf, K. (2002). Competition, Concentration and their Relationship: An Empirical Analysis of the Banking Industry, *Journal of Banking & Finance*, 26(11), 2191-2214.
- Bikker, J.A. (2003). *Testing for Imperfect Competition on EU Deposit and Loan Markets with Bresnahan’s Market Power Model*, *Research Series Supervision*, No 52, Section Banking and Supervisory Strategies, Directorate Supervision, De Nederlandsche Bank, Amsterdam, Netherlands.
- Bikker, J.A. (2004). *Competition and Efficiency in a Unified European Banking Market*. UK: Edward Elgar.

- Bikker, J.A. (2004). *Competition and efficiency in a unified European banking market*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Bikker, J.A. ve Haaf , K. (2000). Measures of Competition and Concentration in The Banking Industry: A Riview of The Literature. *De Nederlandsche Bank Research Series Supervision*, No: 27, September.
- Bikker, J.A. ve Van Leuvensteijn M. (2008). Competition and Efficiency in the Dutch Life Insurance Industry. *Applied Economics*, 40, 2063 - 2084.
- Bikker, J.A., Shaffer, S., ve Spierdijk, L. (2009). Assesing Competition with Panzar-Rosse Model: The Role of Scale, Costs, and Equilibrium, *DNB Working Papers No:225*, De Nederlandsche Bank.
- Bikker, J.A., Spierdijk, L., ve Finnie, P. (2006). Misspecification of the Panzar-Rosse Model: Assessing Competition in the Banking Industry, *DNB Working Papers No:114*, De Nederlandsche Bank.
- Bikker, J.A., ve Groeneveld, J.M.. (2000). Competition and Concentration İn The EU Banking İndustry, *Kredit Und Kapital*, 33, 62-98.
- Blanchard, O. (2009). The Crisis: Basic Mechanisms, and Appropriate Policies. *IMF Working Paper* No. 09/80, April 2009 (Washington DC: International Monetary Fund, April 2009).
- Boone J., Griffith, R. ve Harrison, R. (2004). *Measuring Competition*. presented at the Encore Meeting 2004.
- Boone, J. (2000)., Competition. *CEPR Discussion Paper Series No. 2636*, December.
- Boone, J. (2001). Intensity of Competition and the Incentive to Innovate. *International Journal of Industrial Organization*, 19, 705–726.
- Boone, J. (2004). A New Way to Measure Competition. *CEPR Discussion Paper Series No. 4330*, March.
- Boone, J., (2008). A New Way To Measure Competition. *Economic Journal*, 118, 1245 -1261.
- Boyd, J.H. ve De Nicolo, G. & Jalal, Abu M. (2009). Bank Competition, Risk and Asset Allocations, *IMF Working Paper*, WP/09/143.
- Bresnahan, T., (1982). The Oligopoly Solution Concept İs Identified. *Economics Letters*, 10, 87-92.
- Brunnermeier, K. M. (2009). Deciphering the Liquidity and Credit Crunch 2007–2008. *Journal of Economic Perspectives—Volume 23*, Number 1— Winter 2009, 77–100.
- Bulow, J. ve Klemperer, P. (1999). Prices And The Winner’s Curse. *RAND Journal of Economics*, 33, 1-21. Chronicles, January issues of 1909 -1915.
- Bresnahan, T.F. (1989). Emprical Studies of Industries with Markey Power, Schmalensee, R ve R. Willing (Ed.), *Handbook of Industrial Organization* içinde, Amsterdam, North Holland.
- Carletti, E. (2007). Competition and Regulation in Banking. *Centre for Financial Studies at the University of Frankfurt*.

- Cetorelli, N. (2004). Real Effect of Bank Competition. *Journal of Money, Credit, and Banking*, 36, 3, 543–558.
- Cetorelli, N., (1999). Competitive Analysis in Banking: Appraisal of the Methodologies. *Journal of Economic Perspectives*, Federal Reserve Bank of Chicago, 2-15.
- Chen, X. (2007). Banking Deregulation And Credit Risk: Evidence From The EU. *Journal of Financial Stability*, 2, 356–390.
- Church, J.& Ware, R. (2000). *Industrial Organization: A Strategic Approach*. New York: McGraw Hill.
- Claessens, S., ve Laeven, L., (2003). What Drives Bank Competition?, Some International Evidence, *World Bank Policy Research Working Paper No.3113*, World Bank.
- Claessens, S., ve Laeven, L., (2004). What Drives Bank Competition?, Some International Evidence, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 36, Part 2, 563-584.
- Coccoresse, P. (1998). Assessing The Competitive Conditions In The Italian Banking System: Some Empirical Evidence, *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 51, 171-191.
- Coccoresse, P. (2003). Banking Competition and Macroeconomic Conditions: A Disaggregate.
- Corts, K. (1999). Conduct Parameters and The Measurement Of Market Power. *Journal of Econometrics*, 88, 227-250.
- Craigwell, R, Maxwell, C, Howard, S ve T.Maynard. (2005). *Competition in the Commercial Banking Industry in Barbados*, Research Department, Bridgetown, Barbados: Central Bank of Barbados.
- CPB (2000). Measuring Competition: How Are Cost Differentials Mapped into Profit Differentials?. *Working Paper No. 131*, CPB Netherlands Bureau of Economic Research, The Hague.
- Curry, B. ve George, K. (1983). Industrial Concentration: A Survey. *Journal of Industrial Economics* 31, 203- 255.
- Çelik, T. (2006). Avrupa Birliği ve Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısı, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 209-224.
- Çolak, Ö. F. (2001). Finansal kriz ve Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Programı Üzerine Bir Eleştiri. *G.Ü. İ.İ.B.F Dergisi*, 2, 15-30.
- Çermikli, A.H. (2002), Piyasa Gücü ve Firma Davranışları, Atlas Yayın Dağıtım. Ankara.
- De Bandt, O. ve Davis, E.P. (2000). Competition, Contestability And Market Structure İn European Banking Sectors On The Eve Of EMU. *Journal of Banking & Finance*, 24, 1045-1066.
- De Rozas, L. G. (2007) Testing for Competition in the Spanish Banking Industry: The Panzar-Rosse Approach Revisited. *Documentos de Trabajo No: 0726*, Banco De Espana.

- Deffaa, W. (1982). Die Berücksichtigung Monopolistischer und Oligopolistischer Strukturen In Der Statistischen Konzentrationsmessung. *Allgemeines Statistisches Archiv*, 66, 323-340.
- Degryse, H. ve S. Ongena. (2008). Competition And Regulation In The Banking Sector: A Review of The Empirical Evidence on The Sources of Bank Rent, <http://www.tilburguniversity.edu/research/institutes-and-research-groups/center/staff/ongena/preprints/do.pdf>.
- Degryse, H., ve Ongena, S. (2010). "The Financial Crisis and Competition in Retail Banking: Insights from the Academic Literature. The Future of Retail Banking in Europe Competition and Regulatory Challenges" konferansında sunulan bildiri, European Credit Research Institute (ECRI), 10 Haziran 2010, Brüksel.
- Demsetz, H. (1973). Industry Structure, Market Rivalry, and Public Policy. *Journal of Law and Economics*, 16, 1-9.
- Demsetz, H. (1973). Industry Structure, Market Rivalry, and Public Policy, *Journal of Law and Economics*, 16, 1-9.
- Demsetz, H. (1974). Two Systems of Belief about Monopoly, Industrial Concentration: *The New Learning* içinde, (Derleyenler: H. J. Goldschmid, H. M. Mann ve J. F. Weston), Boston MA: Little, Brown & Company, 164-184.
- Demsetz, R.S. ve Saldenberg, M.R. ve Strahan, P.E. (1996). Banks with Something to Lose: The Disciplinary Role of Franchise Value, *Federal Reserve Bank of New York, Economic Policy Review* (10), 1-14.
- Dickson, V.A. (1981). Conjectural Variation Elasticities and Concentration. *Economics Letters* 7, 281-285.
- Dikmen, F. H. (2010). *Türk Bankacılık Sektöründe Etkinlik Analizi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.
- Dinçer, A. (2006). *Bankacılık Sektöründe Konsolidasyon, Ülke Deneyimleri ve Türkiye İçin Öneriler*, DPT. 2697, Ankara.
- Dodd R., Mills P. (2008). Outbreak: U.S. Subprime Contagion. *Finance and Development* June 2008, Volume 45, Number 2 (Washington DC: International Monetary Fund; June, 2008).
- Drakos K., ve Konstantinou, P. (2005). Competition and Contestability In Transition Banking: An Empirical Analysis, *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 2, 183-209.
- Dungey, Mardi. ReneFry., Brenda Gonzalez H. Vancel. Martin., Chrismin Tang., (2010), "Are Financial Crises Alike" JMF Working Paper No. 10/14, January 2010.
- European Central Bank. (2009). Financial Stability Review. December 2009,(Frankfurt am Main: Germany, European Central Bank, December 2009).
- European Central Bank. (2010). *EU Banking System*. Sep. Frankfurt.

- Eva Catarineu-Rabell, Jackson, Patricia ve Tsomocos, Dimitrios. (2003). Procyclicality and the New Basel Accord – Banks' Choice of Loan Rating System. The Bank of England Working Paper Series # 181(London: Bank of England).
- Frank, Nathaniel., Gonzalez-Hermosillo, Brenda ve Hesse, Heiko. (2008). Contagious Liquidity Shocks: New Channels Spread U.S. Subprime Crisis To Other Markets, *IMF Survey Magazine: IMF Research*, September 23, 2008 (Washington DC: International Monetary Fund; September, 2008).
- GEGP. http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf.
- Gelos, R. G., ve Roldos J., (2002). Consolidation and Market Structure in Emerging Market Banking Systems, *IMF Working Papers*, WP/02/189, IMF.
- Gelos, R. G., ve Roldos, J., (2004). Consolidation and Market Structure in Emerging Market Banking System, *Emerging Markets Review*, 5, 39-59.
- Gilbert, R.A. (1984). Bank Market Structure an Competition, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 16, 4, 617–645.
- Gilibert, P. L., ve Steinherr, A., (1989). The Impact of Financial Market Integration on the European Banking Industry, *European Investment Bank EIB Papers No. 8*.
- Gorton, B. Gary., Metrick, Andrew. (2009a). Securitized Banking and the Run on Repo, NBER Working Paper No.15223, August 2009 (Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research).
- Gorton, B. Gary., Metrick, .Andrew. (2009b). Haircuts, NBER Working Paper No.15273, August 2009 (Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research).
- Grace M. F. ve Timme, S. G. (1992). An Examination of Cost Economies in the United States Life Insurance Industry. *The Journal of Risk and Insurance*, 59, 72-103.
- Greenberg, J.B., ve Simbanegavi, W., (2009). Testing for Competition in the South African Banking Sector, *Faculty of Commerce Working Papers: 4 November 2009*, University of Cape Town.
- Greene, W. (2000). *Econometric Analysis*. (4. Baskı), New Jersey: Prentice-Hall.
- Günalp, B., ve Çelik T., (2006). Competition in the Turkish Banking Industry, *Applied Economics*, 38, 1335-1342.
- Gündoğdu, F. (2003). Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Türk Bankacılık Sistemi: Avrupa Birliği Bankacılık Direktifleri ve Türk Mevzuatının Uyum Düzeyi, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17 (3,4), 115 – 129.
- Hall, M. ve Tideman, N. (1967). Measures of Concentration. *American Statistical Association Journal*, 62, 162-168.

- Hannah, L. Ve Kay, J.A. (1977). *Concentration in Modern Industry*, London: MacMillan Press.
- Hause, J.C. (1977). The Measurement of Concentrated Industrial Structure and the Size Distribution of Firms. *Annals of Economic and Social Measurement* 6, 73-107.
- Hay ve Liu (1997). The Efficiency of Firms: what Difference does Competition Make?. *Economic Journal*, 107, 597–617.
- Herfindahl, O. C., (1950). *Concentration in The U.S. Steel Industry*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Columbia University, New York.
- Hirschman, A. O., (1945) *National Power And The Structure Of Foreign Trade*. University Of California Bureau Of Business & Economic Research.
- Hondroyiannis, G., Lolos, S., ve Papapetrou, E., (1999) Assessing Competitive Conditions in the Greek Banking System, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 9, 377-39
- Horowitz; A. R. ve I. Horowitz, (1968). Entropy, Markov Processes And Competition in The Brewing Industry. *Journal Of Industrial Economics*, 16, 196-211.
- Horvarth, J. (1970). Suggestion for a Comprehensive Measure of Concentration. *Southern Economic Journal* 36, 446-452.
- International Monetary Fund., (2007). World Economic and Financial Surveys Global Financial Stability Report: Financial Market Turbulence Causes, Consequences, and Policies, October 2007 (Washington DC: International Monetary Fund, October 2007).
- International Monetary Fund., (2009).World Economic and Financial Surveys World Economic Outlook: Sustaining the Recovery, October 2009 (Washington DC: International Monetary Fund, October 2009).
- International Monetary Fund.,(2010a). World Economic and Financial Surveys Global Financial Stability Report: Meeting New Challenges to Stability and Building a Safer System, April 2010 (Washington DC: International Monetary Fund, April 2010).
- International Monetary Fund (2010b). United States: 2010 Article IV Consultation—Staff Report; Staff Statement; and Public Information Notice on the Executive Board Discussion, IMF Country Report No.10/249, July 2010(Washington DC: International Monetary Fund, July 2010).
- International Monetary Fund., (2011). World Economic and Financial Surveys, Global Financial Stability Report: Durable Financial Stability: Getting There from Here, April 2011 (Washington DC: International Monetary Fund).
- Kasman, A., (2001). Competitive Conditions in the Turkish Banking Industry, *Ege Akademik Bakış*, 1(2), 72-82.

- Kazgan, G (1994), *Tanzimattan XX Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kazgan, G. (1999). *Yeni Ekonomik Düzenle Türkiye'nin Yeri*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kepenek, Y. ve Yentürk N. (2005). *Türkiye Ekonomisi*. (18.b), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kocabay, S. A. (2009). *Bank Competition and Banking System Stability: Evidence from Turkey*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, Ankara.
- Kuba, K. (2006). The Degree of Competition in the Thai Banking Industry Before and After the East Asian Crises, Institute of Developing Economies, *Discussion Paper, No 56*.
- Kwoka, J. (1985). The Herfindahl Index in Theory and Practice. *Antitrust Bulletin* 30, 915-947.
- Lau, L., (1982). On Identifying The Degree Of Competitiveness From Industry Price And Output Data, *Economics Letters*, 10, 93-99.
- Lee, S., ve Lee, J., (2005). Bank Consolidation And Bank Competition: An Empirical Analysis Of The Korean Banking Industry, *Bank of Korea Economic Papers*, 8, 102-144.
- Leuvensteijn, M. V. (2008). The Boone-Indicator: Identifying Different Regimes of Competition for the American Sugar Refinin Compony 1890-1914. *Tjalling C. Koopmans Research Institute Discussion Paper Series 08-37*, Netherland.
- Leuvensteijn, M., Bikker, J. A., van Rixtel , A. A. R. J. M., ve Sorensen ,C. K. (2007). A New Approach To Measuring Competition in The Loan Markets Of The Euro Area. *ECB Working Paper 768*, Frankfurt: European Central Bank.
- Leuvensteijn, M., Bikker, J.A., Rixtel, A.A.R.J.M., Kok Sørensen, C. (2007). A New Approach to Measuring Competition in the Loan Markets of the Euro Area. *DNB Working Paper, 143*.
- Locarno, Alberto.,(2011), "The Macroeconomic Impact of Basel III on the Italian Economy" Bank of Italy Occasional Papers # 88, February 2011
- Marfels, C. (1971a). Absolute and Relative Measures of Concentration Reconsidered. *Kyklos* 24, 753-766.
- Marfels, C. (1971b). A Guide to the Literature on the Measurement of Industrial Concentration in the Post-War Period. *Zeitschrift für Nationalökonomie* 31, 483-505.
- Maslovyh, M. (2009). The Boone Indicator As A Measure of Competition in Banking Sector: The Case of Ukraine. Kyiv School of Economics, <http://kse.org.ua/uploads/file/THESIS.pdf> erişim: 15 Mayıs 2011.
- Mason, E. S., (1939). Price and Production Policies of Large Scale Enterprise, *American Economic Review*, 29, 61-74.

- Mason, E. S., (1949). The Current State of Monopoly Problem in the United States, *Harvard Law Review*, 62, 1265-1285.
- Mathis, S. A. ve Koscianski, J. (2002). *Microeconomic Theory: An Integrated Approach*. Prentice Hall.
- Matthews, K., Murinde, V., ve Zhao, T., (2007). Competitive Conditions Among the Major British Banks, *Journal of Banking and Finance*, 31, 2025-2042.
- Molyneux, P., Lloyd-Williams, D. M., ve Thornton, J., (1994). Competitive Conditions in European Banking, *Journal of Banking and Finance*, 18, 445-459.
- Molyneux, P., Thornton, J., ve Lloyd-Williams, D. M., (1996). Competition and Market Contestability in Japanese Commercial Banking, *Journal of Economics and Business*, 48, 33-45.
- More, C ve Nagy, M. (2004) Competition in the Hungarian Banking Market, *Working Paper, Magyar Nemzeti Bank*, Budapest.
- Murjan, W., ve Ruza, C., (2002). The Competitive Nature Of The Arab Middle Eastern Banking Markets, *International Advances in Economic Research*, 8, 267-274.
- Nathan, A., ve Neave, E.H., (1989). Competition and Contestability in Canada's Financial System: Empirical Results, *Canadian Journal of Economics*, 22(3), 576-594.
- Noia., Carmine Di. Stefano Micossi., Carmassi, Jacopo., ve Peirce, Fabrizia.,(2009). Keep it simple: Policy Responses to the Financial Crisis, The Centre for European Policy Studies,CEPS ,CEPS Paperbacks, March 24, 2009 pp. (Brussels, The Centre for European Policy Studies, March 2009).
- OECD. (2010). Roundtable on Competition, Concentration and Stability in the Banking Sector. (DAF/COMP (2010)9).
- Office of Fair Trade (2004). Assessment of Market Power: Draft Competition Law Guidelines for Consultation, (April).
- Olley, S. G., ve Pakes, A. (1996). The Dynamics Of Productivity in The Telecommunications Industry. *Econometrica*, 64, 1263-1297.
- Ötker-Robe, İnci., Pazarbasioglu, Ceyla. Buffa di Perrero, Alberto., Iorgova, Silvia., Kışınbay Turgut, Le Leslé, Vanessa., Melo, Fabiana., Podpiera, Jiri., Sacasa, Noel., ve André Santos., (2010). Impact of Regulatory Reforms on Large and Complex Financial Institutions, *IMF Staff Position Note* SPN/10/16, November 3, 2010.(Washington DC: International Monetary Fund, November 2010).
- Panzar, J., ve Rosse, J., (1982). *Structure, conduct and comparative statistics*, Bell Laboratories Economic Discussion Paper No. 248.
- Panzar, J., ve Rosse, J., (1987). Testing for "Monopoly" Equilibrium. *Journal of Industrial Economics*, 35, 443-456.

- Panzar, J.C. ve Rosse, J.N. (1987). Testing for Monopoly Equilibrium. *Journal of Industrial Economics*, 35, 443–456.
- Paul, M.C.J., (1999). *Cost Structure and the Measurement of Economic Performance*, Kluwer Academic Publishers, Norwell, MA.
- Porter, R.H. (1994). Recent Development in Empirical Industrial Organization. *Journal of Economic Education*, 25, 2, 149–161.
- Pozsar, Zoltan., Adrian, Tobias., Ashcraft, Adam., ve Boesky, Hayley., (2010). Shadow Banking, Staff Reports No.: 458, July 2010 (New York: Federal Reserve Bank of New York).
- Pulley, L. B. ve Braunstein, Y. M. (1992). A Composite Cost Function for Multiproduct Firms With An Application to Economies of Scope in Banking. *The Review of Economics and Statistics*, 74, 2, 221-230.
- Rajan G. Raghuram.,(2010), *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*, Princeton University Press.
- Rennhack, Robert.,(2009). Global Financial Regulatory Reform: Implications for Latin America and the Caribbean (LAC), IMF Staff Position Note SPN/09/19, July 21, 2009 (Washington DC: International Monetary Fund, July 2009).
- Roengpitya, R. (2010). Measuring the Level of Competition in the Loan Market of the Thai Banking Industry Using the Boone Indicator. *Bank of Thailand Discussion Papers*, No: DP/01/2010, April.
- Rosenbluth, G. (1955). Measures of Concentration. *Business Concentration and Price Policy*, National Bureau Committee for Economic Research içinde (s. 57 – 99). Princeton.
- Rosenthal, R. (1980). A Model in Which An Increase in The Number Of Sellers Leads To A Higher Price. *Econometrica*, 48, 1575-1579.
- Rosse, J., ve Panzar, J., (1977). Chamberlin vs Robinson: An Empirical Study for Monopoly Rents, *Bell Laboratories Economic Discussion Paper*.
- Ribon, S ve O. Yasha. (1999) Financial Liberalization and Competition in Banking: An Emprical Investigation, *Discussion Paper, No 99.05*, Rsearch Department, The Bank of Israel.
- Sağlam, D. (1976), *Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Ayyıldız.
- Schaeck, K., ve Čihák, M., (2007). Banking Competition and Capital Ratios, *IMF Working Paper WP/07/216*, International Monetary Fund.
- Schaeck, K. ve Cihak, M. (2010). Competition, Efficiency, and Soundness in Banking: An Industrial Organisation Perspective. *European Banking Center Discussion Paper* No: 2010-20s, June, Tilburg.
- Schiersch, A. ve Schmidt-Ehmcke, J. (2010). Empiricism Meets Theory-Is the Boone-Indicator Applicable?. *DIW German Institute for Economic Research Discussion Papers* No: 1030.
- Shaffer, S. (1994). Bank Competition in Concentrated Markets. *Business Review Federal Reserve Bank of Philadelphia*, March-April, 3–16.

- Shaffer, S., (1982a). *A Nonstructural Test For Competition In Financial Markets*, Federal Reserve Bank of Chicago, Bank Structure and Competition konferansında sunulan bildiri, 225-243, Chicago.
- Shaffer, S., (1983). Non-Structural Measures of Competition: Toward a Synthesis of Alternatives, *Economics Letters*, 12, 349-353.
- Shaffer, S., (1983b). The Rosse Panzar Statistic and the Lerner Index in the Short Run. *Economics Letters*, 11, 175-178.
- Shaffer, S., (2004b), Patterns of Competition in Banking, *Journal of Economics and Business*, 56, 287–313.
- Sing, M. (1987). Are Combination Gas and Electric Utilities Multiproduct Natural Monopolies. *The Review of Economics and Statistics*, 69, No. 3, 392-398.
- Slovik, Patrick., Cournèdeand, Boris.,(2011). Macroeconomic Impact of Basel III, OECD Economics Department Working Papers No. 844, February 14, 2011 (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development).
- Stich, A. (1995). Insurance and Concentration: The Change of Concentration in the Swedish and Finnish Insurance Market 1989-1993. *University of Cologne Discussion Papers in Statistics and Econometrics*, No:10/95.
- Stiglitz, J. (1989). Imperfect Information in The Product Market. R. Schmalensee ve R. Willig (Ed.), *Handbook of Industrial Organization, Volume I* içinde, Elsevier Science Publishers.
- Stiroh, K. J. (2000). *Compositional Dynamics And The Performance Of The U.S. Banking Industry*. Federal Reserve Bank of New York Staff Report No. 98.
- Stiroh, K. J., ve Strahan, P. E. (2003). Competitive Dynamics Of Deregulation: Evidence From U.S. Banking. *Journal of Money, Credit, and Banking*, 35, 801-828.
- Suominen, M. (1994). Measuring Competition in Banking: A Two-Product Model, *Scandinavian Journal of Economics*, 96(1), 95-110.
- Sy, N.R. Amadou. (2009). The Systemic Regulation of Credit Rating Agencies and Rated Markets. IMF Working Paper No. 09/129, June 2009 (Washington DC: International Monetary Fund, June 2009).
- Şahin, H. (2009). *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu*. Bursa: Ezgi.
- Şendoğdu, A. (2010). Basel II Kriterlerinin Dünü Bugünü ve Gelecek İçin Bir Üst Sürümüne Olan ihtiyacın Kaçınılmazlığı. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 4 – 13.
- TBB. (2008). *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi "1958-2007"*. TBB, 262.
- TBB. (2010). *Türkiye'de Bankacılık Sistemi: 1958–2009* (Ağustos). Ankara.

- TBB. http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri.
- TCMB. (2011). *Finansal İstikrar Raporu 2010*. <http://www.tcmb.gov.tr>.
- The European Central Bank.,(2010). Financial Stability Review, June 2010 (Frankfurt am Main: Germany, European Central Bank, June 2010).
- The Financial Crisis Inquiry Report., (2011). Final Report of The National Commission On The Causes Of The Financial And Economic Crisis In The United States Official Government Edition The Financial Crisis Inquiry Commission Submitted By Pursuant To Public Law 111-21 January 2011.
- The Wall Street Journal, 15 July 2010, “Europe’s Bank Leverage Test — It’s All About the Assets”.
- The Wall Street Journal, 22 September 2008, “European Banks: Too Big to Rescue?”.
- The Warwick Commission.,(2009). The Warwick Commission on International Financial Reform: In Praise of Unlevel Playing Fieldthe, Report of the Second Warwick Commission The University of Warwick (Coventry , UK).
- Theil, H. (1967). Economics and Information Theory. *Studies in Mathematical and Managerial Economics 7*, Noord-Holland Publishing Company.
- Tirole, J. (1989). *Theory of Industrial Organization*. Cambridge: MIT Press.
- Uchida, H. ve Tsutsui Y. (2003). Has Competition in the Japanese Banking Sector Improved?, <http://cei.ier.hit-u.ac.jp/activities/seminars/papers/Uchida.pdf>.
- Vesala, J., (1995), *Testing For Competition In Banking: Behavioral Evidence From Finland*, Bank of Finland, Helsinki.
- Viñals, Jose., Fiechter, Jonathan., Narain, Aditya., Elliott, Jennifer., Tower, Ian., Bologna, Pierluigi., ve Hsu Michael.,(2010). The Making of Good Supervision: Learning to Say “No” ,IMF Staff Position Note SPN/10/08, May 18, 2010 (Washington DC: International Monetary Fund, May 2010).
- Walter,Stefan.,(2011). Basel III: Stronger Banks and a More Resilient Financial System, Conference on Basel III Financial Stability Institute Basel 6 April 2011.
- White, H., (1980a). Heteroskedasticity Consistent Covariance Matrix Estimator and A Direct Test for Heteroskedasticity, *Econometrica*, 48, 817-838.
- Wignall-Blundell, Slovik, Adrian. Patrick., (2010). The EU Stress Test and Sovereign Debt Exposures, OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No.4, August, 2010.

- Yayla, M. (2007). Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Rekabet:1995-2005. *Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, Cilt:1, Sayı:1, 35-59.
- Yetim, S. ve Gülhan, O. (2005). AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü 2, BDDK, ARD Çalışma Raporları; 2005/7, BDDK.
- Yu, P. ve Luu , B. V. (2003). Banking Mergers: The Impact of Financial Liberalization on the Taiwanese Banking Industry. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 20, 385–413.
- Yücel, B. (2007). *Türk Bankacılık Sektörü'nün Avrupa Birliği Bankacılık Sektörüne Uyum Süreci: Bu Süreçte Yapılan Eğitim Faaliyetleri ve Bir Alan Araştırması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Zandi Mark., (2009), *Financial Shock A 360° Look at the Subprime Mortgage Implosion, and How to Avoid the Next Financial Crisis*, Pearson Education.
- Zarakolu, A. (1973). *Cumhuriyet'in 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık*. Türkiye Bankalar Birliği, No 61, Ankara.
- Zarutskie, R. (2009). Competition And Specialization in Credit Markets. Paper presented at the 45th Bank Market Structure Conference. Federal Reserve Bank of Chicago, <http://www.newyorkfed.org>.
- Zhu, M. (2008). Revisiting Banking Competition in Developing and Transition Economics, www.lsf.lu/eng/content/download/.

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ

Nispetiye Caddesi
Akmerkez B3 Blok Kat 13
Etiler 34340 İstanbul
Tel: 0212 282 09 73
Faks: 0212 282 09 46
E-posta: tbb@tbb.org.tr
www.tbb.org.tr

ISBN 978-975-8564-99-6 (Basılı)

ISBN 978-605-5327-00-2 (Elektronik)